

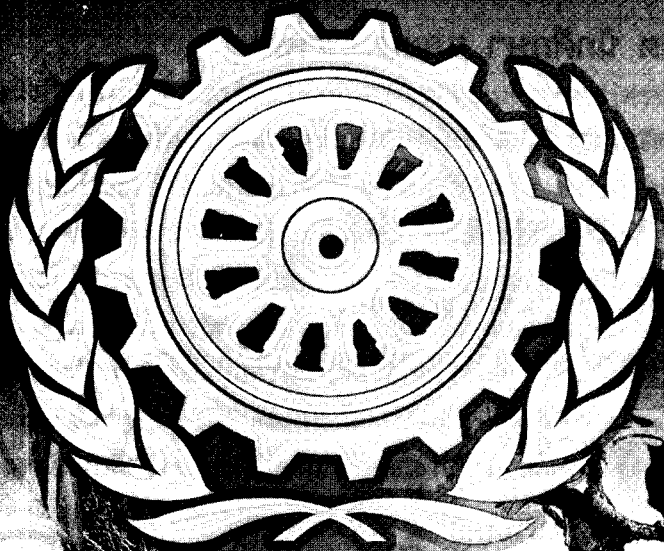

พุทธเศรษฐศาสตร์

ฉบับนิสิต นักศึกษา และประชาชน

เป้าหมายสูงสุด คือ การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของประเทศ
จาก "ทุนนิยม" มาเป็น "พุทธเศรษฐศาสตร์" ซึ่งมีรูปธรรมคือ
"เศรษฐกิจเพียงพอ"

ศาสตราจารย์ ดร. อภิชัย พันธเสน และคณะ

พุทธเศรษฐศาสตร์

ฉบับนิสิต นักศึกษา และประชาชน

ความหมายสูงสุด คือ การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของประเทศ
จาก "ทุนนิยม" มาเป็น "พุทธเศรษฐศาสตร์" ซึ่งมีรูปธรรมคือ
"เศรษฐกิจเพียงพอ"

ศาสตราจารย์ ดร. อภิชาติ พันธ์เสน และคณะ

พุทธเศรษฐศาสตร์

ฉบับนิสิต นักศึกษา และประชาชน

โดย ศาสตราจารย์ ดร. อภิชัย พันธเสน และคณะ

พิมพ์ครั้งที่ 1 : กุมภาพันธ์ 2549

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์

ห้ามเผยแพร่ส่วนใดส่วนหนึ่งของหนังสือก่อนได้รับอนุญาต

ISBN : 974-9402-67-7

จัดพิมพ์และจัดจำหน่ายโดย :

บริษัท สำนักพิมพ์ดอกหญ้าวิชาการ จำกัด

143/601-3 ถนนบรมราชชนนี แขวงอรุณอมรินทร์

เขตบางกอกน้อย กทม. 10700

โทรศัพท์ 02-884-9671-4 โทรสาร 02-884-9675

www.dokya-academic.com

ราคา **125.-** บาท

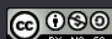
ต้องการสั่งซื้อ โปรดส่งรณาดินนาม

บริษัท สำนักพิมพ์ดอกหญ้าวิชาการจำกัด

รณาดินส่งจ่าย ปณ.ตลิ่งชัน 10170

สนับสนุนการจัดทำ E-Book โดย โครงการ Open School Thailand

ChangeFusion สสส.   เครือข่ายจิตอาสา
Volunteer Spirit Network

เนื้อหาทั้งหมดใน OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-NonCommercial-Share Alike 3.0 Unported License ท่านสามารถนำเนื้อหาทุกชิ้นไปใช้และเผยแพร่ต่อได้ โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามไปใช้เพื่อการค้า และต้องใช้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกันนี้เมื่อเผยแพร่งานที่ดัดแปลง เว้นแต่จะระบุเป็นอย่างอื่น

คำนำ

หนังสือเล่มนี้ถูกออกแบบให้เป็นตำราเรียนในวิชาพุทธเศรษฐศาสตร์ ในฐานะเป็นวิชาเลือก สำหรับนักศึกษาตั้งแต่ชั้นปีที่ 2 ถึงปีที่ 4 สำหรับนักศึกษามหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ซึ่งมีศาสตราจารย์ ดร.อภิรัช พันธเสน เป็นคณบดีคณะบริหารศาสตร์โดยมีเป้าหมาย ที่จะปรับเปลี่ยนการเรียนการสอนในคณะบริหารศาสตร์ จากที่เคยใช้ทฤษฎีเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่พัฒนามาจากตะวันตกเป็นแกนของวิชาบริหารทั้งหมดให้มาเป็นวิชาพุทธเศรษฐศาสตร์แทน ซึ่งจะสอดคล้องกับการบริหารในยุคปัจจุบันและในอนาคตซึ่งเน้นความรับผิดชอบต่อธุรกิจที่มีต่อสังคม(Corporate Social Responsibility : CSR) และการพัฒนาที่ยั่งยืนแทนบริหารที่มุ่งจะสร้างกำไรให้ได้มากที่สุดเน้นการมีต้นทุนต่ำที่สุดโดยไม่พิจารณาผลกระทบต่อสังคม ซึ่งถ้าหากจะนำแนวคิดเรื่องความรับผิดชอบต่อธุรกิจที่มีต่อสังคม จะต้องนำแนวคิดในเรื่องผลประโยชน์ต่อสังคมและต้นทุนต่อสังคมมาร่วมพิจารณาด้วย แต่พุทธเศรษฐศาสตร์จะไปไกลกว่านั้นเพราะจะอธิบายให้เข้าใจถึงการมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข โดยที่ไม่ต้องเบียดเบียนตนเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่นไปพร้อมกัน ขณะเดียวกันก็มีชีวิตอยู่ในลักษณะที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติและระบบนิเวศ ซึ่งก็จะสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน พร้อมกับเป็นการยกระดับจิตของมนุษย์ให้สูงขึ้นให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยความเป็นสุข โดยนอกจากไม่เบียดเบียนตัวเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่นแล้ว ยังสามารถทำตัวให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองแก่สังคมและแก่สิ่งแวดล้อม ซึ่งประกอบด้วยสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย

หนังสือเล่มนี้ได้มาจากทั้งการนำเนื้อหาและทำให้สั้นลง และง่ายต่อการอ่านมากขึ้นจากหนังสือชื่อ พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ ซึ่งมีการพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในปี 2543 ฉบับที่วางจำหน่ายในปัจจุบันนับได้ว่าเป็นการพิมพ์ครั้งที่ 3 ที่มีการเพิ่มเติมเนื้อหาและเพิ่มดัชนีท้ายเล่มเพื่อความสะดวกในการอ้างอิงหรือค้นคว้าโดยมีความยาวทั้งสิ้น 757 หน้าแต่เนื้อหาค่อนข้างจะยากเกินไปสำหรับนักศึกษาในระดับปริญญาตรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับปีที่ 2 ขึ้นไปขณะเดียวกันก็ได้เพิ่มตัวอย่างลงไปมากกว่าฉบับเดิม เพื่อให้ให้นักศึกษาสามารถอ่านและเข้าใจได้ง่ายขึ้นเพื่อที่จะได้เผยแพร่ความคิดในลักษณะนี้ออกไปได้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น โดยพร้อม

กันนี้จะจัดทำในรูปแบบ e-learning เพื่อให้นักศึกษาได้สามารถศึกษาค้นคว้าได้ด้วยตัวเองมากยิ่งขึ้น

หนังสือเล่มนี้เป็นการทำงานแบบมีส่วนร่วมของบุคคลต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นนักศึกษาปริญญาเอกในโครงการสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่สนใจประยุกต์ พุทธเศรษฐศาสตร์เข้ากับเรื่องที่แต่ละคนศึกษา ซึ่งประกอบด้วย อาจารย์สุนทรี ท.ชัยสัมฤทธิ์โชค อาจารย์สุวิดา แสงสีหนาท คุณธนพล พันธเสน คุณพงษ์ร ตันติฤทธิศักดิ์ และท้ายที่สุดคืออาจารย์วรรณประยูรตังซึ่งปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำคณะบริหารศาสตรมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ซึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่รวบรวมเรียบเรียง และจัดหาภาพที่ยังขาดหายไปจากหนังสือเล่มนี้มาใส่จนครบ

คณะผู้จัดทำมีความประสงค์อยากจะเห็นงานในลักษณะเช่นนี้เป็นงานที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณชน และขอเชิญชวนให้สาธารณชนร่วมออกความเห็นเพิ่มเติมให้งานนี้มีประโยชน์ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างแพร่หลายโดยแท้จริง โดยมีเป้าหมายสูงสุดที่จะมีส่วนช่วยปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของประเทศจากทุนนิยมมาเป็นพุทธเศรษฐศาสตร์และเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นเศรษฐกิจแบบปัญญานิยมเพื่อสันติสุขและความยั่งยืนในการพัฒนาของประเทศ และอาจจะเป็นตัวอย่างให้แก่ประชาคมโลกในอนาคตภายภาคหน้า โดยมีจุดเริ่มต้นจากมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และหวังว่าความคิดเหล่านี้จะกระจายออกไปตามสถาบันอุดมศึกษาทั่วประเทศในประเทศไทยและขยายไปสู่ประชาคมโลกในวงกว้างในที่สุด ซึ่งจะเป็นแรงผลักดันให้รัฐบาลพร้อมกับภาคธุรกิจเอกชนต้องปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากทุนนิยมมาสู่พุทธเศรษฐศาสตร์หรือเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นเศรษฐกิจแบบปัญญานิยมในที่สุด

ขอให้ความคิดดี คิดชอบ หรือกุศลจิตจงมีเพิ่มมากขึ้นทุกขณะจิตแก่ผู้อ่านทุกท่าน เพื่อเป็นแรงขับเคลื่อนให้เกิดเป็นกุศลกรรม หรือการกระทำที่ขอบเพื่อประโยชน์สุขของมวลมนุษย์ ตลอดจนสัตว์โลกทั้งหลาย และเพื่อสันติสุขต่อสิ่งมีชีวิตทั้งปวงในที่สุด

คณะผู้จัดทำ

1 กันยายน 2548

สารบัญเรื่อง

คำนำ	iii-iv
สารบัญเรื่อง	v-vii
สารบัญภาพ	vii
บทที่ 1 ภาพรวมพุทธเศรษฐศาสตร์	1
เศรษฐศาสตร์คืออะไร	2
พุทธเศรษฐศาสตร์คืออะไร	4
รายละเอียดของวิชาพุทธเศรษฐศาสตร์	10
บทที่ 2 ความแตกต่างที่สำคัญระหว่างพุทธเศรษฐศาสตร์กับเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก	13
ความพึงพอใจกับความสุข	14
การมีเหตุผลกับพุทธเศรษฐศาสตร์	19
ความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ความปรารถนา ความโลภ	28
ความจำเป็นแบบตะวันตก	29
ความจำเป็นในมุมมองของพุทธเศรษฐศาสตร์	33
สรุป	36
บทที่ 3 ทฤษฎีการผลิต	39
ทฤษฎีการผลิต	39
ปัญหาคือวิถีการผลิตหลักของพุทธเศรษฐศาสตร์	49
ตัวอย่างการใช้ความฉลาดและปัญญา	50
ตัวอย่างกิจการที่ใช้พุทธเศรษฐศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจ	51
สรุป	57
บทที่ 4 การบริโภคตามแนวพุทธเศรษฐศาสตร์	59
การบริโภคกับนัยยะที่ผิดพลาด	60
การบริโภคกับความต้องการ	62
การบริโภคกับความจำเป็น	65
การบริโภคกับอัตลักษณ์และตัวตน	69
การบริโภคกับประสิทธิภาพ	74
การบริโภคกับความสุข	77

สารบัญเรื่อง (ต่อ)

บทที่ 5	การบริโภคร่วมกับปัญญา: ประดูสู่ความเป็นอิสระ	83
	การบริโภคร่วมกับเบญจขันธ์	84
	การบริโภคร่วมกับกาลามสูตร	87
	หลักอทิปปัจจยตา	89
	ปรโตโฆสะและโยนิโสมนสิการ	91
	หลักไตรสิกขา	92
	สรุป	96
บทที่ 6	ทฤษฎีการกระจายผลผลิตตามแนวพุทธเศรษฐศาสตร์	99
	ทฤษฎีการกระจายผลผลิตของพุทธเศรษฐศาสตร์	100
	การกระจายผลผลิตในพุทธเศรษฐศาสตร์ที่สอดคล้องกับลักษณะประชาธิปไตยพหุนิยม	105
	รูปธรรมของการกระจายผลผลิตตามแนวพุทธเศรษฐศาสตร์	109
	สรุป	114
บทที่ 7	การเชื่อมโยงการผลิต การบริโภค และการกระจายผลผลิตตามแนวพุทธเศรษฐศาสตร์	117
	การเชื่อมโยงสู่การกระจายผลผลิต	120
	การเชื่อมโยงสู่การสร้างความสุขที่แท้จริง	121
	สรุป	122
บทที่ 8	การประยุกต์พุทธเศรษฐศาสตร์กับประเด็นต่างๆ	125
	การพัฒนาที่ยั่งยืน	126
	เศรษฐกิจพอเพียง	129
	หลักการทั่วไปในพุทธธรรมที่อาจประยุกต์กับวิชาเศรษฐศาสตร์ทั่วไป	139
	สรุป	144

สารบัญเรื่อง (ต่อ)

บทที่ 9 บทส่งท้าย	147
สถานภาพของวิชาพุทธเศรษฐศาสตร์	150
พุทธเศรษฐศาสตร์ไม่ใช่เศรษฐศาสตร์ชาวพุทธ	
และไม่ควรจะเป็นเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ	152
บทสรุปส่งท้าย	152
ทางเลือกของท่านคืออะไร	158

สารบัญภาพ

แผนภาพที่

1	ความจำเป็น	30
2	แสดงความแตกต่างระหว่างความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ความปรารถนาและความโลภ	35
3	กระบวนการผลิต	40
4	แสดงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยนำเข้า กระบวนการผลิตและผลผลิตที่ได้ออกมา	43
5	กระบวนการผลิตที่มีทั้งผลผลิตและของเสีย	44
6	ความสัมพันธ์การผลิตที่มีการจำแนกทรัพยากรให้มีความละเอียดยิ่งขึ้น	45
7	แสดงถึงกระบวนการทำงานของเบญจฉันท	86
8	วงจรอัมปปัญจยา	91
9	วิวัฏฏ์ของไตรสิกขา	93
10	ลักษณะการถ่วงดุลของอำนาจทั้งสามกลุ่ม	106
11	การถูกควบคุมจากรัฐและตลาด	107
12	การถูกควบคุมจากตลาดและรัฐ	108
13	ภาพรวมการผลิตและการบริโภคเพื่อศึกษาเงื่อนไขในการพัฒนาที่ยั่งยืน และเสริมสร้างความสุข	118

บทที่ 1: ภาพรวมพุทธเศรษฐศาสตร์

ความยาว: 6 ชั่วโมง

ผู้รับผิดชอบ: พงษ์ธร ตันติฤทธิศักดิ์

เกริ่นนำ

โดยทั่วไปวิชา “เศรษฐศาสตร์” เป็นวิชาที่รู้จักกันดีในฐานะของศาสตร์ที่ว่าด้วยพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการนำทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดมาผลิตเป็นสินค้าและบริการเพื่อการบริโภค และรวมถึงการกระจายผลผลิตหรือสินค้าและบริการไปสู่ผู้บริโภคด้วย วิชานี้จึงมีบทบาทสำคัญต่อการมีคุณภาพชีวิต (well being) หรือคุณภาพชีวิต (quality of life) ให้แก่ประชาชนของทุกประเทศ

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันวิชาเศรษฐศาสตร์หรืออาจเรียกว่าเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก กำลังถูกท้าทายจากสังคมและวงวิชาการอย่างหนักว่าองค์ความรู้ที่มีอยู่นั้นไม่อาจสร้างความเป็นอยู่ที่ดี (well being) ได้อย่างแท้จริง ด้วยเหตุผลสำคัญที่ว่าวิชาดังกล่าวพัฒนาจากฐานคิดวิทยาศาสตร์ ที่มีได้ก้าวหน้าอย่างแท้จริง เนื่องจากอาศัยฐานความคิดและความเข้าใจเกี่ยวกับมนุษย์ของอารยธรรมตะวันตกที่ค่อนข้างคับแคบ มิได้เห็นว่ามีมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ซึ่งแตกต่างจากวิวัฒนาการและฐานวิสัยทัศน์ของโลกตะวันออก

ปัญหาสำคัญที่ทำให้วิชานี้ถูกท้าทายตลอดสามทศวรรษที่ผ่านมาส่วนหนึ่งมาจากการที่เศรษฐศาสตร์พัฒนา “องค์ความรู้” จากความเข้าใจต่อสถานะความเป็นจริงของมนุษย์และความสัมพันธ์ของมนุษย์กับความเป็นจริงในธรรมชาติที่ไม่ครบถ้วน ไม่รอบด้าน ทำให้เกิดความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำเอากระบวนทัศน์แบบพุทธเข้ามาประยุกต์ ทั้งนี้เพื่อให้สามารถทำความเข้าใจความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติได้ในมิติที่กว้างขวางใกล้เคียงกับความเป็นจริงและลึกซึ้งยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการปรับแก้ข้อบกพร่องหรือจุดอ่อนของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก

จึงอาจกล่าวได้ว่า วิชาพุทธเศรษฐศาสตร์ถือกำเนิดขึ้นจากการประยุกต์หลักพุทธธรรมกับแนวคิดในวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่มีการเรียนการสอนกันอยู่ในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม วิชาพุทธเศรษฐศาสตร์มีฐานคิดตลอดจนหลักการสำคัญที่แตกต่าง

ต่างไปจากวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก เพราะนอกจากจุดเริ่มต้นในการทำความเข้าใจต่อธรรมชาติของมนุษย์ที่แตกต่างกันแล้ว เป้าหมายตลอดจนวิธีการของวิชาพุทธเศรษฐศาสตร์ก็แตกต่างกัน โดยมีจุดเน้นที่การทำความเข้าใจมนุษย์ตามหลักพุทธธรรม เพื่อช่วยให้มนุษย์พ้นจากความทุกข์หรือมีความสุขในความหมายของความสงบเย็น ซึ่งมีความหมายตรงข้ามกับความทุกข์ซึ่งเป็นภาวะของความขัดแย้ง หมองใจ ชุ่นเคื่อง หรือทุกข์ใจ ด้วยการสอนให้เข้าใจถึงความจริงของชีวิตด้วยตนเอง โดยมีปัญญาเป็นเครื่องมือสำคัญในการเข้าถึงสัจธรรม

สำหรับการศึกษาวิชาพุทธเศรษฐศาสตร์ที่จะได้กล่าวต่อไปนี้ เป็นการนำเสนอถึงความแตกต่างของวิชานี้กับวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก สารสำคัญของวิชาพุทธเศรษฐศาสตร์ในเชิงทฤษฎีและการนำทฤษฎีไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจทั่วไปในชีวิตประจำวัน รวมถึงการนำไปประยุกต์ใช้ในระดับประเทศ อาทิ การประยุกต์กับพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐศาสตร์คืออะไร

1. นิยามเศรษฐศาสตร์

ในการศึกษาวิชา “พุทธเศรษฐศาสตร์” ความรู้ที่จำเป็นต้องทำความเข้าใจเป็นลำดับแรกก็คือ นิยามของเศรษฐศาสตร์เพราะเศรษฐศาสตร์เป็นวิชาที่มีจุดกำเนิดมาจากอารยธรรมตะวันตก ความเข้าใจถึงโลกทัศน์ของตะวันตกที่อยู่เบื้องหลังคำนิยามอย่างชัดเจนย่อมเอื้อประโยชน์ต่อการปรับปรุง พัฒนา และประยุกต์วิชานี้ให้เข้ากับโลกทัศน์แบบพุทธที่ปรากฏอยู่ในสังคมตะวันออก เช่น ประเทศไทย

เศรษฐศาสตร์ คือ วิชาที่ว่าด้วยการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะทำให้ปัจเจกบุคคลได้รับความพึงพอใจสูงสุดภายใต้ทรัพยากรที่มีจำกัดและสามารถทำให้สังคมได้บรรลุถึงสวัสดิการทางสังคมสูงสุดภายใต้เงื่อนไขเดียวกัน

โดย “ปัจเจกบุคคล” หมายถึง บุคคลเพียงคนเดียวที่มีความรู้สึกสุขทุกข์ และสามารถบรรลุได้ถึง “ความพึงพอใจสูงสุด” อันเป็นสภาวะที่มีความหมายเฉพาะในเชิงเศรษฐศาสตร์ที่หมายถึง ความรู้สึกพึงพอใจ ภายหลังจากการได้มาซึ่งวัตถุหรือบริการเพื่อการบริโภค

ในขณะที่ “สังคม” หมายถึง บุคคลหลายๆคนที่มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันภายใต้เงื่อนไข เวลา และสถานที่ (time & space) ที่กำหนด

หากเราคิดเชิงตรรกะต่อเนื่องมาจาก “ความพึงพอใจสูงสุด” ของปัจเจกบุคคล ทำให้เราพบกับความหมายของ “สวัสดิการทางสังคมสูงสุด” ที่แสดงถึง “ความพึงพอใจรวมกันของปัจเจกบุคคลในสังคม” ในการได้มาซึ่งวัตถุในการบริโภค

ดังนั้น วิชาเศรษฐศาสตร์จึงเป็นวิชาที่ศึกษาถึงวิธีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะทำให้ทั้งบุคคลคนเดียวหรือหลาย ๆ คนได้รับความพึงพอใจจากการบริโภคสินค้าและบริการได้มากที่สุดภายใต้ข้อจำกัดทางทรัพยากรที่จะนำมาใช้ในการผลิตเพื่อการบริโภค

2. ข้อสมมติเบื้องต้น

เบื้องต้นของคำว่า “ความพึงพอใจสูงสุด” นั้นมีข้อสมมติสำคัญซ่อนอยู่นั่นก็คือมนุษย์ทำทุกอย่างเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน (self-interest) และมนุษย์ทุกคนมีฐานคิดเป็นเช่นนี้เหมือนกันหมดไม่ว่าจะเป็นใครก็ตาม ทั้งที่ตามความเป็นจริงแล้วไม่มีใครเห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตนทั้งหมด และไม่มีใครเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมทั้งหมด

ดังนั้น ข้อสมมติที่ว่ามนุษย์ทุกคนทำเพื่อผลประโยชน์ส่วนตนนั้นจึงเป็นข้อสมมติที่ไม่สอดคล้องต่อความจริงทั้งหมด กล่าวคือ เป็นข้อสมมติที่ถูกต้องเพียงบางส่วนเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม วิชาเศรษฐศาสตร์ที่พัฒนามาจากอารยธรรมตะวันตกก็เลือกที่จะเชื่อตามข้อสมมติเช่นนั้น เพราะเข้าใจว่าเป็นธรรมชาติตามปกติของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายทั้งปวง

จากฐานคิดในเรื่องความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนได้นำไปสู่แนวคิดในเรื่องการบรรลุ “ความพึงพอใจสูงสุด” โดยวิชาเศรษฐศาสตร์นั้นมีข้อสมมติซ้อนทับอีกชั้นหนึ่งว่า เมื่อทุกคนมีความพึงพอใจสูงสุดสังคมก็จะมี “ความพึงพอใจสูงสุด” ตามไปด้วย “ความพึงพอใจ” ของสังคมที่ว่านี้มีชื่อเรียกใหม่ว่า “สวัสดิการทางสังคม” (Social Welfare)

สำหรับหลักคิดสวัสดิการทางสังคมอย่างง่าย ๆ วิธีหนึ่งคือ การนำความพึงพอใจของทุกคนมารวมกัน ถ้าไม่มีผู้ใดในสังคมมีความพึงพอใจลดลงก็แสดงว่าสังคมนั้นมี

ความพึงพอใจหรือสวัสดิการเพิ่มขึ้น

เมื่อเรานำข้อสมมตินี้ผนวกกับข้อสมมติที่ว่าด้วยการเห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตนคนทำให้เราเริ่มมองเห็นถึงความบิดเบี้ยวของตรรกะตามแนวคิดนี้ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังนี้

การเห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตน → ความพึงพอใจสูงสุดของแต่ละคน →
→ สวัสดิการของสังคมสูงสุด

ลองคิดดูง่ายๆว่าถ้าหากทุกคนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนเป็นที่ตั้งโดยไม่มีข้อยกเว้น สังคมจะมีความสุขสงบสุขได้หรือไม่ ถ้าหากสังคมไม่มีความสุขจะถือได้ว่าสังคมมีสวัสดิการสูงสุดได้หรือไม่ ?

3. ในโลกที่มีทรัพยากรจำกัด

ในคำนิยามดังกล่าวยังมีคำที่สำคัญอีกคำหนึ่งนั่นคือ “ทรัพยากรที่มีจำกัด” ความเข้าใจเรื่อง “ทรัพยากรที่มีจำกัด” ถือได้ว่าเป็นหัวใจของเศรษฐศาสตร์ กล่าวคือเราไม่สามารถบริโภคหรือผลิตหรือทำอะไรๆ ที่เกี่ยวข้องกับสินค้าหรือบริการ โดยปราศจากข้อจำกัดใดๆได้ หากมิใช่เรื่องทรัพยากรก็อาจเป็นเรื่องของเวลาหรือพื้นที่ เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ เศรษฐศาสตร์จึงหมายถึงวิชาที่จะช่วยให้เราสามารถเลือกได้ว่าจะใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดนี้ไปอย่างไร รวมทั้งเพื่อให้ได้อรรถประโยชน์สูงสุดหรือ “ความพึงพอใจสูงสุด” ต่อปัจเจกบุคคล และได้ “สวัสดิการสูงสุด” ต่อสังคมโดยรวม

พุทธเศรษฐศาสตร์คืออะไร

1. นิยามพุทธเศรษฐศาสตร์

พุทธเศรษฐศาสตร์ ถือกำเนิดขึ้นมาเพื่อมาช่วยให้านิยามเศรษฐศาสตร์สมบูรณ์ยิ่งขึ้นมีความหมายต่อความเป็นมนุษย์ที่มีชีวิตจิตใจมากขึ้น และมีความรู้สึกเอื้ออาทรต่อผู้อื่นด้วยจิตที่มีโลกทัศน์เปิดกว้างและเห็นความจริงแท้มากยิ่งขึ้น

พุทธเศรษฐศาสตร์มองเห็นข้อจำกัดของทรัพยากรเช่นเดียวกับเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก แต่พุทธเศรษฐศาสตร์เข้าใจมนุษย์ได้อย่างลึกซึ้งกว่า โดยเข้าใจมนุษย์ตามความเป็นจริง กล่าวคือ มนุษย์มีความไม่รู้ มีโลภ โกรธ หลง มีความรัก มีความสามารถที่จะเติบโตทางจิตวิญญาณได้ มีปัญหาที่จะรู้เท่าทันทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริง มีความเมตตากรุณาที่จะเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก เป็นต้น ฯลฯ

ความเข้าใจที่แตกต่างกันนี้เองที่ทำให้นิยามของพุทธเศรษฐศาสตร์แตกต่างจากนิยามของเศรษฐศาสตร์

พุทธเศรษฐศาสตร์ คือ วิชาที่ว่าด้วยการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะทำให้ปัจเจกบุคคลและสังคมบรรลุซึ่งสันติสุขจากการมีชีวิตอยู่ในโลกของวัตถุภายใต้เงื่อนไขของการมีทรัพยากรที่จำกัด

2. ประเด็นที่ซ่อนอยู่ในคำนิยาม

ประเด็นที่ซ่อนอยู่ในคำนิยามพุทธเศรษฐศาสตร์คือ “ความเข้าใจมนุษย์ตามความเป็นจริง” ซึ่งปรากฏอยู่ในหลักพุทธธรรม พุทธธรรมเข้าใจมนุษย์อย่างละเอียดลึกซึ้งกว่าข้อสมมติของเศรษฐศาสตร์ที่ว่าด้วยการเห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตน ทั้งยังเข้าใจในความหลากหลายของมนุษย์ มนุษย์มิได้เหมือนกันหมดตามข้อสมมติที่เศรษฐศาสตร์ตั้งเอาไว้ อีกทั้งพุทธเศรษฐศาสตร์ยอมรับว่ามนุษย์อาจเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน แต่ความเห็นแก่ตัวนั้นเป็นคุณสมบัติหนึ่งที่ทำเป็นต่อการมีชีวิตรอด (survival) เท่านั้น มิใช่คุณสมบัติที่โดดเด่นของมนุษย์แต่เพียงอย่างเดียว เพราะมนุษย์ยังมีคุณสมบัติอื่นๆที่แตกต่างไปจากคุณสมบัติของสัตว์เลื้อยคลานและสัตว์ที่เลี้ยงลูกด้วยนมโดยทั่วไปอีกมาก

คุณสมบัติที่โดดเด่นของมนุษย์ที่แตกต่างไปจากสัตว์ ประการแรก ก็คือความคิดและความรู้สึกที่ละเอียดอ่อนในด้านความคิด มนุษย์สามารถคิดหาเหตุผล คิดแก้ปัญหา คิดทบทวน คิดวิเคราะห์ในลักษณะเชื่อมโยงได้มากกว่าสัตว์ยิ่งนัก และที่โดดเด่นกว่าสัตว์ทุกเผ่าพันธุ์ก็คือ การใช้ภาษาและสัญลักษณ์ต่างๆแม้ว่าจะมีการพิสูจน์ในทางวิทยาศาสตร์ว่า สัตว์ก็สามารถเข้าใจในสัญลักษณ์ง่ายๆได้ แต่นั่นก็เป็นเพียงแค่ระดับเบื้องต้นยังไม่สามารถพัฒนาเป็นระบบความคิดขึ้นมาได้

ในด้านวิญญาณหรือความสามารถในการรับรู้มนุษย์ก็มีความลึกซึ้งยิ่งกว่าสัตว์ ยิ่งนักไม่ว่าจะเป็นสุนทรียภาพทางศิลปะ ความรัก ความเมตตา ความอิจฉาริษยา ความ

โศกเศร้า เป็นต้น ถึงแม้ว่าสัตว์บางชนิดจะมีความรับรู้ เช่น ความรัก ความเหงา ความกลัว แต่นั่นก็ยังเป็นเพียงการรับรู้ความรู้สึกที่ยังอยู่ในระดับหยาบ

คำว่า “หยาบ” ในที่นี้หมายถึงยังไม่สามารถเข้าใจในอารมณ์ความรู้สึกของตนด้วยตนเองได้ และไม่สามารถเอาตัวออกจากความเป็นทาสของอารมณ์ความรู้สึกที่ก่อให้เกิดความรู้สึกที่ไม่ดีหรือความทุกข์นั้นได้

นอกจากนี้จิตใจของมนุษย์ยังมีระดับความสามารถที่หลากหลายตั้งแต่หยาบไปจนถึงละเอียด ในขั้นที่ละเอียดนั้นพระพุทธเจ้าพบว่า “ปัญญา” คือคุณสมบัติที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นสัตว์ประเสริฐกล่าวคือ เหนือจากความคิด ความรู้สึกแล้ว ยังมีปัญญาที่เป็นสภาวะการตระหนักรู้อันกระจ่างชัด เนื่องจากความเข้าใจโลกและชีวิตผ่านการสะสมรวบรวมประสบการณ์ของการรับรู้อย่างเป็นกลางในทุกขณะปัจจุบันอย่างลุ่มลึกโดยไม่ติดข้องหรือตกเป็นทาสของความคิดหรือความรู้สึกใดๆ ประเด็นนี้มีได้หมายความว่า การไร้ความคิดหรือไร้ความรู้สึก แต่หมายถึงการไม่ติดข้องอยู่กับความคิดและความรู้สึกเดียวจนตายตัว หรือสร้างความจริงขึ้นมาใหม่เองจากความรู้สึกนึกคิดของตัวเองที่มีได้อยู่บนพื้นฐานของความจริงที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติของสรรพสิ่ง จนกลายเป็นการปิดกั้นความคิดและความรู้สึกที่สอดคล้องและถูกต้องตามความเป็นจริงตามธรรมชาติ ปัญญาจึงมีลักษณะเป็นความรู้ที่ผุดขึ้นมาเองโดยปราศจากความคิด อันเป็นผลจากจิตที่เป็นสมาธิและมีความเป็นกลางหรืออุเบกขาซึ่งเกิดจากการฝึกปฏิบัติและผ่านการขัดเกลาความประพฤติ ด้วยการคิดแต่ในสิ่งที่ดีอันเป็นผลให้มีแต่การกระทำที่ดีและละเว้นความประพฤติไม่ดีทุกชนิดหรือประพฤติชั่ว ความประพฤติเช่นนี้คือการรักษาศีลและปฏิบัติธรรมนั่นเอง

ความแตกต่างที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ พุทธเศรษฐศาสตร์มิได้จัดวางข้อสมมติว่ามนุษย์ทุกคนมีปัญหา และยังไปกว่านั้น พุทธเศรษฐศาสตร์ยังไม่มีกำหนดข้อสมมติใดๆ ทั้งสิ้น ทั้งนี้เพื่อให้มนุษย์ได้เข้าถึงความจริงโดยไม่ต้องมีข้อสมมติใดๆ มาบิดเบือนเกิดเป็นมายาที่ปิดกั้นต่อการรับรู้อย่างเป็นกลางและสามารถเข้าใจมนุษย์ได้อย่างที่เป็นจริง คือมีทั้งที่มีจิตใจหยาบ และละเอียดคลุกเคล้ากันไป

เมื่อเข้าใจมนุษย์ในลักษณะที่เป็นจริงตามธรรมชาติแล้วเราก็จะพบความจริงประการถัดมาว่ามนุษย์ทุกคนนั้นมีศักยภาพที่จะพัฒนาจิตใจจากหยาบไปสู่ละเอียดจนถึงขั้นมีปัญญานับบริสุทธิได้

เราอาจเข้าใจถึง “ศักยภาพ” ดังกล่าวได้โดยการเปรียบเทียบกับเมล็ดพืช เมล็ดพืชแต่ละเมล็ดที่ดำงอรวันเติบโตขึ้นไปเป็นต้นไม้ใหญ่ตามแต่ลักษณะเฉพาะตัวของมัน ขณะที่เรามองดูเมล็ดพืชเม็ดเล็กๆ นั้น เราอาจเห็นใบไม้ ลำต้น หรือดอกผลใดๆ แต่สิ่งที่ดำงออยู่ในเมล็ดพืชก็คือ “ศักยภาพ” ที่สามารถเติบโตกลายเป็นต้นไม้ใหญ่ที่ผลิดอกออกผลและให้ร่มเงาได้ สิ่งเดียวที่เราทำได้ก็คือ การดูแลเอาใจใส่ด้วยการรดน้ำ พรวนดิน ตัดแต่งกิ่งใบที่เน่าเสีย เป็นต้น เมล็ดพืชนั้นก็เติบโตไปเป็นต้นไม้ใหญ่ที่สมบูรณ์ การดูแลเอาใจใส่ของเราที่เป็นดั่งการเกื้อกูลให้ “ศักยภาพ” นั้นได้เผยตัวมันเองสู่โลกและธรรมชาติ

เช่นเดียวกันในตัวมนุษย์ก็มี “ศักยภาพ” คล้ายๆ กับเมล็ดพืช แม้ว่ามนุษย์แต่ละคนต่างก็มีวิถีชีวิตที่เติบโตที่แตกต่างกันแต่ “ศักยภาพ” ในการเติบโตนั้นดำงออยู่ในตัวของมนุษย์ทุกคน จิตใจของมนุษย์ทุกคนสามารถเติบโตจากหยาบไปสู่ละเอียดจนถึงขั้นมี “ปัญญา” เข้าใจโลกและชีวิตอย่างลึกซึ้งได้ แต่ “ปัญญา” มิใช่สิ่งที่มนุษย์มีมาตั้งแต่กำเนิดหากเป็นสิ่งที่ต้องได้รับการอบรมบ่มเพาะ ส่วนสิ่งที่มนุษย์มีมาตั้งแต่กำเนิดก็คือ “ศักยภาพ” ที่จะพัฒนาให้ไดจนถึงขั้นมีปัญญาต่างหาก

ดังนั้น สิ่งสำคัญที่เราควรปฏิบัติต่อชีวิตของเราก็คือ “การดูแลเอาใจใส่” ด้วย “การรดน้ำ พรวนดิน” อันเป็นการเปิดโอกาสให้ศักยภาพที่แท้จริงของมนุษย์ได้เผยตัวออกมาตามวิถีทางธรรมชาติ ในกรณีของมนุษย์นั้นก็คือ การฝึกฝนอบรมจิตใจให้สามารถพัฒนาก้าวหน้าขึ้นอยู่ตลอดเวลาด้วยการทำให้ใส่ใจให้สะอาด ปราศจากสิ่งเศร้าหมอง ทำให้ใจให้สงบให้เกิดมีสมาธิ เพื่อจะได้มีสติรู้ทันความคิดของตนเองอยู่ตลอดเวลา และเพื่อจะได้รับผลในที่สุดคือการมีความสว่าง รู้แจ้งเห็นจริงในทุกสิ่งทุกอย่าง ตามความเป็นจริงของสิ่งนั้นๆ หรือความมีปัญญานั้นเอง

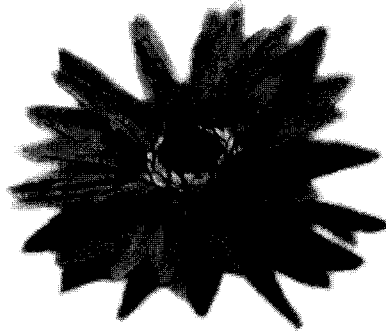
กระบวนการดังกล่าวนี้ปรากฏอยู่ในพุทธธรรมที่เรียกว่า กระบวนการไตรสิกขา อันประกอบด้วย สติ สมาธิ และปัญญา

สติ คือ การปฏิบัติตนแต่ในทางที่ดีงาม ไม่เบียดเบียนตนเอง ชุมชน ตลอดจนธรรมชาติ

สมาธิ มีหลักอยู่ที่ความสงบ นิ่ง ไม่หวั่นไหว และเพื่อให้เกิดสติ เพื่อรู้เท่าทันความรู้สึก กาย ความคิด และธรรมะหรือหลักการปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงความดี ความงามและความจริง อยู่ตลอดเวลา

ปัญญา มีหลักอยู่ที่การตระหนักรู้ทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริงเพื่อที่จะช่วยให้ตนเองและผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ได้

* **การอบรมศีล** ก็คือ การป้องกันจิตใจมิให้แมลงหรือเรื่องเศร้าหมองใด ๆ มาทำลายศักยภาพในการเติบโต

* **การอบรมสมาธิ** ก็คือ การรดน้ำพรวนดินให้จิตใจเติบโตได้อย่างมั่นคง

* **การอบรมปัญญา** ก็คือการการช่วยให้จิตใจผ่องใส จนสามารถผลิดอกออกผลได้อย่างสมบูรณ์

ความเข้าใจเหล่านี้ นี่แหละคือหลักการสำคัญที่อยู่เบื้องหลังคำอธิบายของ **พุทธเศรษฐศาสตร์**

3. ขยายความประเด็น “ความสุข”

ที่นี้ หากลองทบทวนคำนิยามพุทธเศรษฐศาสตร์อีกครั้งหนึ่ง เราจะพบว่า **พุทธเศรษฐศาสตร์** คือ วิชาที่ว่าด้วยการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะทำให้ปัจเจกบุคคลและสังคมบรรลุซึ่ง สานติสุข จากการมีชีวิตอยู่ในโลกของวัตถุภายใต้เงื่อนไขของการมีทรัพยากรที่จำกัด

โปรดสังเกตข้อความที่เน้นโดยที่เปลี่ยนจากคำนิยามของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักจาก “ความพึงพอใจสูงสุด” มาสู่คำว่า “สานติสุข”

เพื่อแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่าง “ความพึงพอใจสูงสุด” กับ “สานติสุข” มีความหมายแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงขอให้ลองพิจารณาหาคำถามต่อไปนี้

เราคิดว่า “ความสุข” จากการได้บริโภคกับ “ความสุข” จากการไม่บริโภคอะไร

มีความสุขมากกว่ากัน?

อาจมีคนตอบว่าก็ต้องเป็นความสุขจากการบริโภคสิ่งที่มีให้บริโภคมากเท่าไร ก็ยังมีความสุขมากขึ้นเท่านั้น ยิ่งไม่มีอะไรจะบริโภคสิ่งเป็นทุกข์

ถ้าเช่นนั้น เราลองพิจารณาอีกคำถามที่คล้ายคลึงกันดูอีกสักหน่อยว่าคราวนี้ จะมีความเห็นเปลี่ยนไปเช่นไร

ถ้าต้องหาอะไรมาบริโภคจึงจะมีความสุข หรือเมื่อได้บริโภคแล้วก็อาจมีความสุข ทุกข์ตามมา กับถ้าไม่ต้องหาอะไรมาบริโภค ก็สามารถมีความสุขได้ อะไรดีกว่ากัน?

คราวนี้ คำตอบที่ว่าถ้าไม่ต้องหาอะไรมาบริโภคแต่ก็มีความสุขได้ น่าจะเป็น คำตอบที่สามารถยอมรับได้อย่างมั่นใจมากขึ้น

สานติสุข ที่ปรากฏอยู่ในคำนิยามคือ ความสุขในความหมายอย่างหลังนี้เราไม่ ต้องบริโภคอะไรเราก็สามารถที่จะมีความสุขได้ นอกจากนี้ยังรวมไปถึงความสุขจากการ บริโภคด้วยเช่นกัน กล่าวคือเมื่อเราบริโภคอะไรเราก็มีความสุขโดยมีความสุขทุกอย่างเป็น ผลตามมานั่นก็คือ การบริโภคชนิดที่ไม่เบียดเบียนตนเอง และไม่เบียดเบียนผู้อื่นด้วย พร้อมกันไป กล่าวคือ เรามีความสุขได้ตลอดเวลาทั้งบริโภคและไม่บริโภค เป็นความ สุขที่มีเฉพาะในมนุษย์ที่ได้รับการพัฒนาระดับศักยภาพอย่างเต็มที่แล้วเท่านั้น ในความ เป็นจริงทุกคนมีศักยภาพที่จะยกระดับจิตใจจนถึงจุดนี้ได้อย่างถ้วนหน้า ถ้ามีระบบการ “การ รดน้ำ พรวนดิน” ที่ดีพอ

ในบทต่อไปเราจะได้รู้จัก “ความสุข” กันอย่างละเอียด เพื่อที่ว่าเราจะได้แสวง หาความสุขได้อย่างเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจอันลึกซึ้ง มิใช่ผู้ที่วิ่งหาความสุขมาใส่ตัว ด้วยความพะวงว่า ความสุขนั้นจะสูญสลายหายไป

4. ขยายความมิติทางสังคม

พุทธเศรษฐศาสตร์ให้ความสนใจศึกษาว่าในโลกที่มีทรัพยากรอย่างจำกัดนี้เรา จะใช้ทรัพยากรเหล่านั้นอย่างไร เพื่อให้บรรลุซึ่งสานติสุข อันเป็นความสุขอย่างสันติมี ความเบิกบาน ความสดชื่น ที่ปรากฏอยู่ทุกขณะของชีวิต

เมื่อปัจเจกทุกคนบรรลุถึงซึ่งสานติสุขสังคมก็มีแนวโน้มที่จะบรรลุถึงซึ่ง สานติสุขเช่นกัน เหตุที่เน้นตัวเอียงคำว่า “มีแนวโน้ม” ก็เนื่องจากเราไม่สามารถยืนยัน ได้ว่า เมื่อปัจเจกชนจำนวนมากมีสานติสุขแล้ว สังคมจะมีสานติสุขด้วยเช่นกัน ทั้งนี้เนื่อง

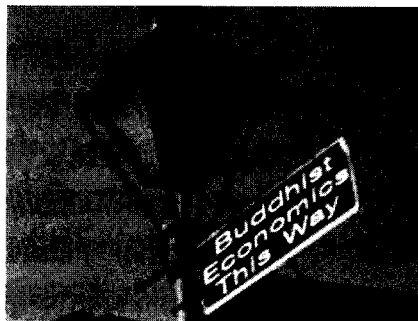

จากข้อจำกัดจากปัญหาเชิงโครงสร้าง ทางสังคม

“โครงสร้างทางสังคม” คือ รูปแบบ (pattern) ที่เกิดขึ้นซ้ำๆภายในระบบความสัมพันธ์ของสังคม ตัวอย่างเช่น โครงสร้างทางเศรษฐกิจที่มีฐานอยู่ที่ระบบอุตสาหกรรมอาศัยตลาดเป็นกลไกในการกระจายผลผลิตจากผู้ผลิตไปสู่ผู้บริโภค และรัฐบาลมีหน้าที่ในการควบคุมกลไกตลาดให้ดำเนินไปในทางที่ไม่ก่อให้เกิดปัญหาแก่ปัจเจกบุคคล ชุมชนหรือสังคมโดยรวม แต่ถ้าหากกลไกตลาดไม่ทำหน้าที่ได้อย่างที่ควรจะเป็นประกอบกับการที่รัฐก็ไม่สามารถจัดการในการแทรกแซงตลาดได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก็อาจจะเกิดภาวะที่เรียกว่า “ความล้มเหลว” ของระบบตลาดซึ่งจะมีส่วนสำคัญให้สังคมเกิดความทุกข์ได้ ขณะที่ปัจเจกชนส่วนมากที่มีปัญหาอาจไม่ถูกกระทบโดยปัญหาดังกล่าว

ดังนั้นสาเหตุสุขของสังคมโดยรวมจะเกิดขึ้นได้ จำเป็นต้องคำนึงถึงการปรับเปลี่ยนโครงสร้างที่ก่อให้เกิดปัญหาขัดแย้งกับการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ ร่วมกับการกระบวนการพัฒนาศักยภาพของปัจเจกบุคคลให้สามารถบรรลุสาเหตุสุขในที่สุด ดังนั้นความรู้และความเข้าใจเรื่องโครงสร้างทางสังคมเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องศึกษาด้วยการเห็นเฉพาะจิตของแต่ละบุคคลหรือปัจเจกบุคคล โดยไม่พิจารณาปัญหาโครงสร้างในวิธีการหรือเรียกเป็นภาษาวิชาการว่า “วิธีวิทยา” (methodology) แบบพุทธก็อาจจะเกิดปัญหาได้เช่นกัน ประเด็นในเรื่องโครงสร้างนั้น คาร์ล มาร์กซ์ ผู้ให้กำเนิดวิธีคิดแนวของลัทธิมาร์กซ์ (Marxism) จะให้คำอธิบายได้ดีกว่า แต่ในพุทธธรรมจะอธิบายโครงสร้างในฐานะภาวะแวดล้อม ซึ่งจะต้องมีการจัดสภาวะแวดล้อมให้ที่เรียกว่าสปปายะด้วย

รายละเอียดของวิชาพุทธเศรษฐศาสตร์

หลักการข้างต้น ได้แบ่งสาระสำคัญของการศึกษาวินิจฉัยได้เป็นส่วน

- * ส่วนแรกว่าด้วยการผลิต
- * ส่วนที่สองว่าด้วยเรื่องการบริโภค
- * ส่วนที่สามว่าด้วยการกระจายผลผลิต
- * ส่วนที่สี่เป็นเรื่องการประยุกต์ทฤษฎีพุทธเศรษฐศาสตร์ให้เข้ากับวิชา

เศรษฐศาสตร์อื่นๆ

อย่างไรก็ตามก่อนที่จะนำเสนอสาระสำคัญแยกเฉพาะแต่ละบท จะได้ชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างกันระหว่างเศรษฐศาสตร์กระแสหลักกับพุทธเศรษฐศาสตร์ทั้งนี้เพื่อปูพื้นฐานความเข้าใจต่อจุดยืนของพุทธเศรษฐศาสตร์ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยนำเสนอไว้ในบทที่ 2 หลังจากนั้นจะได้นำเสนอเรื่องทฤษฎีการผลิตในบทที่ 3 และการบริโภคในบทที่ 4 และบทที่ 5 จากนั้นจึงเข้าสู่ประเด็นการกระจายผลผลิตในบทที่ 6 แล้วเชื่อมโยงสาระสำคัญที่นำเสนอทั้งหมดในบทที่ 7 ส่วนการนำความรู้เรื่องพุทธเศรษฐศาสตร์ไปประยุกต์ใช้ในเศรษฐศาสตร์แขนงอื่นๆ นำเสนอไว้ในบทที่ 8 และสรุปใจความสำคัญทั้งหมดไว้ในบทที่ 9

หนังสืออ่านประกอบ

อภิชัย พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์: วิวัฒนาการ ทฤษฎีและการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์ สาขาต่างๆ พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ: อมรินทร์, (2547).

บทที่ 2 : ความแตกต่างที่สำคัญ

ระหว่างพุทธเศรษฐศาสตร์กับเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก

ความยาว : 9 ชั่วโมง

ผู้รับผิดชอบ : ธนภณ พันธเสน

สุนทรี ท. ชัยสัมฤทธิ์โชค

พงษ์ธร ตันติฤทธิศักดิ์

เกริ่นนำ

ในบทนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอหลักการพื้นฐานที่แตกต่างระหว่างวิชาพุทธเศรษฐศาสตร์และวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ซึ่งได้แก่ หลักการพื้นฐานที่ว่าด้วยความพึงพอใจ การมีเหตุผล และความแตกต่างระหว่างการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ความปรารถนา และความโลภ

การที่ต้องนำเสนอในเรื่องความพึงพอใจนี้ก็เพราะความเข้าใจของคำเหล่านี้ในสังคมสมัยใหม่ ที่มีแนวโน้มที่ตลาดเคลื่อนสับสนโดยไม่เข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างความพึงพอใจกับความสุข จึงให้ความสำคัญเฉพาะความพึงพอใจโดยเข้าใจว่าเป็นเรื่องเดียวกันกับความสุข ยิ่งไปกว่านั้นยังลดรูปเหลือเพียงความพึงพอใจในแบบเดียวคือความพึงพอใจที่ได้จากการบริโภคหรือการครอบครอง (to have) ทำให้ละเลยความพึงพอใจในรูปแบบอื่นๆ ที่ไม่จำเป็นต้องเกิดจากการได้รับแต่เพียงอย่างเดียว

ส่วนในเรื่องของการมีเหตุผลนั้นนับเป็นประเด็นที่มีความสำคัญมาก กล่าวคือนักเศรษฐศาสตร์มักนำเรื่องเหตุผลมาใช้เพื่อยกย่องสถานภาพของวิชาเศรษฐศาสตร์ว่านอกจากจะมีความเป็นวิทยาศาสตร์แล้ว การตัดสินใจของมนุษย์ด้วยจุดยืนของเศรษฐศาสตร์รวมทั้งการวิเคราะห์ของนักเศรษฐศาสตร์เป็นการตัดสินใจหรือการวิเคราะห์บนฐานของเหตุผล แต่เหตุผลในแบบตะวันตกก็แตกต่างจากเหตุผลแบบตะวันออก เราจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจความหมายของการมีเหตุผลทั้งสองมุมมอง

สำหรับเรื่องสุดท้ายเป็นการทำความเข้าใจในเรื่องการซ่อนเร้นหรือการซ่อนเร้นของอาณาบริเวณของการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ความปรารถนา และความโลภให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเน้นความสำคัญเรื่องการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนด้วยความเข้าใจที่ผิดพลาดหรือมีจลาทิจ

ความพึงพอใจกับความสุข

ความยาว: 3 ชั่วโมง

ผู้รับผิดชอบ: ธนภณ พันธเสน

ในบทที่หนึ่งที่ผ่านมาได้ชี้ให้เห็นแล้วว่าวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักนั้นว่าด้วยการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อที่จะทำให้ปัจเจกบุคคลบรรลุความพึงพอใจสูงสุดจากการบริโภค

โดยเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเข้าใจว่า “ความพึงพอใจ” เป็นเรื่องเดียวกับ “ความสุข” หรือบางทีเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเรียกใหม่ว่าอรรถประโยชน์ (Utility) โดยอธิบายว่าอรรถประโยชน์นี้เป็นสิ่งเดียวกับ “ความสุข” ซึ่งนอกจากจะไม่ถูกต้องแล้วยังเป็นเรื่องที่ตรงกันข้ามกับความเข้าใจในเรื่องการบริโภคแบบพุทธเศรษฐศาสตร์ซึ่งจะได้อธิบายต่อไปโดยละเอียดในบทที่ 4 และบทที่ 5

ถ้าจะอธิบายเรื่อง “ความพึงพอใจ” ที่ได้จากการบริโภคในแบบพุทธเศรษฐศาสตร์ พุทธเศรษฐศาสตร์อธิบายความพึงพอใจจากการบริโภคในความหมายของความเพลิดเพลินยินดีที่เกิดจากการเสพ นั่นก็คือ กามสุข หรือการกระตุ้นกิเลสให้ตื่นตัวอยู่เสมอนั่นเอง เมื่อเป็น “กามสุข” หรือความสุขที่เกิดจากการเร้ากิเลสจึงมีอาบำบัดบรรเทาหรือระงับได้ด้วยการบริโภค เพราะเมื่อยังบริโภคกลับยังเป็นการเร้ากิเลสหรือความอยากได้อยากมีให้ตื่นอยู่เสมอ เป็นการสร้างแรงกระตุ้นโดยไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยเหตุนี้สิ่งที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักเรียกว่าความพึงพอใจที่มีความหมายว่าเป็น “ความสุข” แท้ที่จริงแล้วเป็น “ความทุกข์”

การที่อธิบายเช่นนี้มีได้หมายความว่าพุทธธรรมปฏิเสธความสุข หากต้องการทำความเข้าใจถึงความสุขที่แท้จริงซึ่งเริ่มจากการชี้ให้เห็นว่าความทุกข์ความสุขของ มนุษย์ นั้นมิได้มีแต่ความทุกข์หรือที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักเชื่อว่าเป็นความสุข(ความพึงพอใจ)ที่เกิดจากการบริโภคที่มีผลต่อสภาพร่างกายและจิตเท่านั้น หากยังมีความสุขในรูปแบบอื่นๆ โดยเฉพาะความสุขที่ขึ้นอยู่กับสถานะของจิตเป็นจิตที่ปลอดโปร่ง สบาย ผ่องใส ซึ่งอาจเกิดจากการให้ (to give) หรือการลงมือปฏิบัติการทำงานที่สร้างสรรค์ (to do) หรือความพึงพอใจที่เกิดจากการมีความสัมพันธ์ที่ดี (to relate) กับเพื่อนมนุษย์ รวมถึงการมีชีวิตร่วมกันในสิ่งแวดล้อมที่ดี (to be) ความสุขทั้งสี่แบบนี้ นอกจากแตกต่างจากความพึงพอใจที่ได้จากการครอบครองหรือการเสพแล้ว ยังเป็นความสุขที่มีความหมายใกล้เคียงกับความสุขในพุทธเศรษฐศาสตร์ ทั้งนี้เพราะเป็นความสุขที่ไม่ต้องอิงกับวัตถุ หรือ อามิส หรือการเสพแต่อย่างใด ซึ่งพุทธธรรมจัดเป็นความสุขในระดับที่สูงขึ้น

ด้วยอาศัยหลักการที่กล่าวข้างต้นในการทำความเข้าใจหรือพิจารณาความสุขกับความพึงพอใจ ย่อมทำให้เราสามารถอธิบายถึงความแตกต่างระหว่างความพึงพอใจกับความสุขได้อย่างถูกต้อง

1. เราเรียกทั้งหลายนี้ว่าความสุขหรือ?

- * ความสุขที่ได้เสริมสวยและแต่งตัวทันสมัย
- * ความสุขที่ได้ทานอาหารแสนอร่อย
- * ความสุขที่ได้จับจ่ายใช้สอย
- * ความสุขที่ได้สะสมสิ่งของ
- * ความสุขที่ได้อยู่กับคนรัก¹
- * ความสุขที่ได้ท่องเที่ยว²
- * ความสุขที่ได้รับคำสรรเสริญเยินยอ

ฯลฯ

¹ ความรักอย่างขาดสติมักนำไปสู่การปรุ่งแต่งและการยึดมั่นถือมั่น ซึ่งหากวันใดเกิดการพลัดพรากก็จะย้อนกลับมาก่อให้เกิดความรู้สึกขัดแย้งกับความเป็นจริง อันเป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์ได้

² ในไม่กี่สิบปีที่ผ่านมาคนได้ตื่นตัวกับ "การท่องเที่ยว" กันอย่างขนานใหญ่จนเกิดเป็นปรากฏการณ์ "แห่กันออกไป" และ "แห่กันกลับมา" ของชาวกรุงทุกครั้งที่มีวันหยุดต่อเนื่อง ผลที่ตามมาก็คือสภาพการจราจรติดขัด ขยะเกลื่อนกลาด และความเสื่อมโทรมของธรรมชาติได้เกิดขึ้นทั่วไปในทุกพื้นที่ พวกเราควรได้รับความสุขจากการท่องเที่ยวในลักษณะเช่นนี้หรือ ลองคิดตรองดู

2. ความยึดมั่นที่ไม่ถูกต้องหรือมีจรรยาบรรณเกี่ยวกับความสุข

ทุกวันนี้ผู้คนส่วนมากในสังคมทั่วโลกล้วนพยายามไขว่คว้าหาความสุขในลักษณะที่ได้กล่าวมาข้างต้น ซึ่งเป็นความสุขในความหมายที่จำกัดเฉพาะในทัศนคติแบบสุขนิยม (Hedonism) โดยสังคมตะวันตกเรียกว่า “Pleasure” ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “ความพึงพอใจ” ในภาษาไทย และเชื่อว่าเป็นสิ่งที่เป็นความดีสูงสุดของชีวิต ทัศนะของตะวันตกที่ละทิ้งแก่นแกนของคริสต์ศาสนาที่เน้นการให้แทนการสะสมหรือการไขว่คว้ามาให้ได้มากๆ และการให้ที่เกิดจากความรักที่สำคัญที่สุดก็คือให้ได้แม้กระทั่งชีวิต ตลอดจนให้อภัยศัตรูที่ไม่เข้าใจหรือไม่รู้ว่าตัวเองทำอะไรลงไป ทำให้เน้นสัญชาตญาณของสัตว์เลื้อยคลานที่มีความพึงพอใจเพียงมุ่งแสวงหาแต่ “โลภียสุข” หรือความสุขที่ได้จากการได้รับและได้เสพ โดยยึดถือว่าเป็นความสุขสบายที่สัมผัสได้ในชีวิตปัจจุบัน ซึ่งทางพุทธธรรมเรียกว่า “สามิสสุข” จัดเป็นความสุขที่ต้องอิงกับอามิส หรือจะต้องมีตัวล่อให้เกิดความสุขซึ่งเป็น “กามสุข” หรือความสุขที่ได้จากการเสพในสิ่งที่น่าใคร่ น่าปรารถนา ดังได้กล่าวแล้ว

แม้ว่าการแสวงหาความสุขเป็นเรื่องที่อยู่คู่กับมนุษย์มาเป็นเวลาช้านาน จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นธรรมชาติหนึ่งของมนุษย์ แต่การแสวงหาในสังคมสมัยใหม่ได้ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุที่โครงสร้างของสังคมนั้นถูกขับเคลื่อนด้วยหลักคิดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่เป็น “มีจรรยาบรรณ” คือมีความเห็นหรือทฤษฎีที่ผิด เนื่องจากความเข้าใจมนุษย์ในแง่มุมที่คับแคบในฐานะที่เป็นผู้บริโภคเพียงอย่างเดียว จึงเน้นให้ผลิตัวตู่เพื่อสนองความต้องการที่ไม่มีที่สิ้นสุดของมนุษย์ โดยเข้าใจว่าเมื่อมนุษย์ได้รับการตอบสนองความต้องการแล้วจะมีความสุขมากขึ้น และสังคมโดยรวมก็จะดีขึ้นเอง

เมื่อฐานคิดเป็นเช่นนี้ระบบต่างๆ จึงสนับสนุนให้มนุษย์มุ่งแสวงหาอำนาจซื้อในทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นโดยไม่จำเป็นต้องมีการพัฒนาระดับจิตใจ ซึ่งผลที่ตามมาก็คือผู้คนเกิดความหลงใหลและยึดติดกับสิ่งทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นวัตถุสิ่งของ หรือสิ่งที่เป็นรูปกายของตนเองเป็นอย่างมาก อีกทั้งส่งเสริมให้เกิดการแข่งขันเพื่อสนองความต้องการทั้งในระดับบุคคลและระดับองค์กร จากนั้นวิชาเศรษฐศาสตร์ก็อธิบายต่อไปว่าการแข่งขันจะนำมาซึ่งประสิทธิภาพสูงที่สุดในระบบตลาดเสรี หากแต่ผลตามมาที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในปัจจุบันก็คือความล่มสลายทางวัฒนธรรม สังคม ตลอดจนการทำลายล้างทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อม อันเหมาะสมแก่การดำรงชีวิตของมนุษย์

ส่วนความสุขที่คาดหวังว่าปัจเจกบุคคลและสังคมจะได้รับ กลับย้อนไปสร้าง ความกระหายหรือความปรารถนาที่จะได้ในระดับที่สูงขึ้นไป หรือ “ตัณหา” อันนำมา ซึ่ง “ความทุกข์” ให้แก่มนุษย์ชาติอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อเป็นเช่นนี้ เราจึงต้องทำความ เข้าใจถึงสิ่งที่เรียกว่า เป็นความสุขที่แท้จริงและวิธีการเข้าถึงความสุขที่แท้จริง

3. ความสุขที่แท้จริงนั้นเกิดจากการมีปัญญา

ความสุขที่แท้จริงนี้มีใช้ความสุขในแบบที่เข้าใจกันโดยทั่วไปในสังคมตะวันตก หาก เป็นความสุขที่ได้มาจากการมีปัญญา ซึ่ง “ปัญญา” นี้ เป็นทั้งเครื่องมือและเป็นสภาวะ ตามธรรมชาติที่ช่วยให้มนุษย์มีความสามารถในการพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น จนถึงระดับที่มี ความสามารถเข้าใจทุกอย่างได้ตรงตามสภาวะความเป็นจริงหรือธรรมชาติของสรรพสิ่ง เหล่านั้น ตัวอย่างของความไม่เข้าใจตามธรรมชาติตามความเป็นจริงของสิ่งต่างๆ ก็คือ การยึดมั่นถือมั่นในตัวตนว่าเป็นของจริงและเที่ยงแท้ ทั้งที่ในความเป็นจริงสรรพสิ่งทั้ง หลายเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลาเนื่องจากมีความบีบคั้นหรือขัดแย้งจากภายในและ/หรือ จากภายนอก ทำให้ไม่สามารถจะยึดถือเอาได้ว่าส่วนไหนเป็นตัวตนของสิ่งนั้นๆ ขณะที่ เวลาาก็เปลี่ยนไปทุกขณะ

การอธิบายในลักษณะนี้มีชื่อว่า ไตรลักษณ์ คือ ลักษณะความเป็นจริงของ สรรพสิ่ง ซึ่งมีทั้งสามลักษณะเช่นนี้ตลอดไป คือ อนิจจัง หรือความเปลี่ยนแปลง ทุกขัง คือ ภาวะความบีบคั้นหรือขัดแย้ง และอนัตตา คือ ไม่สามารถจะยึดถืออะไรได้ เลย เนื่องจากสภาวะความเป็นจริงของสรรพสิ่งประยุกต์ใช้ได้กับทุกสิ่งทุกอย่าง รวมทั้ง สิ่งที่มนุษย์เรียกว่าตัวตน (self) ของมนุษย์เอง เมื่อมนุษย์ทำอะไรที่ต้องการสนองความ เป็นตัวตนโดยเข้าไปยึดมั่นว่าเป็นตัวตนของตนเอง หรือ “อัตตา” ซึ่งแท้ที่จริงก็คือ อนัตตา หรือความไม่เที่ยงแท้จากการเปลี่ยนแปลงของสังขารหรือองค์ประกอบของร่าง กายและจิตใจอยู่ตลอดเวลา เนื่องจากความบีบคั้นหรือความขัดแย้งจากภายในและ/หรือ จากภายนอก ทำให้ไม่สามารถจะยึดถืออะไรได้อย่างแท้จริง ผู้ที่มีปัญญาย่อมมีความเข้าใจตามลักษณะดังกล่าว สามารถละจากการไขว่คว้าหาความสุขที่ต้องอิงกับวัตถุ เพราะ เข้าใจได้ว่ามิใช่แก่นสารที่สำคัญของชีวิต และสามารถเข้าถึง “นิรามิสสุข” อันเป็นความ สุขจากการที่ใจสงบ หรือความปลอดโปร่งโล่งใจเป็นอิสระ เพราะการให้ความเป็นมิตร หรือความเมตตา รวมทั้งความกรุณา คือความปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ รวมทั้งความสุขด้วยการเข้าถึงความงดงามแห่งธรรมชาติและรู้แจ้งตามความเป็นจริง

คำว่านิรามิสสุขนี้จึงครอบคลุมทั้งความหมายของ “มานุสข” คือสุขด้วยมาน หรือการที่ได้เพ่งพินิจด้วยจิตที่สงบแน่น และ “นิพพานสุข” คือ สุขด้วยนิพพานหรือภาวะการหมดไปของทุกข์เอาไว้ด้วย

มานุสข หมายถึง ความสุขที่มีความประณีต ลึกซึ้งกว่ากามสุข เป็นความสุขอันเกิดจาก มานสมาธิ ซึ่งมีทั้งหมดสี่ระดับ ในมานที่หนึ่ง ประกอบด้วยวิตก วิจารณ์ ปิติ สุข และเอกัคคตา เมื่อถึงมานที่สอง สามารถปลดปล่อยวิตก วิจารณ์ ได้เหลือเพียงปิติ สุข และเอกัคคตา มานที่สาม สามารถปลดปิติเหลือเพียงสุข และเอกัคคตา เมื่อถึงมานที่สี่ จะสามารถปลดสุขออกไปได้ เหลือเพียงอุเบกขา คือความพร้อมที่จะเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริง และเอกัคคตาคือความเป็นหนึ่งเดียวของจิต ผู้ปฏิบัติแผ่จิตใจอันบริสุทธิ์ผ่องแผ้วไปทั่วทั้งร่างกาย ต่อจากความสุขในมานสี่นี้เป็นความสุขในอรุณมานอีกสี่ขั้น ซึ่งเป็นสภาวะที่ความรู้สึกว่าความมีตัวตนหายไปและมีความประณีตยิ่งขึ้นตามแนวเดียวกันเป็นลำดับ

ถึงแม้มานุสขจะมีความประณีตลึกซึ้ง และมีความหมายในทางเศรษฐศาสตร์ คือ การมีประสิทธิภาพเหนือกว่ากามสุข เป็นความสุขที่เกิดจากสภาวะจิตใจล้วนๆ ไม่จำเป็นต้องมีวัตถุหรืออามิสมาเป็นตัวล่อ จึงไม่จำเป็นต้องใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดแต่อย่างใดเลย ความสุขดังกล่าว จัดได้ว่าเป็นนิรามิสสุข แต่ก็ยังเป็นเหตุให้ติดข้อง ใ้ยึด ใ้ให้เกิดความถือมั่นหรืออุปาทาน ในความสุขในระดับนี้ จนอาจกลายเป็นเครื่องกีดขวางการบรรลุนิพพาน หรือความสุขพ้นไปจากความทุกข์ทั้งปวง

นิพพานสุข หมายความว่าความสุขจากการหลุดพ้นจากเครื่องยึดเหนี่ยวทั้งปวง เป็นความสุขจากการที่จิตไม่มีการเสวยอารมณ์ จึงเป็นสภาวะของการหมดไปของทุกข์ ซึ่งประกอบด้วย ความสะอาด จากความผิดพลาดทั้งปวงเนื่องจากการปฏิบัติตามหลักของศีล ความสงบ อันเกิดจากการมี สมาธิ ที่มั่นคงตลอดเวลา และความสว่าง อันเกิดจากความเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นไปตามสภาวะหรือธรรมชาติที่แท้จริงของสิ่งต่างๆ อันเกิดจากปัญญา คุณภาพทั้งสามประการของจิตนี้คือความสุขอันเกิดจากสภาวะนิพพาน ซึ่งมี ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นปัจจัยที่เกื้อกูลกัน จะขาดปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งไม่ได้

ด้วยเหตุนี้ ความสุขที่แท้จริงจึงเกิดจากการมีจิตสงบ มั่นคง ปฏิบัติตนให้อยู่ในศีลธรรม อันดีงาม รวมทั้งการฝึกสมาธิ คือ ฝึกให้เกิดสภาวะที่จิตสงบนิ่งจับอยู่ที่การรับรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือที่เรียกวิธีการฝึกสมาธิแบบที่ว่า การฝึกสมาธิ เมื่อจิตสงบนิ่งดีแล้ว

ขั้นต่อไปก็คือการทำวิปัสสนา คือ การฝึกทำความเข้าใจให้เห็นแจ้งถึงสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงตามกฎไตรลักษณ์คือ เข้าใจเรื่องความไม่แน่นอนอันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากภาวะขัดแย้งหรือบีบคั้นทั้งจากภายในและ/หรือจากภายนอกจนไม่สามารถจะยึดถืออะไรได้ สามารถรู้แจ้งเข้าใจจริงจนถอนความหลงผิด รู้ผิด และยึดติดในสิ่งทั้งหลายได้ ถึงขั้นเปลี่ยนท่าที่ต่อโลก และต่อชีวิตใหม่

ดังนั้น ยิ่งมนุษย์สามารถฝึกพัฒนาจิตใจของตนเองให้ได้สูงมากขึ้นเท่าไร ความต้องการในการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ตลอดจนการเบียดเบียนสิ่งแวดล้อมก็จะลดน้อยลง ขณะที่ความสามารถในการสนับสนุนให้สังคมและสภาวะแวดล้อมมีความเกื้อกูลต่อกัน เพื่อสภาวะอันความสงบสุขร่มเย็นกลับจะมีมากขึ้น ในลักษณะของการเพิ่มพลัง (Synergy) ทางสังคม

พุทธเศรษฐศาสตร์จึงเป็นเศรษฐศาสตร์ที่มีประสิทธิภาพต่อสังคมมากที่สุดในความหมายที่แท้จริง กล่าวคือนอกจากจะมีการใช้ทรัพยากรและสภาวะแวดล้อมน้อยที่สุดแล้วยังเป็นการเพิ่มพูนทรัพยากรและความอุดมสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อมไปพร้อมกันอีกด้วย

การมีเหตุผลกับพุทธเศรษฐศาสตร์

ความยาว: 3 ชั่วโมง

ผู้รับผิดชอบ: สุนทรี ท. ชัยสัมฤทธิ์โชค

1. การมีเหตุผลกับการพัฒนาการทางประวัติศาสตร์

คำว่า “การมีเหตุผล” หรือ rational ที่ใช้ในวิชาเศรษฐศาสตร์เป็นการนำแนวคิดจากอารยธรรมตะวันตกมาใช้ โดยแรกเริ่มเป็นคำที่มีหลายความหมายและแปรเปลี่ยนไปตามยุคตามสมัย แต่การมีเหตุผลในแบบตะวันตกนั้นแตกต่างจากการมีเหตุผลแบบตะวันออก หรือการมีเหตุผลตามหลักพุทธธรรม

เรื่องของการมีเหตุผลเริ่มมีความพยายามในการอธิบายมาตั้งแต่ยุคกรีกโบราณ หรือประมาณห้าร้อยปีก่อนคริสตกาล เพลโต (Plato) นักปราชญ์ชาวกรีกในสมัยนั้นอธิบายว่า มนุษย์ไม่มีเหตุผลเนื่องจากความตกต่ำของมนุษย์ (fall from grace) การที่จะปล่อยให้มนุษย์ใช้เหตุผลเพื่อหาความสุขให้กับตัวเอง ในที่สุดก็จะเป็นการสร้าง

ปัญหาให้กับสังคมได้ ดังนั้น เพื่อให้สังคมมีความเป็นปกติสุขจึงจำเป็นต้องสร้างมาตรการหรือสถาบันทางสังคมเพื่อจำกัดพฤติกรรมของมนุษย์ให้ดำเนินชีวิตอยู่ในกรอบของการมีเหตุผล

อย่างไรก็ตาม อริสโตเติล (Aristotle) ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของเพลโต กลับอธิบายว่ามนุษย์มีเหตุผล และมนุษย์สามารถใช้เหตุผลเพื่อสร้างสังคมที่ดีกว่าได้

ความคิดของอริสโตเติลนี้ต่อมาได้รับการอธิบายและขยายความโดย เซนต์อควินัส โดยการนำเอาพระเจ้าเข้ามาใช้อธิบายธรรมชาติของมนุษย์เพิ่มเติมว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างมนุษย์ขึ้นมาในลักษณะที่เป็นภาพสะท้อนของพระองค์เอง ดังนั้น พระเจ้าจึงสร้างให้มนุษย์เป็นผู้มีเหตุผลเช่นเดียวกับพระเจ้า สามารถค้นพบกฎธรรมชาติที่พระเจ้าสร้างไว้ และการที่มนุษย์เข้าถึงเหตุผลและค้นพบกฎธรรมชาติมากเท่าไร ก็เป็นสัญลักษณ์ว่ามนุษย์เข้าใกล้พระเจ้ามากขึ้น

ความแตกต่างทางความคิดที่มีรากฐานมาจากแนวความคิดของ เพลโต และ อริสโตเติล ที่กล่าวแล้วได้นำไปสู่การแบ่งขั้วทางความคิดที่ต่างกันอย่างสิ้นเชิง คือ ค่ายทางความคิดกระแสหลักนำโดย อริสโตเติล เซนต์อควินัสและนักคิดจากสำนักสกอลาสติกที่เป็น พระคาทอลิกทั้งหมด ส่วนกระแสต่อต้านหรือฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยที่เป็นฝ่ายข้างน้อยมี เพลโต เซตอกุสติน และมาร์ติน ลูเธอร์ เป็นหลัก

อริสโตเติล ยังอธิบายการมีเหตุผลนี้สัมพันธ์กับความดีและความชั่ว ทั้งนี้หลักว่าอะไร ที่ทำให้เกิดผลดีแก่ชีวิตถือว่าเป็นความดี แต่ถ้าหากทำให้ชีวิตตกต่ำลงถือว่าเป็นความเลว การอธิบายเหตุผลในลักษณะดังกล่าวเน้นประเด็นความดีงามทางกายภาพเป็นสำคัญไม่ให้ความสำคัญกับเรื่องของจิต

ส่วนกฎที่อริสโตเติลนำมาใช้ศึกษาวิเคราะห์ธรรมชาติ และอ้างว่าเป็นกฎธรรมชาติและ ในเวลาต่อมาได้กลายเป็นแก่นกลางความคิดของอารยธรรมตะวันตกมาจากกฎการวิเคราะห์ที่เรียกว่า “ตรรกะแบบคลาสสิกของอริสโตเติล” ซึ่งประกอบด้วยกฎสามข้อ ดังนี้

1. กฎการกำหนดสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (Law of identity) สิ่งใดสิ่งหนึ่งจะเป็นอย่างไรอย่างหนึ่งไม่ได้นอกจากตัวเอง
2. กฎของการไม่ขัดแย้ง (Laws of non contradiction) ของสิ่งหนึ่งสิ่งใดจะต้องไม่ใช่อย่างอื่น ตัวอย่างเช่น ก. จะเป็นสิ่งที่ไม่ใช่ ก. ไม่ได้

3. กฎที่ไม่มีกึ่งกลาง (Law of excluded middle) คือจะมีเฉพาะขาวกับดำ ไม่มีสีเทานั้นคือของอย่างใดอย่างหนึ่งจะต้องเป็น ก. หรือไม่ใช่ ก.

แนวคิดที่สำคัญในยุคนี้นี้ จึงอยู่ที่การเน้นความจริงสัมบูรณ์ (absolute truth) ซึ่งนำไปสู่การมองทุกสิ่งทุกอย่างในลักษณะที่หยุดนิ่ง (static analysis) และคำตอบที่แน่นอนตายตัวเพียงหนึ่งเดียว ซึ่งเป็นตรรกะในแบบของ อริสโตเติล ตรรกะที่แยกพื้นที่ขาวกับดำออกจากกันอย่างเด่นชัด (black and white logic) ไม่ยอมให้มีพื้นที่ตรงกลาง นั่นคือถ้าอะไรก็ตามไม่ใช่สิ่งนั้น ก็ต้องเป็นอีกสิ่งหนึ่ง จึงมีแต่ความดีกับความชั่ว ความสุขและความทุกข์ ในเรื่องของเหตุผลจึงมีทั้งฝ่ายที่เชื่อแบบจารีตนิยมว่ามนุษย์มีเหตุผลและสามารถใช้เหตุผลในการแสวงหาความรู้และแก้ไขปัญหาได้กับฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยเชื่อว่ามนุษย์ไม่มีเหตุผลหากปล่อยให้มนุษย์สามารถกำหนดทุกสิ่งทุกอย่างได้ตามใจตนเอง หรือตามกิเลสของมนุษย์ สังคมก็จะไม่มีความสงบสุข เพราะมนุษย์จะใช้เหตุผลตีความเข้าข้างตนเองเสมอ

แนวคิดเชิงตรรกะแบบสองขั้วนี้ เป็นตรรกะลักษณะเฉพาะตัวที่นับเป็นรากฐานทางความคิดที่สำคัญของอารยธรรมตะวันตก และยังคงเป็นมรดกตกทอดสืบมาจนถึงปัจจุบันแม้ว่าจะมีแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงของความคิดนี้เกิดขึ้นบ้างในยุคของแนวคิดหลังสมัยใหม่ (post modern) กล่าวคือเริ่มลดการให้ความสำคัญกับความคิดที่เน้นการมีกฎเกณฑ์ตายตัว (deterministic) แต่ยังไม่สามารถหลุดออกจากตรรกะสองขั้วได้อย่างเด็ดขาด คือ พวกหนึ่งยึดความคิดการมีกฎเกณฑ์ตายตัว และอีกพวกหนึ่งไม่เชื่อว่ามีกฎเกณฑ์อะไรเลยทั้งหมดถือเป็นเรื่องของวาทะกรรม (discourse) เท่านั้น

เมื่อความคิดดังกล่าวมีวิวัฒนาการมาจนถึงยุคทันสมัย โดยเริ่มจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมและตามต่อมาด้วยการพัฒนาเทคโนโลยีใหม่ๆ อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา แนวคิดเรื่องการมีเหตุผล จึงได้รับอิทธิพลจากการพัฒนาความรู้ด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์ การมีเหตุผลกลายเป็นสิ่งเดียวกับความเป็น “วิทยาศาสตร์” สำหรับวิทยาศาสตร์ที่ว่านี้มีความหมายเฉพาะวิทยาศาสตร์กายภาพที่จับต้อง ทดสอบ และพิสูจน์ได้เท่านั้น ส่งผลให้บทบาทของผู้นำทางจิตวิญญาณและปรีชาญาณ (wisdom) ของคริสต์ศาสนจักรอ่อนแอลงเรื่อยๆ

ส่วนความรู้ที่พัฒนามาจากตรรกะทางคณิตศาสตร์ ก็ได้รับการยกย่องว่าเป็นความคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์ด้วยทั้งๆ ที่อาจเริ่มจากข้อสมมติที่เป็นจริง (axiom) หรือ

ข้อสมมติที่อาจไม่เป็นความจริงก็ได้ (assumption) แต่เป็นความเชื่อที่ยอมรับภายใต้เงื่อนไขและสภาวะการณ์หนึ่งเท่านั้น ก็ตาม โดยมี ฟรานซิส เบคอน(Bacon) นักสถิติชาวอังกฤษ เรเน เดส์คาร์ตส์ (Descartes) และไอแซค นิวตัน (Newton) ที่นำเสนอความคิดท้าทายวิธีคิดแบบเดิม โดย เบคอน สนับสนุนการใช้ข้อเท็จจริงด้วยข้อมูลตัวเลขที่ถือว่าเป็นเหตุผลเชิงประจักษ์ ส่วนเดส์คาร์ตส์ ใช้ตรรกะในวิชาคณิตศาสตร์มาเป็นเครื่องยืนยันความถูกต้องของ “เหตุผล” โดยไม่จำเป็นต้องพิจารณาความจริงในเชิงประจักษ์

การค้นพบกฎที่ว่าด้วยแรงดึงดูดของระบบสุริยจักรวาล (Law of gravity) ของ ไอแซค นิวตันนั้น ถือว่าเป็นการค้นพบกฎเกณฑ์ที่ควบคุมการทำงานของจักรวาลที่สำคัญที่สุด นับเป็น กฎเกณฑ์ที่มีเหตุผลที่สามารถคำนวณออกมาในรูปความสัมพันธ์ทางคณิตศาสตร์ที่ชัดเจน จึงเท่ากับเป็นการยืนยันว่ากฎสากลของธรรมชาติสามารถค้นพบได้ในรูปของความสัมพันธ์ทางคณิตศาสตร์ ตลอดจนเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ความเชื่อในวิทยาศาสตร์และตรรกะในเชิงคณิตศาสตร์แพร่หลายทั่วไป และทำให้เกิดกระแสความพยายามที่จะนำเหตุผลทางวิทยาศาสตร์มาประยุกต์ใช้กับความรู้อื่นๆ ในเวลาต่อมา

จอห์น ล็อก (John Locke) เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการนำเอากฎทางวิทยาศาสตร์ มาประยุกต์ให้เป็นกฎทางสังคม โดยล็อกนำเอาความคิดทางวิทยาศาสตร์เพิ่มเข้าไปจากแนวคิดของ เซนต์อควินัส อะไรก็ตามที่เรียก ว่าเป็นความดีหรือความยุติธรรมสำหรับ ล็อก คือ การมีเหตุผล

สำหรับพัฒนาการความคิดที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเหตุผลนั้น ล็อกพัฒนาต่อมาจากแนวคิดของ โทมัส ฮอบส์ (Hobbes) อีกที จากความคิดของ ฮอบส์ ที่ว่าความดีคือสิ่งที่ทำให้ความรู้สึกที่ดีหรือสร้างความพึงพอใจ (pleasure) ให้แก่เรา ส่วนความชั่วร้าย คือ สิ่งที่น่าความเจ็บปวด (pain) มาสู่เรา ดังนั้น การมีชีวิตอยู่อย่างมีจุดหมายคือ การมุ่งแสวงหาความดีหรือความพึงพอใจ ซึ่งก็หมายถึงสิ่งทั้งหลายทั้งปวงที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิต แต่ทั้งนี้ครอบคลุมเฉพาะมิติทางสรีรภาพหรือกายภาพเท่านั้น เนื่องจากมิติของจิตนั้นไม่มีความหมาย หลักคิดนี้ในปัจจุบันได้พัฒนากลายมาเป็นระบบคุณค่าที่แฝงอยู่ในจริยธรรมของเศรษฐศาสตร์เหตุผลนิยม (economic rationalism)

จอห์น ล็อก ได้พัฒนาแนวคิดนี้ไปสู่ตรรกะที่ว่าแสวงหาผลประโยชน์ให้ตนเอง (self-interest) โดยถือว่าเป็นกฎสากลที่ว่าด้วยธรรมชาติของมนุษย์ (univer-

sal law of nature of man) โดยเขาได้พยายามเชื่อมโยงกฎดึงดูดทางสังคมของเขาให้มีความหมายเช่นเดียวกับกฎแรงดึงดูดของระบบสุริยจักรวาลของนิวตัน โดยถืออธิบายว่าในโลกเศรษฐกิจและการเมืองซึ่งประกอบด้วยปัจเจกชนที่มีอิสระต่อกัน ต่างถูกชักจูงมาอยู่ร่วมกันและผูกพันกันด้วยพลังผลประโยชน์แห่งตน (self-interest) โดยที่แต่ละคนพยายามแสวงหาผลประโยชน์ให้ตนเอง ซึ่งจะทำให้ปัจเจกชนและสังคมได้รับผลดีตามไปด้วย เช่นเดียวกันกับแรงดึงดูดของดวงดาวในระบบสุริยจักรวาล ที่ช่วยให้ระบบสุริยจักรวาลดำเนินต่อไปอย่างมีระบบซึ่งในความจริงกฎแรงดึงดูดของดวงดาวที่ค้นพบ โดยนิวตันนั้นเป็นข้อยกเว้นแทนที่จะเป็นกฎทั่วไป เพราะลักษณะเช่นนี้มีเฉพาะในดาวจักรหรือ กาแลกซีที่มีระบบสุริยจักรวาลที่โลกของเราเป็นส่วนหนึ่งของระบบนี้เท่านั้น ยังไม่พบลักษณะแบบที่ว่านี้ในกาแลกซีอื่นๆ

การพิสูจน์กฎในแบบของล๊อคมาจากคำอธิบายที่ว่าธรรมชาติของมนุษย์ทุกคนโดยปกติเป็นผู้ที่มีความเห็นแก่ตัว การที่สังคมเจริญก้าวหน้าขึ้นโดยไม่มีปัญหาในขณะที่มีมนุษย์มีความเห็นแก่ตัวได้นั้น เพราะสังคมมีลักษณะที่คล้ายกับดวงอาทิตย์ที่ดึงดูดใจเจกชนเข้ามาอยู่ร่วมกัน เพื่อลดความกลัวจากความไม่มั่นคงอันเป็นผลจากการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนของแต่ละบุคคลเป็นแรงดึงดูดเพื่อให้เกิดมีดุลยภาพ โดยแต่ละคนได้ยอมมอบอำนาจเฉพาะตนบางส่วนไปให้องค์อำนาจสูงสุดจัดการ เพื่อความมั่นคงของชีวิตและทรัพย์สินส่วนบุคคลในลักษณะของสัญญาประชาคม ส่งผลให้ทุกคนในสังคมที่แม้ว่าจะมีพื้นฐานความเห็นแก่ตัวแต่ก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างร่มเย็นเป็นสุข ความคิดเช่นนี้ได้พัฒนาต่อมาจนกลายเป็นความเชื่อที่เป็นแกนกลางของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักในปัจจุบัน

จะสังเกตได้ว่าการค้นพบของนิวตันนั้นเป็นการค้นพบจากปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ แต่การอธิบายแบบล๊อคนั้นเป็นการอนุมานจากความคิดของเขาเองที่เริ่มจากมีข้อสันนิษฐานว่ามนุษย์แต่ละคนมีความเห็นแก่ตัว เป็นข้อสันนิษฐานที่มีความจริงเป็นบางส่วนเท่านั้นซึ่งอาจไม่สะท้อนความจริงตามธรรมชาติทั้งหมด

โดยสรุป จะเห็นได้ว่าพัฒนาการของการมีเหตุผลของตะวันตกนั้นมีคุณลักษณะของระบบคิดเฉพาะตัว และมีการปรับเปลี่ยนไปให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมและการเมืองนับแต่ศตวรรษที่ 17-18 เมื่อวิทยาศาสตร์มีความเจริญก้าวหน้ามากขึ้น ความมีเหตุผล จึงมีวิวัฒนาการต่อไปเป็นความหมายของการใช้เหตุผล (reasoning)

ในลักษณะเช่นเดียวกับตรรกะทางคณิตศาสตร์

ในส่วนต่อไปเป็นการอธิบายให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการมีเหตุผลของตะวันตกกับการมีเหตุผลของตะวันออกที่ปรากฏในพุทธธรรมและเป็นรากฐานความคิดของพุทธเศรษฐศาสตร์

2. วิพากษ์การมีเหตุผลในอารยธรรมตะวันตกด้วยพุทธธรรม

ดังได้กล่าวแล้วว่า คุณสมบัติพื้นฐานที่สำคัญของวิธีคิดแบบตะวันตกนั้นอยู่ที่ความพยายามในการแบ่งแยกสรรพสิ่งออกจากกันอย่างชัดเจน (identification) เพื่อประโยชน์ในการอธิบายให้เห็นความแตกต่างได้อย่างชัดเจน แม้แต่ในเรื่องของการมีเหตุผลก็เป็นข้อถกเถียงสำคัญที่แบ่งขั้วทางความคิดออกเป็นสองฝ่าย คือ ฝ่ายที่เชื่อว่า “มนุษย์นั้นมีเหตุผล” กับ “มนุษย์นั้นไม่มีเหตุผล” ซึ่งคำสอนนี้แตกต่างกับคำสอนในพุทธธรรมอย่างสิ้นเชิง เพราะพุทธธรรมให้ความสำคัญกับพื้นที่ตรงกลางมากกว่าการคิดในลักษณะสุดขั้ว นั่นคือ หลักการที่สำคัญของพุทธธรรมอยู่ที่ว่า มนุษย์นั้นปกติเกิดมาพร้อมกับความไม่รู้หรืออวิชชา แต่มนุษย์ต่างจากสัตว์อื่นๆ เนื่องจากมีศักยภาพที่จะได้รับการพัฒนาจิตต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด การพัฒนาจิตจึงเป็นเรื่องสำคัญในการจัดการความไม่รู้ด้วยการให้ความรู้หรือ วิชา และเมื่อมนุษย์มีความรู้มากขึ้น มนุษย์ย่อมจะมีเหตุผลมากขึ้น

การวิเคราะห์แบบพุทธนั้น เน้นความเป็นเหตุและผลต่อกันในลักษณะที่ต่างก็เป็นเหตุและปัจจัยของกันและกัน (causal relationship) ต่างกับความสัมพันธ์แบบการจำแนกประเภท การวิเคราะห์แบบเป็นเหตุเป็นผลต่อกันยังทำให้สามารถอธิบายต่อไปได้ว่าการศึกษาที่มีผลเป็นเช่นนี้ ก็เพราะมีเหตุและปัจจัยต่างกัน ดังนั้นถ้าหากไม่ต้องการได้รับผลจากเหตุหรือปัจจัยดังกล่าว ก็ต้องกลับไปเริ่มพิจารณาที่เหตุและปัจจัย แล้วจะจับที่ต้นเหตุนั้นเสียด้วยการใช้ “ปัญญา” หรือการเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริง

ด้วยเหตุนี้ การอธิบายตามหลักพุทธธรรมว่ามนุษย์มีเหตุผลหรือไม่ขึ้นอยู่กับว่ามนุษย์ได้รับการฝึกอบรมหรือพัฒนาจิตมากน้อยเพียงใด ทุกอย่างขึ้นอยู่กับเงื่อนไข (condition) มิใช่เป็นสิ่งที่แน่นอนตายตัว ซึ่งสะท้อนระบบของความคิดในแบบพุทธที่มีลักษณะที่เป็นพลวัต (dynamism) คือ เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาตามเหตุและปัจจัย

อย่างไรก็ดี ต้องเข้าใจด้วยว่า “ปัญญา” หรือความรู้ในทางพุทธธรรมมิใช่ความ

รู้ในแบบเดียวกับความรู้ของตะวันตก หากเป็นความรู้ที่มุ่งไปสู่ความเข้าใจความเป็นจริงของชีวิตและสรรพสิ่ง เป็นความรู้ที่เข้าใจถึงกฎธรรมชาติที่แตกต่างไปจากกฎธรรมชาติในแบบตะวันตก และเป็นความรู้ที่สอนให้เข้าใจถึงจุดมุ่งหมายของชีวิตและความสุขที่แท้จริง ตลอดจนวิธีที่จะนำไปสู่ความสุข ความดีงามของปัจเจกบุคคลสังคม รวมถึงธรรมชาติ โดยมิใช่การมุ่งแสวงหาแต่ประโยชน์ส่วนตัว ด้วยการยอมรับว่าความเห็นแก่ตัวเป็นธรรมชาติแต่เพียงอย่างเดียวของมนุษย์เท่านั้น

การทำความเข้าใจในส่วนนี้ อาจเริ่มจากการทำความเข้าใจวิธีการค้นหาความจริงแบบพุทธ เพื่อให้สามารถทำความเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ได้ทั้งหมดอย่างแท้จริง รวมถึงเงื่อนไขที่จะช่วยให้เข้าใจถึงพัฒนาการของจิตที่เพิ่มขึ้นตามลำดับ การเข้าใจถึงการพัฒนาของจิตนี้จะมีส่วนสำคัญและมีความหมายในทางเศรษฐศาสตร์อย่างยิ่ง เพราะถ้ามนุษย์สามารถพัฒนาจิตของตนเองให้สูงขึ้นได้มากเท่าใด การเบียดเบียนตนเอง การเบียดเบียนผู้อื่น รวมทั้งการเบียดเบียนสภาพแวดล้อมย่อมจะน้อยลงด้วย ขณะเดียวกันความสามารถในการเกื้อกูลตนเอง สังคม และสภาพแวดล้อม ให้เพิ่มความเกื้อกูลต่อกันจะมีเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง สังคมมีความสงบร่มเย็นมากขึ้น จึงเป็นเศรษฐศาสตร์ที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดในความหมายที่แท้จริง คือมีการใช้ทรัพยากรและสภาพแวดล้อมให้น้อยที่สุด และสามารถเพิ่มพูนทรัพยากรและความอุดมสมบูรณ์ของสภาพแวดล้อมไปพร้อมกัน ในขณะเดียวกันสมาชิกทุกคนในสังคมก็เข้าใจความหมายของชีวิตและวิวัฒนาการของชีวิตอย่างแท้จริง สามารถดำรงตนได้อย่างมีความสุขในความหมายแบบพุทธ

สำหรับการค้นหาความจริงในแบบพุทธนั้นใช้หลัก “หลักกาลามสูตร” คำสอนในหลักกาลามสูตรนั้น จะได้กล่าวโดยละเอียดไว้ในบทที่ 5 สำหรับในที่นี้ พอสรุปอย่างย่อได้ว่า มนุษย์อาจมีวิหาคความจริงได้อย่างน้อยสิบวิธี กล่าวคือ โดยวิธีการฟัง หรือการเรียนตามกันมา การถือสืบกันมา การเล่าลือ การอ้างตำรา การใช้ตรรกะ การอนุมาน การคิดตรองตามแนวเหตุผล การพิจารณาว่าเข้ากับทฤษฎีของตน และการพิจารณาอุปลักษณะที่น่าเชื่อถือ รวมทั้งเป็นเพราะความเชื่อถือในความเป็นครู หากแต่ กาลามสูตรสอนว่าอย่าได้ยอมรับยึดถือวิธีใดวิธีหนึ่งเป็นหลัก แต่เสนอให้ตัวเราและวิญญูชนหรือคนที่มิจิตวิญญาน ได้วิเคราะห์ผลของการนำไปปฏิบัติว่าสามารถก่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนเอง และสังคมหรือไม่ จึงจะเชื่อถือได้

เมื่อพิจารณาตามหลักการวิเคราะห์แบบพุทธนั้นจะเห็นได้ว่าพุทธธรรมนั้นมิได้สอนให้ยึดวิหาคความจริงในแบบใดแบบหนึ่งแต่เพียงอย่างเดียวแบบตะวันตก แม้แต่เรื่องของเหตุผลหรือระบบคิดเชิงตรรกะแบบตะวันตก พุทธธรรมก็ได้ให้ความสำคัญมากไปกว่าวิธีการวิเคราะห์หาความรู้ที่ผ่านการปฏิบัติ ผ่านการคิดและไตร่ตรองอย่างแยบยลรวมทั้งได้รับผลจริงจาก การปฏิบัติตามหลักการที่ได้กำหนดไว้ในเบื้องต้น รวมเป็นหลักญาณวิทยา (epistemology) หรือการแสวงหาความรู้แบบพุทธ ซึ่งประกอบด้วย **ปริยัติ** หรือแนวคิดหรือทฤษฎี **ปฏิบัติ** คือ การปฏิบัติตามแนวคิดหรือทฤษฎีดังกล่าว และ **ปฏิเวธ** คือ การได้รับผลจริงตามแนวคิดหรือทฤษฎีนั้นๆ การใช้ตรรกะแต่เพียงอย่างเดียวไม่อาจจะช่วยให้เข้าถึงความจริงของสิ่งที่ต้องการจะรู้ได้อย่างเพียงพอ (sufficient)

เนื่องจากตรรกะอาจจะทำให้มนุษย์มีโมหะหรือความหลงผิดได้เช่นกัน เพราะในความ เป็นจริงตรรกะเป็นเพียงเครื่องมือที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นข้อตกลงร่วมกัน (human convention) ในการวิเคราะห์ธรรมชาติ แต่ตรรกะไม่ใช่ส่วนหนึ่งของกฎธรรมชาติ ยิ่งไปกว่านั้น หากวิเคราะห์โดยใช้ตรรกะที่ไม่มีพื้นที่ตรงกลางแบบอริสโตเติลอันตรรกะก็ยังมีมากขึ้น เพราะในสภาพธรรมชาติจะมีพื้นที่ตรงกลางที่ไม่ใช่ขาวและดำเป็นอาณาบริเวณที่กว้างใหญ่ไพศาลกว่ามาก ดังเช่น ในความสุขก็มีความทุกข์หรือสุขระคนกับทุกข์ การใช้แต่ตรรกะอธิบาย จะทำให้ขาดความรู้และความเข้าใจธรรมชาติ และความเป็นจริงที่ครบถ้วนรอบด้าน

ในส่วนต่อไป จะได้อธิบายถึงการวิเคราะห์ในแบบพุทธถึงเรื่องของกรรมมีเหตุผลแบบตะวันตก ตามที่กล่าวแล้วว่า ความเชื่อในเรื่องว่ามนุษย์มีเหตุผลหรือไม่นั้น ส่งผลให้แบ่งความคิดออกเป็นสองค่าย กล่าวคือ ค่ายที่เชื่อว่ามนุษย์มีเหตุผลกับค่ายที่เชื่อว่าไม่มีเหตุผล ค่ายที่เชื่อว่ามนุษย์มีเหตุผลก็สร้างความเชื่อต่อไปอีกในเรื่องสิทธิในทรัพย์สิน โดยการอธิบายว่าสิทธิดังกล่าวเป็นสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งนำไปสู่การจัดการทรัพย์สินในระบบกรรมสิทธิ์ของแต่ละคน ซึ่งตามข้อเท็จจริงพบว่าการจัดการในลักษณะนี้เป็นการจัดการที่มีประสิทธิภาพในการใช้ทรัพย์สินของแต่ละบุคคล แต่อาจจะสร้างผลกระทบทางลบหรือปัญหาต่อสังคมได้ ในทางตรงกันข้าม หากปล่อยให้ส่วนรวมจัดการผลประโยชน์ ถึงแม้เป็นผลประโยชน์ร่วม ไม่ใช่ผลประโยชน์ตรงของแต่ละบุคคล ผลก็คือการจัดการอย่างไม่มีประสิทธิภาพ เนื่องจากไม่มีแรงจูงใจให้แต่ละคนใช้ทรัพย์สิน

สินอย่างมีประสิทธิภาพที่มีสาเหตุจากแต่ละคนไม่มีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของ

ส่วนค่ายที่เชื่อว่ามนุษย์ไม่มีเหตุผลอธิบายว่า ความไม่มีเหตุผลเกิดจากกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนบุคคล อันเป็นสาเหตุให้มนุษย์เกิดความโลภ ต้องการสะสมโดยไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้น หากต้องการช่วยให้มนุษย์มีเหตุผลต้องให้มนุษย์มีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย ไม่สะสมทรัพย์สิน วิธีให้เหตุผลเช่นนี้ จะเห็นว่าฝ่ายหลังเข้าใจปัญหาของมนุษย์ที่เกิดจากความโลภ แต่ไม่เข้าใจการมีเหตุผลของมนุษย์ดีพอ จึงมักสนับสนุนเรื่องการบริหารทรัพย์สินร่วมซึ่งเป็นการจัดการที่ไม่มีประสิทธิภาพ และทำให้กลายเป็นจุดอ่อนให้อีกฝ่ายโจมตีได้

หากพิจารณาด้วยทัศนะแบบพุทธ ก็จะพบว่าโดยธรรมชาติที่แท้จริง มนุษย์แต่ละคนมีทั้งส่วนที่มีเหตุผลและไม่มีเหตุผล มนุษย์จะมีเหตุผลและใช้เหตุผลได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์นั้นมีสติมั่นคงอยู่ตลอดเวลา พร้อมทั้งจะให้สัมปชัญญะทำงานตรวจสอบสิ่งที่เข้ามาจะเข้าใจทุกอย่างได้ตามความเป็นจริงของสิ่งเหล่านั้น เงื่อนไขของการมีเหตุผลจึงอยู่ที่การมีสติและปัญญาโดยสมบูรณ์ ดังนั้น ทางออกของการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ที่ถูกที่ควรตามทัศนะแบบพุทธ จึงอยู่ที่การพัฒนาสติปัญญาให้สามารถรู้เท่าทันสภาพความเป็นจริงตามธรรมชาติให้ได้มากที่สุด เมื่อมนุษย์มีสติปัญญาโดยสมบูรณ์ย่อมเข้าใจได้เองว่าการสะสมทรัพย์สินส่วนบุคคลหาใช่แก่นสารที่สำคัญของชีวิตใหม่ ปัญหาในเรื่องกรรมสิทธิ์จึงไม่ใช่ประเด็นสำคัญในแนวคิดแบบพุทธ

ในทำนองเดียวกัน การวิเคราะห์แบบพุทธในเรื่องความดีหรือความชั่วก็แตกต่างไปจากความดีความชั่วในแบบของอริสโตเติล ถ้าจะอธิบายแบบพุทธ ความดีและความชั่วในลักษณะดังกล่าวก็เป็นเพียงบัญญัติของสังคม (social convention) ตามที่สังคมแต่ละยุคสมัยให้ความหมายไว้ ซึ่งอาจเปลี่ยนได้ตามกาลเวลาและสถานที่เหมือนความหมายของความดีและมีเหตุผลในยุคของอริสโตเติล ที่ต่างไปจากค่านิยมในยุคที่วิทยาศาสตร์แนววัตถุนิยมมีอิทธิพลสูงคือยุคทันสมัย แต่ความดีและความชั่วตามหลักพุทธธรรมนั้น มีความสำคัญมากกว่านั้น คือเป็นการพิจารณาความดีหรือความชั่วเป็นเรื่องที่ไม่ขึ้นกับกาลเวลาและสถานที่ เป็นความดีความชั่วที่เป็นความจริงตลอดไป โดยวิเคราะห์จากมูลเหตุของการกระทำ ภายใต้อุบายที่ว่าหากเจตนาของการกระทำใดๆ เป็นอกุศลเจตนา คือ โลภ โกรธ หลง ถือว่าเป็นความชั่ว แต่หากเป็นการกระทำที่ได้มีผลดี คือ โลภ โกรธ หลง ถือว่าเป็นความดี หรือในอีกความหมายหนึ่งก็คือการกระทำ

ต่างๆ นั้นสัมพันธ์กับสภาวะที่เกิดคู่ต่อชีวิตมนุษย์หรือบันทอนหรือทำลายล้างการดำรงชีวิต ตามนัยยะนี้จะมีความสอดคล้องกับการอธิบายความดีและความชั่วแบบของอริสโตเติล โดยที่ในทางพุทธมีทั้งกรณีที่เป็นเรื่องของจิตและกายภาพ ขณะที่ในแบบของอริสโตเติลมีเฉพาะเรื่องของกายภาพแต่เพียงอย่างเดียว

การวิเคราะห์ความดีความชั่วในแบบพุทธ จึงให้ความสำคัญกับจิตของผู้กระทำ การร่วมไปกับผลที่เกิดขึ้นว่า เพื่อเป็นการเกื้อกูลการอยู่ร่วมกันของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงหรือไม่

นัทย่อมหมายความว่า แนวคิดเรื่องการมีเหตุผลตามแบบอารยธรรมตะวันตกมีจุดอ่อนสำคัญที่ไม่เข้าใจธรรมชาติที่แท้จริงของมนุษย์ และไม่เข้าใจว่าจิตเป็นมิติที่สำคัญที่สุดของชีวิตมนุษย์ เพราะเป็นแหล่งที่มาของความทุกข์และความสุขทั้งหลายของมนุษย์

ความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ความปรารถนา ความโลภ

ความยาว: 3 ชั่วโมง

ผู้รับผิดชอบ: พงษ์ธร ตันติฤทธิ์ศักดิ์

1. พื้นฐานความเข้าใจ

ความแตกต่างที่สำคัญอีกประการระหว่างพุทธเศรษฐศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ทั่วไปก็คือ การแยกแยะได้ถึงความแตกต่างเชิงคุณภาพระหว่าง “ความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน” “ความปรารถนา” และ “ความโลภ” อันเป็นผลมาจากการอาศัย “ปัญญา” ที่สามารถรับรู้หรือเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างตามสภาพความเป็นจริงของสิ่งนั้นๆ จนทำให้สามารถอธิบายได้ถึงแรงผลักดันในกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ได้อย่างลึกซึ้งมากขึ้น

ในขณะที่เศรษฐศาสตร์ทั่วไปพยายามใช้การวัดในเชิงปริมาณเพื่อให้ได้รับการยอมรับว่าเป็น “วิทยาศาสตร์” จนทำให้ไม่สามารถแยกแยะความแตกต่างเชิงคุณภาพระหว่างความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน/ความปรารถนา/ความโลภได้ สิ่งเดียวที่เศรษฐศาสตร์ทั่วไปพยายามอธิบายได้อย่างสอดคล้องไปกับการวัดในเชิงปริมาณก็คือ “ความพึงพอใจ” หรือที่ได้รับการอธิบายต่อไปว่าเป็นความสุขที่เชื่อมโยงกับ “ความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน” ทั้งนี้โดยไม่มีการจำแนกให้ชัดเจนถึงความแตกต่างของระดับในเชิงคุณภาพจากความปรารถนาและความโลภ โดยถือว่าทั้งหมดเป็นความเห็นแก่ประโยชน์

ส่วนตน ซึ่งเท่ากับสนับสนุนว่า ความโลภเป็นสิ่งที่ดี ทั้งๆที่ทุกศาสนาและวิญญูชนทั่วไปเห็นว่าความโลภเป็นสิ่งที่ไม่ดี

อย่างไรก็ตามความเข้าใจความแตกต่างเชิงคุณภาพระหว่างความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน/ความปรารถนา/ความโลภ ได้อย่างชัดเจนนั้น ต้องอาศัยพื้นฐานความเข้าใจในเรื่อง “ความจำเป็น” ก่อนในเบื้องต้นซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

2. ความจำเป็น (Needs)

“ความจำเป็น” เป็นสัจธรรมอย่างหนึ่งที่สามารถแยกแยะได้อย่างชัดเจนจากความปรารถนาหรือความต้องการ กล่าวคือ ถ้าหากมนุษย์ไม่ได้รับสิ่งที่ตอบสนองความจำเป็น ผลก็คือจะทำให้สภาพชีวิตของบุคคลเหล่านี้เลวร้ายลงอย่างรวดเร็วถึงขั้นที่อาจจะไม่สามารถแก้ไขได้ ส่วนความปรารถนาหรือความต้องการนั้น ถ้าไม่ได้รับการตอบสนอง ก็เพียงแต่ก่อให้เกิดความขัดเคือง หรือขุ่นข้องหมองใจ

ความจำเป็นแบบตะวันตก

ในเศรษฐศาสตร์มนุษย์นิยมที่อาศัยฐานจิตวิทยาแบบมนุษย์นิยมที่นำโดยอับราฮัม มาสโลว์ (Abraham H. Maslow, 1908-1970) ที่อธิบายถึงลำดับขั้นตามธรรมชาติของความจำเป็นของมนุษย์ใน 5 ขั้นคือ

1. ความจำเป็นทางสรีรภาพ (physiological)
2. ความปลอดภัย (safety)
3. ความเป็นส่วนหนึ่ง (belongingness)
4. การได้รับการยอมรับนับถือ (esteem)
5. ความสามารถสนองได้ด้วยตนเอง (self-actualization)

ในความจำเป็น 5 ขั้น ของมาสโลว์ที่ได้แสดงเอาไว้ในตอนต้นอาจแบ่งได้เป็นสองประเภท คือ ความจำเป็นที่ต้องได้รับการตอบสนอง (deficiency needs) กับความจำเป็นที่สามารถตอบสนองได้ด้วยตนเอง (self-actualization) ความจำเป็นอย่างแรกเป็นความต้องการการตอบสนองจากภายนอก แต่ความจำเป็นประเภทหลังนั้นโดยคำจำกัดความก็คือ ตนเองสามารถทำให้เกิดขึ้นได้เพียงตระหนักหรือหยั่งรู้ โดยไม่ต้องการทรัพยากรเพิ่มขึ้นแต่อย่างใด

สำหรับความจำเป็นที่ต้องได้รับการตอบสนองนั้น อาจแบ่งออกเป็นสองขั้นตอน คือ ความจำเป็นทางวัตถุ และความจำเป็นทางสังคม (social needs) สำหรับความจำเป็นทางสังคมนั้น คือ ความจำเป็นที่จะต้องได้รับการตอบสนองทางสังคมซึ่งอาจจะมีวัตถุหรือไม่มีวัตถุมาเกี่ยวข้องก็ได้ ถ้าหากต้องมีวัตถุมาเกี่ยวข้องก็เป็นเพียงสิ่งที่จะช่วยให้สังคมได้ตอบสนองความจำเป็นนั้นๆได้อย่างมีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้นด้วยเท่านั้น ส่วนความจำเป็นทางวัตถุนั้น แน่นอนว่าจะต้องได้รับการตอบสนองทางวัตถุอย่างน้อยในระดับหนึ่งเป็นสำคัญ (ดูแผนภาพที่ 1 ประกอบ)

แผนภาพที่ 1 ความจำเป็น

ความจำเป็นพื้นฐาน (basic needs) คือความจำเป็นด้านสรีรภาพ มนุษย์ทุกคนจะมีชีวิตรอดได้จะต้องได้รับอาหาร น้ำ ที่อยู่อาศัย และเครื่องนุ่งห่ม ถ้าความจำเป็นเหล่านี้ไม่ได้รับการบำบัดร่างกายก็จะเรียกร้องให้ใช้ความสามารถที่มีอยู่ทั้งหมดเพื่อจะได้รับการตอบสนองความจำเป็นดังกล่าว หลังจากที่ได้รับการตอบสนองในระดับหนึ่ง ความกดดันเหล่านี้ก็จะหมดไป เปิดโอกาสให้ความจำเป็นอย่างอื่นเข้ามาเรียกร้องความสนใจแทนที่ เป็นต้นว่า ความจำเป็นที่จะต้องได้รับการตอบสนองขั้นพื้นฐาน เปลี่ยนมาเป็นความห่วงใยว่าจะมีความมั่นคงและปลอดภัยหรือไม่

ส่วนหนึ่งของหลักประกันดังกล่าวที่สำคัญก็คือ ความจำเป็นทางสรีรภาพจะต้องได้รับการบำบัดอย่างแน่นอนทุกครั้ง ซึ่งก็จะสร้างความปลอดภัยและมั่นคงได้ในระดับหนึ่ง ขั้นต่อไป ก็คือ ความมั่นคงและปลอดภัยจากการถูกคุกคามหรือความสูญเสียที่เกิดจากการกระทำของผู้อื่น โดยสรุปก็คือ ความมั่นคงอันเกิดจากความมั่นใจในการได้รับการตอบสนองทางสรีรภาพและการได้รับการคุ้มครองจากสังคม ข้อนี้อาจเป็นความจำเป็นในกลุ่มที่สอง ซึ่งอยู่ในกลุ่มที่เรียกว่าความจำเป็นทางวัตถุ

ความจำเป็นในกลุ่มที่สามขยับขึ้นมาเป็นความจำเป็นทางสังคมที่เรียกว่าความรู้สึกในการเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันทางสังคม ซึ่งก็หมายความว่า การเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว ชุมชน หรือสังคมในระดับที่กว้างขึ้นไป มีส่วนร่วมตลอดจนมีความหมายในความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสถาบันทางสังคมเหล่านั้น ส่วนในกลุ่มที่สี่นั้นยังเน้นการได้รับการตอบสนองจากสังคม คือ ความจำเป็นในการได้รับการยอมรับนับถือ หรือรู้สึกว่าตัวเองมีค่าในสังคมหรือสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีศักดิ์ศรี ซึ่งมักจะปรากฏออกมาในรูปของความพึงพอใจจากผลการทำงาน เป็นต้นว่า เป็นงานที่มีผลิตภาพ (productive) และมีคุณค่า ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นความจำเป็นเบื้องต้น ทางสังคม (basic social needs)

ในบรรดาความจำเป็นทั้งหมดที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เป็นความจำเป็นที่จะต้องได้รับการตอบสนอง ถ้าหากไม่ได้รับการตอบสนองก็จะรู้สึกขาดตกบกพร่อง เหมือนสภาวะความผิดปกติของร่างกายเมื่อไม่ได้รับวิตามิน แร่ธาตุ หรือสารอาหารครบบริบูรณ์ แต่ความจำเป็นทางสังคม ก็ยังไม่สำคัญเท่ากับการขาดแคลนที่จะได้รับการสนองตอบต่อความจำเป็นเบื้องต้น นั่นก็คือ ความจำเป็นของปัจจัยสี่ ซึ่งเกิดขึ้นเป็นระลอก เมื่อได้รับการบำบัดก็จะสงบลงไป เมื่อถึงเวลา ความจำเป็นที่จะต้องได้รับการตอบสนองต่อ

ความต้องการเบื้องต้นดังกล่าวก็จะกลับมาใหม่ ถ้าหากมีหลักประกันว่าสิ่งนี้จะได้รับการบำบัดทุกครั้งไปเมื่อเกิดความจำเป็น ความจำเป็นลำดับที่สูงกว่าจึงจะเริ่มปรากฏตัวขึ้น

หลังจากที่ความจำเป็นชนิดที่ต้องการการตอบสนอง หรือความจำเป็นขั้นต่ำกว่าได้รับการตอบสนอง บุคคลก็สามารถพัฒนาต่อไปได้ ขั้นตอนนี้เป็นส่วนที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาของมนุษย์ นั่นคือ ความจำเป็นที่สามารถตอบสนองได้ด้วยตัวเอง เป็นการพัฒนาที่สร้างสรรค์และเป็นความจำเป็นสุดยอดของชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มีความเจริญทางจิตใจและมีสุขภาพจิตดี ลักษณะที่สำคัญของความจำเป็นหรือคุณค่าในระดับนี้ก็คือ การได้รับการบำบัดจะยิ่งเพิ่มพลังของความจำเป็นดังกล่าวแทนการลดกำลังลง นั่นก็คือ เมื่อมนุษย์มีความรัก ความจริง มีความยุติธรรม และความปรารถนาที่จะช่วยเหลือผู้อื่น พลังเหล่านั้นจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ถ้าได้ทำสำเร็จ แทนที่จะลดลง

ความจำเป็นที่ต้องได้รับการตอบสนองกับความจำเป็นที่ความสามารถตอบสนองได้ด้วยตนเองนั้นมีเส้นแบ่งที่ชัดเจน โดยมีความสามารถในการนับถือตนเองเป็นพรหมแดนของเส้นแบ่ง ดังกล่าว จากผลการศึกษาของนักจิตวิทยามนุษยนิยม แสดงให้เห็นว่าบุคคลที่บรรลุถึงขั้นความจำเป็นที่สามารถตอบสนองได้ด้วยตัวเองนั้น จะเป็นผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ เป็นคนฉับไว แต่ก็มีวินัย ไม่แสวงหาอำนาจ มีแนวโน้มที่จะเห็นคุณค่าและความสำคัญของบุคคลอื่น มีทัศนคติที่เป็นประชาธิปไตยสูง ชอบที่จะทำงานกับองค์กรที่มีการจัดการแบบกระจายอำนาจ ชอบมีความสัมพันธ์ลักษณะร่วมมือกันแทนการแข่งขัน

ลักษณะดังกล่าวทำให้เกิดแนวโน้มในทางที่อาจมีความเข้าใจว่าผู้ที่มีคุณลักษณะดังกล่าวได้น่าจะเป็นผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจ เพราะว่าความจำเป็นทุกอย่างได้รับการตอบสนองหมดแล้ว ซึ่งไม่เป็นความจริง เพราะมีนักวิชาชีพอิสระ นักวิชาการ และศิลปินเป็นจำนวนมากที่ไม่ได้มีฐานะมั่งคั่งทางเศรษฐกิจก็สามารถ มีความจำเป็นเพื่อที่ตอบสนองตัวเองนี้ได้ แต่ข้อเท็จจริงก็คือ ถ้าหากบุคคลยังอยู่ในฐานะที่ขาดแคลนในทุกสิ่งทุกอย่าง การพัฒนาจิตใจและความสามารถในการระดับที่สูงกว่าจะเป็นไปได้ยากยิ่งขึ้น ซึ่งไม่ได้หมายความว่าไม่มีคนประเภทดังกล่าวเลย แต่ถ้าจะให้ดีที่สุดก็คือ ความสามารถสนองความจำเป็นขั้นต่ำได้สำหรับทุกคน อันจะเป็นหลักประกันที่ดีในการส่งเสริมการพัฒนาบุคลที่มีกรณีเกิดขึ้นได้เช่นกันที่ผู้ขาดแคลนทางวัตถุสามารถเป็นบุคคลที่สร้างสรรค์ได้ ซึ่งจะช่วยให้คนโดยทั่วไปเข้าใจถึงระดับขั้นของความจำเป็นได้มากขึ้น นั่นก็คือในระดับความ

จำเป็นที่สูงขึ้นหลังจากเมื่อบุคคลผู้นั้นมีประสบการณ์หรือสามารถทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ให้กับสังคมแล้ว แนวโน้มที่จะแสวงหาความมั่งคั่งจากวัตถุหรือคิดจะสะสมทรัพย์สินสมบัติจะน้อยลง

ความจำเป็นในมุมมองของพุทธเศรษฐศาสตร์

ความจำเป็นสำหรับแนวคิดแบบตะวันตกมีหลายระดับ ตั้งแต่ความจำเป็นทางชีววิทยา ความจำเป็นทางจิตวิทยา และความจำเป็นทางสังคมและวัฒนธรรม แต่สำหรับพุทธเศรษฐศาสตร์แล้ว ความจำเป็นที่สูงกว่าสรีรภาพไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงเนื่องด้วยสามารถอธิบายด้วย “ปัญญา” ทั้งหมด

พุทธเศรษฐศาสตร์เน้นว่าการตอบสนองความจำเป็นทางสรีรภาพในปริมาณที่พอเหมาะของแต่ละบุคคลนับเป็นเงื่อนไขเพียงพอและจำเป็นที่มนุษย์ทุกคนจะต้องได้รับการบำบัดอย่างเสมอภาคกันในฐานะเป็นความจำเป็นพื้นฐาน (basic needs)

ดังนั้น เพื่อให้มนุษย์มีชีวิตอยู่รอดได้มนุษย์ต้องมีความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ในฐานะเป็นธรรมชาติเพื่อการแสวงหาความจำเป็นพื้นฐานหรือปัจจัยสี่ที่เพียงพอต่อความอยู่รอดของชีวิต แต่ถ้าหากเกินจากความจำเป็นพื้นฐานตามธรรมชาติก็จะกลายเป็นกิเลสของมนุษย์ซึ่งนำมนุษย์ไปสู่ความทุกข์ต่างๆ นานา ด้วยแรงผลักดันในระดับหยาบหากมนุษย์มีระดับจิตที่ยังไม่พัฒนาถึงขั้นมีปัญหา มนุษย์ก็จะตกเป็นทาสความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน แล้วก็ขยายแรงผลักดันระดับหยาบนี้ไปสู่การแสวงหาสิ่งอื่นๆ ที่นอกเหนือจากความจำเป็นพื้นฐาน

3. ความเข้าใจเรื่องความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน/ความปรารถนา/ความโลภ (Self-interest/Desire/Greed)

แม้ว่า พุทธเศรษฐศาสตร์เห็นพ้องกับเศรษฐศาสตร์กระแสหลักว่า ความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนเป็นธรรมชาติเพื่อความอยู่รอดของชีวิต แต่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักอธิบายว่าการกระทำที่วางอยู่บนความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนเป็นการกระทำที่มีเหตุผล ในขณะที่พุทธเศรษฐศาสตร์มีความเห็นว่าการกระทำดังกล่าวมีส่วนที่มีเหตุผลจริงๆ เพียงบางส่วนเท่านั้น กล่าวคือมีเหตุผลเพียงระดับของความจำเป็นทางสรีรภาพเท่า

นั้น การกระทำเพื่อตอบสนองความจำเป็นนอกเหนือไปจากระดับสรีรภาพด้วยความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน สำหรับพุทธเศรษฐศาสตร์แล้วถือว่าการกระทำที่**ไม่มีเหตุผล**

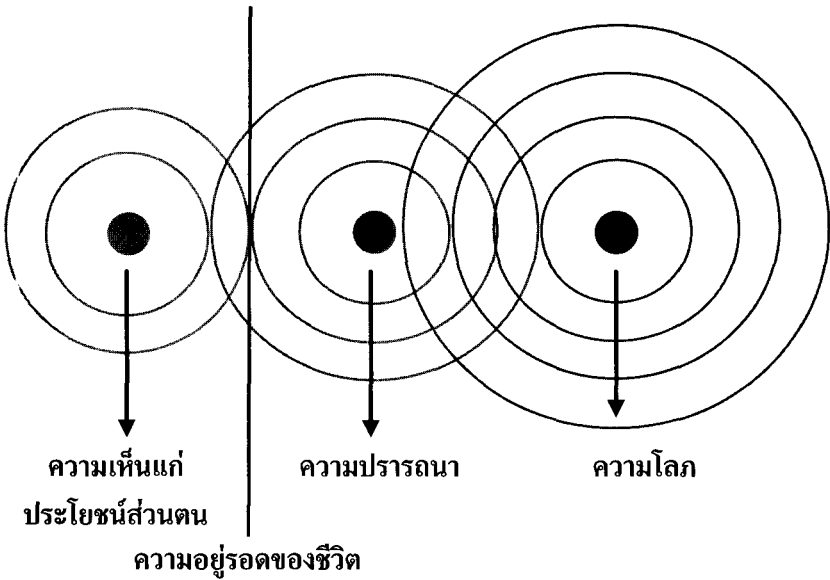
พุทธเศรษฐศาสตร์จะอธิบายการกระทำที่เกินกว่าความจำเป็นทางสรีรภาพด้วยคุณภาพสองประการคือ ความปรารถนา และความโลภ โดยที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักจะจัดให้ความปรารถนาและความโลภเป็นเรื่องของปทัสถานนิยม (normative) หรือเป็นเรื่องของการให้คุณค่าที่ไม่สามารถนำมาชั่งตวงวัดในเชิงปริมาณได้ เป็นเรื่องของจิตใจล้วนๆ ซึ่งไม่สามารถวิเคราะห์ในลักษณะที่เป็น “วิทยาศาสตร์” ได้ในขณะที่ยอมรับความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนว่าเป็นคุณภาพประการเดียวที่เป็นเรื่องของปฏิฐานนิยม (positive) คือ สามารถอธิบายได้ด้วยตรรกะซึ่งทำให้การอธิบายมีเหตุผลตามหลัก “วิทยาศาสตร์”

เมื่อเศรษฐศาสตร์กระแสหลักโดยทั่วไปต้องการความชัดเจนจากการวัดในเชิงปริมาณ ทำให้อาศัยเพียงแต่ความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนเป็นข้อสมมติในการวัด แล้วเหมารวมเอาทั้งความปรารถนาและความโลภเอาไว้ภายใต้ข้อสมมติของความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ทำให้ไม่สามารถเห็นความแตกต่างในเชิงคุณภาพ และถือเอาว่าความปรารถนาและความโลภเป็นเรื่องของการให้คุณค่า (value judgment) และจัดเอาไว้เป็นเรื่องของปทัสถานนิยมซึ่งถือว่าไม่มีความเป็นวิทยาศาสตร์

ทั้งนี้เนื่องจากวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักให้ความสนใจเฉพาะส่วนที่เป็นวิทยาศาสตร์เชิงวัตถุ และไม่พยายามที่จะพัฒนาไปสู่วิทยาศาสตร์ที่สอดคล้องกับการพัฒนาจิตในระดับที่ต่างกัน จึงตัดส่วนที่คิดว่าไม่สามารถวัดได้ หรือส่วนที่วิชาดังกล่าวเรียกว่าเป็นการให้คุณค่าออกไป จึงไม่เน้นคำอธิบายความหมายของความปรารถนาและความโลภ เน้นเพียงอย่างเดียวคือการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เมื่อยึดเอาเฉพาะส่วนที่เป็นความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนของมนุษย์และขยายขอบเขตเข้าไปถึงความปรารถนาและความโลภด้วย โดยเหมารวมเรียกว่าเป็นความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ทำให้สถานภาพของวิชามิได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเป็นจริง อีกต่อไป โปรดดูแผนภาพที่ 2 ประกอบ

ในความเป็นจริงทุกอย่างเป็น Continuum คือ ความต่อเนื่อง
การบริโภคอย่างมีประสิทธิภาพ การบริโภคแบบทำลายล้าง

แผนภาพที่ 2 แสดงความแตกต่างระหว่างความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว
ความปรารถนาและความโลภ

พุทธเศรษฐศาสตร์ อาศัยปัญญารับรู้ชีวิตตามความเป็นจริงทำให้สามารถแยกแยะได้ระหว่างความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ความปรารถนา และความโลภ โดยที่ความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมีจุดเน้นอยู่ที่การมีชีวิตอยู่รอด หรือความสามารถตอบสนองความจำเป็นทางสรีรภาพอย่างพอประมาณหรือแต่พอดีต่อสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง ความจำเป็นนี้ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย หรือที่เรียกว่าปัจจัยสี่นั่นเอง

ในขณะที่ ความปรารถนา หมายถึงความต้องการที่นอกเหนือจากปัจจัยสี่ เช่น พาหนะเพื่อการเดินทาง เครื่องมือในการติดต่อสื่อสาร เทคโนโลยี เครื่องมืออุปกรณ์ต่างๆ เป็นต้น หากแต่ ความปรารถนามีจุดเน้นอยู่ที่หน้าที่และความจำเป็นของวัตถุและบริการนั้นๆ ต่อบริบทหนึ่งๆ เท่านั้น โดยพิจารณาให้เหมาะสมกับความจำเป็น

ในการใช้งาน

ตัวอย่างเช่น หากเราทำงานในธุรกิจที่จำเป็นต้องมีการติดต่อสื่อสารอยู่เป็นประจำ บริษัท ดังกล่าวสร้างเงื่อนไขให้ต้องมีการติดต่อสื่อสารเป็นจำนวนมาก ดังนั้นความจำเป็นในเรื่องเครื่องมือติดต่อสื่อสาร เช่น โทรศัพท์มือถือ อินเทอร์เน็ต ก็มีความจำเป็น ในขณะที่นักศึกษาที่ยังไม่มีความจำเป็นต้องใช้ติดต่อสื่อสารเป็นจำนวนมาก และอาศัยเพียงเพื่อได้ติดต่อพูดคุยกับพ่อแม่ เพื่อนฝูง เพื่อสร้างความรักความสัมพันธ์อันดีต่อกันบ้างในสังคมที่ทำให้แต่ละคนอยู่ห่างไกลกัน การบริโภคการสื่อสารสำหรับนักธุรกิจนั้นก็จัดได้ว่าอยู่ในปริมาณของความปรารถนาไม่ใช่ความโลภ แต่ถ้าหากนักศึกษาต้องการใช้บริการการสื่อสารในปริมาณเท่ากันกับนักธุรกิจเพียงเพื่อติดต่อพูดคุยกับเพื่อนอย่างไม่คำนึงถึงรายได้ที่ตนหาได้ การบริโภคนั้น ก็ไม่อาจจัดเข้าอยู่ในปริมาณของความปรารถนา แต่จะถูกจัดเข้าอยู่ในปริมาณของความโลภ เป็นต้น

ดังนั้น ความโลภ จึงหมายถึงความต้องการที่นอกเหนือจากปัจจัยสี่ที่พอดีในแต่ละบุคคล และนอกเหนือไปจากวัตถุและบริการตามหน้าที่และความจำเป็นของบริษัท เพียงเพื่อตอบสนองต่อความกระหายความสุขทางกายและทางใจของตนและพวกของตน โดยมีได้พิจารณาให้เหมาะสมกับสถานะภาพแห่งตนตลอดจนความจำเป็นในการดำรงชีวิต **ความโลภมีจุดเน้นอยู่ที่การตอบสนองความกระหายทางกายและทางใจอย่างไร้สติ โดยมีได้พิจารณาถึงความเหมาะสมกับความจำเป็นในการใช้งาน**

ดังนั้น การกระทำในขอบเขตของความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนที่ความจำเป็นพื้นฐาน และความปรารถนาในขอบเขตหน้าที่และความจำเป็นต่อบริบทหนึ่งๆ ตามความเหมาะสมของความจำเป็นในการใช้งาน จึงถือได้ว่าเป็นการกระทำที่มีเหตุผลและเป็นไปอย่างพอเพียง ในการวิเคราะห์ของพุทธเศรษฐศาสตร์

สรุป

ความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนเป็นสิ่งที่ยอมรับได้ในพุทธเศรษฐศาสตร์เมื่อใช้อธิบายภายในขอบเขตของความจำเป็นพื้นฐาน นั่นคือปัจจัยสี่อันประกอบไปด้วย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย แต่นั่นย่อมต้องกำกับไปด้วย “ปัญญา” อันเป็นคุณภาพของผู้ที่มีจิตที่พัฒนาปัญญาแล้วเท่านั้น แต่กระนั้นก็ตามหลักการเรื่องความ

พอเพียงและมีเหตุผลนั้น ก็สามารถนำมาใช้ในการกระทำต่างๆ ได้ในระดับที่สอดคล้องกับผู้ที่ยังไม่สามารถพัฒนาปัญญาอย่างชัดเจนได้เช่นกัน โดยการกระทำต่างๆ มีขอบเขตอยู่ที่ความจำเป็นพื้นฐานตามหน้าที่และบริบทนั้นๆ ภายใต้ความเหมาะสมของความจำเป็นในการใช้งาน โดยการกระทำนั้นๆ จะต้องไม่เป็นการเบียดเบียนตน ชุมชนและธรรมชาติ

ในขณะที่พุทธเศรษฐศาสตร์ปฏิเสธการกระทำที่เป็นไปด้วยความโลภอย่างสิ้นเชิงทั้งนี้เนื่องด้วยการกระทำดังกล่าวเป็นไปอย่างไร้สติและมีอวิชชาครอบงำ ทำให้การกระทำเหล่านั้นมีความเป็นไปได้สูงในการทำลายล้าง และก่อให้เกิดการเบียดเบียนตน ชุมชนและธรรมชาติ

ในทางปฏิบัติ การแยกแยะประเด็นทั้งสามนี้ด้วย ปัญญา ก็คือการสังเกตและการรับรู้ถึงคุณภาพทั้งสามนี้ที่ปรากฏขึ้นภายในจิตใจ จากการดำเนินชีวิตประจำวันตามความเป็นจริง การสังเกตถึงความเพิกเฉยต่อความเหมาะสมของการบริโภคกับความจำเป็นในการใช้งานเมื่อความโลภเกิดขึ้น การสังเกตถึงความพอเพียงเมื่อเราตระหนักรู้ถึงความจำเป็นในการบริโภคสิ่งต่างๆ การสังเกตถึงความรู้สึกในขณะที่เราบริโภคอย่างไม่เบียดเบียน เมื่อเราสังเกตบ่อยครั้งเข้า ปัญญาก็จะเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ การที่ปัญญาสามารถแยกแยะคุณภาพทั้งสามก็จะชัดเจนยิ่งขึ้น คือจุดเริ่มต้นที่เราจะเห็นว่าคุณภาพใดที่นำมาซึ่งความทุกข์ คุณภาพใดที่นำมาซึ่งความสุขอย่างแท้จริง

หนังสืออ่านประกอบ

อภิชัย พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์: วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์ สาขาต่าง ๆ พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2547).

อภิชัย พันธเสน, “จุดยืนของพุทธเศรษฐศาสตร์กับปัญหาความยากจน (ความทุกข์)” เสนอต่อ KPI Congress V 15-17 พฤศจิกายน 2546 ศูนย์ประชุมสหประชาชาติ กรุงเทพมหานคร.

บทที่ 3 : ทฤษฎีการผลิต

ความยาว: 6 ชั่วโมง

ผู้รับผิดชอบ: สุวิดา แสงสีหนาท

เกริ่นนำ

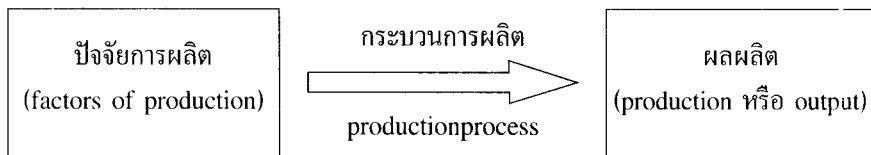
ในเมื่อกิจกรรมของมนุษย์เกี่ยวกับโคตรทรัพย์มีจุดเริ่มต้นอยู่ที่การผลิต ดังนั้นการผลิตจึงถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของวิชาเศรษฐศาสตร์ การอธิบายทฤษฎีการผลิตด้วยพุทธเศรษฐศาสตร์ในบทนี้ ก็เพื่อชี้ให้เห็นว่าความผิดพลาดที่อาจเรียกได้ว่าเป็นมิชฌาทิฏฐิทางทฤษฎี โดยจะได้ชี้ให้เห็นว่ามีความผิดพลาดในเรื่องใดและอย่างไร โดยเฉพาะในประเด็นที่สำคัญ อาทิ การเลือกอธิบายความสัมพันธ์ของการผลิตด้วยความสัมพันธ์ทางคณิตศาสตร์อย่างง่ายที่ไม่สะท้อนความเป็นจริงใดๆ การละเว้นไม่นับรวมปัจจัยการผลิตบางอย่าง การไม่นับรวมของเสียที่เป็นผลผลิตอย่างหนึ่งของกระบวนการผลิต เป็นต้น

ทฤษฎีการผลิต

การผลิต ถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก เพราะจะนำไปสู่กิจกรรมอื่นๆ ที่สำคัญในชีวิต รวมทั้งการบริโภค ดังนั้น ในบทนี้จะเริ่มอธิบายจากความหมายของทฤษฎีการผลิตในวิชาเศรษฐศาสตร์ทั่วไป แล้วจึงนำเสนอเปรียบเทียบระหว่างทฤษฎีการผลิตในพุทธเศรษฐศาสตร์กับวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร

1. ทฤษฎีการผลิตในเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก

ในวิชาเศรษฐศาสตร์โดยทั่วไป ทฤษฎีการผลิต (Production Theory) จะแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยการผลิต (factors of production) กับผลผลิตที่เกิดขึ้น (product) หรือผลผลิตที่ออกมาจากกระบวนการผลิต (output) ดังแผนภาพที่ 3

แผนภาพที่ 3 กระบวนการผลิต

ถ้าหากเป็นการผลิตที่เกี่ยวข้องกับผลผลิตการเกษตร ปัจจัยการผลิต ก็มักจะประกอบด้วย ที่ดิน แรงงาน และทุน แต่ถ้าหากเป็นการผลิตที่เกี่ยวข้องกับ หัตถอุตสาหกรรมหรือบริการ ที่ดินก็จะมีคุณค่าลดน้อยลง เพราะจะทำหน้าที่เป็น เพียงที่ตั้งของโรงงานหรือสถานที่ให้บริการ ปัจจัยที่สำคัญจึงมีเพียงแรงงานและทุน บางทีอาจจะรวมเอาการจัดการเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยการผลิตด้วย

ส่วนกระบวนการผลิตแต่ละขั้นโดยละเอียดนักเศรษฐศาสตร์โดยทั่วไปไม่มีความ เห็นว่าเป็นหน้าที่ของวิศวกรที่จะต้องเป็นผู้อธิบาย มิใช่หน้าที่ของนักเศรษฐศาสตร์ที่ จะต้องทำความเข้าใจ

โดยปกติความสัมพันธ์ของการผลิตกับปัจจัยการผลิต หรือที่อาจเรียกว่า ทฤษฎี การผลิต (Production Theory) นั้น มักจะแสดงในลักษณะความสัมพันธ์ทาง คณิตศาสตร์อย่างง่าย ดังนี้

	Q	=	f (K , L)
โดยที่	Q	=	ผลผลิต
	K	=	ทุน
	L	=	แรงงาน
	f	=	ความสัมพันธ์ หรือ ฟังก์ชัน (function) ในการผลิต

จากความสัมพันธ์ทางคณิตศาสตร์ หรือ สมการดังกล่าว นักเศรษฐศาสตร์ ก็สามารถคำนวณได้ว่าถ้าต้องการผลิตให้ได้ผลผลิตจำนวนหนึ่ง จะต้องใช้ทุนและแรงงานจำนวนเท่าใด

การแสดงลักษณะความสัมพันธ์ทางคณิตศาสตร์ของทฤษฎีการผลิตดังกล่าวมีข้อสังเกตอย่างน้อย 5 ประการ ดังนี้

1. ความหมายในทางเศรษฐศาสตร์ของความสัมพันธ์ดังกล่าว มีความหมายบางอย่างแฝงอยู่ กล่าวคือ กระบวนการผลิตได้กำหนดระดับเทคโนโลยีในการผลิตอย่างจำเพาะเจาะจงไว้แล้ว หรืออาจแปลให้เข้าใจง่ายก็คือ เป็นการผลิตด้วยเครื่องจักร และแรงงาน หรือด้วยวิธีการผลิตที่กำหนดล่วงหน้าไว้แล้ว โดยอาจปรากฏเป็นความสัมพันธ์ทางคณิตศาสตร์ที่ชัดเจน (explicit relationship) หรือยังมิได้มีการระบุความสัมพันธ์ที่ชัดเจนไว้ก็ได้ (implicit relationship) อย่างเช่นกรณีความสัมพันธ์ทางคณิตศาสตร์ที่ได้แสดงไว้ข้างบนนี้

2. ในสมการมีเฉพาะ K และ L เท่านั้น ความหมายที่แฝงอยู่ คือ เน้นกระบวนการผลิตภาคอุตสาหกรรมหรือภาคบริการเป็นหลัก เพราะไม่มีที่ดินเป็นปัจจัยร่วมในการผลิตซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่จำเป็นของภาคการเกษตร ถ้าหากเป็นภาพรวมของระบบเศรษฐกิจทั้งหมดก็จะเป็นเศรษฐกิจของประเทศอุตสาหกรรม และ/หรือ บริการเป็นหลัก ดังนั้น จึงไม่ควรนำสมการนี้มาใช้กับการผลิตในลักษณะทั่วไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่เน้นการผลิตทางการเกษตรเป็นหลัก

3. จากความสัมพันธ์ของการผลิตดังกล่าวนอกจากจะไม่รวมเอาที่ดินเข้าเป็นปัจจัยการผลิตแล้ว ยังไม่มีการรวมเอาทรัพยากรธรรมชาติและพลังงานเข้าเป็นปัจจัยการผลิตด้วย โดยอธิบายว่าปัจจัยเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของต้นทุนการผลิตที่หาซื้อได้ด้วยเงิน หรือ ทุน ซึ่งหากอธิบาย ในลักษณะนี้ แรงงานก็สามารถซื้อได้ด้วยเงินเช่นกัน ดังนั้น ปัจจัยที่สำคัญในการผลิตจริงๆ มีเพียงอย่างเดียวคือ ทุน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ มีวิธีการผลิต (mode of production) ที่มีทุนเป็นปัจจัยเด่นและสำคัญเพียงปัจจัยเดียว ซึ่งก็คือ ความคิดเบื้องหลังที่สำคัญของระบบทุนนิยม (capitalism) นั่นเอง ดังนั้นทุกคน ทุกประเทศ จึงต้องเร่งสะสมเงินสะสมทุนจนกระทั่งไม่ต้องสนใจปัจจัยอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือธรรมชาติแวดล้อม และนี่เองจึงเป็นมูลเหตุพื้นฐานประการหนึ่ง ที่นำไปสู่การเอารัดเอาเปรียบ การกดขี่ การแข่งขัน และสงคราม

4. ปัญหาของการไม่เน้นปัจจัยอย่างอื่นๆ เข้าไปในความสัมพันธ์ของการผลิตให้ครบถ้วนโดยเฉพาะอย่างยิ่งทรัพยากรธรรมชาติและพลังงาน ทำให้ละเลยความสำคัญต่อการหมดไปของทรัพยากรธรรมชาติและพลังงานที่มีจำกัดในโลก หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ

การที่มีข้อสมมติว่าทรัพยากรธรรมชาติและพลังงานที่มีอยู่ในโลกมีปริมาณไม่จำกัดเป็นข้อสมมติที่ไม่เป็นความจริง นอกจากนั้นยังมีข้อสมมติสืบเนื่องที่เป็นผลตามมา นั่นก็คือการผลิต หรือ ระบบเศรษฐกิจสามารถขยายตัวได้โดยไม่มีขอบเขตจำกัดอีกด้วย เพราะจากความสัมพันธ์ของฟังก์ชันการผลิต $Q = f(K, L)$ ดังกล่าว มีความหมายง่ายๆ ว่า ถ้ามีการเพิ่มปัจจัยการผลิต ไม่ว่า K หรือ L ผลผลิตจะต้องเพิ่มขึ้น และถ้าหากพิจารณาจากภาพรวมของระบบเศรษฐกิจก็อาจจะสรุปได้ว่า การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจสามารถดำเนินไปได้โดยไม่มีข้อจำกัด ซึ่งเป็นข้อสรุปที่ผิดจากโลกที่เป็นจริง และเป็นต้นเหตุแห่งปัญหาของโลกในปัจจุบันที่มีการใช้ทรัพยากรและพลังงานเกินขีดความสามารถที่มนุษย์เราจะนำปัจจัยเหล่านั้นหมุนเวียนกลับมาใช้ใหม่ได้ พร้อมทั้งเป็นการสร้างมลภาวะและความเสื่อมโทรมของสภาวะแวดล้อม ทั้งนี้เนื่องจากมีทฤษฎีที่ผิดพลาดหรือมีจลาทฤษฎีนั่นเอง

5. ปัญหาที่เป็นจุดอ่อนของความสัมพันธ์ในการผลิตที่กล่าวมาแล้วที่สำคัญมากอีกข้อหนึ่งก็คือ ฟังก์ชันดังกล่าวขาดข้อเท็จจริงของการผลิตที่สำคัญ นั่นก็คือ ในทุกกระบวนการผลิต (production process) ผลผลิตที่ได้ออกมานั้นมิได้มีเฉพาะแต่ผลผลิตเพื่อการบริโภคเท่านั้น หากแต่มีของเสีย (waste) ที่เกิดจากกระบวนการผลิตที่มีผลกระทบในทางลบต่อสิ่งแวดล้อมออกมาด้วย ของเสียดังกล่าวจึงเป็นต้นทุนที่สำคัญของการผลิต เป็นภาระต่อสังคมที่จะต้องขจัดเพื่อมิให้มีผลกระทบในทางลบ ทั้งต่อธรรมชาติและต่อตัวของมนุษย์เอง

เหตุผลสำคัญส่วนหนึ่งที่ไม่มีการรวมเอาของเสีย หรือผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมเข้ามาพิจารณาความสัมพันธ์ของการผลิตด้วยนั้น เพราะข้อจำกัดของการแสดงความสัมพันธ์ทางคณิตศาสตร์ ที่ไม่สามารถมีตัวแปรตามมากกว่าหนึ่งตัว มิฉะนั้นจะขัดแย้งกับความหมายของคำว่าความสัมพันธ์ในทางคณิตศาสตร์ที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน เมื่อเป็นการเลือกเฉพาะความสัมพันธ์ที่สามารถแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนตามวิธีการทางคณิตศาสตร์ โดยละเลยความเป็นจริงตามธรรมชาติ ย่อมทำให้ได้ผลที่ได้ตามมาไม่ตรงกับความเป็นจริง

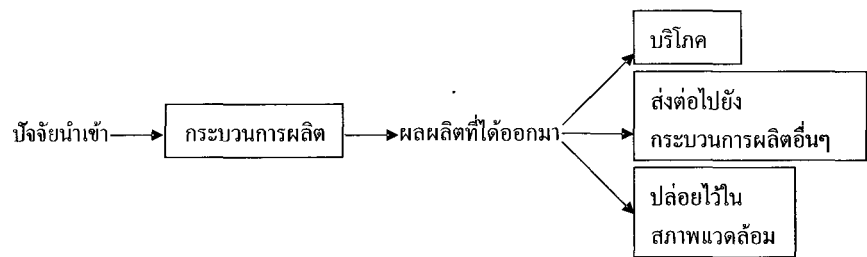
ส่วนจุดยืนในการวิเคราะห์แบบพุทธเศรษฐศาสตร์ก็คือ จะต้องเริ่มวิเคราะห์ปัญหาให้ตรงกับสภาพความเป็นจริงตามธรรมชาติของสิ่งต่างๆ เสียก่อน ถ้าหากความจริงเหล่านั้นสามารถแสดงความสัมพันธ์ได้อย่างชัดเจนด้วยวิธีการทางคณิตศาสตร์

ย่อมเป็นสิ่งที่ดีที่จะทำเช่นนั้น เพื่อที่จะได้เข้าใจความสัมพันธ์ดังกล่าวและได้ข้อสรุปที่ชัดเจน แต่ถ้าหากไม่สามารถแสดงด้วยความสัมพันธ์ทางคณิตศาสตร์หรืออาจจะแสดงได้ด้วยการบิดเบือนสภาพความสัมพันธ์ที่เป็นจริงบางส่วน ก็ยังไม่ควรใช้ความสัมพันธ์ทางคณิตศาสตร์เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ เพราะอาจจะทำให้เกิดความเข้าใจที่ไขว้เขวได้ในภายหลังว่าความสัมพันธ์ทางคณิตศาสตร์ดังกล่าวเป็นความสัมพันธ์ที่สังเกตได้จริงตามธรรมชาติ ก็จะเป็นการบิดเบือนหรือปิดกั้นปัญญา อันเป็นที่มาของความไม่รู้จริงหรือ ที่เรียกว่า อวิชชา นั่นเอง

2. วิธีคิดทฤษฎีการผลิตจากจุดยืนแบบพุทธ

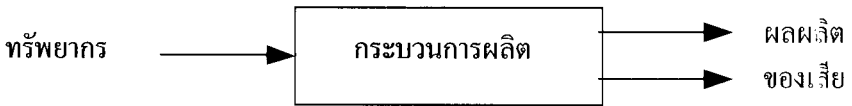
จุดยืนแบบพุทธในการวิเคราะห์ปัญหาทุกชนิดคือ การศึกษาทุกสิ่งทุกอย่างตามสภาพความเป็นจริงที่ปรากฏด้วยความเข้าใจที่ไม่มีการบิดเบือน ดังนั้นในแง่ของการผลิตอาจจะเริ่มต้นด้วยความสัมพันธ์ของการผลิตที่ประกอบด้วยปัจจัยนำเข้า (input) กระบวนการผลิต (production process) และผลผลิตที่ได้ออกมา (output) และผลผลิตที่ได้ออกมานี้ส่วนหนึ่งอาจจะถูกนำไปบริโภค ส่วนหนึ่งอาจจะถูกส่งต่อไปในกระบวนการผลิตอื่นๆ และอีกส่วนหนึ่งอาจจะถูกปล่อยไว้ในสภาพแวดล้อมเนื่องจากไม่เป็นที่ต้องการของมนุษย์ โดยอาจจะแสดงความสัมพันธ์ดังกล่าวได้ดังแผนภาพที่ 4

แผนภาพที่ 4 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยนำเข้า กระบวนการผลิต และผลผลิตที่ได้ออกมา

หากจะกล่าวให้ชัดเจนยิ่งขึ้น อาจเรียกปัจจัยนำเข้าทั้งหมดว่าทรัพยากร โดยที่ทรัพยากรทั้งหลายเป็นจำนวนมากอาจผ่านกระบวนการผลิตอื่นๆ มาแล้วมากบ้างน้อยบ้าง หรือไม่เคยผ่านเลยก็อาจมีได้ด้วยเช่นกัน แต่ที่สำคัญก็คือ ทรัพยากรเหล่านั้นยังไม่เคยผ่านกระบวนการผลิตที่เราต้องการจะกล่าวถึง และในความเป็นจริงการผลิตก็คือการทำลายพร้อมกันไปในตัว นั่นก็คือ การทำลายทรัพยากรที่ถูกนำเข้ามาในกระบวนการผลิตให้แปรรูปไปจากเดิม สิ่งที่ได้ตามมาที่เคยเรียกว่าผลผลิตที่ได้ออกมาจะจำแนกให้ชัดเจนว่าเป็น ผลผลิต (product) และของเสีย (waste) คือส่วนที่มีได้นำมาใช้เพื่อการผลิตหรือการบริโภคต่อไปและเมื่อผ่านการบริโภคไปแล้วทุกอย่างจะกลายเป็นของเสีย ดังนั้นที่กล่าวว่าการผลิต คือการทำลายก็คือการเปลี่ยนทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นประโยชน์ไปสู่การเป็นของเสียทั้งหมดในที่สุดเมื่อผ่านกระบวนการบริโภคไปแล้ว ถ้าหากจะพิจารณาความสัมพันธ์ในการผลิตเลียนแบบแนวคิดฟังก์ชันการผลิตแบบเศรษฐศาสตร์ทั่วไป อาจแสดงใหม่ได้ ดังแผนภาพที่ 5

แผนภาพที่ 5 กระบวนการผลิตที่มีทั้งผลผลิตและของเสีย

ความแตกต่างระหว่างผลผลิตและของเสียในที่นี้ก็คือ ผลผลิตเป็นสิ่งที่พึงต้องการของมนุษย์สามารถนำไปใช้เพื่อการบริโภคต่อไปในภายหลัง แต่ของเสียเป็นสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา เป็นอันตราย หรืออาจจะเป็นผลเสียต่อมนุษย์โดยตรง หรือมีฉะนั้นก็อาจเป็นอันตรายต่อสภาพแวดล้อมซึ่งจะย้อนกลับมาเป็นอันตรายต่อมนุษย์ในภายหลัง

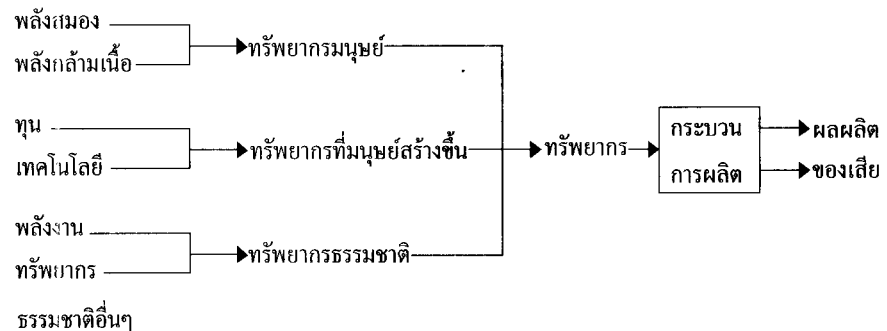
ดังนั้น ในแง่ของประสิทธิภาพการผลิต (production efficiency) ก็คือ ทำอย่างไรจึงจะใช้ทรัพยากรน้อยที่สุดให้สามารถใช้ประโยชน์อย่างมีคุณค่ามากที่สุด (ซึ่งเป็นจุดยืนและจุดเน้นของพุทธเศรษฐศาสตร์เช่นกัน) เกิดผลผลิตมากที่สุด นานที่สุด หรือคงทน มากที่สุด มีของเสียตามมาน้อยที่สุด แต่การผลิตแบบพุทธเศรษฐศาสตร์ที่แท้จริงจะต้องไม่มีของเสียเกิดขึ้นในกระบวนการผลิต ทั้งนี้เพราะจุดยืนแบบพุทธจะอยู่บนพื้นฐานที่ว่า ทำอย่างไรจึงจะทำให้มนุษย์มีความสุข (อย่างแท้จริง) มากที่สุด โดยเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น รวมทั้งสิ่งมีชีวิตและสภาพแวดล้อมอื่นๆ ให้น้อยที่สุด

ยกตัวอย่างเช่น ในวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักทั่วไป กระบวนการผลิตที่มี

ประสิทธิภาพสูงสุด คือกระบวนการผลิตที่มีการแบ่งงานกันทำตามความชำนาญของแต่ละกลุ่มการผลิตแล้วเอาชิ้นส่วนทั้งหมดมาประกอบเข้าด้วยกันภายใต้เงื่อนไขการใช้ทรัพยากรน้อยที่สุด การดำเนินในลักษณะดังกล่าวอาจจะมีผลทำให้มนุษย์เป็นเสมือนชิ้นส่วนหนึ่งของเครื่องจักร ขณะที่ยังไม่มีเครื่องจักรจริงๆที่สามารถทำงานได้ดีพอ การที่มนุษย์ถูกทำให้เป็นเสมือนชิ้นส่วนหนึ่งของเครื่องจักร ผลก็คือ เป็นการลดคุณค่าของความเป็นมนุษย์ลง เป็นการเบียดเบียนกันที่ทำให้เกิดความ “ทุกข์” ถ้าจะพิจารณาจากจุดยืนแบบพุทธก็จะเป็นการผลิตที่ไม่มีประสิทธิภาพสูงสุด เพราะกระบวนการผลิตดังกล่าว ในที่สุดได้สร้างความทุกข์ยากระหว่างการผลิต ซึ่งถ้าสามารถหลีกเลี่ยงได้ย่อมจะดีกว่า แต่ประเด็นดังกล่าวมักจะถูกกละเลยโดยเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก

ถ้าหากจะขยายรายละเอียดของปัจจัยที่เรียกว่า “ทรัพยากร” ต่อไป จะแบ่งทรัพยากรออกเป็นองค์ประกอบใหญ่ๆ สามส่วนด้วยกัน คือ มนุษย์ หรืออาจจะเรียกว่า ทรัพยากรมนุษย์ เนื่องจากมนุษย์มีส่วนทั้งเป็นผู้ผลิตและผู้บริโภค ทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น และส่วนสุดท้ายคือทรัพยากรที่ธรรมชาติเป็นผู้สร้างหรือทรัพยากรที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติ ซึ่งอาจจะเรียกว่า ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งอาจจะแบ่งต่อไปอีกเพื่อความชัดเจนยิ่งขึ้น นั่นก็คือทรัพยากรมนุษย์ แบ่งต่อไปอีกเป็นพลังสมองและพลังกล้ามเนื้อ ส่วนทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้นแบ่งเป็น พุน และเทคโนโลยี ส่วนทรัพยากรธรรมชาติ อาจแยกออกเป็นพลังงานและทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ที่เหลือทั้งหมดนี้ก็จะได้ความสัมพันธ์การผลิตที่มีลักษณะชัดเจนยิ่งขึ้น ดังแผนภาพที่ 6

แผนภาพที่ 6 ความสัมพันธ์การผลิตที่มีการจำแนกทรัพยากรให้มีความละเอียดยิ่งขึ้น
หมายเหตุ ในความเป็นจริงย่อมแบ่งไม่ได้ระหว่างพลังสมองและพลังกล้ามเนื้อ การแบ่งดังกล่าว เพื่อประกอบความเข้าใจที่ชัดเจนในเบื้องต้นเท่านั้น

พุทธเศรษฐศาสตร์เน้นความแตกต่างจากวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักอย่างชัดเจนในเรื่องทรัพยากรมนุษย์ ในขณะที่พุทธเศรษฐศาสตร์ให้ความสำคัญทั้งพลังกล้ามเนื้อและพลังสมองและจิตหรือสติปัญญา ซึ่งจะต้องใช้ร่วมกันในกระบวนการผลิต เพียงแต่มีสัดส่วนที่แตกต่างกันในการผลิตแต่ละประเภท แต่วิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักจะเน้นปัจจัยมนุษย์ในฐานะพลังแรงงาน (labour) ซึ่งอาจจะรวมทั้งพลังสมองด้วย แต่การที่ไม่จำแนกให้ชัดเจนทำให้ละเลยจุดเน้นที่สำคัญของความเป็นมนุษย์ นั่นคือ พลังสมอง ที่มีความสำคัญมากกว่าแรงงานในฐานะที่เป็นปัจจัยการผลิต และในที่สุดกลับไปให้ความสำคัญแก่ทุนในฐานะที่เป็นปัจจัยการผลิตหลัก (mode of production) อันเป็นที่มาของระบบทุนนิยม และให้ความสำคัญแก่พลังสมองและจิตหรือสติปัญญาของมนุษย์น้อยเกินไป ในขณะที่จิตหรือสติปัญญาของมนุษย์ถือได้ว่าเป็นปัจจัยการผลิตหลักในพุทธเศรษฐศาสตร์

3. ความสำคัญของแรงงานหรือพลังกล้ามเนื้อและสติปัญญาหรือพลังสมอง

พลังกล้ามเนื้อและพลังสมองของมนุษย์ โดยปกติจะพัฒนาขึ้นมาจากการใช้งานต่างๆ ส่วนของร่างกายอย่างใดดูสภาพและสม่ำเสมอตั้งแต่เริ่มปฏิสนธิและคลอดจากครรภ์มารดา ความสามารถในการใช้พลังกล้ามเนื้อและพลังสมองของแต่ละบุคคลย่อมแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับความสม่ำเสมอในการใช้ การกระตุ้นและการเลี้ยงดูที่เหมาะสม เพราะยิ่งใช้เต็มความสามารถตามปกติอยู่เป็นประจำ ก็จะใช้ได้มากและใช้ได้นาน แต่ถ้าหากไม่ค่อยได้ใช้ให้เต็มสมรรถภาพ ความสามารถที่จะใช้ได้โดยรวมก็จะเสื่อมลง อีกทั้งความสามารถทางสมองก็มีส่วนสำคัญในการช่วยให้การใช้พลังกล้ามเนื้อเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ข้อแตกต่างที่สำคัญก็คือ พลังกล้ามเนื้อของมนุษย์มีอาจจะสะสมเอาไว้ได้สามารถใช้ได้วันต่อวันและจะต้องมีการสลับกับการพักผ่อนอย่างพอเพียง ในขณะที่สมองมีความสามารถในการสะสมความรู้หลังจากที่ได้ใช้ไปแล้ว ดังนั้น เมื่อยิ่งใช้ความรู้จากพลังสมองมากเพียงใด ความสามารถของพลังสมองจะยิ่งเพิ่มพูน ลักษณะดังกล่าวจึงทำให้สมองมีลักษณะพิเศษแตกต่างจากปัจจัยการผลิตทั้งหลาย เพราะเป็นปัจจัยการผลิตที่สามารถสร้างมูลค่าเพิ่ม (value added) ได้เองภายหลังจากการใช้ แทนที่จะมีอยู่เท่าเดิม ซึ่งต่างกับปัจจัยการผลิตอื่นๆ ที่เมื่อใช้แล้วมีแต่จะเสื่อมลงลง จะเพิ่มขึ้น

ด้วยตัวเองไม่ได้ ดังนั้นพลังสมองจึงมีคุณภาพดีเยี่ยมเมื่อเปรียบเทียบกับปัจจัยการผลิตทั้งหลายจึงควรเป็นจุดเน้นที่สำคัญที่สุดแทนการเน้นทุนทางกายภาพที่มนุษย์สร้างขึ้นเป็นหลัก

4. ความแตกต่างระหว่าง ความสามารถในการจำแนกประเภท ความฉลาด และ ปัญญา

การใช้ความรู้จากพลังสมองนั้น มีได้หลายระดับขึ้นกับการฝึกฝนและการใช้งานความสามารถทางสมองระดับต้น เป็นความรู้ที่ได้จากการสะสมข้อมูลหรือ “ความจำ” ในลักษณะของการจำแนกประเภท เช่น ก้อนหินต่างกับต้นไม้ และต้นไม้ต่างกับแมว แมวต่างกับมนุษย์ เพราะมีลักษณะตามธรรมชาติที่ต่างกัน สามารถเห็นความแตกต่างจากภาพและลักษณะที่ปรากฏ ได้ชัดเจน (ability to identify) ไม่มีความจำเป็นจะต้องทำความเข้าใจผ่านกระบวนการวิเคราะห์ที่ลึกซึ้งแต่อย่างใด

ความรู้ที่สูงขึ้นมาจากการจำแนกประเภทของข้อมูลตามปกติ คือ เป็นความรู้ที่ได้จากการวิเคราะห์เชื่อมโยงข้อมูลต่างๆ เข้าด้วยกัน การใช้พลังสมองในระดับนี้จะมีองค์ประกอบสองส่วน คือ ข้อมูล ซึ่งอาจจะเป็นข้อเท็จจริงเบื้องต้นหรือข้อสมมติ คือ สิ่งที่เป็นจริงหรือไม่เป็นจริงก็ได้ แต่สมมติว่ามีสิ่งนั้นสิ่งนี้อยู่แล้ว องค์ประกอบส่วนที่สอง คือ ตรรกะ (logic) หรือระเบียบวิธีในการคิด หรืออาจจะเรียกว่า กฎในการดำเนินการ (operational rule) เช่น กฎในการรวมกันที่เรียกว่าการบวก (+) กฎในการแยกออกจากกันที่เรียกว่าการลบ (-) ตลอดจนกฎในการวิเคราะห์หลายชั้นเป็นสมการทางคณิตศาสตร์ จนกระทั่งได้เป็น คำตอบ หรือ องค์ความรู้ใหม่ ความสามารถในการวิเคราะห์ (analytical ability) ได้แก่ การนำเอากฎเกณฑ์หรือตรรกะเข้ามาประยุกต์กับข้อเท็จจริงเช่นนี้เรียกว่า “ความฉลาด” (intelligence) ผู้ที่มีความฉลาดมากกว่าย่อมสามารถวิเคราะห์ข้อมูลและกฎเกณฑ์ที่สลับซับซ้อนได้มากกว่าผู้ที่มีความฉลาดน้อย

ประเด็นที่สำคัญในกรณีนี้ก็คือ ในการวิเคราะห์ดังกล่าวนี้ มีระเบียบวิธีหรือกฎเกณฑ์ที่ตายตัวแน่นอน ดังนั้น ทุกๆ คนที่มีข้อมูลเหมือนกันรู้กฎเกณฑ์เท่ากัน มีระดับความฉลาดเท่ากัน ก็สามารถวิเคราะห์หาผลลัพธ์หรือคำตอบออกมาได้เหมือนกัน ความรู้ประเภทนี้จึงเป็นความรู้ที่ทุกคนในระดับความฉลาดที่ได้ผ่านการคัดสรรมาแล้ว และพบว่าไม่มีความแตกต่างกันมากนัก สามารถเรียนรู้และเข้าใจได้เหมือนกันทุกคน

เป็นความรู้ที่ถ่ายทอดให้กันและกันในสถาบันศึกษาต่างๆ ไป เพราะสามารถถ่ายทอดให้กันได้ไม่ยาก ได้มีการค้นพบจากวิทยาศาสตร์การแพทย์ว่าสมองที่ทำหน้าที่ประเภทนี้ได้ดีที่สุดคือ สมองซีกซ้ายของมนุษย์

ความรู้อีกประเภทหนึ่งและเป็นความรู้ที่มีความสำคัญมาก เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์เฉพาะตัว โดยผู้ที่ผ่านประสบการณ์ลักษณะคล้ายคลึงกันสามารถสื่อสารหรือเข้าใจความหมายซึ่งกันและกันได้ แต่ผู้ที่ไม่เคยมีประสบการณ์ดังกล่าวจะไม่มีทางเข้าใจได้เลย เพราะเป็นความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ประเภทนี้ คือ ที่มาของ “ปัญญา” ซึ่งเกิดจากการสะสมประสบการณ์ (ความจำและการวิเคราะห์หาเหตุผล รวมทั้งการยกระดับของจิต) มาอย่างต่อเนื่อง ผ่านกระบวนการพัฒนาทางจิต และปัญญาในระดับหนึ่งแล้ว เป็นประสบการณ์ที่อยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจความเป็นจริงทุกอย่างตามธรรมชาติ ซึ่งมีเงื่อนไขที่สลับซับซ้อน ได้แก่ ร่างกายและจิตใจต้องมีความพร้อมในการรับรู้ มีสติที่มั่นคงสามารถยึดสิ่งที่ผ่านเข้ามาไว้ได้มัน เพื่อให้สัมปชัญญะได้มีโอกาสเข้าไปตรวจสอบโดยไม่มีการปรุงแต่งเพิ่มเติม จนสามารถเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างได้ตามสภาพธรรมชาติของสิ่งเหล่านั้นเอง ปัญญาจึงจะผุดเกิดขึ้นได้ หรืออีกนัยหนึ่ง ปัญญาก็คือการรู้เท่าทันทุกสิ่งทุกอย่างตามสภาพความเป็นจริง ความรู้เช่นนี้จึงเป็นความรู้ที่สำคัญที่สุด เป็นความรู้ที่จะช่วยให้มนุษย์พัฒนาต่อไปเป็น พุทธะ คือ ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานอยู่เสมอ และผู้ค้นพบความจริงตามธรรมชาติด้วยตนเอง ซึ่งเมื่อสามารถเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างตามธรรมชาติของสิ่งเหล่านั้นแล้วย่อมมีความรู้เพียงพอที่จะดับทุกข์ให้หมดสนิทได้ หรือที่เรียกว่า สภาวะของนิพพานนั่นเอง ในทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ สมองที่มีส่วนสำคัญในการทำหน้าที่เชิงสร้างสรรค์ลักษณะนี้คือสมองซีกขวา

ส่วนที่มีความสำคัญมากในพุทธธรรมนั้นอยู่ที่ ปัญญา มิใช่ ความฉลาด ซึ่งแตกต่างอย่างยิ่งจากอารยธรรมตะวันตกโดยส่วนใหญ่ เนื่องด้วยความสามารถในการวิเคราะห์ค้นหาคำตอบจากข้อมูลพื้นฐานซึ่งอาจจะเป็นความจริงหรือไม่จริงก็ได้ แล้วใช้กฎในการดำเนินการ (operational rule) ที่มนุษย์คิดค้นขึ้น ซึ่งอาจจะเป็นวิธีการที่สะท้อนความเป็นจริงหรืออาจจะไม่จริงก็ได้เช่นกัน แต่ถ้ามีข้อมูลชุดเดียวกันพร้อมทั้งใช้วิธีการในการดำเนินการเดียวกันก็สามารถ “พิสูจน์” หาคำตอบได้เหมือนกันทุกครั้ง และเรียกว่าเป็น “วิธีการที่เป็นวิทยาศาสตร์” (scientific method) วิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักก็ใช้วิธีการวิเคราะห์เช่นนี้ จนกระทั่งทำให้นักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเกิดความ

ประมาทเข้าใจไปว่าผลลัพธ์ที่ได้ต้องถูกต้องเสมอไป จุดนี้จึงเป็นจุดอ่อนที่สำคัญของวิชา เศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่มีที่มาจากอารยธรรมตะวันตก

ในการพัฒนาของสมอง เริ่มต้นด้วยการพัฒนาความฉลาดให้เพิ่มมากขึ้นใน ลักษณะทวิคูณ ในขณะเดียวกัน “ประสบการณ์” ก็ จะได้รับการสะสมเพิ่มขึ้นตามวัย ด้วยพร้อมกันซึ่งเป็นที่มาของการพัฒนาของ “ปัญญา” เพราะประสบการณ์จะช่วยคัดสรรเฉพาะสิ่งที่ผ่านการพิสูจน์ครั้งแล้วครั้งเล่าว่าเป็นความจริงเอาไว้ ส่วนที่ไม่เป็นความจริงจะถูกคัดออกไป ขณะเดียวกัน “สติ” ที่ผ่านกระบวนการฝึกโดยกาลเวลาอย่างต่อเนื่องย่อมมีความมั่นคงเพิ่มขึ้นในการที่จะยึดจับสิ่งที่ผ่านเข้ามาในการรับรู้ให้มั่นคงเพื่อการตรวจสอบเป็นอย่างดี ทั้งหมดนี้คือ กระบวนการสั่งสมทางปัญญา ดังจะเห็นได้ว่าในกระบวนการพัฒนาจิตหรือปัญญาดังกล่าว สติย่อมเป็นเงื่อนไขที่สำคัญของการเกิดปัญญา ดังนั้นในส่วนของ “พลังสมอง” จะเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบที่สำคัญ เมื่อบุคคลเจริญวัยมากขึ้นนั่นก็คือ จะมีองค์ประกอบในส่วนที่เป็น “ปัญญา” เพิ่มขึ้นในขณะที่องค์ประกอบของ “ความฉลาด” จะเพิ่มในอัตราที่ลดลงหรือหยุดการเพิ่ม เมื่อผลทำให้พลังสมองมีความคงทนต่อการใช้งานและมีประสิทธิภาพสูงเหนือกว่าพลังกล้ามเนื้อเป็นเวลานาน

ปัญญาคือวิธีการผลิตหลักของพุทธเศรษฐศาสตร์

จุดยืนแบบพุทธเศรษฐศาสตร์จะเน้นปัญญาเป็นปัจจัยการผลิตหลัก และถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในกระบวนการผลิต หรือเป็นวิธีการผลิต (mode of production) ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าระบบเศรษฐกิจของพุทธเศรษฐศาสตร์เป็น “ระบบปัญญานิยม” มิใช่ “ระบบทุนนิยม” ที่เน้นทุน เป็นปัจจัยการผลิตหลัก

ขอให้กลับมาพิจารณาพลังสมอง ซึ่งเป็นคำรวมของความฉลาดและปัญญา อาจจะกล่าวได้ว่าปัจจัยที่มนุษย์สร้างขึ้นอันได้แก่ทุนและเทคโนโลยีนั้นเป็นผลผลิตของพลังสมองเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งอาจจำแนกให้ละเอียดต่อไปได้อีกในส่วนของทุน ก็คือ ทุนทางกายภาพ (physical capital) และทุนทางสังคม (social capital) ซึ่งได้แก่ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ส่วนเทคโนโลยีนั้นก็อาจจำแนกต่อไปได้ว่าเป็น เทคโนโลยีแข็ง (hard technology) หรือเทคโนโลยีที่อาจก่อผลกระทบทางลบต่อ

คุณภาพชีวิตและสภาพแวดล้อมกับเทคโนโลยีอ่อน (soft technology) คือ เทคโนโลยีที่ไม่มีผลกระทบต่อทางลบแก่ชีวิตและสภาพแวดล้อม

ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของพลังสมองของมนุษย์ มีความเป็นไปได้มากกว่าความฉลาดของมนุษย์นั้นมีส่วนสำคัญค่อนข้างสูงมากในการสะสมทุนและสร้างสรรค์เทคโนโลยี ดังนั้น จึงกล่าวได้โดยรวมว่าพลังสมองจะต้องมีความสำคัญเหนือทุนและเทคโนโลยี แต่เนื่องจากพลังสมองมีทั้งความฉลาดและปัญญา และความฉลาดนั้นอาจจะใช้ไปในทางเกิดผลลบหรือผลบวกก็ได้ ดังนั้น เพื่อจะทำให้ความฉลาดทำงานผิดพลาดน้อยลง ความฉลาดจะต้องถูกควบคุมด้วยปัญญาอีกชั้นหนึ่ง

ตัวอย่างการใช้ความฉลาดและปัญญา

ตัวอย่างที่ 1 ถ้าต้องการเพิ่มผลผลิต ควรจะอย่างไร ?

ถ้าใช้ความฉลาด จากมุมมองของระบบทุนนิยม ก็จะต้องสะสมทุนให้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังนั้น สิ่งที่จะต้องทำคือ

1. ออกมาตรการการวัดผลการดำเนินงานที่เข้มงวด เพื่อให้พนักงานทำงานทุกนาที และถ้าไม่ได้ผลตามมาตรฐานที่วางไว้ จะต้องถูกลงโทษขั้นเด็ดขาดโดยไม่สนใจสาเหตุแวดล้อมอื่นๆ
2. เปลี่ยนเครื่องจักรที่มีประสิทธิภาพสูงที่จะทำให้ต้นทุนต่อหน่วยต่ำกว่าการใช้แรงงานและปลดคนงานออก
3. ในขณะที่มีคนว่างงานให้เลือกมากมาย จะต้องหาทางปลดคนงานที่มีเงินเดือนสูงเพราะทำงานมานาน และเลือกจ้างแรงงานใหม่ที่ถูกกว่า เพื่อลดต้นทุนให้ต่ำสุด
4. ประหยัดค่าใช้จ่ายในการบำบัดน้ำเสียและกรองฝุ่นละออง มิเช่นนั้นจะเป็นการเพิ่มต้นทุน โดยอาจจะไม่เพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์
5. กดราคาค่าวัตถุดิบให้ต่ำที่สุด จะได้มีต้นทุนต่ำที่สุด

ถ้าใช้ปัญญา จากจุดยืนแบบพุทธ คือการทำให้ชีวิตมีความสุขมากที่สุด โดยมีการเบียดเบียนตัวเองและเบียดเบียนผู้อื่นให้น้อยที่สุด ปัญญาจะต้องตั้งคำถามว่าความจำเป็นในการสะสมทุนมีมากน้อยเพียงใด หากมีความจำเป็น ปริมาณเท่าใดจึงจะพอเพียง

ต่อการอยู่รอด และการสะสมทุนนั้นควรได้มาด้วยวิธีการใด หรือสรุปว่าจะต้องพิจารณาว่าข้อ 1-5 ข้างต้นนั้นทั้งหมดว่าการกระทำในลักษณะดังกล่าว เป็นการเบียดเบียนตนเอง และผู้อื่นให้เกิดความเดือดร้อนหรือไม่

ตัวอย่างที่ 2 เราควรใช้เทคโนโลยีอย่างไร

ถ้าใช้ความฉลาด ก็จะคิดได้เพียงว่า ทำอย่างไรจึงจะใช้เทคโนโลยีให้เกิดผลผลิตมากที่สุด โดยมีได้คำนึงถึงผลกระทบข้างเคียงที่ตามมา เช่น การทำให้สภาพการทำงานของมนุษย์ เปรียบเสมือนเป็นชิ้นส่วนหนึ่งของเครื่องมือเครื่องจักร และในที่สุดจะทำให้มนุษย์ตกเป็นทาสของเทคโนโลยี ไม่สามารถคิดหรือทำเองได้เลยหากไม่มีเครื่องมือเครื่องจักรหรือเทคโนโลยีนั้น นอกจากนี้ การใช้ความฉลาดในระบบทุนนิยมยังไม่สนใจความสูญเสียที่มีต่อทรัพยากรที่ใช้ในการผลิตตลอดจนสภาพแวดล้อมอีกด้วย

ถ้าใช้ปัญญา จะทำให้เทคโนโลยีทำหน้าที่ตามสภาพที่เป็นจริงของมัน คือเป็นเพียงเครื่องมือที่ให้ความสะดวกแก่มนุษย์ในการที่จะคิดวิเคราะห์ต่อยอดขึ้นไป ทำให้มนุษย์มีขีดความสามารถเพิ่มขึ้น ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น มีเวลาที่จะทำตัวให้เป็นประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์อื่นได้มากขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็ไม่สร้างแรงกระตุ้นในลักษณะที่เป็นการเพิ่มกิเลสตัณหาให้กับมนุษย์ และไม่ก่อให้เกิดผลกระทบทางลบทั้งในทางตรงและทางอ้อมที่มีผลย้อนกลับมาถึงตัวมนุษย์เองในภายหลัง

ตัวอย่างกิจการที่ใช้พุทธเศรษฐศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจ

“นักรูทิจนอกระบบ...สมเกียรติ อภิญาชน”

(ใน Life&Family ฉบับ 91 ปี 8 ตุลาคม 2546 หน้า 123-133)

“ผมอยากมีชีวิตอยู่เหนือเงิน” คือพาดหัวตัวใหญ่ในบทความชิ้นนี้ “คงเป็นเรื่องธรรมดาที่คนเป็นนักรูทิจึงมักเห็นเงินเป็นพระเจ้า และมองเรื่องการเพิ่มยอดขายตัวเลขกำไรที่เติบโตขึ้นทุกปีเป็นเป้าหมายสูงสุด เปรียบไปแล้วก็เหมือนดั่งหนึ่งซึ่งความสำเร็จ หากแต่ยังมีนักรูทิจึงบางคนเริ่มตั้งคำถามว่าแท้จริงแล้ว แนวคิดเช่นนี้ถูกต้องและสามารถนำไปสู่ความยั่งยืนจริงหรือไม่ สมเกียรติ อภิญาชน คือ หนู่มใหญ่อีกคนหนึ่งที่เคยโตและตั้งหลักปักฐานมาได้จากการทำธุรกิจค้าขายเครื่องใช้ไฟฟ้าก่อน

จะขยายกิจการจนกลายเป็นเจ้าของบริษัทผลิตเฟอร์นิเจอร์ไม้ยางพาราอีห้อ เอพินา (Apina) ซึ่งโตวันโตคืนจนทำให้ในปี 2546 มีพนักงานมากกว่า 800 คน การเติบโตที่วุ่นนี้จะไม่หยุดยั้งถ้าเขายังถือครองปรัชญาทางธุรกิจที่เชื่อว่าเงินคือพระเจ้า และระยะทางบนถนนธุรกิจซึ่งก้าวเดินมาเกือบ 20 ปี ก็นานพอจะทำให้พบว่าแท้จริงแล้วกลไกและแนวคิดกระแสหลักของธุรกิจทุกวันนี้ไม่ใช่หนทางสร้างสันติสุขทั้งแก่ตัวเอง มนุษยชาติและสังคมโลก เขาจึงเริ่มค้นหาหนทางที่จะนำพาธุรกิจให้อยู่รอดท่ามกลางความสุข ซึ่งจะเกิดขึ้นทั้งกับตัวเองและเพื่อนร่วมงาน โดยเลิกสนใจวิถีการทำธุรกิจแบบเดิมๆ แล้วหันมาสร้างแนวทางใหม่ การทำงานของพนักงานเอพินาในรูปแบบใหม่จึงปราศจากกฎระเบียบแบบเคร่งครัด ไม่มีการประเมินผลพนักงานเป็นรายบุคคล ถึงที่สุดคือไม่มีการเพิ่มยอดขาย (จนถึงวันที่สมเกียรติ ให้สัมภาษณ์ นิตยสาร Life & Family) มานานกว่า 4 ปีแล้ว!!!”

ข้อความข้างต้นคือบทนำของบทความ ซึ่งคงจะเห็นแล้วว่าเริ่มมีนักธุรกิจบางคนที่มองเห็นความไม่ชอบมาพากลของระบบทุนนิยม สมเกียรติกล่าวว่ “มองเห็นความไม่ชอบมาพากลขึ้นเรื่อยๆ จนมาเจอทางเส้นสุดท้าย คือ การลดค่าเงินบาททำให้ถึงจุดแตกหัก เรื่องของเรื่องเพราะผมเป็นบริษัทส่งออก พอเกิดลดค่าเงินบาท ทำให้ได้กำไรเยอะมาก และการได้กำไรแบบนี้ทำให้พบว่าระบบเศรษฐกิจ มันโกหก (เน้นตัวหนา โดยผู้เขียน) ไม่ได้สะท้อนความจริงเลย ก็เกิดการทบทวนใหญ่ ภายหลังพบว่าระบบเศรษฐกิจนี้มันเลวร้ายจริงๆ” ประกอบกับที่เขาเห็นบริษัทใหญ่ๆ จำนวนมากต้องปิดกิจการหรือโดนบริษัทอื่นโอนกิจการไปหมด “การพัฒนาทางด้านปริมาณหรือการเพิ่มอะไรก็แล้วแต่อย่างไม่มีที่สิ้นสุด จบด้วยการเจ๊งทำเดียว” สมเกียรติจึงกล่าวที่จะเปลี่ยนแปลง “ต้องทำอะไรมีสติ รู้เท่าทัน โดยทำแผนธุรกิจแบบไม่ต้องเพิ่มยอดขาย ไม่เพิ่มรายได้ และฝึกฝึ้นในการที่จะลดรายได้ด้วยการขายน้อยลงเรื่อยๆ” จนกระทั่งถึงจุดที่สมเกียรติเรียกว่า “ความสวยงามที่แท้จริงคือความพอดี”

ข้อความที่จะคัดลอกมาข้างต้น เพื่อยืนยันแนวทางของสมเกียรติ อภิญาชนก็คือ “สิ่งที่กล่าวบอกในตอนนี้เป็นเรากำลังเดินมาในทิศทางที่มีความสุขและอบอุ่นกว่าเมื่อก่อน แล้วกำลังรู้สึกที่เราฉลาดกว่าเมื่อก่อนด้วย ส่วนเรื่องธุรกิจนั้น ยังหาข้อสรุปที่เป็นตรรกะไม่ได้ บอกไม่ได้ว่า 2+2 ต้องเป็น 4 จริงๆ ชีวิตก็เป็นอย่างนั้น เราจะบอกว่าชีวิตเป็นแบบคณิตศาสตร์ไม่ได้ การทำธุรกิจก็ต้องเป็นอย่างนี้เพราะมีองค์ประกอบของ

ชีวิตเลือดเนื้ออยู่เยอะ มันไม่ใช่เป็นเพียงแค่ ผลิตภัณฑ์ ต้นทุน และกำไร ทุกวันนี้เราถูกทำให้แยกความคิดในลักษณะนี้ไปหมด จนกระทั่งมองว่าเพื่อนร่วมงานก็กลายเป็นต้นทุนอันหนึ่ง ฟังแล้วแรงนะผมยังไม่กล้าใช้คำว่าคนงานเลยแต่จะใช้คำว่าเพื่อนร่วมงาน ผมบอกเขาเสมอว่า **“คุณจะทำงานได้มากได้น้อยไม่สำคัญเท่าคุณมีความสุขหรือไม่”**

แม้ว่า สมเกียรติ อาจจะยังไม่รู้จักทฤษฎีการผลิตในพุทธเศรษฐศาสตร์ แต่จากการสะสมประสบการณ์อย่างต่อเนื่อง และทำความเข้าใจทุกสิ่งตามสภาพความเป็นจริง จนกระทั่งเกิด **“ปัญญา”** มองเห็นจุดบกพร่องของระบบเศรษฐกิจที่มีระบบคิดของทุนนิยม ทำให้สมเกียรติปรับแนวทางในการดำเนินธุรกิจใหม่ที่ปัจจัยสำคัญในการผลิตไม่ใช่ **“เงิน”** แต่เป็น **“ปัญญา”** และเป้าหมายสูงสุด คือ **“ความสุข”** ของทุกคนซึ่งเข้าสู่แนวทางของพุทธเศรษฐศาสตร์นั่นเอง

3. การเชื่อมโยงการผลิตเข้าสู่การบริโภคและการดูแลสุขภาพแวดล้อม

ทฤษฎีการผลิตมิได้สิ้นสุดในตัวเอง แต่การผลิตนั้นมีขึ้นเพื่อรับใช้การบริโภค ในวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก การบริโภคมีจุดประสงค์เพื่อให้ผู้บริโภคได้รับความพึงพอใจ (satisfaction) ประเด็นนี้มีความแตกต่างจากการบริโภคในพุทธเศรษฐศาสตร์ เนื่องจากการบริโภคในพุทธเศรษฐศาสตร์นั้น เป็นการบำบัดความทุกข์อันเกิดจากความไม่สามารถดำรงอยู่ได้ของสรีรภาพหรือกายภาพของมนุษย์ได้ด้วยตัวเอง ส่วนความสุขที่แท้จริงนั้นเป็นคนละประเด็นกัน เพราะความสุขที่แท้จริงนั้นเกิดจากความเข้าใจสรรพสิ่งต่างๆ ตามธรรมชาติที่เป็นจริงของสิ่งเหล่านั้น ตลอดจนมีการปฏิบัติตัวให้สอดคล้องกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ความสุขที่แท้จริงของมนุษย์จึงมิได้เกิดจากการบริโภคโดยตรง ดังได้กล่าวแล้วในบทที่สอง

การบริโภค เป็นเพียงกิจกรรมที่ช่วยให้สภาวะการณ์ที่ดำรงอยู่ดำเนินต่อไป โดยไม่เกิดเป็นความขัดแย้งหรือปัญหา ถ้าเปรียบเทียบกับการทำงานของเครื่องจักร การบริโภคแบบพุทธเศรษฐศาสตร์จะมีลักษณะเป็นน้ำมันหล่อลื่นเพื่อลดความสึกหรอของเครื่องจักร การใช้เชื้อเพลิงเป็นเพียงการกระทำเท่าที่จำเป็นเพื่อให้เครื่องจักรทำงานต่อไปได้โดยไม่มีอุปสรรค ประเด็นนี้มีความแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงระหว่างวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักกับพุทธเศรษฐศาสตร์ซึ่งจะกล่าวโดยละเอียดอีกครั้งในบทถัดไป

ในกระบวนการผลิต ผลผลิตที่ได้ออกมา (output) มิได้มีแต่เพียงผลผลิตเท่านั้นแน่นอนต้องมีของเสียออกมาด้วย ซึ่งหมายถึงสิ่งที่ไม่ต้องการหรืออาจจะเป็นโทษต่อมนุษย์ด้วย ภายใต้ระดับความรู้และเทคโนโลยีที่มีอยู่ในขณะใดขณะหนึ่ง ซึ่งเป็นลักษณะปกติของกระบวนการผลิตโดยทั่วไป ในแต่ละขั้นของการผลิตอาจจะมีของเสียเพียงเล็กน้อยซึ่งอาจจะถือว่าไม่สำคัญเท่าใดนัก แต่ถ้าหากมีกฎเกณฑ์ว่าแต่ละกระบวนการผลิตจะต้องขจัดของเสียไม่ให้เหลือเลย หรือในกระบวนการผลิตทั้งระบบของเสียจะต้องถูกดูดซับกลับเข้าไปในสภาพแวดล้อมของกระบวนการผลิต เพื่อใช้เป็นปัจจัยหล่อเลี้ยงระบบการผลิต หากของเสียถูกดูดซับกลับไม่หมดและสั่งสมไว้นอกระบบมากขึ้น ย่อมมีผลกระทบต่อความยั่งยืนหรือไม่ยั่งยืนของระบบการผลิตทั้งหมด

เพื่อให้ง่ายต่อความเข้าใจ สมมติให้สามารถนำผลผลิตและของเสียมาหักกลบกันได้ซึ่งในความเป็นจริงไม่สามารถนำมาหักกลบกันได้โดยตรง แต่เพื่อให้เข้าใจง่ายจึงสมมติให้นำผลผลิตลบด้วยของเสียได้เป็นผลผลิตสุทธิ (net product) ซึ่งอาจจะเป็นบวกหรือลบก็ได้ ถ้าหากภาพรวมออกมาปรากฏว่าระบบการผลิตรวมได้ผลดังนี้

ผลผลิตสุทธิออกมาเป็นลบหรือศูนย์ตลอดเวลา โดยที่ยังไม่มีการบริโภคเกิดขึ้น ก็หมายความว่าระบบดังกล่าวเป็นระบบที่กำลังตายตัวเอง ทั้งนี้เพราะผลผลิตที่ได้มีน้อยกว่าของเสียแสดงถึงความไม่เพียงพอต่อการบริโภคภายในระบบ ดังนั้นระบบจะไม่สามารถดำรงอยู่ได้ในระยะยาว

ถ้าผลผลิตสุทธิเป็นบวกและมีผลผลิตเพียงพอที่จะสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการบำรุงรักษาระบบให้ทำหน้าที่ต่อไปได้ หรือเพียงพอต่อการบริโภคเท่าที่จำเป็นของระบบที่ยั่งยืนที่สามารถทดแทนส่วนที่สึกหรือได้พอดีกับการดำรงอยู่ต่อไป

แต่ถ้าหากผลผลิตสุทธิเป็นบวกมาก นั่นคือ ยังมีผลผลิตเหลือจากการบริโภคเท่าที่จำเป็นภายในระบบแล้วยังมีเพียงพอต่อการบริโภคของสรรพสิ่งด้วย หรือมีมากเพียงพอที่จะฟื้นฟูส่วนที่สึกหรือเสียหายให้กลับดียิ่งกว่าเดิม ก็จะเป็นระบบที่ช่วยให้มีการฟื้นฟูตัวเองอย่างแท้จริง ความหมายลักษณะเช่นนี้ในพุทธเศรษฐศาสตร์ คือระบบที่ช่วยให้มนุษย์และสรรพสิ่งที่มีชีวิตทั้งหมดพ้นจากความทุกข์ยากหรือความทุกข์ที่เกิดจากการขาดแคลนปัจจัยที่จำเป็นในการดำรงชีวิต หรือช่วยให้สังคมของสิ่งมีชีวิตในโลกให้มีความสุขเพิ่มขึ้นซึ่งถือได้ว่าเป็นระบบที่ดี

ดังนั้น เงื่อนไขที่สำคัญในการมีระบบที่เลี้ยงตัวเองได้อย่างยั่งยืน นอกจาก

จะต้องมีผลผลิตสุทธิเป็นบวกแล้ว การบริโภคที่จำเป็นเพื่อการเลี้ยงตัวเองจะต้องเท่ากับหรือน้อยกว่าผลผลิตดังกล่าวด้วย ความแตกต่างของการบริโภคกับการบริโภคที่จำเป็นเพื่อเลี้ยงตัวเองของระบบอาจจะทำให้เข้ามาใกล้เคียงกันมากที่สุดหรือเท่ากันได้ด้วย “ปัญญา” ในพุทธเศรษฐศาสตร์ปัญญาจึงไม่เพียงเฉพาะทำหน้าที่เป็นปัจจัยหลักในการผลิตเท่านั้น แต่จะทำหน้าที่กำหนดวิถีการบริโภคด้วย ดังนั้นในพุทธเศรษฐศาสตร์การผลิตและการบริโภคจะไม่แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดเหมือนการวิเคราะห์ในวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก

เนื่องจากปัญญาเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญที่สุดและเป็นปัจจัยที่จะช่วยให้ระบบการผลิตและการบริโภคดำเนินไปในลักษณะที่ยั่งยืน (sustainable) โดยที่แนวโน้มที่ยังดำรงอยู่ของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในปัจจุบัน ค่อนข้างชี้ชัดถึงการอยู่ไม่รอดของระบบ เนื่องจากระบบได้ผลิตของเสียออกมามากกว่าผลผลิต ทำให้ผลผลิตสุทธิมีแนวโน้มที่มิค่าเป็นลบ ทั้งนี้เนื่องจากระบบทุนนิยมนั้นแทนที่จะถูกควบคุมด้วยปัญญา กลับถูกควบคุมด้วยผลประโยชน์ส่วนตน (self-interest) ซึ่งรวมความหมายของความโลภของปัจเจกบุคคลเข้าไปด้วยเป็นหลัก โดยมีเป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่การขยายตัวของทุน (และความโลภ) โดยไม่มีขอบเขตจำกัด ซึ่งไม่ใช่หลักประกันที่ดีพอแก่การอยู่รอดของระบบเศรษฐกิจในระยะยาว

ดังนั้น การเปลี่ยนวิถีการผลิต (mode of production) จากระบบทุนนิยมมาเป็นปัญญานิยมจึงเป็นประเด็นที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ถ้าหากเป้าหมายร่วมกันของสังคมมนุษย์ในโลก คือ การอยู่รอดอย่างมีความสุขร่วมกันในลักษณะที่ยั่งยืน (sustainable development with happiness) ประเด็นปัญหาสำคัญก็คือ จะมีวิธีการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากทุนนิยมเข้าสู่ปัญญานิยมนี้ได้อย่างไร

ในเมื่อวิถีการผลิตแบบทุนนิยมมีจุดเน้นอยู่ที่การสะสมทุนเป็นหลัก วิถีการผลิตแบบปัญญานิยมจะเกิดขึ้นจริงได้ ต้องมีกระบวนการสะสมปัญญาอย่างเป็นรูปธรรม ปัญหาที่สำคัญก็คือจะอย่างไรจึงจะสามารถทำให้กระบวนการสะสมปัญญานี้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง หากทำการศึกษาความคิดในอดีตของนักปราชญ์ตะวันตกตั้งแต่สมัยกรีกจนถึงยุโรปสมัยกลาง เช่น รุสโซ แซงต์ซิมองและมิลล์ จนถึงปัจจุบันที่มีการเน้นการสะสมทุนทางสังคม (social capital) ภายใต้อิทธิพลของแนวคิดเศรษฐกิจแบบทุนนิยมข้อเสนอร่วมสมัย โดยนักเศรษฐศาสตร์ที่มีชื่อเสียงของสถาบัน MIT ของสหรัฐ

อเมริกา เลสเตอร์ เรอว์ (Thurow, 1999: 291-293) ก็เสนอให้เน้นการสะสมความรู้ หรือที่เขาเรียกว่า “โครงสร้างพื้นฐานด้านความรู้” (knowledge infrastructure) ซึ่งเป็นเพียงระดับความฉลาดไม่ใช่ปัญญาตามความหมายที่กล่าวมาแล้ว

ระบบการศึกษาแบบตะวันตกทั้งหมดเป็นกระบวนการที่เน้นการสร้างความรู้ฉลาดแต่ไม่ได้เน้นการสร้างปัญญา การสร้างความฉลาดประเภทนี้สามารถสร้างได้แม้กับสิ่งไม่มีชีวิต เพราะประกอบด้วยหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนและแน่นอนสองหลักเกณฑ์ นั่นคือข้อมูล(data) หรือข้อสมมติฐาน (assumption) ซึ่งอาจจะจริงหรือไม่จริงก็ได้ และมีกฎที่ใช้ในการดำเนินการ (operational rule) ก็สามารถหาผลลัพธ์ออกมาได้ เช่น กรณีของคอมพิวเตอร์ที่เริ่มในทศวรรษ 1980 ที่มีการวิจัยค้นคว้าในเรื่อง “ความฉลาดเทียม” (artificial intelligence) โดยมีเป้าหมายให้คอมพิวเตอร์มีความฉลาดมากขึ้นสามารถเข้าใจคำสั่งได้ง่ายโดยไม่ต้องใส่คำสั่งทุกขั้นตอนลงไปยังละเอียดหรือถึงกับกำหนดวิสัยทัศน์ (vision) เอาไว้ให้คอมพิวเตอร์สามารถผลิตคอมพิวเตอร์ได้เองในอนาคต หรืออีกนัยหนึ่งคือการใช้เทคโนโลยีเพื่อผลิตเทคโนโลยี ซึ่งเป็นไปได้ว่าหากคอมพิวเตอร์ฉลาดจนกระทั่งสามารถสร้างกฎในการดำเนินการได้เองที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้นจนกระทั่งมนุษย์เองที่ไม่เข้าใจกฎในการดำเนินการนั้น นั่นคือ มนุษย์ไม่สามารถควบคุมเทคโนโลยีได้อีกต่อไป จนกลายเป็นปัญหาที่ตามมาจากการใช้เทคโนโลยี หรืออาจกล่าวได้ว่าความฉลาดที่ไม่มีปัญญาควบคุมย่อมพ้นวิสัยในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์

นี่คือความสำคัญที่จะต้องเร่งให้เกิดการสะสมปัญญา พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงอรรถาธิบายถึงหลักการสะสมปัญญาไว้โดยละเอียดแล้ว นั่นคือ ไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา ดังที่ได้อธิบายไว้แล้วตั้งแต่บทที่ 1 นั่นเอง

สรุป

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นเป็นการอธิบายทฤษฎีการผลิตจากมุมมองของพุทธเศรษฐศาสตร์ ซึ่งมีประเด็นที่สำคัญพอสรุปได้ ดังนี้ คือ

1. การอธิบายความสัมพันธ์ของการผลิต ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยนำเข้า (input) กระบวนการผลิต (production process) และผลผลิตที่ได้ออกมา (output) ให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงตามธรรมชาติของสิ่งเหล่านั้นให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้
2. เน้นปัญญาเป็นปัจจัยการผลิตหลักหรือวิธีการผลิต (mode of production) ทำให้ระบบเศรษฐกิจที่เป็นผลจากวิธีการผลิตดังกล่าวเป็นระบบที่เรียกว่า “ปัญญานิยม” แทน “ทุนนิยม” ซึ่งเป็นวิธีการผลิตในปัจจุบันที่พัฒนามาจากความคิดเศรษฐศาสตร์ทั่วไปที่มีรากฐานจากอารยธรรมตะวันตก
3. เน้นจุดยืนแบบพุทธที่มีเป้าหมายสูงสุด คือสร้างความสุขให้มากที่สุดโดยการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้น้อยที่สุด

ในการวิเคราะห์แบบพุทธจะเห็นได้ว่า ประเด็นทั้งสามล้วนแต่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันมิได้แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด เพราะการเข้าใจสภาพความเป็นจริงตามธรรมชาติของสรรพสิ่ง ปัญญาจะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ เมื่อปัญญาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ อีกทั้งปัญญาในที่นี้มีฐานะเป็นปัจจัยการผลิต ปัญญาจึงเป็นปัจจัยการผลิตหลักเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนาปัญญาก็เพื่อให้เกิดความสุขแก่ปัจเจกชนมากที่สุด หรือเกิดศานติสุขแก่มนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหมดโดยรวมมากที่สุดนั่นเอง

หนังสืออ่านประกอบ

อภิชัย พันธเสน พุทธเศรษฐศาสตร์: วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์ สาขาต่างๆ พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2547).

“นักธุรกิจนอกระบบ...สมเกียรติ อภิญาชน” Life&Family. ฉบับที่ 91 ปี 8 ตุลาคม 2546, น. 123-133.

บทที่ 4: การบริโภคตามแนวพุทธเศรษฐศาสตร์

ความยาว : 6 ชั่วโมง

ผู้รับผิดชอบ: สุนทรีย์ ท. ชัยสัมฤทธิ์โชค

เกริ่นนำ

สังคมในยุคปัจจุบันได้ชื่อว่าเป็น “สังคมบริโภคนิยม” ซึ่งเป็นผลจากการพัฒนาประเทศสู่ระบบอุตสาหกรรมนิยมด้วยแนวคิดทุนนิยม โดยที่วิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเน้นความพึงพอใจสูงสุดของผู้บริโภคหรือความสุขเป็นสำคัญและถือว่าเป็นเป้าหมายหลักของการมีชีวิตของมนุษย์ จนอาจกล่าวได้ว่าวิชานี้มุ่งส่งเสริมการบริโภคในสังคมเพื่อจะได้สนับสนุนให้มีการผลิตครั้งละมากๆ ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับความจำเป็นของอุตสาหกรรมนิยม นั่นคือ ระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรมจะสามารถขยายตัวไปได้อย่างต่อเนื่องก็ต่อเมื่อมีการบริโภคเพิ่มมากขึ้นตลอดเวลา ความรู้และสาระสำคัญที่ปรากฏในวิชาที่มีการเรียนการสอนในลักษณะเช่นนี้ จึงมิได้ช่วยให้ผู้ที่ศึกษามีความรู้ที่เท่าทันผู้ผลิต รวมทั้งยังอาจทำให้มีความเข้าใจที่ไขว้เขวมากยิ่งขึ้นอีกด้วย เพราะไม่สามารถจำแนกประเภทของการบริโภคได้อย่างละเอียดและถูกต้องว่า กรณีใดเป็นการบริโภคเพื่อสนองตอบต่อการดำรงชีวิต หรือกรณีใดเป็นการสนองตอบต่อความปรารถนา หรือกรณีใดเป็นการสนองตอบต่อความโลภ

ในทางตรงกันข้าม พุทธเศรษฐศาสตร์นั้นกลับให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจในเรื่องการบริโภคไว้ค่อนข้างมาก ได้จัดว่าความสำคัญต่อความเข้าใจในเรื่องนี้โดยถือว่าเป็นตัวชี้วัดที่สำคัญของความสามารถทางปัญญา พุทธเศรษฐศาสตร์ได้เสนอแนวคิดและหลักการตลอดจนข้อถกเถียงโต้แย้งที่มีต่อเศรษฐศาสตร์กระแสหลักไว้อย่างชัดเจน แต่ที่สำคัญมากที่สุดน่าจะอยู่ที่ว่าพุทธเศรษฐศาสตร์นั้นปฏิเสธแนวคิดทฤษฎีและข้อสมมติหลักๆ ของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ในส่วนที่ว่าด้วยเรื่องการบริโภคเกือบจะโดยสิ้นเชิง

ดังนั้น ในบทนี้จึงเป็นการนำเสนอถึงสาระสำคัญของแนวคิดและหลักการทั้งสอง ในเชิงเปรียบเทียบพร้อมกับการยกตัวอย่างสั้นๆ เพื่อประกอบความเข้าใจให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพื่อให้ผู้อ่านสามารถนำแนวคิดทฤษฎีนี้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้เอง

การบริโภคกับนัยยะที่ผิดพลาด

ในวิชาเศรษฐศาสตร์ “การบริโภค” ถูกอธิบายความหมายไว้ในลักษณะที่เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีจุดมุ่งหมายหลักอยู่ที่การหาซื้อสินค้าหรือบริการต่างๆ มาเพื่อใช้บำบัดความต้องการที่หนุนหลังด้วยอำนาจซื้อ เพราะความต้องการที่ไม่มีอำนาจซื้อหนุนหลังก็จะมีผลต่อตลาดแต่อย่างใด ทั้งนี้วิธีของการกระตุ้นให้เกิดการบริโภคอยู่ที่การสร้างให้ผู้บริโภคมีความคาดหวังว่าจะได้รับความพึงพอใจสูงสุดจากการบริโภคสิ่งนั้นๆ โดยที่วิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเรียกความพึงพอใจที่คาดว่าจะได้รับการบริโภคว่า “อรรถประโยชน์” (Utility)

แต่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักก็ไม่สามารถอธิบายได้ชัดเจนนักว่า อรรถประโยชน์คืออะไร ไม่ว่าจะเป็นความหมายดั้งเดิมของคำว่า Utility ในภาษาอังกฤษหรือในภาษาไทยที่มักย้อนกลับมาแปลว่า ความพึงพอใจจากการบริโภค

อย่างไรก็ดี การนำเอา อรรถประโยชน์ มาใช้อธิบายการบริโภคเช่นนี้ได้ช่วยให้วิชาเศรษฐศาสตร์สามารถอธิบายเป้าหมายของการบริโภคได้ดีขึ้น ทั้งนี้เพราะทำให้สินค้าและบริการทุกอย่างมีคุณค่า ซึ่งเป็นคุณค่าที่อยู่ในรูปของความพึงพอใจที่มีต่อสินค้าและบริการ หากแต่ความพึงพอใจดังกล่าวก็ไม่ได้มีความชัดเจนว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์หรือโทษต่อมนุษย์อย่างไร

การที่วิชาเศรษฐศาสตร์วางเป้าหมายของการบริโภคไว้ที่ความพึงพอใจ ส่งผลให้การบริโภคมีส่วนสัมพันธ์กับการสร้างความพึงพอใจในฐานะที่เป็นกิจกรรมเพื่อบำบัดความต้องการของมนุษย์ แต่ในความเป็นจริงย่อมไม่แน่ว่าการบริโภคจะบำบัดความต้องการได้จริงหรือไม่ หรือจะกลับไปกระตุ้นให้เกิดความต้องการอยากเสพให้เพิ่มมากขึ้น ในขณะที่ วิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักอธิบายต่ออีกด้วยว่า หากผู้บริโภคสามารถบริโภคได้เพิ่มมากขึ้นเท่าใดก็จะยังได้รับความพึงพอใจเพิ่มมากขึ้น ถึงแม้ว่าในความเป็นจริงการบริโภคที่เพิ่มขึ้นในลำดับหลังๆ นั้น ความพึงพอใจจะเพิ่มขึ้นในอัตราส่วนที่ลดลงก็ตาม

ทัศนะและวิธีคิดต่อการบริโภคเช่นนี้ พบเห็นได้ทั่วไปในสังคมสมัยใหม่ รวมทั้งสังคมไทยด้วย สำหรับตัวอย่างรูปธรรมของความพึงพอใจเหล่านี้ที่สามารถพบเห็น

กันปกติได้แก่ ภาพของความสนุกสุดเหวี่ยงในภาพยนตร์โฆษณาเมื่อผู้คนจับจ่ายซื้อของตามห้างสรรพสินค้าต่างๆ

ส่วนพุทธเศรษฐศาสตร์นั้น กลับให้ความหมายของการบริโภคในลักษณะที่ตรงกันข้าม ด้วยการชี้ให้เห็นถึงเป้าหมายที่แท้จริงของ “การบริโภค” ว่าการบริโภคนั้นไม่อาจนำไปสู่ความสุขที่แท้จริงได้ แม้ว่าการบริโภคจะมีความสำคัญช่วยบำบัดความต้องการที่เป็นความจำเป็นในการดำรงชีวิตได้ เปรียบเสมือนกับการเติมน้ำมันเชื้อเพลิงให้เป็นพลังงานเพื่อช่วยให้เครื่องยนต์ทำงานได้ ประโยชน์ของการบริโภคที่แท้จริงจึงมีไว้เพื่อตอบสนองต่อความจำเป็นของชีวิตในเบื้องต้น หรือเท่ากับเป็นการลดความทุกข์จากความขาดแคลนหรือความหิวโหย เพื่อให้อหังค์ประกอบสำคัญอื่นๆ ของชีวิตดำรงอยู่และดำเนินสืบเนื่องต่อไปได้

ส่วนการที่เรามักเข้าใจว่า การบริโภคสามารถนำไปสู่ความสุขหรือทำให้เรามีความสุขมากขึ้นได้นั้น พุทธธรรมอธิบายไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นเพราะการรับรู้ที่ผิดพลาดของเราเอง ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการขาดการฝึกฝนจิตของเราให้มีทักษะในการรับรู้และเข้าใจถึงสิ่งต่างๆ ที่ผ่านเข้ามาได้ตรงตามความเป็นจริง ทำให้มีการบิดเบือนความจริงเนื่องจากไม่รู้ไม่เข้าใจว่าความจริงนั้นเป็นอย่างไร ซึ่งเป็นสถานะที่พุทธธรรมเรียกว่า อวิชชา

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาทำความเข้าใจการบริโภคของพุทธเศรษฐศาสตร์จึงมีความ

สำคัญอย่างยิ่ง เพราะจะช่วยให้เราได้เข้าใจถึงกระบวนการทำงานของจิตตั้งแต่ระดับพื้นฐาน รวมถึงการเปลี่ยนแปลงของจิตจนกลายเป็นการรับรู้ขึ้นมา จนสามารถรับมือกับมายาคติของลัทธิบริโศคนิยม คือ มีชีวิตอยู่ด้วยการเน้นการบริโภคให้มากเข้าไว้เป็นสำคัญ ในสังคมสมัยใหม่ที่มืองค์ประกอบทั้งสามในลักษณะที่เป็นการหนุนเนื่องกัน คือ ทุนนิยม อุตสาหกรรมนิยมและ บริโศคนิยม ความเข้าใจอย่างรู้เท่าทันเหล่านี้เท่านั้นที่จะปกป้องมิให้มนุษย์ตกเป็นเหยื่อของลัทธิบริโศคนิยม ซึ่งเป็นวิวัฒนาการขั้นสุดท้ายของทุนนิยมและอุตสาหกรรมนิยม เพื่อช่วยให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบันได้อย่างสุขสงบ

สำหรับการอธิบายการบริโภคตามแนวพุทธเศรษฐศาสตร์ที่จะได้กล่าวต่อไป จะนำเสนอเฉพาะหลักการที่จำเป็นเพื่อทำความเข้าใจแต่พอสังเขปเท่านั้น โดยจะอธิบายเปรียบเทียบกับหลักการบริโภคตามแนวคิดของวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก และชี้ให้เห็นความแตกต่างของแนวคิดทั้งสองในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเด็นสำคัญ ซึ่งได้แก่ ความต้องการ ความจำเป็น อัตลักษณ์ ประสิทธิภาพ และความสุขที่เกี่ยวข้องกับการบริโภค

การบริโภคกับความต้องการ

ในเรื่องการบริโภคกับความต้องการ (want) นั้น เป็นเรื่องที่เราเข้าใจได้ไม่ยากนักและนับเป็นเรื่องเดียวที่ทั้งวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักและพุทธเศรษฐศาสตร์ต่างมีความเห็นที่สอดคล้องกันตรงกันมากที่สุด โดยทั้งสองแนวคิดยอมรับร่วมกันว่าความต้องการของมนุษย์นั้นเป็นเรื่องที่ไม่มีขอบเขตจำกัดหากแต่แนวคิดทั้งสองมีวิธีการแก้ปัญหาที่แตกต่างกัน

ในขณะที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักยอมรับว่า “ความต้องการ” เป็นวิสัยปกติของมนุษย์และนำเสนอวิธีการแก้ปัญหาด้วยการตอบสนองความต้องการ หรือความปรารถนาให้ได้มากที่สุด โดยมุ่งส่งเสริมให้ผู้บริโภคมีอำนาจซื้อเพิ่มมากขึ้น ซึ่งย่อหมายถึงความพยายามแสวงหารายได้ให้เพิ่มมากขึ้นหรือสรุปโดยย่อก็คือ ต้องหาเงินมาให้ได้มากขึ้นเพื่อจะจ่ายให้มากขึ้น เศรษฐศาสตร์กระแสหลักยังได้อธิบายต่อไปอีกด้วยว่า ความต้องการของผู้บริโภคนั้นเป็นประโยชน์แก่สังคมในภาพรวม เพราะจะไปกระตุ้นให้

เกิดการผลิตสินค้าและบริการต่างๆ เพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้เกิดการขยายตัวของการผลิต เพื่อที่แต่ละคนจะได้มีรายได้มากขึ้น นับว่าเป็นกลวิธีที่สำคัญในการส่งเสริมการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมของประเทศที่ก่อให้เกิดผลดีแก่ประเทศชาติในระยะยาวได้ในที่สุด นั้นเอง

ส่วนพุทธเศรษฐศาสตร์นั้น วิพากษ์วิธีการแก้ปัญหาของเศรษฐศาสตร์ว่า การมุ่งตอบสนองแต่ความต้องการในลักษณะดังกล่าวเท่ากับเป็นการยอมรับว่า “ความโลภ นั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง (greed is good)” ซึ่งนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการแก้ปัญหาที่ ผิดพลาด เพราะเป็นการยอมให้ “กิเลสและตัณหา” มีบทบาทเหนือการพัฒนาชีวิตจิต ใจของมนุษย์ การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก กล่าวอ้างนั้น แม้ในระยะแรกอาจส่งผลในทางที่เป็นประโยชน์ที่ช่วยให้มีการผลิตสินค้า และบริการเพิ่มมากขึ้น แต่ถ้าหากปล่อยให้การพัฒนาที่เกิดจากกิเลสและตัณหาขยาย ตัวต่อไปในลักษณะเช่นนี้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ย่อมไม่อาจนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้

ดังนั้น ถึงแม้ว่าพุทธเศรษฐศาสตร์จะให้การยอมรับถึงความสำคัญของการ บริโภค แต่ก็มิใช่เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคด้วยการส่งเสริมให้มีการ บริโภคสินค้าและบริการเพิ่มมากขึ้นไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

กรณีการบริโภคที่พุทธเศรษฐศาสตร์ยอมรับได้ ไม่ใช่การบริโภคอย่างไม่มีขอบ เขตจำกัด หากแต่เป็นการบริโภคเท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตไม่มากเกินไปและไม่น้อย เกินไปจนส่งผลกระทบต่อความสามารถในการพัฒนาปัญญาของมนุษย์ เป็นการบริโภค ตามความจำเป็นในการบำรุงรักษาร่างกายชีวิตและจิตใจให้ดำรงอยู่ได้ กล่าวได้ว่าพุทธ เศรษฐศาสตร์นั้นสอนให้รู้จักประมาณการในการบริโภคให้รู้จักการบริโภคที่เพียงพอ ที่ว่าเพียงพอนี้ก็เพื่อให้ร่างกายสามารถดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข ไม่หิวโหย ไม่เดือดร้อน ทุกข์ทรมาน ซึ่งเป็นการบริโภคที่พุทธศาสนาเรียกว่า “โภชนมัตตัตถุญสุตา” หรือการบริโภค อาหารพอประมาณไม่น้อยหรือมากเกินไป ซึ่งอาจจะนำไปใช้ได้กับการบริโภคสินค้าและ บริการทุกชนิดเพื่อประโยชน์สูงสุดที่ได้รับจากการบริโภคอย่างแท้จริง

ในพุทธธรรมนั้น ได้อธิบายเรื่องการบริโภคไว้อย่างชัดเจนว่ามีได้มีเป้าหมายอยู่ ที่การสร้างคามพึงพอใจ แต่มีเป้าหมายเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายและจิตใจเพื่อให้เป็นหน ทาง (means) ที่จะนำไปสู่เป้าหมาย (ends) ที่สำคัญกว่า คือ นิพพาน ซึ่งหมายถึงเป้าหมายของการเป็นผู้ตื่น ผู้รู้ ผู้เบิกบาน ผู้เปี่ยมไปด้วยความสุขที่ไม่มีความทุกข์

เจือปน ซึ่งเป็นเป้าหมายที่พุทธศาสนายืนยันว่าเกิดขึ้นได้แม้กับปุถุชนคนธรรมดาในโลก
ทุกวันนี้ หากมีความเพียร หมั่นฝึกอบรมจิตใจให้เข้าถึง “ปัญญา” ที่บริสุทธิ์ได้ในที่สุด

พุทธธรรมยอมรับด้วยว่าสำหรับผู้ทั่วไปแล้ว จำเป็นที่จะต้องได้รับการบริโภค
เพื่อบำบัดความต้องการของร่างกายเสียก่อน จึงจะสามารถปฏิบัติภารกิจอื่นๆ ของชีวิต
ตลอดจนลิ้มรสความสุขจากการรับฟังและปฏิบัติตามธรรมของพระพุทธเจ้าได้
พุทธธรรมจึงยอมรับการบริโภคตามความจำเป็น โดยที่ความหิวโหยนับเป็นเงื่อนไขที่สร้าง
ความจำเป็นให้ร่างกายต้องได้รับการบำบัดด้วยการบริโภค

เมื่อพิจารณาในแง่นี้ การบริโภคตามแนวพุทธเศรษฐศาสตร์ จึงหมายถึงการ
บริโภคตามความจำเป็น มิใช่การบริโภคเพื่อบำบัดความต้องการตามแบบที่วิชา
เศรษฐศาสตร์กระแสหลักได้อธิบายไว้ ซึ่งพุทธเศรษฐศาสตร์มีความเห็นว่าเป็นเรื่องของ
กิเลส ตัณหา หรือความต้องการที่ไม่มีความจำเป็น เป็นฐานในการรองรับ

อย่างไรก็ตาม การบริโภคตามความจำเป็นเป็นเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจให้
ถ่องแท้ มิฉะนั้นอาจจะก่อให้เกิดความสับสนได้ง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของการบริโภค
สินค้าหรือบริการอื่นๆ เป็นต้นว่า รถยนต์ส่วนตัว โทรศัพท์มือถือ หรือบริการอินเทอร์เน็ต
เน็ต ซึ่งสังคมสมัยใหม่ต่างยอมรับร่วมกันแล้วว่าเป็นความจำเป็นของยุคสมัย ซึ่งย่อม
ต้องหมายถึงการมีสิ่งเหล่านี้ไว้เพื่อประโยชน์ในการใช้งาน เพื่อสงเคราะห์ตนเอง และ
เพื่อสงเคราะห์ผู้อื่น ซึ่งมิใช่เป็นการบริโภคตามสมณินิยมอย่างผิวเผิน หรือเพื่อความ
โก้เก๋ คำถามที่เกิดขึ้น ก็คือการบริโภคสินค้าในลักษณะใดที่พุทธเศรษฐศาสตร์จัดเป็น
การบริโภคตามความจำเป็นหรือเป็นการบริโภคตามความต้องการ

ในการพิจารณาเรื่องนี้ อาจทำได้โดยการตรวจสอบหน้าที่การใช้งานของสินค้า
หรือบริการนั้นๆ ว่ามีการออกแบบมาอย่างไร มีลักษณะที่กระตุ้น “ความต้องการ” ที่
มากเกินไปหรือไม่ ประโยชน์ ใ้สอยตามหน้าที่การใช้งานปกติที่ควรจะเป็นหรือไม่ หรืออีกนัย
หนึ่งคือมีการสร้าง “ความต้องการ” ให้กับสินค้าหรือบริการที่มากเกินไปจากความเป็น
จริงหรือไม่ ทั้งนี้เนื่องจาก การสร้าง “ความต้องการ” ให้กับสินค้าหรือบริการนั้น นับ
เป็นกลยุทธ์ทางการตลาดที่สำคัญมาก ในปัจจุบันและมีการนำกลยุทธ์ทางการตลาดดัง
กล่าวมาใช้กับสินค้าหรือบริการเกือบทุกประเภท โดยการนำเอาคุณค่าเดิมหรือประโยชน์
ในการใช้สอยของสินค้าหรือบริการนั้นๆ มาผูกติดกับความหมายใหม่ในเชิงนามธรรม
โดยเฉพาะความหมายที่สังคมให้การยกย่อง แล้วนำเสนอผ่านสื่อมวลชนในรูปแบบของการ

โฆษณา อาทิ ความรักของแม่กับลูกอาจถูกนำเสนอว่าสามารถทดแทนได้ด้วยนมสดบรรจุกระป๋อง ความรักชาติและความเป็นไทยสามารถทดแทนได้ด้วยการบริโภคเบียร์ที่ผลิตในประเทศไทย ความเป็นลูกผู้ชายตัวจริงกลายเป็นเรื่องการดื่มเครื่องดื่มชูกำลัง เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ ผู้เป็นแม่ที่ต้องการแสดงออกว่าตนรักลูก หรือคนไทยที่รักชาติก็จะมีวิธีการแสดงออกถึงความรักที่มีต่อลูกหรือความรักที่มีต่อชาติ ด้วยการซื้อหาสินค้าหรือบริการที่ทำให้ความรู้สึกของการเป็นตัวแทนของคุณค่านั้นๆ มาบริโภค

หรืออาจกล่าวได้ว่า เมื่อความรักลูกและความรักชาติเป็นสิ่งที่สำคัญต่อชีวิตหรือสังคมให้การยกย่อง การบริโภคสินค้าและบริการที่เป็นตัวแทนของคุณค่านั้นๆ กลายเป็นสิ่งจำเป็นตามไปด้วย นับเป็นความฉ้อฉลที่เกิดจากบริโศคนิยมที่มีรากฐานมาจากลัทธิทุนนิยม และผลผลิตของอุตสาหกรรมนิยม ที่จำเป็นต้องกระตุ้นให้มีการบริโภคมากจนเกินความจำเป็น

การอธิบายว่าความจำเป็นอย่างไร จัดเป็นความจำเป็นที่แท้จริง และอย่างไร จัดเป็นความจำเป็นเฉพาะตามยุคสมัย จะต้องพิจารณาประโยชน์ที่เกิดจากการใช้จริงของสิ่งของเหล่านั้นเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องแยกให้ออกอย่างชัดเจนระหว่างการบริโภคอันสืบเนื่องจากความจำเป็นและการบริโภคที่เป็นผลจากอัตลักษณ์ที่จะได้กล่าวต่อไป

การบริโภคกับความจำเป็น

ในสังคมบริโศคนิยม ได้สร้างและใช้กลไกต่างๆ ให้เป็นประโยชน์แม้แต่ในเรื่องของการกล่อมเกล่าให้สมาชิกในสังคมยอมรับ ตลอดจนประพடுத்தปฏิบัติตัวตามกฎระเบียบต่างๆ เพื่อให้เป็นคนที่สังคมยอมรับ บริโศคนิยมยังได้สอดแทรกความหมายใหม่เข้ามา ความหมายที่ทำให้เชื่อว่าการปฏิบัติตัวตามกฎระเบียบต่างๆ เพื่อสร้างการยอมรับจากสังคมรอบข้างนั้น แม้เป็นสิ่งที่ดีมีคุณค่าแต่อาจไม่จำเป็นต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบเหล่านั้นเสมอไป เพราะสามารถทดแทนได้ด้วยวิธีอื่นๆ และหนึ่งในทางเลือกที่บริโศคนิยมเสนอให้ก็คือ การทำให้เห็นว่าการได้รับความยอมรับจากสังคมอาจมาจากการบริโภคสินค้าหรือบริการชนิดใดชนิดหนึ่ง

ตัวอย่างการโฆษณาภาพลักษณ์ของเครื่องดีมซูกำลังนับเป็นตัวอย่างร่วมสมัยที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด เครื่องดีมซูกำลังได้ถูกสร้างให้มีคุณค่าใหม่ในฐานะที่เป็นตัวแทนของ “ลูกผู้ชายตัวจริง” คุณค่าที่ได้มาจากการบริโภคเครื่องดีมซูกำลัง โดยที่ผู้บริโภคไม่จำเป็นต้องพัฒนาปรับปรุงตนให้เป็นคนดีคนกล้าของสังคมอีกต่อไป หากแต่สามารถได้ชื่อว่าเป็น “ลูกผู้ชายตัวจริง” จากการบริโภคเครื่องดีมซูกำลัง นับได้ว่าบริโภคนิยมได้บิดเบือนคุณค่าทางสังคม แม้แต่คุณค่าที่ว่าด้วยการเป็นคนดีของสังคมให้เป็นเรื่องของ การบริโภคสินค้า

การนำสินค้าตัวใดตัวหนึ่ง มานำเสนอตัวเคียงคู่กับตัวแทนที่เป็นสัญลักษณ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หากมีการนำมาเสนอตัวเคียงคู่กันแก่สาธารณชนได้บ่อยครั้งมากเท่าใดต่อไปสินค้านั้นก็จะถูกสาธารณชนระลึกถึงและรับรู้ในฐานะที่เป็นตัวแทนของคุณค่านั้นได้เอง โดยที่สินค้านั้นจะมีคุณค่านั้นอยู่ร่วมหรือไม่ก็ตาม ในที่สุดสินค้านั้นก็จะได้รับการยอมรับในฐานะที่เป็นตัวแทนของคุณค่านั้นๆ เท่ากับตัวจริงของคุณค่าดังกล่าว ซึ่งย่อมส่งผลให้ผู้บริโภคที่ต้องการคุณค่านั้นๆ ยึดติดกับสินค้ามากขึ้น และต้องการบริโภคแต่สินค้าเพิ่มมากขึ้นไปเรื่อยๆ

เมื่อพิจารณาตามหลักการข้างต้น การยึดติดกับสินค้าจะมีจุดเริ่มต้นมาจากการที่จิตใจของเราไปรับรู้เอาคุณค่าจอมปลอมดังกล่าวมาไว้เอง แล้วไปเชื่อว่าเป็นสิ่งที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของเรา จนตัวเราจะขาดสิ่งนั้นๆเสียมิได้

อย่างไรก็ตาม การสละคุณค่าดังกล่าวกลับเป็นเรื่องที่ไม่ง่าย เพราะการสร้างให้สินค้าและบริการให้มีคุณค่าใหม่ๆ ในยุคนี้มีความสลับซับซ้อนมาก เนื่องจากการนำเอาความรู้ทั้งทางด้านจิตวิทยาและการสื่อสารมวลชนมาใช้สร้างคุณค่าให้แก่สินค้า และบ่อยครั้งที่สินค้านั้นถูกสร้างให้มีคุณค่าที่พึงปรารถนาหลายหลากซ้อนทับกันอยู่ จนสินค้านั้นมีภาพลักษณ์ที่เป็นตัวแทนของของค่านั้นๆ ประทับอยู่ในใจของผู้บริโภค ภาพลักษณ์ที่มีคุณค่าก็จะกลายเป็น “อัตลักษณ์” ของสินค้า หรืออัตลักษณ์ของเครื่องหมายการค้าของสินค้าไปในที่สุด

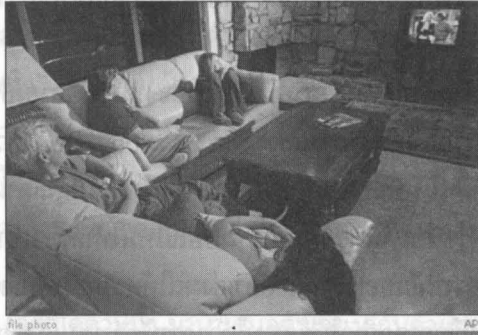
อัตลักษณ์ของสินค้านี้ ยังสามารถนำมาใช้ประโยชน์เพื่อสร้างตัวตนให้แก่ผู้บริโภคในสังคมบริโภคนิยมได้ด้วย เพียงแต่ผู้บริโภคเลือกบริโภคสินค้าหรือบริการที่มีอัตลักษณ์ที่เขาต้องการให้สังคมได้รับรู้ อัตลักษณ์ของสินค้านี้ก็จะสะท้อนความเป็นตัวตนของผู้บริโภคออกมา กลายเป็นอัตลักษณ์ใหม่ของผู้บริโภค อัตลักษณ์ที่มีอิทธิพลต่อ

จิตใจของผู้บริโภค สร้างความรู้สึกเชื่อมั่น เติบโตในสิ่งที่เขาเชื่อว่าพร่องหรือขาดหายไปกลับคืนมา

การกระตุ้นให้บริโภคสินค้าหรือบริการในปัจจุบัน จึงกลายเป็นเรื่องของการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ให้แก่สินค้าและบริการอย่างต่อเนื่อง โดยการจัดวางความสัมพันธ์ระหว่างตัวผู้บริโภคกับสินค้าขึ้นให้เป็นความหมายที่ผู้บริโภครับรู้ว่ามีคุณค่า และเป็นคุณค่าที่ผู้บริโภคสามารถนำไปใช้ต่อเพื่อสร้างเป็นอัตลักษณ์ใหม่ให้แก่ตัวเขาในสังคม เมื่อการบริโภคสินค้าหรือบริการมีลักษณะเช่นนี้ ย่อมส่งผลให้ความสัมพันธ์ทางสังคมในรูปแบบเดิมเปลี่ยนแปลงไป หรืออาจกล่าวให้ชัดเจนได้ว่าการพัฒนาตนเองของคนใดคนหนึ่งเพื่อให้สังคมยอมรับก็จะกลายเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็น เพราะเพียงแค่หาซื้อสินค้าและบริการมาบริโภคให้สังคมเห็นหรือรับรู้ก็สามารถสร้างการยอมรับได้เช่นเดียวกัน คุณค่าและความรู้สึกผูกพันกับสมาชิกคนอื่นๆ กลายเป็นสิ่งไม่จำเป็นเพราะสามารถทดแทนได้ด้วยการบริโภควัตถุสิ่งของเหมือนๆ กัน จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่าทำไมผู้คนในสังคมสมัยใหม่ถึงยอมรับได้กับการมีปฏิสัมพันธ์ (interaction) อย่างลึกซึ้งกับวัตถุสิ่งของโดยเฉพาะสินค้าและบริการ ในขณะที่เดียวกันก็ยอมรับได้ของการลดลงของการมีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกคนอื่นๆ ในครอบครัวเดี่ยว ซึ่งเป็นลักษณะที่มีความฉาบฉวยมากขึ้นทุกที

ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนอีกตัวอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจนับเป็นปรากฏการณ์ที่พบได้บ่อยในสังคมไทยในช่วงสองถึงสามทศวรรษที่ผ่านมา เป็นเรื่องการบริโภคเครื่องรับโทรทัศน์ในช่วงโกลด์คำ ที่สมาชิกแต่ละคนในครอบครัวต่างให้ความสนใจแก่กันและกันหันไปให้ความสนใจกับรายการทางโทรทัศน์ที่ตนชื่นชอบ สนุกสนานเพลิดเพลินกับการสร้างปฏิสัมพันธ์ในเชิงจินตนาการกับตัวละคร ดารา นักร้อง นักกีฬา พิธีกรเกมโชว์ ฯลฯ มากกว่าการมีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกในครอบครัวเดียวกัน เพราะเชื่อว่าเป็นกิจกรรมที่จำเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากมีคุณค่าอย่างใดอย่างหนึ่งต่อจิตใจของเขา

file photo

AP

ปรากฏการณ์ดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในเรื่องความจำเป็นทางสังคม ที่เคยเข้าใจว่าเป็นเรื่องระดับจิตใจมาสู่การทดแทนในระดับวัตถุมากขึ้น ยิ่งในกรณีของวัยรุ่นไทยในยุคที่การสื่อสารเป็นไปอย่างไร้พรมแดน วัยรุ่นส่วนหนึ่งหันไปใช้เวลาส่วนใหญ่กับเกมคอมพิวเตอร์ออนไลน์แทนการมีปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกอื่นๆ ในครอบครัว หรือการคบค้าสมาคมกับญาติสนิทหรือมิตรสหายอย่างที่ควรจะเป็น นับเป็นตัวอย่างร่วมสมัยที่อาจชี้ให้เห็นถึงสิ่งที่สังคมบริโภคนิยมกำลังสร้างขึ้น สามารถกล่าวได้ว่าเป็นความจำเป็นทางสังคมอย่างใหม่ได้เป็นอย่างดี

ความน่าสนใจของประเด็นนี้ยิ่งทวีความสำคัญมากขึ้น เมื่อพิจารณาเชื่อมโยงกับ “กลยุทธ์ทางการตลาดสมัยใหม่” ที่ทำหน้าที่โฆษณาประชาสัมพันธ์จนสามารถสร้างอัตลักษณ์ให้กับสินค้าและบริการได้สำเร็จ ก่อให้เกิดเป็นคุณค่าทางสังคมอย่างใหม่ ที่ไม่เพียงแต่สามารถลงไปอัดแน่นอยู่ได้ในตัวสินค้าและบริการเท่านั้น แต่ได้ทำให้สินค้าและบริการกลายเป็นสิ่งจำเป็นในชีวิตที่ขาด (การบริโภค) เสียมิได้ เนื่องจากสินค้าและบริการนั้นได้กลายเป็นตัวแทนของความสุขและเป้าหมายในชีวิตทั้งหมดของคนสมัยใหม่

ในทัศนะของพุทธเศรษฐศาสตร์ การบริโภคในลักษณะดังกล่าว ได้ลดทอนความจำเป็นของการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ที่ทรงคุณค่า เหลือแต่เพียงเรื่องของการเสพล้วนๆ และยังได้ทำลายรูปแบบความสัมพันธ์ที่มนุษย์พึงมีต่อกันโดยสิ้นเชิง ทำให้มนุษย์ขาดโอกาสที่จะพัฒนาจิตใจของตนเองให้ก้าวขึ้นไปสู่ระดับที่สูงขึ้น

อย่างไรก็ดี แม้ว่าหลักการตามแนวคิดพุทธเศรษฐศาสตร์อาจนำมาใช้เป็นทางออกต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในที่นี้ได้ แต่หากนำเสนอโดยขาดความเชื่อมโยงก็อาจ

จะไม่เข้าใจและไม่เป็นที่ยอมรับ ดังข้อเสนอในเรื่องสันโดษ คือ การดำรงชีวิตอยู่ด้วยความพอประมาณ เน้นความสามารถในการพึ่งตนเองเป็นสำคัญ ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นหลักการทำลายสังคมบริโภคนิยมอย่างยิ่ง เพราะหลักการนี้แสดงถึงความเข้าใจต่อเป้าหมายของตนเองของผู้บริโภคอย่างลึกซึ้ง จนถึงระดับที่รู้ความต้องการที่แท้จริงของตนเอง และเลือกที่จะมีชีวิตอยู่ด้วยความพอเพียง ณ ระดับที่ตนเป็นผู้กำหนดมาตรฐานขึ้นมาเอง มิใช่มาตรฐานที่สังคมเป็นผู้กำหนด แต่กลับมีการทำให้เกิดความเข้าใจที่ผิดเพี้ยน ทำให้เข้าใจว่าผู้ที่ถือหลักสันโดษ แล้วหันไปใช้ชีวิตอย่างสมถะนั้นเป็นเพราะความผิดหวังในชีวิตจนเกิดอาการเบื่อหน่ายโลก จนกลายเป็นผู้ที่ปฏิเสธหรือต่อต้านสังคม

การบริโภคกับอัตลักษณ์และตัวตน

“อัตลักษณ์” ถูกนำมาใช้กับสังคมบริโภคนิยมเพื่อสื่อความหมายถึงประโยชน์ของสินค้าและบริการในลักษณะอื่นๆ ที่นอกเหนือไปจากประโยชน์ในการใช้สอยซึ่งเป็นประโยชน์พื้นฐาน จนถึงขั้นที่อาจกล่าวได้ว่าในสังคมสมัยใหม่ภายใต้ระบบทุนนิยมและอุตสาหกรรมนิยม สินค้าและบริการมิได้ถูกผลิตขึ้นเท่านั้น หากแต่ยังได้ผ่านกระบวนการผลิตและให้ความหมายหรือคุณค่าใหม่อีกด้วย

กระบวนการโฆษณาประชาสัมพันธ์ตลอดจนการส่งเสริมการขายที่หลากหลายและสลับซับซ้อนหรือที่เรียกว่าการตลาดสมัยใหม่ จึงมิได้ทำหน้าที่ในการสื่อสารให้ผู้บริโภครู้จักประโยชน์ใช้สอย (utilization) หรือประโยชน์ดั้งเดิมที่ฝังอยู่ในตัวสินค้าและบริการอีกต่อไป หากแต่จะทำหน้าที่ที่คิดค้นว่าควรจะสร้างความหมายเช่นไร เพื่อให้สามารถสะกดและสยบใจของผู้บริโภคให้อยู่ได้อำนาจของการโฆษณาชวนเชื่อที่แยบยลได้

ในยุคแรกๆ ความน่าสนใจของประเด็นนี้ อยู่ที่การโฆษณาประชาสัมพันธ์ได้ทำให้สินค้าและบริการมีความหมายในเชิงนามธรรมผูกติดมาด้วย ซึ่งเป็นการสร้างความหมายใหม่โดยสวมทับลงไปบนความหมายเดิมของสินค้าและบริการ ประโยชน์ใช้สอยที่มีอยู่เดิมอาจมีคุณค่าในการใช้สอยไม่มากนักหรือเกือบไร้ค่า แต่การโฆษณาประชาสัมพันธ์จะสร้างให้เกิดเป็นอัตลักษณ์ใหม่ที่ทำให้สินค้านั้นมีคุณค่าขึ้นมา ซึ่งเป็นคุณค่าในเชิงสัญลักษณ์ที่ได้จากการบริโภค (consumption of sign) ที่ใช้ในการ

ประกาศให้ผู้คนในสังคมได้รับรู้ถึงตำแหน่งที่ของตัวผู้บริโภคที่อยู่ภายใต้โครงสร้างทางสังคมได้ เป็นโครงสร้างทางสังคมที่ทุกคนสามารถรับรู้และเข้าใจได้จากชนิดหรือประเภทของสินค้าและบริการที่เขาบริโภคอยู่เป็นประจำ

ตัวอย่างเช่น ผู้บริโภคที่รับประทานอาหารเป็นข้าวราดแกงในตลาดกับผู้ที่บริโภคในคอฟฟี่ช็อป ย่อมแสดงตำแหน่งแห่งที่ในทางสังคมที่แตกต่างกัน ทั้งนี้เพราะอัตลักษณ์ของสิ่งที่เขาเลือกบริโภคเป็นประจำ ได้ให้ความหมายในทางสังคมที่แตกต่างกัน

ความต้องการในการใช้สินค้าของแต่ละคน จึงมิใช่เป็นเพียงความปรารถนาส่วนบุคคลที่ไม่เกี่ยวข้องกับใครอีกต่อไป หากแต่เป็นเรื่องของการสะท้อนความหมายที่ถูกสร้างให้มีขึ้นมาใหม่ในทางสังคม การที่ผู้บริโภคแต่ละคนใช้สินค้าที่มีเครื่องหมายการค้าต่างๆ จึงเท่ากับการสะท้อนความหมายที่มีอยู่ของสินค้านั้นออกไปจะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม ความหมายในเชิงสัญลักษณ์เหล่านี้ได้ทำหน้าที่ต่างกัน อาทิ เพื่อรักษาสถานภาพทางสังคมบ้าง ยกกระตือรือร้นบ้างหรือสร้างความแตกต่างเพื่อบ่งบอกถึงความมั่งคั่ง อำนาจ และความเป็นอิสระบ้าง หรือแม้แต่เพื่อสะท้อนคุณค่าอื่นๆ ในแง่ของศิลปะ วัฒนธรรม ให้ปรากฏในรูปนามธรรม อาทิ การบริโภคสินค้าไทย การท่องเที่ยวเมืองไทยล้วนมีอัตลักษณ์ทางสังคม ที่สะท้อนความหมายและแสดงความเป็นตัวตนของผู้บริโภคว่าเป็นผู้ที่รักชาติและรักความเป็นไทย เป็นต้น

ความน่าสนใจของพัฒนาการใหม่ๆ ในเรื่องของการสร้างความหมายนี้ มิได้หยุดนิ่งเฉพาะการสร้างตำแหน่งแห่งที่ในทางสังคม หรือเพื่อแสดงถึงชนชั้นที่ตนสังกัดอยู่ หากแต่การตลาดยังได้นำเอาอารมณ์และความรู้สึกต่างๆ ของผู้บริโภคที่เกิดขึ้นอย่างหลากหลายมาใช้เป็นพื้นฐาน ในการสร้างความจำเป็นร่วมสมัยในแบบใหม่ๆ เพิ่มขึ้น ที่พบบ่อย ได้แก่ การสร้างสินค้าและบริการให้กลายเป็นรางวัลในความสำเร็จหรือเป้าหมายสูงสุดของชีวิตที่จับต้องได้ แต่ที่น่าสนใจมากกว่าคือการสร้างความกลัว หวาดหวั่นใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

การนำเอาความกลัวความหวาดหวั่นใจที่ถูกมาใช้สร้างให้เป็นความจำเป็นต่อชีวิตในรูปแบบใหม่ เห็นได้จากตัวอย่างของการโฆษณาประชาสัมพันธ์ถึงเครื่องสำอางที่ช่วยให้ผิวขาวขึ้นว่าเป็นมากกว่าเครื่องสำอางทั่วไป โดยอาศัยการสร้างและการสื่อความ

หมายเหตุที่ว่า “ความขว้นั้นคืออำนาจของผู้หญิง” อำนาจที่สามารถมัดใจชายที่ตัวรักได้ เกิดเป็นความเชื่อที่มาจากการผสมผสานระหว่างความสามารถทางเทคโนโลยีของเครื่องสำอางที่อาจเป็นจริงบ้าง ไม่จริงบ้าง เข้ากับความหวาดกลัวว่าตนจะไม่สามารถผูกใจชายที่ตัวรักไว้ได้ แล้วอัดแน่นเข้ามาอยู่ในรูปของสินค้า จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่าทำไมเครื่องสำอางกลุ่มที่ช่วยให้ผิวขาวจึงมียอดขายสูงชันอย่างมากมานับแต่เมื่อโฆษณาชิ้นนี้เผยแพร่ออกไป

สำหรับโทรศัพท์มือถือก็ถูกโฆษณาประชาสัมพันธ์ในลักษณะเดียวกันว่าเป็นได้มากกว่าเครื่องมือสื่อสารธรรมดา โดยอาศัยความสำเร็จทางเทคโนโลยีเป็นพื้นฐานของการสร้างความหมายใหม่ ความหมายที่ทำให้โทรศัพท์มือถือเป็นได้ทั้งเครื่องมือติดตามตัว เครื่องแก้เหงา แหล่งบันเทิงหรือแม้แต่เครื่องช่วยชีวิต ซึ่งหากวิเคราะห์แล้วก็จะพบว่าความสำเร็จของการโฆษณานี้ เป็นผลจากการผสมผสานระหว่างความสามารถทางเทคโนโลยีของเครื่องมือสื่อสารที่มีเพิ่มมากขึ้น กับความกลัว ความหวาดหวั่นใจ สำหรับในกรณีของวัยรุ่นความกลัวเหงาทำให้วัยรุ่นเห็นว่าความจำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์มือถือในขณะเดียวกันความกลัว ความไม่มั่นใจต่อความปลอดภัยในสังคมสมัยใหม่ก็ทำให้พ่อแม่และผู้ปกครองที่พบว่าโทรศัพท์สาธารณะที่มีใช้กันอยู่นั้น บ่อยครั้งไม่สามารถใช้ติดต่อขอความช่วยเหลือได้ทันทั่วทั้ง พวกเขาจึงเห็นความสำคัญและยอมรับให้วัยรุ่นมียุทธศาสตร์มือถือติดตัวได้ ด้วยเหตุนี้ การบริโภคโทรศัพท์มือถือ จึงกลายเป็นความจำเป็นร่วมสมัยภายใต้บริบททางสังคมไทยไปในที่สุด

โดยสรุป ประเด็นสำคัญในหัวข้อนี้ จึงอยู่ที่ว่าการสร้างอัตลักษณ์หรือการให้ความหมายแก่สินค้าและบริการ ในส่วนที่ประสบเป็นความสำเร็จในทุกวันนี้ มิใช่เป็นเรื่องของการสอดใส่ความหมายในเรื่องประโยชน์ใช้สอยแต่ลำพัง หรือเป็นเรื่องของการสร้างอัตลักษณ์ให้แก่ผู้บริโภคเท่านั้น แต่แต่ได้ก้าวไปไกล คือจนเป็นการปรับเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอยให้สามารถสนองตอบต่อและความรู้สึกที่ไม่มั่นคงของผู้คนในสังคมสมัยใหม่ไปพร้อมกันด้วย

การมุ่งใช้สินค้าและบริการเพื่อตอบสนองต่อความรู้สึกที่ไม่มั่นคงที่มีมากขึ้นเรื่อยๆ ย่อมทำให้ผู้บริโภคเห็นการบริโภคสินค้าและบริการนั้นๆ เป็นความจำเป็น และเมื่อมีการบริโภคจนเกิดความเคยชินไปแล้ว ก็ยิ่งมุ่งแต่จะบริโภคให้เพิ่มมากขึ้นไปเรื่อยๆ

โดยขาดการพิจารณาว่า

- (1) ใครบ้างที่ได้รับประโยชน์
- (2) ใครบ้างที่สูญเสียประโยชน์
- (3) สังคมได้รับผลกระทบจากความหมายใหม่ที่สร้างขึ้นอย่างไร

คำถามเหล่านี้เป็นประเด็นที่มีคุณค่าควรแก่ความใส่ใจอย่างจริงจัง การตอบคำถามที่สองและสามนั้นอย่างลึกซึ้งค่อนข้างเป็นเรื่องที่ยากมาก แต่สำหรับคำถามแรกสามารถตอบได้ง่ายมากกว่าการบริโภคในลักษณะเช่นนี้ย่อมเป็นไปได้เพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจ โดยมีกลุ่มธุรกิจที่เป็นเจ้าของสินค้าและบริการเป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์สูงสุดในที่สุด ส่วนผู้บริโภคก็ถูกทำให้เชื่อว่าได้รับความสะดวกสบายพร้อมทั้งได้รับคุณค่าอื่นๆ แล้วแต่ความหมายที่ถูกสร้างขึ้น รวมทั้งคุณค่าต่างๆ ที่ทำให้ผู้บริโภคเชื่อว่าได้รับประโยชน์จากสินค้าและบริการนั้นอย่างคุ้มค่าด้วย

หากขยายภาพสังคมปัจจุบันให้กว้างขวางออกไป เราจะพบว่ามนุษย์ทั่วโลกในสังคมบริโภคนิยม ทั้งที่ต่างเชื้อชาติ ต่างภาษาและต่างวัฒนธรรม แต่พวกเขาเหล่านั้นกำลังมีแนวโน้มที่จะดำเนินชีวิตด้วยแบบแผนความสัมพันธ์ที่คล้ายคลึงกันทั้งหมด อันเป็นผลสืบเนื่องจากอิทธิพลของการโฆษณาประชาสัมพันธ์ของสินค้าและบริการที่ผ่านระบบการสื่อสารไร้พรมแดน ที่ส่งผลให้พวกเขามีความต้องการและความใฝ่ฝันที่จะบรรลุสู่เป้าหมายสูงสุดของชีวิต ด้วยการบริโภคสินค้าและบริการในลักษณะเดียวกัน และที่น่าสนใจยิ่งไปกว่านั้นก็คือ เป็นแบบเดียวกันกับที่ธุรกิจได้จัดวางความหมายสำเร็จรูปไว้ในสินค้าและบริการเรียบร้อยแล้ว เพราะเป็นการสะดวกที่ธุรกิจเหล่านั้นจะใช้วิธีการผลิตขนาดใหญ่เป็นจำนวนมากได้ง่าย

กระบวนการผลิต หรือการสร้างความหมายใหม่ให้แก่สินค้าและบริการยังได้รับการพัฒนาต่อไปจนขยายผลออกมาในเชิงวัฒนธรรมและวิถีคิดของคนทั่วไป กล่าวคือสามารถสร้างและสะท้อนความหมายของสินค้าและบริการออกไปให้เพิ่มมากขึ้นตลอดเวลา จนกระทั่งยอมรับกันโดยทั่วไปว่ารูปแบบการดำรงชีวิตตลอดจนแบบแผนการบริโภคในสังคมสมัยใหม่นั้นไม่อาจดำรงอยู่ได้ หากปราศจากรูปแบบความสัมพันธ์ที่มีต่อกันในรูปของการซื้อขาย สารสำคัญของชีวิตสมัยใหม่จึงมีแต่เฉพาะการบริโภคสินค้าและบริการที่ธุรกิจจัดเตรียมไว้กับความหมายที่มีมาให้ ตั้งแต่จุดแรกเริ่มของการ

มีชีวิตอยู่และดำเนินต่อเนื่องเรื่อยไปจนถึงจุดสิ้นสุดชีวิต จนถึงกับ มีคำกล่าวร่วมสมัยว่า
เพราะฉันบริโภค ฉันจึงมีตัวตน

I consume, therefore I am.

และคุณเป็นอะไรได้ไม่มากไปกว่าสิ่งที่คุณบริโภค

You are what you eat.

วาทกรรมทั้งสองข้างต้นนี้ ย่อมสะท้อนความหมายของมนุษย์ในสายตาของ
นักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่ว่ามนุษย์เรานั้น มิได้มีคุณค่าอะไรที่มากไปกว่าการเป็นผู้
บริโภค !!!

จากที่กล่าวมาทั้งหมด หากนำมาพิจารณาด้วยมุมมองพุทธเศรษฐศาสตร์ ซึ่ง
หมายถึงการกลับไปตั้งคำถามต่อคุณค่าของสินค้าและบริการในแง่ของประโยชน์การใช้
สอยเป็นหลัก จะพบว่าสินค้าและบริการทั้งหมดทั้งที่มีคุณค่าหรือประโยชน์ในการใช้สอย
กับที่ไม่ค่อยมีคุณค่าหรือประโยชน์ใช้สอยไม่มากนัก ได้ถูกนำมาสร้างความหมายใหม่
ด้วยการเชื่อมโยงกับคุณค่าใดคุณค่าหนึ่งทางสังคมหรือหลายคุณค่า ให้เข้ากับคุณค่า
บางอย่างที่มีนัยยะแอบแฝงหรือปิดบังซ่อนเร้นไว้อย่างมิดชิด ทั้งนี้เพื่อกระตุ้นให้
ผู้บริโภคเกิดความต้องการที่จะบริโภคอย่างขาดสติ เกิดความต้องการที่จะบริโภคอย่าง
เคลิ้มเคลิ้ม หลงใหล (โลภะ และ โมหะ) เพราะมัวแต่ยึดติดกับคุณค่าของตัวสินค้า
และบริการนั้นๆ ที่ถูกสร้างขึ้น ความต้องการนี้หากได้รับการตอบสนองแล้วจะส่งผลทำ
ให้อัตตาหรือตัวตนขยายตัวหรือพองฟูได้มากขึ้นอีกด้วย นับเป็นขบวนการสร้างความ
พึงพอใจผ่านทาง การบริโภคอย่างไร้สติที่แยบยล

ความน่าสนใจของการวิเคราะห์ด้วยมุมมองแบบพุทธเศรษฐศาสตร์นั้น จึงอยู่
ที่การให้ความสำคัญกับการบริโภคอย่างมีสติ เพราะสติมีส่วนสำคัญอย่างมากที่จะช่วย
ให้เกิดการตระหนักรู้ (awareness) ว่าโดยแท้จริงแล้วเรื่องของอัตลักษณ์นั้นเป็นเพียง
กระบวนการปรุงแต่งภาพลักษณ์ที่เกิดขึ้นจากภายนอกแล้วมาผสมผสานเชื่อมโยงกับการ
ปรุงแต่งภายในจิตของเราเอง

การโฆษณาประชาสัมพันธ์ตลอดจนการลดแลกแจกแถมจากการตลาดสมัย
ใหม่ นับว่าเป็นการปรุงแต่งตัวสินค้าและบริการจากภายนอก ที่หากเกินเลยจนถึงขั้น
หลอกลวง ย่อมสามารถใช้กฎหมายมาเป็นเครื่องมือในการเฝ้าระวัง กวดขัน ตรวจสอบ

เพื่อให้มีการใช้ถ้อยคำอวดอ้างปรุงแต่งที่เกินกว่าความเป็นจริงไปมากนัก แต่กระบวนการวิวิเคราะห์แบบพุทธเศรษฐศาสตร์นั้น สามารถชี้ให้เห็นว่าในขณะที่เดียวกันจิตใจของเราก็สามารถปรุงแต่งจิต ให้เกิดการรับรู้ที่มากเกินไปจากความจริงได้ไม่น้อยไปกว่ากัน เพราะการอบรมสั่งสอนในวิชาเศรษฐศาสตร์ภายใต้ระบบการศึกษาในปัจจุบัน ได้นิยมนำให้มีการทะลุทะลวงปล่อยผ่านให้ความอยากเข้ามายึดครองพื้นที่ในจิตใจของเรา โดยขาดการจัดการใดๆ ขณะที่เราเองก็ยังช่วยปรุงแต่งจิตเสริมเพิ่มเติมร่วมเข้าไปอีกชั้นหนึ่งด้วย

การวิเคราะห์แบบพุทธเศรษฐศาสตร์ ยังชี้ให้เห็นอีกด้วยว่า แม้ว่ากระบวนการปรุงแต่งจากภายนอกจะมีอิทธิพลต่อเรามากเพียงใด แต่หากมีสติตลอดจนกลไกของการเฝ้าระวังอยู่ภายในแล้วย่อมสามารถระงับหยุดยั้งกระบวนการปรุงแต่งที่เกิดขึ้นภายในจิตใจได้ทันทั่วทั้งที่สามารถใช้ปัญญาชี้ขาดตามความเป็นจริงได้ว่าการบริโภคนั้นมีประโยชน์ในการใช้สอยตามความเป็นจริงหรือไม่

การบริโภคในแนวพุทธเศรษฐศาสตร์ จึงมิใช่เรื่องของ การตัดสินใจแบบติดใจตอลหรือแบบขาวกับดำที่จะรับหรือปฏิเสธการบริโภคสินค้าและบริการที่มากับระบบเศรษฐกิจในแบบทุนนิยม หากแต่ควรพิจารณาด้วยสติปัญญาตามความจำเป็นที่แท้จริงโดยผ่านกระบวนการเฝ้าระวังและคัดกรองอย่างละเอียดถี่ถ้วน ด้วยจิตที่เป็นอุเบกขาหรือจิตที่เป็นกลางที่ไม่มีการปรุงแต่ง เป็นการรับรู้ข้อมูลจากภายนอกตามความเป็นจริงของสิ่งนั้นๆ เพื่อทำให้การบริโภคนั้นๆ มีประสิทธิภาพสูงที่สุดในแบบพุทธเศรษฐศาสตร์นั่นเอง

การบริโภคกับประสิทธิภาพ

โดยทั่วไปในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักประสิทธิภาพนับเป็นคุณค่าสำคัญที่มักนำไปใช้อธิบายหลักการต่างๆ โดยเฉพาะการอธิบายถึงประสิทธิภาพในการผลิต ซึ่งสามารถอธิบายได้ด้วยการใช้ปัจจัยนำเข้า (input) สู่กระบวนการผลิตให้น้อยที่สุด แล้วผลิตให้ได้ผลผลิตหรือปัจจัยนำออก (output) ให้มากที่สุด

ดังนั้น ประสิทธิภาพของการผลิตสินค้าและบริการจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการ

ใช้ทรัพยากรที่เป็นปัจจัยนำเข้าให้น้อยที่สุด เพื่อผลิตสินค้าและบริการให้ได้มากที่สุด ภายใต้ความจำกัดหรือความหายากของทรัพยากร ด้วยหลักการเดียวกัน ประสิทธิภาพที่สูงที่สุดในกระบวนการบริโภค ก็ควรถูกอธิบายว่าอยู่ที่การบริโภคสินค้าและบริการให้น้อยที่สุด ขณะเดียวกันก็สามารถสร้างความพึงพอใจสูงสุดให้แก่ผู้บริโภค แต่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักกลับเลือกอธิบายอย่างรวบรัดโดยไปให้ความสำคัญกับการสร้างความพอใจสูงสุดให้แก่ผู้บริโภคด้วยการบริโภคสินค้าและบริการให้มากที่สุดภายใต้ความจำกัดของรายได้แทน โดยถือว่ารายได้คือปัจจัยที่นำเข้าน้อยที่สุด

หากพิจารณาปัญหานี้ด้วยมุมมองพุทธเศรษฐศาสตร์ ก็จะพบว่าความพึงพอใจสูงสุดนั้นเป็นกิเลส ส่วนรายได้ที่หากมีเพิ่มขึ้นก็จะถูกกิเลสผลักดันให้มีการบริโภคเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย ขณะที่รายได้ส่วนใหญ่นั้นมาจากการผลิต ซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติให้กลายเป็นผลผลิต หรืออีกนัยหนึ่งก็คือการทำให้ทรัพยากรธรรมชาติลดลง ดังนั้น การมีรายได้เพิ่มมากขึ้นย่อมหมายถึงการผลิตที่เพิ่มขึ้นและมีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่เพิ่มมากขึ้นควบคู่ไปด้วย ด้วยเหตุนี้ อาจกล่าวได้ว่ารายได้มิใช่ข้อจำกัดที่แท้จริงของการบริโภคโดยรวม ถ้านำเอามิติทางเวลาเข้ามาพิจารณาประกอบด้วย แต่เป็นทรัพยากรที่ถูกนำไปใช้ในการผลิต

การอธิบายประสิทธิภาพตามทฤษฎีของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักยังทำให้มีคำถามต่อไปว่าในที่สุดกระบวนการนี้จะไปสิ้นสุดที่ใด ซึ่งเห็นได้ชัดเจนว่าจะไปสิ้นสุดเมื่อทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายหมดแล้ว กระบวนการดังกล่าวแท้ที่จริงแล้วจึงเป็นกระบวนการทำลายตัวเองของมนุษย์

ดังนั้น การเน้นแต่ประสิทธิภาพในการผลิต แต่ไม่เน้นถึงประสิทธิภาพของการบริโภค ย่อมทำให้ความพยายามในการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตเหมือนกรไถที่มีเพียงขาเดียว ตัดอะไรย่อมไม่ขาด แตกต่างกับการใช้กรไถปรกติที่มีสองขาอยู่ครบถ้วน

อันที่จริง การที่วิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักไม่อธิบายถึงประสิทธิภาพในการบริโภคก็เพราะขาดเครื่องมือที่จะใช้ในการวิเคราะห์ที่มีเหตุผลและน่าเชื่อถือนั่นเอง

หากหันมาพิจารณาถึงประสิทธิภาพในทางพุทธเศรษฐศาสตร์บ้าง จะพบว่าการอธิบายประสิทธิภาพของการผลิตและการบริโภคนั้น แตกต่างจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลักโดยสิ้นเชิง ที่เน้นถึงความพึงพอใจอันเป็นผลลัพธ์ของการบริโภค

ท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูร ธมฺมปญฺโญ) ได้วิพากษ์ “ความพึงพอใจ” ที่มาจากการบริโภคตามแนวคิดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักไว้อย่างน่าสนใจว่า การบริโภคสินค้าและบริการนั้นไม่แน่ว่าจะได้รับอรรถประโยชน์อย่างที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักเสนอไว้ และการบริโภคในบางครั้งยังอาจไปทำลายอรรถประโยชน์ได้ด้วย

ตัวอย่างของการบริโภคหุรี หรือเครื่องดื่มมีน้ำตาลที่มีส่วนผสมของแอลกอฮอล์ ตลอดจนยาฆ่า ยาบ้า ผื่น เฮอร์ปส์ อาจสร้างความพึงพอใจให้กับผู้บริโภคได้มาก แต่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อตัวผู้บริโภคและอาจไปทำลายชีวิตและสุขภาพของผู้อื่นที่มีเชื้อแฝงได้ด้วย ตลอดจนทรัพย์สินที่เป็นสมบัติของสาธารณะอีกด้วย

ท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ จึงได้เสนอให้ขยายความหมายของคำว่า “ความพึงพอใจ” ให้ลึกซึ้งและชัดเจนขึ้น ให้เป็นความพึงพอใจที่ไม่มีผลต่อการเสริมสร้างชีวิตที่ดี (well being) ให้แก่ผู้บริโภค หากความพึงพอใจที่เกิดขึ้นนั้น มิได้ไปเสริมสร้างชีวิตที่ดี (well being) ก็ไม่เรียกว่าการบริโภคนั้นเป็นการบริโภคตามแนวพุทธเศรษฐศาสตร์

ชีวิตที่ดีที่ว่่านี ท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ได้เสนอแนวทางการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบและครอบคลุมไว้ด้วย นับแต่การวิเคราะห์ว่าการบริโภคนั้นไปก่อให้เกิดการเบียดเบียนมนุษย์ สัตว์ สิ่งมีชีวิตอื่นๆ ตลอดจนสิ่งแวดล้อมหรือไม่ อย่างไร ส่วนหลักการต่อไปก็ให้พิจารณาว่าการบริโภคนั้นได้ช่วยให้เราลดชั้นใหม่ มีปัญญา รู้จัก

ตนเองและความเป็นไปของชีวิตของตนเองเพิ่มมากขึ้นหรือไม่

ข้อเสนอเช่นนี้ นับว่าเป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะได้กลายเป็นข้อโต้แย้งที่รู้เท่าทันคำสอนในเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ซึ่งถือเป็นหลักการเดียวที่ผู้บริโภคนำไปจูนรับรู้และเชื่อโดยสนิทใจว่า

“ยิ่งมีการบริโภคมากเท่าใด ความพึงพอใจก็จะยิ่งเพิ่มมากขึ้นถึงแม้จะเพิ่มในอัตราที่ลดลง ก็ตามที”

ในเรื่องนี้ ท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ ได้ชี้ให้เห็นความจริงด้วยหลักการที่ตรงกันข้าม แต่สอดคล้องกับ “ประสิทธิภาพ” ในแบบพุทธเศรษฐศาสตร์อย่างถึงที่สุด ดังที่ท่านได้นำเสนอ ไว้ว่า “ชีวิตที่ดีนั้น มาจากการบริโภคที่น้อยที่สุด บริโภคเท่าที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิต”

คำว่า “ชีวิตที่ดี” ที่ท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์นำเสนอนี้ นับเป็นการเปิดประเด็นที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะนำไปสู่หลักเกณฑ์ใหม่ที่ว่าด้วย “ชีวิตที่ดี” ตามแนวพุทธธรรม ทำให้มีหลักเกณฑ์ชัดเจนที่สามารถนำมาใช้ตรวจสอบการบริโภคในสังคมสมัยใหม่ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น ว่าการบริโภคอย่างไรที่สมควรจัดเป็นการบริโภคตามหลักพุทธเศรษฐศาสตร์

การบริโภคกับความสุข

การทำความเข้าใจในเรื่องความสุขนี้ นับเป็นส่วนที่มีความสำคัญมากเพราะในยุคที่สังคมเน้นการบริโภคเป็นเรื่องสำคัญ ความสุขนั้นได้ถูกลดทอนให้เหลือความหมายแต่เพียงความพึงพอใจที่ได้จากการบริโภคเท่านั้น ทั้งๆ ที่แต่เดิมนั้นมนุษย์มีวิธีหาความสุขได้อย่างหลากหลาย อีกทั้งเป็นความสุขที่ละเอียดและประณีตกว่าความสุขที่ได้จากการบริโภค หากแต่ด้วยวิถีชีวิตในสังคมสมัยใหม่ที่ยึดถือเอาแต่ความสุขฉาบฉวยที่เกิดจากการบริโภคเป็นหลัก จึงเกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงไปมาก

แม้แต่เมื่อมีการบริโภคสินค้าหรือบริการในแบบเดิมเพิ่มขึ้นๆ จนเบื่อหน่ายและไม่สามารถสร้างความพึงพอใจให้เพิ่มมากขึ้นได้แล้ว วิชาเศรษฐศาสตร์ยังได้เสนอวิธีการแก้ปัญหาความไม่พึงพอใจนี้ ด้วยการบริโภคสินค้าและบริการที่แตกต่างออกไปแทน

(product differentiation) ซึ่งก็อาจเป็นสินค้าและบริการประเภทเดียวกัน แต่มีรูปลักษณะที่แตกต่างกันออกไป หรือไม่ก็บริโศคสินค้าและบริการประเภทอื่นๆ ที่แตกต่างออกไป คือต้องบริโศคตลอดไปโดยไม่ต้องหยุดพัก

หากแต่พุทธธรรมนั้น สอนให้มนุษย์รู้จักความสุขที่ประณีตกว่า และสอนให้รู้ถึงวิธีการยกระดับความสุขไปสู่ความสุขที่ละเอียดประณีตยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นความสุขที่เหนือระดับขึ้นไปจากความพึงพอใจที่ได้รับจากการบริโศค โดยเปลี่ยนแปลงจากการเอาใจใส่ยึดถือกับวัตถุสิ่งของ ซึ่งถือเป็นกามสุข หรือความสุขที่ได้จากการบริโศคที่ผ่านมาทางประสาทสัมผัสทั้งหก คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายสัมผัสกับใจที่จัดเป็นความพึงพอใจที่เกิดขึ้นจากการมี (to have) เท่านั้น ให้รับรู้รสก้าวข้ามมาสู่ความสุขที่เกิดจากการให้ (to give) ซึ่งเป็นความสุขที่อยู่เหนือกามสุข แล้วก้าวข้ามต่อไปสู่การมีความสุขที่มากที่สุด คือ ความสุขสงบภายในนั้นอยู่เหนือความทุกข์ทั้งปวง

โดยปกติ พุทธธรรมยอมรับว่าความสุขก็เป็นความสุขแบบหนึ่ง แต่ยอมรับความสุขประเภทนี้เฉพาะในฐานะที่เป็นบันไดขั้นแรกที่จะใช้เป็นฐานในการก้าวต่อไปให้สูงขึ้น จึงมิได้เน้นให้หยุดอยู่เพียงระดับกามสุขเพราะมิใช่หนทางที่นำไปสู่ความสุขที่แท้จริง เนื่องจากเมื่อยังบริโศคก็ยิ่งจะเกิดกิเลสที่อยากจะบริโศคมากขึ้น และทุกครั้งที่เกิดกิเลสก็จะเกิดความร้อนรน กระวนกระวายใจ ไม่มีความสุขสงบ หากยึดติดกับความสุขประเภทนี้ก็จะหยุดอยู่ตรงที่จุดนี้ไม่สามารถเข้าถึงความสุขสงบที่ประณีตกว่า

ท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ได้อธิบายให้เห็นถึงข้อบกพร่องของกามสุขไว้อย่างชัดเจน รวมทั้งหมดหกประการ ดังนี้

ประการแรก กามสุขทำให้เราขึ้นตรงกับสิ่งลงภายนอกไม่เป็นตัวของตัวเอง หมดอำนาจ กลายเป็นทาสต่อกามคุณ เป็นเหตุให้ถูกบังคับและกำหนดทิศทางให้จิตใจ ล่นไขว่คว้าให้ได้มาเสพ หลังจากเสพแล้วก็ปรุงแต่งให้เกิดเป็นความรัก โลภ โกรธ หลง แสดงอาการสุขทุกข์คลุกเคล้าเข้ามามีอิทธิพลบีบคั้นต่อจิตใจของเรา

ประการที่สอง กามสุขต้องอาศัยกามคุณ คือรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ซึ่งอยู่ภายนอก ซึ่งเป็นสิ่งที่ควบคุมไม่ได้เนื่องจากขึ้นกับเหตุปัจจัยหลากหลาย จึงเป็นธรรมดาที่จะพบกับความ ผิดหวัง ยุ่งยาก และความทุกข์

ประการที่สาม ชีวิตของเราจะหมุนวนกับกระบวนการรับรู้ที่ผ่านอายตนะหรือ

เครื่องมือที่ใช้ติดต่อสื่อสารกับโลกภายนอก อันนับได้ว่าเป็นกิจกรรมชั้นนอกของชีวิต และเป็นระดับที่ผิวเผิน ไม่สามารถหยุกระวังกระบวนการรับรู้ที่ฉุนฉาบ สับสน เข้าสู่ความสุขที่เป็นด้านในของชีวิต

ประการที่สี่ กามสุขต้องอาศัยอารมณ์ที่ทำหน้าที่ป้อนความอยากต่างๆ ผ่านมาทางการรับรู้ ถ้าอารมณ์ที่เป็นสุขทำหน้าที่ป้อนสิ่งใดเข้ามาเราก็จะอยู่เป็นสุข ถ้าอารมณ์ที่เป็นทุกข์ทำหน้าที่ป้อนสิ่งใดเข้ามาเราก็จะอยู่เป็นทุกข์ เพราะกามสุขเป็นสุขที่อยู่กับตัวเองโดยไม่เสกไขไม่ได้ จะกระสับกระส่ายร้อนรนแปรเปลี่ยน อาการกระสับกระส่ายนี้จึงเป็นความทุกข์แทนที่จะเป็นความสุข

ประการที่ห้า กามสุขเป็นสุขที่ถูกกิเลสตัณหาหรือความชอบ ความไม่ชอบใจ ประทุงแ่ง จึงมีลักษณะผันแปรไม่แน่นอน แม้แต่บุคคลเดียวกันเห็นสิ่งเดียวกัน ต่างกรรมต่างวาระก็อาจรับรู้อารมณ์ต่างกันได้

ประการที่หก กามสุขเกิดจากการตอบสนองความอยากปรารถนาต่างๆ ถ้าหากเกิดความอยากแล้วมิได้รับการตอบสนอง ความอยากนั้นมิได้ระงับไป ย่อมเกิดปัญหาหรือภาวะบีบคั้นขึ้นทันที เรียกว่าเกิดความทุกข์ที่อาจปรากฏเป็นความกระวนกระวายใจอยู่ภายใน หรืออาจจะระบายออกมาในรูปต่างๆ ภายนอก เช่น ก่อเหตุทำร้าย แย่งชิง ทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น เป็นต้น

เมื่อกามสุขมีโทษมากมาย พุทธธรรมจึงไม่สนับสนุนให้มนุษย์มุ่งหากามสุขหรือนำเอากามสุขมาเป็นเป้าหมายของชีวิต แต่เน้นให้มุ่งหาความสุขที่เป็นอิสระจากการครอบงำของกามสุขซึ่งมีความสุขที่มีความประณีตมากยิ่งขึ้น อันเป็นความสุขที่เป็นเป้าหมายที่แท้จริงของชีวิตตามหลักพุทธธรรม

สำหรับความสุขที่เป็นเป้าหมายของชีวิตตามหลักพุทธธรรมนี้ มีวิธีการอธิบาย และการจัดแบ่งไว้หลายแบบ แต่จะขอเลือกอธิบายเฉพาะในส่วนที่เชื่อมโยงกับการบริโภคตามแนวพุทธเศรษฐศาสตร์

ท่านเจ้าคุณพระพรหมคุณาภรณ์ได้นำเสนอเรื่องนี้ไว้ โดยอธิบายควบคู่ไปกับหลักอรรถะสาม ซึ่งหมายถึงเป้าหมายที่สำคัญของชีวิตสามระดับ อันได้แก่ ประโยชน์ในเบื้องต้น ประโยชน์ในท่ามกลางและประโยชน์ในบั้นปลายหรือประโยชน์สูงสุด

ประโยชน์เบื้องต้นได้แก่ วิทยุธรรมิกัดละ เป็นประโยชน์ในปัจจุบัน ซึ่งอาจมี

จุดมุ่งหมายเพื่อแสวงหาความสุขที่ได้จากการบริโภคหรือการดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกันบรมอยู่ได้ แต่ทั้งนี้ก็มีข้อแม้ว่ากิจกรรมนั้นต้องประสานและเกื้อกูลเพื่อนำไปสู่ประโยชน์ในระดับที่สูงขึ้นไปด้วย

ประโยชน์ในลำดับถัดไป คือ สัมปรายกัตตะ อันเป็นประโยชน์ในทางการพัฒนาจิตใจให้งอกงาม จึงเป็นประโยชน์ในทางคุณธรรม ประโยชน์ในทางพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นความสุขที่ไปพ้นจากการมีและการครอบครอง

สำหรับประโยชน์สูงสุด คือ ปรมัตตะ ได้แก่ การพัฒนาจิตไปสู่ความเป็นอิสระ เป็นจิตใจที่ไปพ้นจากความทุกข์และความสุข พ้นจากความดีและความชั่ว พ้นจากการแบ่งแยกภายใต้ขอบเขตที่จำกัด

อรรถะหรือประโยชน์สองอย่างแรก อธิบายได้ว่าเป็นความสุขที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวมสามารถใช้เพื่อสร้างวิถีของคนดีให้แก่สังคม แต่ยังคงเกี่ยวข้องกับอัตตาคือความยึดถือในทรัพย์สินและตัวตน อัตตะอย่างแรกจึงเป็นประโยชน์หรือความสุขอย่างหยาบ แม้ว่าจะมุ่งขยายอัตตาให้กว้างขวางแต่ก็ช่วยให้มนุษย์รักษาชีวิตรอดเอาไว้ได้

ส่วนอรรถะหรือประโยชน์อย่างที่สองช่วยขัดเกลากการแสวงประโยชน์อย่างแรกให้อยู่ในแนวทางที่ประณีต ดึงมา ไม่มัวเมา ลุ่มหลงในทรัพย์ศฤงคาร ซึ่งเป็นเส้นทางสู่ความประมาท เพราะเริ่มเน้นที่การให้แทนการรับ หรือการถือเอาแต่ประโยชน์ของตนเองและเพื่อนพ้อง เป็นสำคัญแต่เพียงอย่างเดียว

อย่างไรก็ตาม อรรถะทั้งสองต่างจำกัดอยู่ในขอบเขตของบาปบุญและดีชั่ว ซึ่งแตกต่างจากอรรถะอย่างที่สามซึ่งเป็นประโยชน์สูงสุด เกิดขึ้นกับผู้ที่ไม่หวังประโยชน์ใดๆ เข้าถึงได้เมื่อเลิกแสวงหา ทั้งนี้เพราะเมื่อไม่หวังผล ก็ไม่มีตัวตนที่เข้าถึง และไม่มีตัวตนที่แสวงประโยชน์นั้น อรรถะลำดับนี้จึงนับว่าเป็นประโยชน์ที่เป็นเป้าหมายปลายทางชีวิตที่ดีที่สุดที่มนุษย์จะพึงมีได้ เป็นชีวิตที่สามารถทำคุณประโยชน์ให้แก่เพื่อนมนุษย์และสังคมเพราะเป็นชีวิตที่ไม่มีสิ่งขัดแย้งขัดเคืองอีกต่อไป

อนึ่ง ในการปฏิบัติตนเพื่อไปสู่ความสุขที่ประณีตขึ้น ตามที่นำเสนอข้างต้นนี้ มิได้หมายความว่าความถึงการแยกตัวปลีกฝนจิตอยู่แต่ลำพังในทิวโหฐาน โดยที่ไม่ยอมเข้าร่วมกับปฏิบัติการใดๆ ในชีวิตประจำวัน หากหมายถึงการดำรงชีวิตอยู่แบบปกติแล้วฝึกฝนตนเองให้เข้าใจถึงคุณและโทษของความสุขที่มีอิทธิพลต่อตัวเรา จิตใจที่เข้าใจถึงความจริง

อันได้แก่คุณและโทษของความสุขนี้เอง นับเป็นจุดเริ่มต้นของการดำรงชีวิตที่พร้อมจะอยู่กับความจริง ซึ่งจะนำไปสู่ความสุขที่ประณีตขึ้น เพื่อพบกับความสุขที่สงบมากขึ้นในชีวิตประจำวัน เพราะเป็นความสุขที่ปราศจากการปรุงแต่งจิต

ในการดำรงชีวิตให้อยู่กับความจริงในปัจจุบันให้ได้นั้น พุทธเศรษฐศาสตร์นำเสนอวิธีไว้ด้วยการให้ปฏิบัติตามหลักการที่เรียกว่า ปัญญา ซึ่งนับเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด นั่นก็คือ ความสามารถที่รู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงและการปรุงแต่งของจิตใจที่เกิดขึ้น หรืออาจเรียกได้ว่ารู้เท่าทันกับมายาหรือสิ่งล่อหลอกที่เกิดขึ้นภายในนั่นเอง การรับรู้ที่เท่าทันมายาคติเช่นนี้ ย่อมเท่ากับการเปิดประตูไปสู่อิสรภาพที่ทำให้สามารถทำความเข้าใจโลกภายนอกได้อย่างถูกต้องตรงกับสถานะความเป็นจริงที่ดำรงอยู่ โดยไม่ต้องยึดติดกับภาพลักษณ์ หรือวาทกรรมใดๆ ที่ได้รับการปรุงแต่งให้เป็นสิ่งเร้าจากภายนอก ที่แปรเปลี่ยนรูปลักษณ์ตามยุคสมัยเข้ามาครอบงำจิตใจของมนุษย์

ดังนั้นในบทต่อไปจะได้อธิบายถึงเรื่องการบริโภคกับปัญญาให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

บทที่ 5 : การบริโศกกับปัญญา: ประสพความเป็นอิสระ

ความยาว : 6 ชั่วโมง

ผู้รับผิดชอบ: สุนทรี ท. ชัยสัมฤทธิ์โชค

เกริ่นนำ

การทำความเข้าใจถึงการบริโศกกับปัญญาที่จะอธิบายต่อไปในบทนี้ เป็นการอธิบายให้เห็นกระบวนการทางปัญญาในภาพรวม ที่ประกอบด้วยหลักการและวิธีการที่หลากหลาย แต่มีความเชื่อมโยงอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ทั้งนี้เพื่อเรียงร้อยให้เห็นขั้นตอนและจุดมุ่งหมายของกระบวนการทางปัญญา อันจะเป็นประโยชน์ต่อการเลือกและปรับใช้เครื่องมือเหล่านี้ในสถานการณ์ต่างๆ ที่แตกต่างกันออกไปได้ด้วยตนเองอย่างถูกต้อง สอดคล้องกับบริบททางสังคมที่มักเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เพื่อให้ผู้ที่ศึกษาในเรื่องนี้สามารถนำเครื่องมือเหล่านี้ออกมาใช้ได้พร้อมๆ กันหลายวิธีตามความเหมาะสม อันจะนำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพสูงสุดในวิธีการดำเนินชีวิตแบบพุทธ

อนึ่ง แม้ว่าเราจะสามารถเลือกนำหลักการหรือเทคนิคของกระบวนการทางปัญญานี้ออกมาใช้ได้เป็นเรื่องๆ ดังที่มักมีการแยกสอนการฝึกสมาธิออกไป หรือแม้แต่การวิเคราะห์ความรู้ด้วยหลักกาลามสูตรเป็นต้น แต่ต้องเข้าใจด้วยว่าการเลือกบางวิธีมาใช้เช่นนี้ นับเป็นการลดทอนหรือย่อส่วนเฉพาะเทคนิคและวิธีการที่ไม่ครบถ้วนตามหลักพุทธธรรม ซึ่งไม่เพียงพอเพราะนอกจากจะทำให้ไม่สามารถแก้ปัญหาคือดับทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิงแล้ว ยังไม่ช่วยให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งและก้าวไปสู่เป้าหมายในชีวิตตามแนวพุทธธรรมคือความสงบที่แท้จริงได้

นอกจากนี้ จะต้องเข้าใจอีกด้วยว่า การใช้ชื่อว่าการบริโศกตามแนวพุทธธรรมนั้น มิได้หมายความว่าต้องเป็นชาวพุทธเท่านั้นที่สามารถนำหลักการเหล่านี้ไปใช้ปฏิบัติได้ ทั้งนี้เพราะหลักการนี้ได้อิงอยู่กับฐานความเชื่อหรือศรัทธา หากจัดเป็นหลักที่ว่าด้วยเหตุ ปัจจัยกระทบอื่นๆ จนเกิดเป็นผลหรืออิทัปปัจจยตา ดังนั้นผู้สนใจที่มีความเชื่อและศรัทธาต่อหลักการของศาสนาอื่นก็สามารถประกาศตนเป็นศาสนิกชนในศาสนาที่ตนเองศรัทธาต่อไปได้ในขณะที่ฝึกปฏิบัติจิต เพื่อให้เข้าถึงสภาวะของการตื่นรู้และความสุขสงบเย็นในชีวิตประจำวันด้วยกระบวนการทางปัญญา

การบริโภคกับเบญจขันธ์

กระบวนการทางปัญญาที่จะได้นำเสนอในหัวข้อนี้ เป็นกระบวนการที่ว่าด้วยการทำความเข้าใจกับการปรุงแต่งเฉพาะส่วนที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของเรา โดยจะได้อธิบายว่ามีจุดเริ่มต้น ณ ที่ใด มีการบิดเบือนความรู้ความจริงไปได้อย่างไร ก่อนที่จะเชื่อมต่อการปรุงแต่งอัตลักษณ์ของสินค้าและบริการจากการโฆษณาประชาสัมพันธ์ที่เป็นการปรุงแต่งจากภายนอก

ในการทำความเข้าใจกับกระบวนการทางปัญญาในที่นี้ จะเริ่มจากองค์ประกอบของชีวิตตามแนวพุทธธรรมที่อธิบายว่า ชีวิตเป็นที่รวมขององค์ประกอบห้าอย่าง ที่เรียกว่า เบญจขันธ์ หรือ ขันธ์ห้า ซึ่งได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ โดยที่อาจสรุปย่อให้เห็นเป็นสองส่วน คือ ส่วนที่เป็นรูปธรรมคือ รูป ส่วนที่เป็นร่างกาย กับส่วนที่เป็นนามธรรมคือจิตใจ ในส่วนจิตใจนี้รวมเอา เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณเข้าไว้ด้วยกัน

ทั้งนี้ เราต้องเข้าใจด้วยว่าสภาวะของชีวิตที่ปรากฏนั้น เป็นกระแสของสรรพสิ่งที่มีลักษณะเป็นสัมพันธ์ภาพของสิ่งที่เกี่ยวข้องทั้งหมดที่เกิดขึ้นและดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่อง ไม่อาจแยกออกเป็นส่วนๆ ได้ การอธิบายโดยแยกส่วนเป็นองค์ประกอบต่างๆ ในลักษณะรูปและนามรูปหรือนามธรรมที่มีการจำแนกออกเป็นอีกสี่ส่วนนั้น จึงเป็นเพียงการจำแนกเพื่อสร้างความเข้าใจ ในกระบวนการทำงานของจิตอย่างเป็นระบบในที่สุดนั่นเอง

สำหรับ รูป นั้น หมายถึงส่วนที่เป็นร่างกาย ซึ่งมักเป็นที่เข้าใจกันได้ง่ายๆ คือ ส่วนที่เป็นวัตถุสัมผัสได้ อันมีธาตุทั้งสี่ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นองค์ประกอบ แต่ในส่วน of จิตใจมีการแยกย่อยให้เห็นเป็นส่วนประกอบของจิตเป็นสี่ส่วน คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

สำหรับกระบวนการทำงานของจิตนั้น เป็นกระแสของเหตุปัจจัยที่ต่อเนื่องกันไปที่อาจอธิบายได้โดยเริ่มจากวิญญาณ ซึ่งเป็นสภาวะจิตที่ทำหน้าที่รับรู้ ซึ่งจะมีขึ้นได้ก็ต้องอาศัยอารมณ์ที่นำสิ่งที่ถูกรับรู้จากโลกภายนอก (ซึ่งได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส สิ่งที่เกิดนึกคิดหรือเรียกว่าธรรมารมณ์) ผ่านเข้าสู่ประตูรับ หรือที่เรียกว่าอายตนะ (ซึ่ง

อายตนะนี้ก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ) เมื่อผ่านเข้ามาแล้วก็จะเกิดสภาวะการรับรู้ภายในใจ ที่เรียกว่า วิญญาณ วิญญาณที่ว่านี้ จึงเป็นสภาวะอย่างหนึ่งของจิตที่มีหน้าที่หลัก คือ การรับรู้วิญญาณนี้สามารถรับรู้ที่ผ่านทางประสาทสัมผัสทั้งห้า กล่าวคือ ถ้าการรับรู้รูป ผ่านมาทางตา เราก็เรียกจิตนั้นว่า จักขุวิญญาณ ถ้ารับรู้เสียงที่ผ่านมาทางหูก็เรียกว่า โสตวิญญาณ ถ้ารับรู้กลิ่นผ่านมาทางจมูก ก็เรียกว่า ฆานวิญญาณ ถ้ารับรู้รสผ่านมาทางลิ้นก็เรียกว่า ชิวหาวิญญาณ ถ้ารับรู้สัมผัสผ่านมาทางกายก็เรียกว่า กายวิญญาณ ถ้ารับรู้การนึกคิดผ่านมาทางใจก็เรียกว่า มโนวิญญาณ

เมื่อจิตรับรู้สิ่งที่ถูกรู้จากโลกภายนอกผ่านมาถึงจิตหรือโลกภายใน ก็จะมาถึงขั้นตอนของ เวทนา ซึ่งจะเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง เวทนา สัญญา และสังขาร เกือบพร้อมกันในขณะ จิตเดียว

สำหรับ เวทนาจะเกิดเป็นความรู้สึกที่ได้รับผ่านมาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจซึ่งสามารถแยกย่อยออกได้เป็นอีกสามลักษณะ คือ ความรู้สึกที่ดี เป็นสุข ความรู้สึกที่ไม่ดีเป็นทุกข์ หรือความรู้สึกที่ไม่เป็นสุขและไม่เป็นทุกข์

จากนั้น สัญญา ก็จะทำหน้าที่จดจำประสบการณ์ของความรู้สึกที่ผ่านมาเอาไว้เก็บสะสมเพื่อเรียกเอามาใช้ภายหลัง หรือถ้าเคยมีความรู้ชนิดนั้นอยู่ก่อนแล้วก็จะสามารถรู้ได้ว่าเป็นความรู้ที่เคยมีอยู่แล้ว

สังขารเป็นองค์ประกอบของจิตส่วนสุดท้าย แต่มีความสำคัญมากที่สุด ที่ว่าสำคัญก็เพราะมีเจตนาเป็นตัวกำกับ ทำให้สังขารสามารถปรุงแต่งจิตได้ว่าจะให้เป็นจิตดี จิตชั่ว หรือเป็นจิตกลางๆ เช่น ปิติ เมตตา กรุณา อุเบกขา ความคิดโลก โกรธ หลง ฯลฯ เจตนาในลักษณะต่างๆ จะเข้ามาปรับเปลี่ยนสังขารให้มีลักษณะต่างๆ ตามประเภทของเจตนา ซึ่งแบ่งแยกได้เป็นสามประเภทใหญ่ๆ คือ กุศลเจตนา และอกุศลเจตนา และอุเบกขา หรือ การคิดดีและคิดชั่ว หรือปล่อยให้จิตว่างหรือมีความเป็นกลางเพื่อรับรู้ตามความเป็นจริงที่ได้รับจากภายนอก จากนั้นสังขารที่มีเจตนาจะเข้าไปกำหนด เวทนาและสัญญา แล้วอาจจะส่งผลต่อไปถึงกรรมหรือการกระทำที่ถูกควบคุมโดยจิตในลักษณะต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว

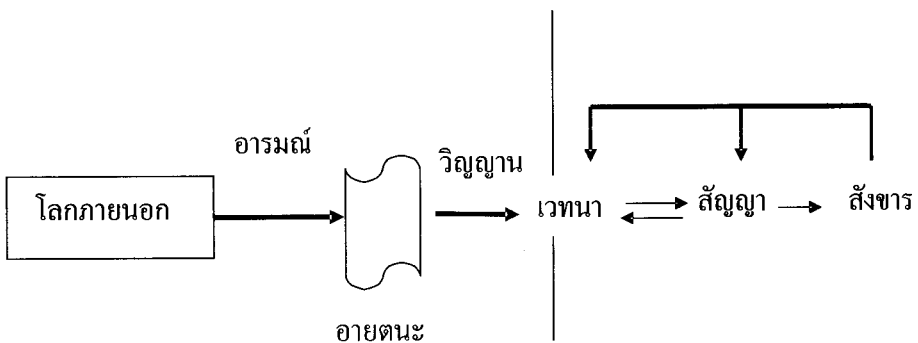
กิเลสทั้งหลายซึ่งประกอบด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลงเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เจตนาอันมีลักษณะเป็นอกุศลเจตนา คือ เป็นความคิดไม่ดีที่ไปกำกับสังขาร หลังจากนั้นก็จะไปปรุงแต่งให้กระบวนการรับรู้คือ เวทนาและสัญญาให้ผิดพลาดไปแทน

ที่จะรับรู้เท่าทันตามที่เป็นจริงก็จะเกิดเป็น ความชอบไม่ชอบ ประสงค์กลับไปที่เวทนา และสัญญา ความชอบไม่ชอบนี้ สะท้อนการเกิดมีอึดตา เข้าไปยึดมั่น ถือนั่น เกิดเป็น วัฏจักรที่นำไปสู่ความทุกข์ต่อไป

ในทางตรงกันข้าม หากสังขารมีความเป็นอุเบกขา คือปล่อยให้มีรับรู้ที่ผ่าน เข้ามาตามความเป็นจริง ช่วยให้เกิดการเรียนรู้ตามกระบวนการของการเกิดปัญญาแต่ เพียงอย่างเดียว ความรู้สึกชอบ ไม่ชอบ ไม่เข้ามารบกวน สามารถเรียนรู้โลกภายนอก ตัวเราได้ตามความเป็นจริง สามารถเข้าใจโลกภายนอกอย่างถูกต้องเพิ่มมากขึ้นด้วย การ เข้าใจโลกภายนอกด้วยการมีจิตที่เป็นอุเบกขาเช่นนี้จะช่วยให้เข้าใจและรู้เท่าทันความคิด ของตนเองมากขึ้นด้วย ยิ่งสามารถเข้าใจทั้งโลกภายนอกและภายในมากขึ้นเท่าใด จิต ของเราก็จะถูกยกระดับมากขึ้น นำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของชาวพุทธ คือ มีจิตที่สะอาด สงบ และสว่างใต้ง่ายยิ่งขึ้น ส่งผลให้เกิดพฤติกรรมหรือการปฏิบัติที่ดีงามตามมา

ในเรื่องของการบริโภคสินค้าและบริการ ถ้าเรามีปัญหารู้เท่าทันการปรุงแต่งจาก การโฆษณาชวนเชื่อ โดยมุ่งที่อรรถหรือประโยชน์จากการใช้สินค้าเหล่านั้นโดยตรงทั้ง ประโยชน์ในเบื้องต้น ประโยชน์ขั้นกลางและประโยชน์ขั้นสุดท้าย เราก็สามารถบริโภค ได้อย่างถูกต้อง ตราบเท่าที่เรามีสติปัญญากำกับมิให้เกิดการปรุงแต่งทั้งจากภายนอกและ จากภายในความคิดของเราเอง

แผนภาพที่ 7 แสดงถึงกระบวนการทำงานของเบญจขันธ์

เนื่องมาจากตัวการที่มาหลอกล่อยั่วยุให้การรับรู้ผิดพลาดนั้นเกิดขึ้นได้ง่ายมาก ในวิถีชีวิตประจำวัน หากขาดการบริโภคอย่างมีสติที่มั่นคง การนำเอากระบวนการทางปัญญามาใช้อาจมีข้อเรื่องง่ายนัก ดังนั้น ในส่วนต่อไปจะได้กล่าวถึงเครื่องมืออีกอย่างหนึ่งที่พุทธเศรษฐศาสตร์นำเสนอในฐานะเป็นเครื่องมือสำคัญเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ว่า เรื่องใดที่เราสมควรเชื่อและเรื่องใดที่เราไม่สมควรเชื่อ หลักการนี้มีชื่อเรียกว่า หลักกาลามสูตร ซึ่งเป็นหลักการในการจำแนกว่าควรจะเชื่อหรือไม่เชื่อในเรื่องใดบ้าง เป็นหลักเกณฑ์ที่ช่วยให้เกิดปัญญา โดยเป็นอีกวิธีหนึ่งที่จะช่วยให้มีปัญญาเกิดขึ้นได้

การบริโภคกับกาลามสูตร

กาลามสูตรนี้จึงนับว่าเป็นเครื่องมือที่มีวัตถุประสงค์ในการใช้ที่แตกต่างจากขั้นพื้นฐานในแง่ของการวิเคราะห์ความรู้ความจริงจากภายนอก โดยพินิจพิจารณาจากวิธีการสืบค้นความรู้และความจริงนั้นกับผลที่เกิดจากวิธีนั้นๆ แต่ก็สามารถนำมาใช้ร่วมกันกับขั้นพื้นฐานได้ เนื่องจากขั้นพื้นฐานเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์จัดอย่างเป็นระบบ หลักการนี้จะช่วยสอนให้รู้วาทืหาความรู้แบบใดที่เชื่อถือได้มากที่สุด และยังสอนว่าควรยอมรับผลของการสืบค้นความรู้ที่เกิดขึ้นอย่างไร

กาลามสูตร อธิบายถึงหลักการของสิบอย่างที่ยังไม่ควรเชื่อไว้ดังนี้ คือ

อย่าปลงใจเชื่อ เพียงเพราะฟังตามกันมา

อย่าปลงใจเชื่อ เพียงเพราะเขาปฏิบัติกันสืบมา

อย่าปลงใจเชื่อ เพียงเพราะได้ยินเขาเล่าลือมาอย่างนั้น

อย่าปลงใจเชื่อ เพียงเพราะการอ้างตำราหรือพระคัมภีร์

อย่าปลงใจเชื่อ เพียงเพราะการใช้เหตุผลแบบตรรกศาสตร์

อย่าปลงใจเชื่อ เพียงเพราะการอนุমানเอา

อย่าปลงใจเชื่อ เพียงเพราะการคิดตรองตามแนวเหตุผล

อย่าปลงใจเชื่อ เพียงเพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีหรือความเห็นที่ตนได้พินิจไว้แล้ว

อย่าปลงใจเชื่อ เพียงเพราะมองเห็นรูปลักษณะว่าน่าจะเป็นไปได้

อย่าปลงใจเชื่อ เพียงเพราะนับถือว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา

หลายคนที่ไม่เข้าใจหลักการนี้ดีพอ มักจะคิดว่าหลักการนี้สอนไม่ให้เชื่ออะไรเลย

นอกจากตัวเอง ทั้งที่ในความเป็นจริงหลักการนี้สอนให้ใช้ทั้งสิบหลักการร่วมกันในการพิจารณาถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างถึงที่สุด แล้วยังสอนให้ทดลองนำไปปฏิบัติดูจนเกิดผลหรือประโยชน์แก่ตนเองก่อนอีกทั้งยังได้รับการทดสอบ จากผู้อื่นๆ หรือวิญญูชนว่าผลนั้นก่อให้เกิดประโยชน์กับผู้อื่นๆ เช่นเดียวกัน และอาจจะเกิดผลดีแก่ผู้อื่นในฐานะเป็นบุคคลที่สามหรือสังคมโดยรวมด้วยหรือไม่ จึงจะตัดสินใจยอมรับได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“เมื่อใดท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้วิญญูชนติเตียน ธรรมเหล่านี้ใครยึดถือปฏิบัติถึงที่สุดแล้วจะเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความทุกข์ เมื่อนั้นท่านทั้งหลาย พึงละเสีย ฯลฯ เมื่อใดท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้วิญญูชนสรรเสริญ ธรรมเหล่านี้ใครยึดถือปฏิบัติถึงที่สุดแล้วจะเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข เมื่อนั้นท่านทั้งหลาย พึงถือปฏิบัติบำเพ็ญธรรมเหล่านั้น”

ข้อสังเกตที่น่าสนใจของกาลามสูตร คือ

1. กาลามสูตรมีลักษณะท้าทายวิธีการต่าง ๆ ที่เป็นที่มาของการหาความรู้ที่มีอยู่ในโลกนี้ โดยกาลามสูตรยกมาอ้างว่าแม้ใช้ถึงสิบวิธี ก็เชื่อว่าเชื่อถือได้
2. กาลามสูตรให้ความสำคัญกับผลที่เกิดขึ้นจากการนำไปปฏิบัติโดยไม่ย่อว่าจะต้องเชื่อในวิธีใด แต่ให้เน้นผลเชิงประจักษ์ที่ตัวเราเองเป็นผู้ตรวจสอบและรับรู้ผลนั้นได้เอง และต้องมีผลเชิงประจักษ์ที่เรารับรู้ได้แต่เพียงผู้เดียวเท่านั้น แต่ผู้อื่นที่เป็นวิญญูชนก็สามารถพิสูจน์และรับรู้ผลนั้นได้เช่นเดียวกัน
3. ผลที่เกิดขึ้นนั้น มิใช่ผลอย่างไรก็ได้ แต่ต้องเป็นผลลัพท์ในทางที่น้อมนำไปสู่ความสุขร่วมกัน เกื้อกูลกันตามนัยของพุทธธรรม

การแสวงหาความรู้ตามหลักกาลามสูตรที่กล่าวข้างต้น จึงสะท้อนถึงคุณลักษณะในการวิเคราะห์ที่มาของความรู้ที่มีประโยชน์อย่างยิ่งต่อชีวิตของมนุษย์

นอกจากหลักการทางปัญญาทั้งสองที่กล่าวไปแล้ว ยังมีหลักการอื่นๆ ที่น่าสนใจมากและเชื่อมโยงกัน เหมาะสมที่จะนำมาอธิบายในที่นี้อีกสามหลักการ คือหลักอิทัปปจยยา ปราโตโฆชะและโยนิโสมนสิการ และไตรสิกขารวมเป็นหลักการที่น่าสนใจ

ทั้งหมดห้าหลักการ

หลักอทิปปัจจยตา

การบริโภคด้วยปัญญาที่จะกล่าวถึง เป็นหลักการที่สามนั้นว่าด้วยการทำความเข้าใจ ถึงความเป็นเหตุและผลของกันและกัน หรือที่มีชื่อเรียกว่า หลักอทิปปัจจยตา หลักการนี้อธิบายว่า เพราะมีสิ่งนี้ สิ่งนั้นจึงเกิดตามมา นั่นคือทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้น หรือสังเกตเห็นได้ ล้วนแต่มีที่มาจากเหตุและปัจจัยต่างๆ

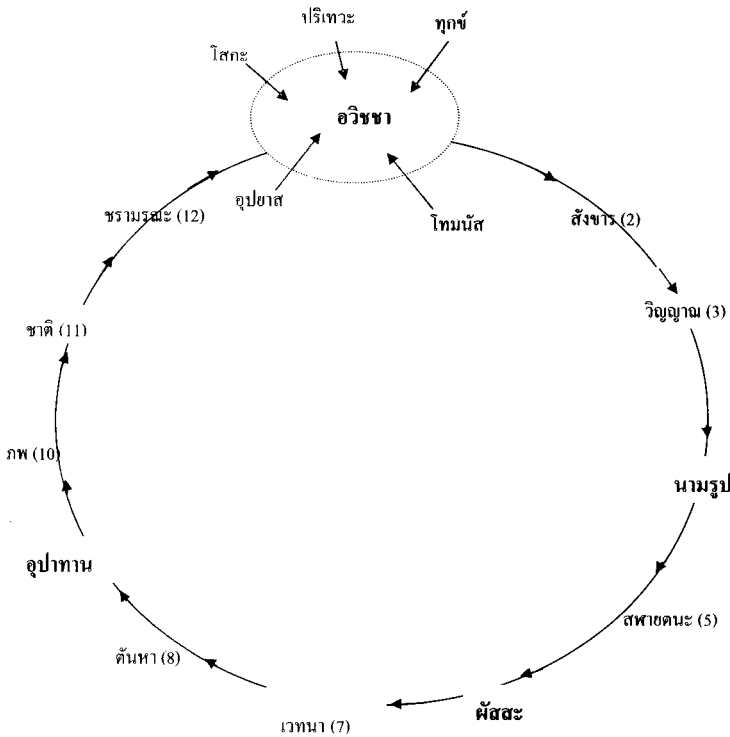
ในเรื่องการบริโภคสินค้าและบริการต่างๆ ในสังคมบริโภคนิยม สามารถอธิบายด้วยหลักอทิปปัจจยตาได้ว่า บรรดาการปรุงแต่งจิตจากภายในรวมตลอดถึงการสร้างความหมายของสินค้าและบริการจากภายนอก จนกลายเป็นอัตลักษณ์ของสินค้าและบริการ ตลอดจนตัวตนของผู้บริโภคได้นั้น แท้จริงแล้วมีที่มาจากสิ่งเดียวกันคือ อวิชชา หรือ ความไม่รู้ ความไม่รู้ที่ว่านี้ หมายถึง ความไม่รู้ถึงวงจรการปรุงแต่งจิตที่เกิดขึ้นและไม่รู้ถึงผลลัพธ์ที่เกิดตามมาของการปรุงแต่งของจิต ที่มีชื่อเรียกว่า สังขาร ที่ทำให้เกิดการรับรู้ที่ผิดไปจากความจริงตามธรรมชาติของสิ่งนั้นๆ นำไปสู่การเกิดเป็นวิญญาน หรือ การรับรู้ที่เข้ากันได้กับจิตที่ปรุงแต่งขึ้น แล้วเกิดเป็นนามรูป หรือตัวตน ซึ่งเป็นการก่อรูปของอัตตาที่มาพร้อมกับช่องทางที่จะติดต่อกันระหว่างโลกภายในและโลกภายนอก คือ สฬายตนะ ช่องทางติดต่อนี้นำไปสู่การเกิดการสัมผัสที่เรียกว่า ผัสสะ และตามมาด้วยความรู้สึกหรือเวทนา คือการรู้สึกว่าดีหรือไม่ดี สุขหรือทุกข์ ถ้าเวทนาถูกควบคุมด้วยสังขารที่มีอวิชชา คือมีความรู้ที่ไม่ถูกต้อง ก็จะเกิดเป็น ตัณหา ความต้องการหรือปรารถนาที่จะได้สิ่งของนั้นๆ ทั้งที่ไม่มีมีความจำเป็น ถ้าตัณหาหรือความปรารถนามีความรุนแรงเพราะถูกขับเคลื่อนด้วยสังขารที่ถูกกำกับด้วยอกุศลเจตนา หรือเจตนาที่ไม่ถูกต้อง ก็จะขับเคลื่อนความปรารถนาต่อไปเป็นอุปทาน คือความยึดมั่นถือมั่นที่จะทำให้บังเกิดผล คือเป็นภพ เมื่อมีภพแล้วจึงมีวิวัฒนาการไปสู่การเป็นชาติ คือจะต้องหาสินค้าที่ใจปรารถนามาบริโภคให้ได้ในที่สุด เมื่อได้สมใจแล้วภาวะความพึงพอใจหรือความสมใจ ก็มีได้อยู่คงทนตลอดไป หากแต่จะเสื่อมสลายไปตามธรรมชาติคือ ชรามรณะ และนำไปสู่การหมดความพึงพอใจ หรือถ้าหากยึดมั่นไม่ยอมให้มีการเปลี่ยนแปลง เมื่อเกิดมีการเปลี่ยนแปลงในทางที่เสื่อมไป ก็เกิดความโสกะเศร้า คือ โสกะ เกิดเป็นความเจ็บปวด

ทรมานใจคือ ปรีทเวะ ซึ่งมีต้นเหตุของความไม่รู้จริงแล้วนำไปสู่การปรุงแต่งเป็นสังขาร ในรอบต่อไป ดังในแผนภาพที่ 8 แสดงในรูปสังสารวัฏ คือ เป็นวงจรที่ไม่สิ้นสุดหากไม่รู้จักใช้ปัญญาตัดวงจรเหล่านี้ที่จุดใดจุดหนึ่ง ความทุกข์ก็จะไม่ลดลงหรือหมดสิ้นไป

การนำเสนอวงจรที่บำบัดปญจยตาในแผนภาพที่ 8 ก็เพื่อให้สามารถทำความเข้าใจกับคำอธิบายตามแนวพุทธธรรมที่อธิบายกระบวนการทำงานของจิตว่ามีลักษณะเป็นวงจรที่มีเหตุและปัจจัยต่างๆ ที่มีมาก่อนหน้านั้น ผลักดันสืบต่อเนื่องกันเป็นพลวัต โดยไม่มีจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุด แต่ถ้าสามารถเข้าใจการทำงานของวงจรดังกล่าวได้ด้วยปัญญาแล้วทำการเปลี่ยนอวิชชาให้กลายเป็นวิชาหรือปัญญาหรือความรู้จริง ปัญญาจะเข้าไปจัดการสังขารให้เป็นกลางปล่อยให้เกิดความเข้าใจตามสภาพความเป็นจริงของสิ่งนั้นๆ หมายถึงสินค้าและบริการที่ถูกนำมาปรุงแต่งจากภายนอก ไม่ว่าจะสร้างให้มีอัตลักษณ์เช่นไร แต่ถ้าปัญญาเข้าใจถึงประโยชน์การใช้สอยของสิ่งนั้นๆ ว่ามีอย่างไรก็จะใช้สิ่งเหล่านั้นตามประโยชน์ของการใช้สอยตามความจำเป็น การรับรู้ในขั้นต่อไปจึงเป็นการรับรู้สอดคล้องกับความเป็นจริง อัตตาจึงไม่เกิด ไม่มี สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปทาน จะไม่เกิดแรงขับเคลื่อนให้เป็น ภพ ชาติ และขรามรณะ ความทุกข์ก็ไม่เกิด

การทำความเข้าใจกับกระบวนการของจิตเช่นนี้ ย่อมทำให้เห็นว่าเราสามารถจัดการกับปัญหาการบริโภคในเชิงอัตลักษณ์ได้ ขอเพียงแต่มีปัญญาให้เข้าใจวงจรของการเกิดทุกข์ ว่ามีจุดเริ่มต้นจากอวิชชาได้อย่างไร

แผนภาพที่ 8 วงจรอิทัปปัจจยตา

ปรโตโมสะและโยนิโสมนสิการ

สำหรับหลักการที่สี่ เป็นอีกหลักการที่จะช่วยให้เราสามารถดำรงการบริโภคตามแนวทางพุทธเศรษฐศาสตร์ไว้ได้ เพราะเป็นหลักการที่ช่วยสนับสนุนการทำงานของปัญญา หลักการนี้คือ ปรโตโมสะและโยนิโสมนสิการ หลักการทั้งสองนี้นับว่ามีความสำคัญมากต่อการดำรงชีวิตในสังคมสมัยใหม่ซึ่งมีลักษณะเป็นสังคมเปิด มีการสื่อสารและแลกเปลี่ยนข้อมูลมากมายรวมทั้งมีวาทกรรมที่สนับสนุนการบริโภคที่อัดแน่นไปด้วยข้อมูลที่เป็นความเท็จและความจริงปะปนกันอยู่อย่างยากที่จำแนกออกจากกันได้

ในขณะที่ ปรโตโมสะหมายถึง เสี่ยงสะท้อนจากภายนอก ซึ่งหมายถึงการจัดให้มีระบบเตือนภัยที่มาจากคำตักเตือนของผู้ที่มีความหวังดีและเอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์ และสรรพสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย โดยให้ความเคารพและพร้อมที่จะรับฟัง เพราะเสี่ยง

สะท้อนเหล่านี้ที่ได้รับการพิสูจน์มาแล้วว่าเป็นผู้ที่มีความหวังดีและเอื้ออาทรแก่เราอย่างแท้จริงมาโดยตลอด ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นเสียงสะท้อนเหล่านี้อาจเป็นพ่อแม่ ครูอาจารย์ เพื่อนฝูง หรือญาติพี่น้องคนใกล้ชิด พระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนผู้มีกุศลจิตทั้งหลาย ที่อาจเรียกโดยรวมว่า กัลยาณมิตร

อนึ่ง กัลยาณมิตร หรือผู้ที่มีความหวังดีในที่นี้หมายถึงเฉพาะผู้ที่มีคุณสมบัติพิเศษคือมีศีลธรรมประจำใจเท่านั้น หากได้หมายถึงเพื่อนหรือญาติมิตรทั่วๆ ไปที่อาจชักจูงไปในทางที่ผิดหรือทางที่ชั่ว เนื่องจากพวกเขาเหล่านั้นก็ถูกรอบงำด้วยอวิชชาเช่นกัน

ส่วน โยนิโสมนสิการ นั้นหมายถึงกระบวนการรับฟังเสียงสะท้อนจากภายในของตัวเราเอง ด้วยการใช้ความคิดพิจารณาตามเหตุและผลอย่างแยบคาย มีการพิจารณาสืบค้นไปจนถึงต้นเค้าของเรื่องที่ศึกษา สวหาเหตุผลจนตลอดสายในลักษณะของอิทัปปัจจยตา แยกแยะพินิจพิจารณาจนลึกซึ้ง เข้าใจถึถ้วนก่อนที่จะลงใจยึดถือเป็นความรู้ที่ถูกต้องหรือปัญญาในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

หลักไตรสิกขา

สำหรับหลักการที่ห้า ซึ่งเป็นหลักการสุดท้ายที่จะกล่าวถึงในบทนี้ คือหลักไตรสิกขา หรือหลักการฝึกฝนอบรมตนเองเพื่อพัฒนาจิตให้สูงขึ้นด้วยวิธีการสามอย่างที่ดำเนินการต่อเนื่องกันเพื่อให้จิตมีความสะอาด ความสงบ และความสว่าง โดยมีเป้าหมายหลักที่ความสว่างคือ ปัญญาที่รู้เท่าทันทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริง การฝึกฝนดังกล่าวเป็นเรื่องของ มรรค หรือหนทางในการดับทุกข์ ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญของอริยสัจสี่ คือความจริงที่เปลี่ยนมนุษย์ผู้ที่ยังมีกิเลสและความทุกข์ให้เป็นพุทธ คือ ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานปราศจากความทุกข์ ความจริงทั้งสี่ได้แก่ ทุกข์ คือความเข้าใจว่าอะไรคือความทุกข์ หรือความเจ็บปวดทางจิต ความขัดแย้ง ความขัดข้องหมองใจ ความอึดอัดไม่สบายใจ สมุทัย คือสาเหตุของความทุกข์ทั้งหลายทั้งปวง ซึ่งทั้งหมดอธิบายได้ว่าเกิดจากอวิชชา หรือความไม่รู้ความจริงตามธรรมชาติของสรรพสิ่ง

เมื่อทราบสาเหตุแห่งทุกข์แล้วจำเป็นต้องตัดสินใจที่จะแก้ไขหรือ นิโรธ และในที่สุดก็ต้องหารูปธรรมในทางปฏิบัติ หรือหนทางเพื่อการแก้ไข คือ มรรค ที่ได้กล่าวไปแล้ว

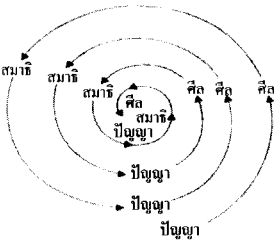

มรรค นั้นมีองค์ประกอบอยู่ทั้งหมดแปดส่วน หรือที่เรียกว่า มรรคมืองค์แปด นั้นคือ จะต้องปฏิบัติให้ครบทั้งแปดประการ เพราะเป็นธรรมะที่ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน จะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ได้ ซึ่งได้แก่

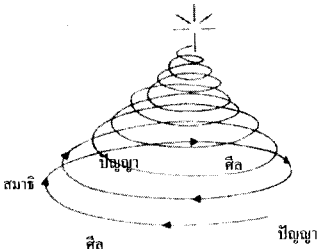
1. สัมมาทิฎฐิ เห็นชอบ	}	ปัญญา
2. สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ		
3. สัมมาวาจา เจรจาชอบ	}	ศีล
4. สัมมากัมมันตะ ทำการชอบ		
5. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ	}	สมาธิ
6. สัมมาวายามะ เพียรชอบ		
7. สัมมาสติ ระลึกรชอบ		
8. สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ		

มรรคสององค์แรก คือ เห็นชอบ ดำริชอบ คือ ปัญญา มรรคสามองค์ต่อมา คือ เจรจาชอบ ทำการชอบ และเลี้ยงชีพชอบ คือ ศีล และสามองค์สุดท้าย คือ เพียรชอบ ระลึกรชอบ ตั้งจิตมั่นชอบคือ สมาธิ

การฝึกฝนทั้งสามองค์ประกอบพร้อมกัน คือ ปัญญา ศีล สมาธิ นั้นมีชื่อเรียกรวมกันว่า ไตรสิกขา หรือการฝึกฝนตนเองเพื่อพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นด้วยวิธีการทั้งสามประการพร้อมกันไปคือ ปัญญา ศีล สมาธิ ดังกล่าว โดยมีวงจรในลักษณะต่อเนื่องที่เป็นวัฏจักร หรือวงจรเพื่อการหลุดพ้นจากความทุกข์ในที่สุด ดังแผนภาพที่ 9

ภาพตัดขวางของระบบไตรสิกขา

ภาพแนวตั้งของระบบไตรสิกขา

แผนภาพที่ 9 วัฏจักรของไตรสิกขา

วัฏจักรของไตรสิกขาเริ่มจากปัญญาในระดับต้นคือ ศรัทธา หรือความเชื่อที่ว่า

ถ้ากระทำความดีย่อมจะได้รับผลดีที่เกิดจากการกระทำนั้น จึงอบรมตนเองให้คิดและพูดจาแต่ในสิ่งที่ดี ซึ่งนำไปสู่การปฏิบัติตาม ศีล คือ กระทำแต่สิ่งที่ดี นั่นก็คือการกระทำชอบ เลี้ยงชีพชอบ และเพียรชอบ เมื่อทำแต่สิ่งที่ดีสดีและสมาก็เกิดขึ้นได้ง่าย นั่นคือ สมภาณี เมื่อจิตมีสมภาณีแล้ว ปัญญาในขั้นที่สูงขึ้นไปจึงเกิดขึ้นตามมา แต่มีปัญญาที่เริ่มจากศรัทธาอีกต่อไป แต่เปลี่ยนเป็นความเข้าใจที่เพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้จิตใจมีความสุขและเมื่อมีความเข้าใจเพิ่มขึ้น การปฏิบัติศีลในรอบต่อไปก็กระทำด้วยความเข้าใจมากขึ้นไปอีก จิตก็จะบริสุทธิ์เพิ่มมากขึ้นและทำให้มี สมภาณีในระดับที่ลึกซึ้งยิ่งกว่าเดิมส่งผลให้เกิดความเข้าใจหรือปัญญาในระดับที่ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น จนในที่สุดทั้งปัญญา ศีล สมภาณี รวมกันอยู่เป็นเนื้อเดียวกันเกิดเป็นความสว่าง สะอาด และสงบของจิตพร้อมกันไป หรือเรียกว่าภาวะ นิพพาน คือภาวะที่ปราศจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า **ไตรสิกขา** คือสิ่งเดียวกันกับ **มรรคมืองค์แปด** แต่มาแยกให้เห็นชัดว่าส่วนใดเป็น ปัญญา ส่วนใดคือ ศีล และส่วนใดคือ สมภาณี

ดังนั้น การถือ **ศีล** ซึ่งมีความหมายอย่างกว้างว่า คือการปฏิบัติแต่ในสิ่งที่ดีงาม รวมถึง การงดเว้นการปฏิบัติชั่วก็จะช่วยให้จิตสะอาด และเมื่อจิตสะอาดแล้วจิตก็จะมี **สมภาณี** หรือมีความสุขเกิดขึ้นได้ง่าย และเมื่อจิตที่มีทั้งความสะอาด ความสงบ แล้วจะทำให้เกิดความสว่างหรือ การรู้แจ้งเห็นจริงหรือปัญญา จิตจะสามารถยกระดับขึ้นสูงต่อไปจนถึงภาวะนิพพานได้ในที่สุด

อย่างไรก็ตาม สำหรับเยาวชนที่ถูกอุ้มหรือกระหน่ำด้วยลัทธิบริโภคนิยม การอธิบายด้วย **ไตรสิกขา** หรือ **มรรคมืองค์แปด** อาจจะเป็นสิ่งที่ยากเกินไป แต่หากเริ่มจาก **ปัญญา** ในความหมายของ **ศรัทธา** ที่เชื่อว่าทำดีแล้วคงจะได้รับผลดี แล้วจึงเริ่มปฏิบัติด้วย **ศีล** คือทำความดี ละเว้นความชั่ว ซึ่งอาจเริ่มจากศีลห้า คือการไม่ทำความชั่วห้าประการ ซึ่งได้แก่

1. การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต
2. การเอาของผู้อื่นมาเป็นของตน
3. การประพฤติผิดต่อความสัมพันธ์ทางเพศตามประเพณีนิยมของสังคมและ/หรือหลักธรรมชาติของความเป็นมนุษย์
4. การกล่าวคำพูดที่ไม่จริง หรือก่อให้เกิดผลเสียหาย
5. การเสพสิ่งเสพติดที่ทำให้สติทำงานบกพร่อง

สาระสำคัญของศีลห้า เป็นเรื่องของ การงดเว้นไม่เบียดเบียนต่อชีวิตและจิตใจของผู้อื่น และงดเว้นการเบียดเบียนตนเองจากการเสพสิ่งเสพติดเพื่อให้เกิดมีสติคือที่เป็นตัวเลือกให้สัมปชัญญะทำหน้าที่การพิจารณาสิ่งที่ผ่านเข้ามาสู่การรับรู้ให้เป็นไปตาม

สภาพความเป็นจริงของสรรพสิ่ง ทั้งนี้ เพราะการเสพล้างมีนเมา สิ่งเสพติดและสิ่งที่เป็นพิษ ย่อมทำให้ผู้ที่เสพล้างสติ ทำให้ก้าวล่วงเข้าไปเบียดเบียนต่อชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่นโดยไม่รู้ตัว ขณะที่สัมปชัญญะไม่สามารถทำหน้าที่อย่างถูกต้องได้

ในบริบทสังคมปัจจุบัน ศิลคือปฏิกิริยาส่วนกลับของสิทธิพลเมือง กล่าวคือการที่ศิลปิน ข้อแรก กำหนดว่าเราไม่ควรเบียดเบียนชีวิตอื่นเพื่อการอยู่รอดของตัวเอง หรือหากจำเป็นต้องบริโภคเพื่อเป็นอาหาร ก็จะต้องกระทำด้วยความเคารพต่อสิทธิที่จะมีชีวิตอยู่ร่วมโลกของสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ด้วย จึงควรหลีกเลี่ยงการบริโภคทุกประเภทที่มีเจตนาเพื่อการเบียดเบียนชีวิตของผู้อื่น

สำหรับศิลปะข้อที่สอง เป็นการเคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น

ส่วนศิลปะข้อที่สาม เป็นการเคารพสิทธิทางเพศของผู้อื่น จึงควรละเว้นการกระทำที่ปราศจากการยินยอม หรือขัดแย้งกับวัฒนธรรมประเพณีหรือข้อกำหนดของสังคม

ส่วนศิลปะข้อที่สี่ คือ การเคารพสิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้อง ไม่มีการบิดเบือน

ส่วนศิลปะข้อที่ห้า เป็นการคุ้มครองสิทธิของผู้อื่น หรือสิทธิโดยทั่วไปของประชาชนจากการล่วงละเมิดของผู้ที่ขาดสติ

ในภาพรวม หลักการของศิลปะจึงเป็นหลักการที่มีเจตนาเพื่อคุ้มครองต่อชีวิตและทรัพย์สินของทุกคนอย่างแท้จริง เพราะในความเป็นจริงมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายมิได้มีสติปัญญาที่เท่าเทียมกันอันเป็นผลจากวิวัฒนาการในอดีต (กรรม) และสภาพแวดล้อม (ปัจจัย) แต่เพื่อช่วยให้ผู้ที่มีสติปัญญาน้อยกว่าสามารถอยู่ร่วมกับทุกฝ่ายได้อย่างมีความสุข ศิลจึงมีไว้เพื่อเป็นเครื่องมือในการคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สิน ตลอดจนการล่วงละเมิดทางเพศอย่างแท้จริง เนื่องจากศิลปะเป็นหลักการที่มีความละเอียดลึกซึ้งกว่าการคุ้มครองสิทธิของพลเมือง หรือการคุ้มครองตามหลักการที่ว่าด้วยสิทธิของผู้บริโภคที่เป็นอยู่ในสังคมทั่วไป ที่ให้ความสำคัญแต่การคุ้มครองในลักษณะ “ปัจเจกชนนิยม” ซึ่งมีฐานคิดจากความเชื่อที่ว่ามนุษย์ทุกคนเกิดมาเท่าเทียมกัน จึงควรมีสิทธิเท่าเทียมกัน รวมทั้งมีการให้คุณค่าสำคัญอยู่ที่ผลประโยชน์ส่วนตน ผู้บริโภคที่อยู่ภายใต้กรอบความคิดนี้จึงมักหวงแหนสิทธิของตน มุ่งแต่การรักษาสิทธิที่มีอยู่ โดยไม่สนใจว่าการรักษาสิทธิที่वानั้นจะไปเบียดเบียนผู้ใดหรือไม่ แต่หลักการของศิลปะเป็นการสร้างสังคมให้มีสันติสุขที่มีลักษณะของการป้องกันปัญหาล่วงหน้าอีกด้วย นับว่าเป็นการคุ้มครองผู้บริโภคที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด กล่าวคือเป็นการคุ้มครองด้วยการใช้สติและปัญญาที่มีอยู่กับตัวของเราทุกคน ซึ่งเป็นเครื่องมือที่มีต้นทุนต่ำมาก เพราะมีจุดเริ่มต้นจากปัจเจกชนแต่ละคนที่ก่อให้เกิดผลลัพธ์ ที่เป็นประโยชน์แก่ปัจเจกชนและสังคม

โดยรวมได้พร้อมกัน

ศีล จะเกิดขึ้นได้จากการมีปัญญาที่ถูกควบคุมโดยสติ ซึ่งต้องอาศัยการฝึกฝนตนเอง ตามแนวทางของไตรสิกขาที่ได้กล่าวมาแล้ว เมื่อมีศีล สมาธิ และปัญญาคอยควบคุมความคิดและการกระทำอย่างครบถ้วนอยู่ทุกขณะจิตแล้ว การบริโภคร่างกายไว้สติก็จะลดน้อยลง เมื่อการบริโภคที่ไร้สติลดลงหรือหมดไปก็จะไม่เกิดการล่วงละเมิดสิทธิของผู้อื่น สังคมโดยรวมย่อมจะได้รับการคุ้มครอง ดังนั้น การบริโภคโดยมีศีล สมาธิ และปัญญาเป็นเครื่องมือที่ช่วยกำกับหรือคุ้มครองผู้บริโภค ย่อมจะทำให้การบริโภคเป็นไปในลักษณะที่ไม่เบียดเบียนตัวเองไม่เบียดเบียนผู้อื่น สังคมโดยรวมจะเกิดความสงบสุขในที่สุดไม่มีปัญหาที่จะต้องให้การคุ้มครองผู้บริโภค เพียงแต่ขอให้เข้าใจในเบื้องต้นว่าความสุขมิได้เกิดจากการบริโภคที่เกินความจำเป็น แต่เกิดจากการบริโภคแต่พอประมาณเพื่อบำบัดความต้องการตามความจำเป็นในการดำรงชีวิต เพื่อป้องกันมิให้ชีวิตเป็นทุกข์จากความขาดแคลนปัจจัยที่จำเป็นต่อการยังชีพ โดยการบริโภคสินค้าและบริการตามคุณค่าหรือประโยชน์ในการใช้สอย (utilization) ของสิ่งนั้นๆ ซึ่งเป็นการบริโภคตามความเป็นจริงเท่านั้น ไม่บริโภคเพราะเหตุปัจจัยที่มาจากตัวกระตุ้นต่างๆ หรือมาจากอัตลักษณ์ของสินค้าและบริการ รวมทั้งเข้าใจได้ว่าความสุขที่แท้จริงของมนุษย์นั้นเกิดได้เมื่อมีปัญญารู้เท่าทันทุกอย่างตามความเป็นจริงเท่านั้น ดังที่ได้อธิบายด้วยหลักอิทัปปัจจัยตามมาแล้วนั่นเอง

ถึงแม้จะมีการนำเอาหลักเบญจขันธ์ หลักกาลามสูตร หลักอิทัปปัจจัยตา ปรโต โฆสะและ โยนิโสมนสิการ และไตรสิกขา มาอธิบายเพื่อเน้นการใช้ปัญญากับการบริโภค มิให้เป็นการบริโภคที่เกิดจากการกระตุ้นหรือปรุงแต่งจากภายนอกประกอบ การปรุงแต่งจากภายในของผู้บริโภคเอง หลักการทั้งหมดนั้นแท้ที่จริงเป็นหลักการที่ช่วยให้เข้าใจปัญญาและ กระบวนการที่ช่วยให้เกิดปัญญาในแง่มุมต่างๆ ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับทุกเรื่อง ที่มีปัญหาเกิดจากการมีความไม่รู้หรืออวิชชาเป็นสำคัญ ในพุทธธรรมความรู้ทั้งหมดนี้มีเป้าหมายสำคัญเพื่อแก้ปัญหาใหญ่อันเกิดจากความไม่รู้ คือ ความทุกข์ของมนุษย์ การบริโภคโดยไม่เข้าใจถึงประโยชน์จากการใช้สอยของสินค้าและบริการต่างๆ เป็นเหตุปัจจัยหนึ่งของความทุกข์ ดังนั้น เครื่องมือต่างๆ ที่นำมาใช้ในบทนี้ ในความเป็นจริงสามารถใช้ได้ในทุกกรณีที่มีสาเหตุมาจากอวิชชาหรือความไม่รู้ อันเป็นเหตุแห่งทุกข์นั่นเอง ดังนั้นจึงประสงค์จะให้ผู้อ่านพึงเข้าใจว่าเครื่องมือทั้ง

หมดที่กล่าวในบทนี้เป็นเพียงการนำมาใช้เพื่อลดความทุกข์อันเกิดจากการบริโภคที่ถูกปรุงแต่งทั้งจากภายนอกและภายในเป็นสำคัญ โดยที่เครื่องมือดังกล่าวสามารถนำไปใช้เพื่อการดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุขได้กว้างขวางและครอบคลุมทุกมิติของชีวิต จึงต้องอธิบายเพิ่มเติมในส่วนนี้เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้อง

หนังสืออ่านประกอบของบทที่ 4 และบทที่ 5

หนังสือกลุ่มที่ควรอ่านอย่างยิ่ง

อภิชัย พันธเสน, **พุทธเศรษฐศาสตร์: វិវឌ្ឍនាការ តុល្យភូមិและการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์ สาขาต่างๆ** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2547.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) **พุทธธรรม** มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย. 2543.

พระราชวรมณี (ประยูร ปยุตโต) **ประโยชน์สูงสุดของชีวิตนี้** กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พรินติง. 2530.

พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต) **ความสุขตามหลักพุทธธรรม: วิธีปฏิบัติต่อความสุขเพื่อเข้าถึง ความสุขที่สูงขึ้น** กรุงเทพฯ : ธรรมสภา. 2542.

พระไพศาล วิสาโล **พุทธธรรมกับอุดมการณ์สำหรับศตวรรษที่ 21** กรุงเทพฯ : โกลเด้นคิมทอง. 2542.

พระไพศาล วิสาโล **เส้นโค้งแห่งความสุข : สดับทุกข์ยุคบริโภคนิยม** กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย 2545 หน้า 13 - 19.

พระไพศาล วิสาโล **พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต** กรุงเทพฯ : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์ กรกฎาคม 2546.

สุภาพรณ ฦ บางช้าง **ธรรมวิเคราะห์ เอกสารประกอบการเรียนวิชาธรรมวิเคราะห์ ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย** 2524

หนังสืออ่านประกอบอื่นๆ

วรรณพิมล อังคศิริสรรพ (ผู้แปล) **นพพร ประชากุล (บรรณาธิการ) โรลิ่งด บาร์ตส์** มายาคติ กรุงเทพฯ : คปไฟ. 2544.

รัฐจวน อีทรกำแหง กิลส **ธรรมบรรณาการ** กรุงเทพฯ ฯ : 21 เซ็นจูรี่ ธันวาคม 2543
ทวิวัฒน์ ปุณทริกวิวัฒน์ **พุทธเศรษฐศาสตร์ ในพุทธศาสนศึกษา** พฤษภาคม - ธันวาคม 2541 หน้า 58-69.

บทที่ 6 : ทฤษฎีการกระจายผลผลิตตามแนวพุทธเศรษฐศาสตร์

ความยาว : 6 ชั่วโมง

ผู้รับผิดชอบ : พงษธร ตันติฤทธิ์ศักดิ์

ทฤษฎีการกระจายผลผลิตของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก

ทฤษฎีการกระจายผลผลิตในวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักสนใจเรื่องความพึงพอใจของปัจเจกบุคคลในการที่ได้รับผลตอบแทนจากปัจจัยการผลิตที่แต่ละคนเป็นเจ้าของอย่างเป็นธรรม ในขณะที่ความพึงพอใจของสังคมโดยรวมหรือที่เรียกว่า“สวัสดิการ”(Welfare) มีระดับที่สูงที่สุดเท่าที่จะไปถึงได้ตามเงื่อนไขข้อจำกัดของทรัพยากรและผลผลิต ซึ่งเชื่อกันว่าสังคมจะมีความสุขหรือไม่ขึ้นอยู่กับกระบวนการจัดสรรหรือการกระจายผลผลิตในสังคมว่าจะทำหน้าที่ได้ดีเพียงใด

ดังได้กล่าวแล้วว่าเศรษฐศาสตร์กระแสหลักนั้น พัฒนามาจากฐานคิดตะวันตกที่มีจุดยืนในเรื่องผลประโยชน์ส่วนตัว (self-interest) และจุดยืนในเรื่องความยุติธรรมจึงทำให้มีข้อสรุป ตามมาว่า แต่ละคนควรจะได้รับส่วนแบ่งของผลผลิตตามความสามารถในการผลิตของเขาเอง (to each according to his/her ability) หรือถ้าหากจะอธิบายเป็นภาษาเศรษฐศาสตร์ก็จะมีความหมายว่า ทุกคนควรจะได้รับผลตอบแทนตามผลิตภาพ (productivity) หรือความสามารถในการผลิตของแต่ละคน

แต่ทางปฏิบัติไม่สามารถคำนวณหาผลิตภาพของแต่ละปัจจัยการผลิตได้อย่างชัดเจน ทำให้จำเป็นต้องมีกฎกติกาในการจัดสรรผลผลิตไว้ล่วงหน้า การกำหนดกฎกติกาก็จะแตกต่างกันไปตามคติความเชื่อแตกต่างกันของแต่ละสังคม เป็นต้นว่าฝ่ายสังคมนิยมมีความเห็นว่าควรกระจายผลผลิตตามความจำเป็นของแต่ละบุคคล (to each according to his/her needs) แต่ทันทีที่มีการจัดสรรในลักษณะเช่นนี้นั้นก็จะมีปัญหาตามมาอีกเช่นกันอันมีผลจากจุดยืนในเรื่องผลประโยชน์ส่วนตัว นั่นก็คือ แต่ละคนจะแสดงถึงความจำเป็นของตนให้มาก ในขณะที่แต่ละคนจะไม่ใช้ความพยายามในการผลิตเท่าที่ควร ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมาแล้วในประเทศคอมมิวนิสต์ สังคมนิยม และประเทศที่ดำเนินนโยบายแบบรัฐสวัสดิการ

ทฤษฎีการกระจายผลผลิตจากเศรษฐศาสตร์กระแสหลักได้ข้อสรุปที่ลงตัวว่า เจ้าของปัจจัยการผลิตควรได้รับผลตอบแทนตามผลผลิตภาพของแต่ละปัจจัยการผลิตภายใต้เงื่อนไขของการมีตลาดแข่งขันที่สมบูรณ์ (perfect competition) เนื่องจากโดยหลักตรรก ตลาดที่มีการแข่งขัน โดยสมบูรณ์คือ ตลาดที่ไม่มีผู้ใดสามารถแสวงหามูลค่าส่วนเกิน (surplus value) จากการมีอำนาจผูกขาด (monopoly) ได้ จึงไม่มีอำนาจผูกขาดหรืออำนาจต่อรองเป็นพิเศษในปัจจัยการผลิตใดๆ เจ้าของของปัจจัยการผลิตแต่ละปัจจัยจึงได้ผลตอบแทนตามผลผลิตภาพของปัจจัยนั้นๆ ปัจจัยการผลิตหลักที่อธิบายโดยเศรษฐศาสตร์กระแสหลักก็มีเพียงแต่แรงงานและทุนเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงผู้ที่มีทุนมาก ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญแต่เพียงอย่างเดียวของระบบการผลิตแบบทุนนิยม ย่อมมีอำนาจต่อรองเหนือกว่า ดังนั้นในความเป็นจริงตลาดที่มีการแข่งขันอย่างสมบูรณ์จึงไม่มีอยู่จริงในโลกทุนนิยม

เหตุที่ทำให้ทฤษฎีการกระจายผลผลิตของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักได้ข้อสรุปในลักษณะดังกล่าว ก็เพราะหลักการดังกล่าวมิได้ขัดกับความเชื่อพื้นฐานในอารยธรรมตะวันตกที่ฝังรากลึกลึกมาเนิ่นนาน ดังที่ปรากฏในพระคัมภีร์ไบเบิลว่า “ผู้ใดปลูกสวนองุ่น ผู้นั้นก็ควรจะได้รับประทานผลองุ่น เขาจะไม่เป็นผู้ปลูกองุ่นเพื่อให้คนอื่นมารับประทาน”

เศรษฐศาสตร์กระแสหลักอ้างว่าวิชาของตนมีลักษณะเป็น “วิทยาศาสตร์” ก็อาศัยหลักการกระจายผลผลิตเช่นเดียวกับที่ปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์ ซึ่งเชื่อกันมาเป็นเวลายาวนานแต่ได้ถอดถอนเอาลักษณะที่เป็นความเชื่อออกไป แล้วอธิบายให้เป็นวิชาการด้วยลักษณะที่เป็น “วิทยาศาสตร์” ที่สามารถใช้ตรรกทางคณิตศาสตร์ในการอธิบาย

ทฤษฎีการกระจายผลผลิตของพุทธเศรษฐศาสตร์

1. จากสวัสดิการสู่สานติสุข

ในขณะที่ทฤษฎีการกระจายผลผลิตของเศรษฐศาสตร์ทั่วไปเน้นความพึงพอใจของสังคมโดยรวมที่เรียกว่า “สวัสดิการ” ทฤษฎีของพุทธเศรษฐศาสตร์สนใจที่ “สานติสุข” เนื่องด้วยตระหนักในข้อจำกัดของความพึงพอใจที่วางอยู่บนความเห็นแก่ประโยชน์

ส่วนตน ซึ่งอาจจะนำมาซึ่งสวัสดิการของสังคมที่สูงขึ้นจริงตามความหมายของคำว่า “สวัสดิการ” ที่ได้อธิบายไว้แล้วในตอนต้น แต่ไม่ได้หมายความว่าสังคมทั้งหมดจะอยู่ด้วยกันอย่างสันติสุข ทั้งนี้เพราะสวัสดิการสูงสุดมิได้มีหลักประกันว่าผู้ที่ได้รับส่วนแบ่งจากผลผลิตมากและน้อยตามผลิตภาพของปัจจัยการผลิตที่พวกเขาเป็นเจ้าของ ต่างก็มีความพึงพอใจตามหลักการของการกระจายผลผลิตตามผลิตภาพของปัจจัยการผลิต โดยไม่คำนึงถึง “ความจำเป็นในการดำรงชีวิตของแต่ละคน” ดังนั้นผู้ที่เป็เจ้าของปัจจัยการผลิตที่มีผลิตภาพต่ำอาจจะได้รับส่วนแบ่งจากผลผลิตไม่เพียงพอแก่การยังชีพได้ ในขณะที่คนดีสุขมีนัยสำคัญอยู่ที่การทำให้ทุกคนมีความสุขโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ความทุกข์ทั้งหลายที่ยังคงมีอยู่จะต้องได้รับการบรรเทาโดยไม่มีข้อยอกเว้น

ความทุกข์ที่พุทธเศรษฐศาสตร์ให้ความสำคัญอย่างยิ่งและจำเป็นต้องได้รับการบรรเทาเป็นลำดับแรกก็คือ ทุกขเวทนาอันเกิดจากการได้รับปัจจัยสี่ที่ไม่เพียงพอ ทำให้ไม่สามารถดำรงสภาวะความเป็นมนุษย์ ที่จะช่วยประคับประคองตนเองให้ดำเนินชีวิตไปตามเส้นทางสายกลางได้ กล่าวคือ การได้รับปัจจัยสี่ที่เพียงพอแก่การดำรงชีพเป็นสิทธิอันชอบธรรมของมนุษย์ทุกคน การได้รับน้อยกว่านั้นก็จะเกิดเป็นความทุกข์ การได้รับมากกว่านั้นก็จะก่อให้เกิดตัณหาและเป็นความทุกข์เช่นกันเนื่องจากการเป็นกิเลสหรือความโลภ แต่มิใช่หมายความว่าทุกคนจะต้องได้รับทุกสิ่งทุกอย่างเท่ากัน เพราะความต้องการทางกายภาพและสรีรภาพของแต่ละคนย่อมแตกต่างกัน ดังนั้นจะต้องคำนึงถึงความจำเป็นทางสรีรภาพของแต่ละคนเป็นหลัก

2. จากความสามารถในการผลิตสู่ความจำเป็นพื้นฐาน

ด้วยเหตุนี้ แทนที่จะให้ความสำคัญกับผลิตภาพของปัจจัยการผลิตแต่เพียงอย่างเดียวในฐานะเป็นกลไกการกระจายผลผลิตซึ่งไม่ว่าจะนำมาซึ่งสันติสุขให้แก่สังคม การพัฒนาทฤษฎีการกระจายผลผลิตตามแนวพุทธเศรษฐศาสตร์ จึงเน้นความจำเป็นในการดำรงชีวิตเป็นหลักในการพิจารณาแทน หลักการนี้จะมีลักษณะคล้ายกับแนวคิดของฝ่ายสังคมนิยมที่เน้นการจัดสรรผลผลิตให้ทุกคนตามความจำเป็นและแนวคิดรัฐสวัสดิการ (welfare state) ที่รัฐจะต้องเข้ามาโอบอุ้มหรือเอื้ออาทรแก่ผู้ที่ด้อยโอกาส และจะต้องจัดสวัสดิการขั้นพื้นฐานที่จำเป็นให้แก่ทุกคนในสังคม แต่ที่ต่างกันอย่างชัดเจนกับพุทธเศรษฐศาสตร์ก็คือ ทั้งสองความคิดดังกล่าว ถึงแม้จะพยายามก้าวออกไปพ้น

จากความคิดแบบเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก แต่ก็ก้าวไม่พ้นแนวคิดเรื่องการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน (self-interest) ซึ่งฝังรากลึกในอารยธรรมตะวันตก

ดังที่ได้อธิบายในบทที่ 2 แล้วว่า การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนจะมีความหมายก็ต่อเมื่อมนุษย์ต้องเผชิญกับความอยู่รอดของชีวิต แต่นอกเหนือจากนั้นแล้วการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนแทนที่จะเป็นประโยชน์กลับกลายเป็นอุปสรรคต่อสันติสุขของสังคม เนื่องจากการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนที่ขยายไปจนถึงเป็นความโลภ ซึ่งย่อมนำมาสู่การเบียดเบียนตนและผู้อื่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ดังนั้น พุทธเศรษฐศาสตร์จึงไม่ต้องการเน้นการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน (self-interest) เป็นข้อสมมติเบื้องต้นหลังการพัฒนาทฤษฎีการกระจายผลผลิต แต่หันมารับรู้คุณภาพที่เกิดขึ้นภายในจิตที่ตรงกับความเป็นจริง แล้วพัฒนาทฤษฎีการกระจายผลผลิตขึ้นมาจากคุณภาพภายในที่ลุ่มลึกและจริงแท้มากกว่า

3. จากการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนสู่ความพอเพียงและการพึ่งตนเอง

คุณภาพภายในที่มีลักษณะที่กล่าวข้างต้น มิใช่การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน หากแต่เป็น ความพอเพียง ที่นำไปสู่การบริโภคและการเป็นอยู่แต่พอดี มิใช่การกินดีอยู่ดี และความสามารถในการพึ่งตนเอง (self-reliance) ซึ่งเป็นคุณภาพที่อยู่เหนือแนวคิดเรื่องการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน การพัฒนาทฤษฎีการกระจายผลผลิตที่พัฒนาขึ้นมาจากฐานของความพอเพียงและการพึ่งตนเอง จะนำไปสู่สันติสุขให้แก่สังคมได้อย่างแท้จริง

เมื่อไม่ได้อาศัยแนวคิดเรื่องการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก โดยเปลี่ยนมาเน้นที่ความพอเพียงและความสามารถในการพึ่งตนเองจากฐานคุณภาพภายใน ลักษณะนี้เท่านั้นที่คุณภาพของจิตที่สูงและละเอียดอ่อนจึงเกิดขึ้นได้ และคุณภาพจิตที่สำคัญในทฤษฎีการกระจายผลผลิตเน้นก็คือ ความเมตตากรุณา (compassion) ซึ่งหมายถึงการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปัน การกระจายผลผลิตแก่ทุกคน อย่างน้อยที่สุดเพื่อให้สามารถบำบัดความจำเป็นพื้นฐานของการมีชีวิตอยู่รอด นี่คือจุดยืนที่ชัดเจนของทฤษฎีการกระจายผลผลิตของพุทธเศรษฐศาสตร์

4. จากตลาดแข่งขันสมบูรณ์สู่ความสมดุลของระบบตลาด รัฐ และประชาคม

อย่างไรก็ตาม หากอาศัยความเมตตากรุณาอย่างเดียวในการกระจายผลผลิตโดยไม่พิจารณาประเด็นเชิงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจก็จะไม่สามารถช่วยให้คนดีสุขเกิดขึ้นในสังคมได้เช่นกัน

สภาพเงื่อนไขที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักเชื่อว่าเอื้อต่อการกระจายผลผลิตตามความสามารถในการผลิตของแต่ละคนได้อย่างยุติธรรมที่สุดคือ ตลาดแข่งขันสมบูรณ์ โดยมีคำอธิบายในเชิงทฤษฎีและสมการทางคณิตศาสตร์สนับสนุนว่าเงื่อนไขของตลาดแข่งขันสมบูรณ์ทั้งในตลาดผู้ผลิตและตลาดผู้บริโภคแบบนี้เท่านั้น จึงจะทำให้ผลตอบแทนตกแก่เจ้าของปัจจัยการผลิตแต่ละปัจจัยตามผลิตภาพหรือตามความสามารถในการผลิตของแต่ละปัจจัยเหล่านั้น ซึ่งย่อมส่งผลให้ผู้บริโภคได้รับความพึงพอใจสูงสุด และสังคมโดยรวมมีสวัสดิการสูงสุด

แต่ในโลกความเป็นจริงกลับพบว่าสภาพเงื่อนไขของตลาดแข่งขันสมบูรณ์เช่นนี้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้จริง เนื่องจากอำนาจต่อรองหรืออำนาจในการผูกขาดของแต่ละคนไม่เท่ากัน ด้วยเหตุนี้ทฤษฎีดังกล่าวจึงไม่มีพลังในการอธิบายในเรื่องการเอารัดเอาเปรียบ แกร่งแย่ง ทั้งยังไม่สามารถช่วยแก้ไขปัญหาคายากจนได้อย่างแท้จริงอีกด้วย นอกจากนี้ ตลาดที่มีการแข่งขันสมบูรณ์ยังไม่ใช่หลักประกันที่จะป้องกันมิให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างไม่มีประสิทธิภาพหรือการทำลายล้างเกิดขึ้น เพราะในความเป็นจริงตลาดแข่งขันที่สมบูรณ์ไม่มีจริง มีแต่ความยากจนทั่วโลกในสัดส่วนที่สูง รวมถึงการใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลืองโดยคนกลุ่มน้อย ในขณะที่คนส่วนใหญ่ไม่ได้รับการบำบัดแม้ความจำเป็นขั้นพื้นฐาน

การที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักมาถึงจุดติดตันในการแก้ไขปัญหาความยากจนอันเป็นประเด็นสำคัญของทฤษฎีการกระจายผลผลิต ก็เพราะเศรษฐศาสตร์กระแสหลักวางอยู่บนข้อสมมติว่าด้วยความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ซึ่งคับแคบและเป็นจริงเพียงบางสถานการณ์เท่านั้น และประเด็นที่สำคัญที่สุดก็คือเศรษฐศาสตร์กระแสหลักไม่เข้าใจว่ามนุษย์มีจิตที่มีความหลากหลายในเชิงระดับ มีวิวัฒนาการของจิตและมีความสามารถในการพัฒนาจิตใจจนถึงขั้นมีปัญญา ที่สามารถเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริงอย่างชัดเจนได้

ในทางตรงข้าม พุทธเศรษฐศาสตร์ให้ความสำคัญกับสถานการณ์ที่เป็นจริง

มีตลาดแข่งขันสมบูรณ์ ที่เป็นเพียงจินตนาการที่มนุษย์สมมติขึ้นโดยยังไม่ปรากฏว่ามีอยู่ที่ใดในโลกนี้ ดังนั้น หลักการกระจายผลผลิตเพื่อให้เกิดความดีสุขแก่สังคมได้อย่างแท้จริง จึงจำเป็นจะต้องมาจากการพัฒนาทฤษฎีการกระจายผลผลิตที่วางอยู่บนหลักการของความพอเพียง การพึ่งตนเอง และความเมตตากรุณา อันจะนำไปสู่เงื่อนไขที่สร้างให้เกิดความสมดุลระหว่างตลาด รัฐ และประชาคม นั่นคือ ผู้ที่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ เช่น ผู้พิการ ผู้เจ็บป่วยเรื้อรัง เด็ก หรือคนชรา เป็นต้น ไม่สามารถอาศัยกลไกตลาดในระบบทุนนิยมเพื่อการกระจายผลผลิตได้ หากแต่ต้องอาศัยฝ่ายประชาคม เช่น ครอบครัว สถาบันชุมชน องค์กรศาสนา กลุ่มวิสาหกิจในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มออมทรัพย์หรือกลุ่มที่ทำการผลิตสินค้าและบริการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนรัฐบาลกลาง ทำหน้าที่กระจายผลผลิตเพื่อให้สามารถบำบัดความจำเป็นขั้นพื้นฐานให้แก่ทุกคนได้ในสังคม

โดยที่รัฐบาลจากส่วนกลางจะต้องโอนทรัพยากรและการบริหารจัดการในส่วนนี้ ในปริมาณที่มากพอสมควรไปสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพราะอยู่ใกล้กับปัญหามากที่สุด ส่วนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ควรจะมีรูปแบบบริหารจัดการที่ชาญฉลาด โดยแทนที่จะเอาทรัพยากรทั้งหมดให้เป็นสวัสดิการของผู้ต้องการความช่วยเหลือโดยตรงส่วนหนึ่งควรจะนำไปสมทบทุนส่งเสริมการประกอบอาชีพ โดยมีเงื่อนไขให้ผู้ที่มีอาชีพนำรายได้กลับไปช่วยให้ผู้ที่ไม่สามารถช่วยตัวเอง ลักษณะเช่นนี้จะเป็นการกระทำที่มีประสิทธิภาพสูงสุด เพราะเป็นการช่วยให้ผู้ที่ไม่มียานพาหนะไม่มีรายได้สามารถมีงานทำและมีรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ ขณะที่สมควรได้รับสวัสดิการที่ไม่สามารถช่วยตัวเองได้และมีใช้สมาชิกในครอบครัวของผู้มีรายได้โดยตรง รายได้จากการมีงานทำส่วนหนึ่งของผู้ที่สามารถทำงานและมีรายได้ควรจะถูกนำไปเพื่อใช้ในการดูแลเป็นสวัสดิการสังคมแก่สมาชิกในชุมชน ที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้

ในขณะที่สถาบันศาสนาก็สมควรเข้ามามีส่วนร่วมในการกระจายผลผลิตด้วยแท้ที่จริงสถาบันศาสนาไม่ได้มีบทบาทเฉพาะการสอนธรรมะเพื่อยกระดับปัญญาของบุคคลแต่อย่างเดียว แต่สมควรทำหน้าที่ในการช่วยเหลือผู้ที่ตกอยู่ในความทุกข์ยากเหล่านี้ให้พ้นทุกข์ได้ด้วย โดยนอกจากจะทำหน้าที่เป็นที่พึ่งทางใจแก่ผู้คนแล้ว ทรัพย์สินเงินทองที่ได้จากการบริจาคจากทั้งภายในชุมชนและภายนอก ก็ควรมีการจัดสรรในลักษณะ

ที่ก่อให้เกิดสวัสดิการต่างๆ ในวงกว้าง เหมือนเช่นกรณีขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ด้วย ตัวอย่างของการสงเคราะห์ประชาชนแบบของท่านพระอาจารย์พยอม กัลยาโณ แห่งวัดสวนแก้วนั้น ล้วนเป็นตัวอย่างที่ดีของพระสงฆ์ ที่ออกมาช่วยแก้ปัญหาความทุกข์ของชาวบ้าน ลักษณะดังกล่าวไม่ควรจะจำกัดเฉพาะสถาบันในพุทธศาสนา แม้แต่คริสต์และอิสลามก็เชื่อว่าน่าจะมีระบบเช่นนี้ แต่ที่สำคัญก็คือวัดในพระพุทธศาสนาควรจะได้รับการส่งเสริมให้ทำหน้าที่ในลักษณะเช่นนี้นี้นี้มากกว่านี้และให้มีปริมาณเพิ่มมากขึ้น

ครอบครัว สถาบันชุมชน และกลุ่มวิชาชีพในชุมชนก็สมควรมีส่วนในการกระจายผลผลิตเช่นเดียวกัน เพียงแต่ครอบครัวหนึ่งแบ่งปันอาหารให้อีกครอบครัวหนึ่งเท่านั้นก็นับเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีของการกระจายผลผลิตแล้ว

การกระจายผลผลิตในพุทธเศรษฐศาสตร์ที่สอดคล้องกับลักษณะ ประชาธิปไตยพหุนิยม

ก่อนที่จะพิจารณาการกระจายผลผลิตในระดับสังคมและประเทศ ซึ่งจะต้องมีประเด็นในเรื่องโครงสร้างของสังคมเข้ามาเกี่ยวข้อง ควรจะเริ่มจากความเข้าใจความหมายเบื้องต้นของประชาธิปไตย (democracy) และประชาธิปไตยแบบพหุนิยม (democracatic pluralism) ประชาธิปไตยประกอบด้วยคำสองคำที่มีความหมายมารวมกัน ประชานั้นมาจากคำว่า ประชาชน ส่วนธิปไตยนั้น ย่อมาจากคำว่า อธิปไตย ซึ่งแปลความต่อไปได้ว่าเป็นอำนาจสูงสุด เช่น ประเทศที่มีอิสรภาพและมีศักดิ์ศรี ประเทศนั้นๆ ย่อมต้องมีอธิปไตย กล่าวคือ มีอำนาจสูงสุดที่จะถูกละเมิดโดยประเทศอื่นๆ ไม่ได้ เช่นเดียวกับ เสรีชน ที่มีความหมายจากตะวันตกว่าไม่ได้เป็นทาส หรือขึ้นอยู่กับใครเป็นผู้ที่มีศักดิ์ศรีก็ย่อมมีสิทธิที่ผู้อื่นจะล่วงละเมิดไม่ได้ ตรงนี้มีความแตกต่างกับเสรีชนในพุทธธรรมกล่าวคือ เสรีชนแบบพุทธ นั่นคือผู้ที่ไม่ถูกครอบงำโดยกิเลสของตนเอง หรือผู้ที่สามารถเอาชนะใจตนเองได้ จึงเป็นเสรีชนในความหมายที่แท้จริง ส่วนศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ถ้าไม่ระมัดระวังอาจจะเป็นอัตตาหรือความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน ซึ่งก่อให้เกิดการหลงผิดได้ ความแตกต่างเหล่านี้จะต้องทำความเข้าใจให้ดี มิฉะนั้นจะสับสน เนื่องจากฐานความคิดจากตะวันออกและตะวันตกต่างกัน ตะวัน

ตจะเน้นด้านกายภาพและวัตถุเป็นหลัก ส่วนตะวันออกจะเน้นเรื่องจิตเป็นสำคัญเนื่องจากเห็นว่าจิตเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่ไปกำหนดทุกสิ่งทุกอย่าง

ดังนั้นคำว่าประชาธิปไตยจึงแปลว่าอำนาจสูงสุดอยู่ที่ประชาชน นั่นก็คือเป็นระบบการปกครองที่จำเป็นต้องเอาผลประโยชน์ของประชาชนเป็นที่ตั้ง แต่ประเด็นที่เกิดขึ้นและเป็นข้อเท็จจริงก็คือ ประชาชนจะมีความมั่นคงร่วมกันได้จะต้องอยู่ภายใต้การคุ้มครองของรัฐ ซึ่งก็คือสถาบันที่ปัจเจกชนแต่ละคนมอบอำนาจในการบริหาร อำนาจตุลาการคืออำนาจสร้างกฎหมายและควบคุมการบังคับใช้ และอำนาจนิติบัญญัติคืออำนาจในการออกกฎหมายมาบังคับใช้ ทั้งหมดนี้ก็เพื่อสันติสุข หรือความสงบสุขของทุกๆ คนในสังคม ขณะเดียวกันประชาชนทุกคนจะต้องมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพื่อการดำรงชีพที่ต้องทำการผลิตการกระจายผลผลิต และการบริโภค ซึ่งมีตลาดเป็นกลไกที่จะช่วยส่งสัญญาณให้เกิดมีการผลิต กำหนดการกระจายผลผลิตเพื่อนำไปสู่การบริโภคในที่สุด ดังนั้นตลาดจึงเป็นกลไกสำคัญอีกกลไกหนึ่งที่เป็นเครื่องหมายแทนกิจกรรมทางเศรษฐกิจหรืออาจจะเรียกว่า ธุรกิจ หรือ ธุรกิจก็ได้

เมื่อเป็นเช่นนี้อำนาจอธิปไตยจึงไม่อยู่ที่ประชาชนทั้งหมดต่อไป แต่ไปอยู่ที่รัฐและอยู่ที่ตลาดด้วย นี่คือความหมายของประชาธิปไตยพหุนิยม คือ อำนาจมิได้รวมศูนย์อยู่ที่ประชาชนทั้งหมด แต่ถูกแบ่งไปให้รัฐและกิจกรรมทางเศรษฐกิจนั่นก็คือตลาดในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยที่สังคมจะมีความสุขหรือไม่ก็อยู่ที่ดุลภาพของทั้งสามส่วนดังกล่าว ซึ่งในกรณีของประชาชนเมื่อถูกแบ่งอำนาจอธิปไตยออกไปให้กับรัฐ และถูกตลาดเอากิจกรรมทางเศรษฐกิจไปดูแลแล้ว ส่วนที่เหลือคือ ประชาสังคม (civil society) ดังนั้นสังคมที่สงบสุขจะต้องมีการถ่วงดุลแห่งอำนาจทั้งสามกลุ่มอย่างพอดี ในลักษณะดังภาพที่ 10

แผนภาพที่ 10 ลักษณะการถ่วงดุลของอำนาจทั้งสามกลุ่ม

ประชาสังคม สามารถควบคุมรัฐให้อำนาจอธิปไตยเพื่อความสงบสุขของสังคมและเพื่อจะให้เกิดความสงบสุขทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นของความสงบสุขในมิติต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง รัฐจะต้องสามารถควบคุมการทำงานในระบบตลาด เพื่อสร้างความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจและสังคม ในขณะที่เดียวกันตลาดก็จะทำหน้าที่ในการจัดสรรผลผลิตเพื่อประโยชน์สุขของทุกคน สังคมหรือประเทศที่มีคุณภาพเช่นนี้ จะมีลักษณะที่เรียกว่าเป็นประชาธิปไตยพหุนิยม คือมีอำนาจทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ คานกันและเกื้อกูลกันเป็นอย่างดีในอดีที่ผ่านมาในประเทศคอมมิวนิสต์ที่อธิบายตัวเองว่า เป็นประชาธิปไตยรวมศูนย์คือการรวมศูนย์อำนาจของกรรมกรเพื่อเผด็จการหรือกดทับอำนาจนายทุน แต่ผลกลับปรากฏว่า รัฐมีอำนาจมากเกินไป ประชาสังคมหมดอำนาจ รัฐเป็นผู้ควบคุมกิจการทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตและการกระจายผลผลิต นั่นก็คือควบคุมการตลาดและตลาดก็กลับมาควบคุมประชาชนอีกต่อหนึ่งดังภาพที่ 11

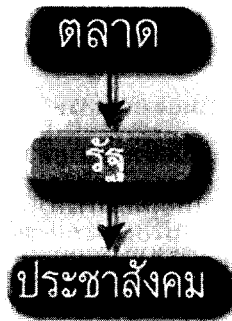
แผนภาพที่ 11 การถูกควบคุมจากรัฐและตลาด

ภาพที่ 11 ต่างกับ ภาพที่ 10 ในแง่ที่ประชาสังคมไม่สามารถควบคุมภาครัฐได้จึงเกิดภาวะระส่ำระสาย ผลที่เกิดตามมาในเบื้องต้นก็คือ การด้อยประสิทธิภาพในการบริหารกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เกิดเป็นปัญหาความขาดแคลนทางเศรษฐกิจในที่สุดประชาชนในประเทศเหล่านั้นได้พากันรวมตัวล้มล้างอำนาจรัฐลง

ในที่สุดอีกทางหนึ่ง ซึ่งก็คือภาพของระบบทุนนิยมในปัจจุบัน ซึ่งทุน หรือธุรกิจ

หรือตลาดมีอำนาจสูงสุด สามารถครอบงำกลไกของรัฐให้รับใช้ผลประโยชน์ของกลุ่มเศรษฐกิจของพรรคพวกของตน ขณะเดียวกันรัฐก็มีอำนาจเด็ดขาดเหนือประชาสังคม ดังภาพที่ 12

แผนภาพที่ 12 การถูกควบคุมจากตลาดและรัฐ

ระบบเช่นนี้เป็นระบบที่บิดเบือน เป็นระบบที่ทำให้การใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิต การกระจายผลผลิตไม่มีประสิทธิภาพ สิ่งที่เกิดขึ้นตามมา คือ ทรัพยากรธรรมชาติถูกใช้ไปในลักษณะเป็นการทำลายล้าง ผลที่ตามมาก็คือ ผู้ที่มีอำนาจต่อรองน้อย คือ คนยาก คนจนก็จะประสบกับปัญหาอดคัดขัดสน ตลอดจนถูกแรงบีบคั้นทางเศรษฐกิจอย่างรุนแรง คนเป็นจำนวนมากในกลุ่มนี้ไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้หรือการดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วย ความแร้นแค้น ขณะที่ทรัพยากรถูกทำลายในอัตราเร่ง ระบบนี้จึงเป็นระบบทำลายตัวเองของมนุษยชาติ

จะเห็นได้ว่าการที่ประเทศคอมมิวนิสต์ เช่น จีน หรือ เวียดนาม พยายามปรับเปลี่ยนจากสังคมนิยมคอมมิวนิสต์มาเป็นทุนนิยม ซึ่งแม้จะช่วยแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในระยะสั้น แต่จะนำไปสู่ความหายนะในรอบใหม่ที่มีความรุนแรงมากกว่าเก่าและไม่สามารถระบุตัวผู้ร้ายได้อย่างชัดเจน เพราะ “ตลาด” ไม่มีตัวตนที่เด่นชัดเหมือนรัฐ

การล้มล้างตลาดหรืออิทธิพลของธุรกิจ จึงเป็นเรื่องที่ยากกว่าการล้มล้างรัฐบาลซึ่งเป็นตัวแทนของรัฐ ดังนั้นถ้าไม่มีการปรับเปลี่ยนไปสู่การกระจายผลผลิตแบบพุทธเศรษฐศาสตร์ที่สอดคล้องกับลักษณะประชาธิปไตยพหุนิยมแล้ว ทางรอดของมนุษย์ในระยะยาวมีไม่มากนัก ซึ่งในระยะสั้นก็คือไม่มีसानติสุขในสังคม

ในขณะที่ประชาธิปไตยพหุนิยมเน้นการคำนานอำนาจขององค์อำนาจทั้งสาม พุทธเศรษฐศาสตร์ไปไกลกว่าการคำนานอำนาจเหล่านั้น เพราะทุกๆ อย่างจะต้องประกอบด้วย เมตตาธรรม คือ ความมีเมตตากรุณาต่อกัน ผู้ที่พ้นจากทุกข์อันเนื่องจากมีปัจจัยสี่เกินพอแล้วย่อมสามารถแบ่งปันปัจจัยเหล่านั้นให้แก่ผู้ที่ยังขาดแคลน

เมื่อพิจารณาตามทฤษฎีการกระจายผลผลิตแล้วประชาคม (ครอบครัว ชุมชน องค์ศาสนา) จึงควรมีส่วนในการกระจายผลผลิตตามหลักความเมตตากรุณา อันเป็นหนึ่งในหลักการกระจายผลผลิตตามแนวพุทธเศรษฐศาสตร์ ในขณะเดียวกันความเมตตากรุณาที่เกิดขึ้นในประชาคม ย่อมจะเป็นตัวประสานให้ประชาคมมีความเข้มแข็งและสามารถต่อรองกับกลุ่มธุรกิจ (ตลาด) และรัฐได้

ในขณะที่ตลาดก็ทำหน้าที่จัดสรรทรัพยากรด้วยหลักการ การพึงตนเอง โดยมีรัฐและประชาคมทำหน้าที่ในการจัดสรรผลผลิตในระดับภาพรวมและในกรณีที่ตลาดไม่สามารถทำหน้าที่ได้โดยสมบูรณ์ ตลอดจนจะต้องทำหน้าที่ส่งเสริมให้ตลาดสามารถทำหน้าที่ได้อย่างมีศีลธรรมด้วย

ความสมดุลดังกล่าว จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อทั้งฝ่ายตลาด รัฐ และประชาคมสามารถตรวจสอบซึ่งกันและกันได้ มีการสร้างสมดุลคานกันในเชิงอำนาจภายใต้ความร่วมมือซึ่งกันและกันตามหน้าที่อันเหมาะสมของแต่ละฝ่าย

รูปแบบของการกระจายผลผลิตตามแนวพุทธเศรษฐศาสตร์

1. เกษตรทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ

นอกจากการพิจารณาการกระจายผลผลิตโดยพิจารณาจากโครงสร้างของสังคมในรูปแบบของประชาธิปไตยพหุนิยม โดยที่พุทธเศรษฐศาสตร์เพิ่มมิติด้านเมตตาธรรมเข้าไปด้วย ในระดับปัจเจกชนก็มีวิธีการที่จะต้องมีการกระจายผลผลิตเพื่อแก้ปัญหา

ความทุกข์ยากของประชาชนโดยทั่วไป อันเนื่องมาจากการขาดปัจจัยสี่ที่มีสาเหตุหลักจากระบบเศรษฐกิจถูกรอบงำโดยระบบทุน ทำให้รัฐบาลที่ใช้อำนาจอธิปไตยแทนรัฐถูกรอบงำด้วยผลประโยชน์ทางธุรกิจ กลายเป็นรัฐบาลที่อยู่ใต้การครอบงำของธุรกิจการเมือง สำหรับกรณีของประเทศไทยซึ่งยังคงมีเกษตรกรเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ โดยส่วนที่มีจำนวนมากที่สุด ได้แก่ เกษตรกรรายย่อย ทั้งนี้เนื่องจากตลาดต้องมีต้นทุนด้านค่าขนส่ง ค่าใช้จ่ายด้านการบริหารจัดการ และกำไรของผู้ประกอบการตลอดจนการไม่มีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมของเกษตรกรเอง หรือมีน้อยมาก ทำให้ตลาดกลับทำหน้าที่เป็นเครื่องมือขูดรีดผลผลิตส่วนเกินจากเกษตรกรรายย่อย เป็นการซ้ำเติมเกษตรกรเหล่านั้นให้ได้รับความทุกข์ยากเพิ่มมากขึ้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงทราบความจริงในข้อนี้ดีและทราบว่า ปัญหาใหญ่ของเกษตรกรเกิดจากการพึ่งตลาดเป็นหลักเนื่องจากการปลูกพืชเชิงเดี่ยวหรือพืชเศรษฐกิจที่มีผลดีเพียงประการเดียว คือมีปริมาณมากพอที่จะทำให้พ่อค้าสนใจรับซื้อเพราะคุ้มค่าขนส่ง ค่าบริหารจัดการและกำไร แต่ไม่ได้คิดในแง่ของเกษตรกรว่า เกษตรกรจะได้ราคาคุ้มต้นทุนการผลิตที่เป็นจริงทั้งหมดหรือไม่ ตัวเกษตรกรและครอบครัวจะอยู่ได้หรือไม่ เกษตรกรและครอบครัวจะต้องเผชิญกับปัญหาสารเคมีและยาฆ่าแมลง ตลอดจนยาฆ่าวัชพืชหรือไม่ เนื่องจาก ไม่ใช่คำถามที่น่าสนใจสำหรับเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก เพราะเป็นเรื่องของการผลิตไม่เกี่ยวข้องกับตลาดโดยตรง

ด้วยเหตุผลดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จึงได้ทรงเสนอแนวทางใหม่สำหรับเกษตรกรที่เรียกว่า เกษตรทฤษฎีใหม่ จึงมีคำถามว่าทฤษฎีใหม่มีความแตกต่างจากทฤษฎีเก่า อย่างไรคำตอบก็คือ ทฤษฎีเก่าเน้นการแบ่งงานกันทำ คือผลิตสินค้าอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียวที่ตนเองมีความถนัดมากที่สุด แล้วนำไปจำหน่ายในตลาดเพื่อจะได้เงินมาซื้อสินค้าอื่นๆ ที่ตนต้องการในภายหลัง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ทฤษฎีประสิทธิภาพอันเกิดจากการแบ่งงานกันทำของ อדם สมิท ที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักอธิบายว่าเป็นบิดาหรือปรมาจารย์ของวิชาเศรษฐศาสตร์นั่นเอง ทฤษฎีใหม่มีข้อเสนอในทางตรงข้าม เนื่องจากพบข้อเท็จจริงว่าตลาดไม่มีประสิทธิภาพสำหรับเกษตรกร หรือผู้ผลิตรายย่อยอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก ดังนั้นสำหรับเกษตรกรรายย่อยทางออกที่ถูกที่ควรก็คือ การผลิตทุกสิ่งทุกอย่างที่จำเป็นเพื่อการบริโภคในครัวเรือนก่อนโดยไม่มุ่งผลิต

เพื่อขาย ถ้าเป็นภาษาอีสานจะเรียกว่า เฮ็ดอยู่ เฮ็ดกินก่อน เหลือจึงจะขาย วิธีนี้ นอกจากจะช่วยให้เกษตรกรรายย่อยพอมีพอกินแล้ว ยังเพิ่มอำนาจต่อรองได้ด้วย เพราะการที่เกษตรกรรายย่อยสูญเสียอำนาจต่อรอง มีสาเหตุสำคัญมาจากการมีรายได้และ/หรือผลผลิตที่ไม่พอจะเลี้ยงชีพตนเองและครอบครัวนั่นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้แม้จะถูกตั้งเงื่อนไขอย่างไรจากภายนอกก็จะยอมเสมอไป เพื่อให้ตนเองและครอบครัวได้มีชีวิตรอดในวันนี้ ส่วนวันต่อไปเป็นเรื่องที่จะต้องหาทางแก้ไขต่อไปเมื่อวันเหล่านั้นมาถึง แต่ถ้าหากเกษตรกรรายย่อยเหล่านี้มีพอกินพอใช้ในครอบครัวทุกวันแล้ว ถึงจะขายไม่ได้ก็ไม่เดือดร้อน ส่วนเกินสามารถแจกให้เพื่อนบ้าน หรือโยนทิ้งไปก็จะกลับกลายเป็นปุ๋ยพืชสดให้กับแปลงเกษตรของตนได้

วิธีการเช่นนี้ยังพิสูจน์ได้ว่าเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพสูงสุด ยกตัวอย่างเช่น เกษตรกรอาจจะผลิตสินค้าอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วนำไปจำหน่ายได้หน่วยละ 50 บาท แต่เมื่อไปถึงตลาดสินค้าดังกล่าวจะมีราคา 100 บาท เพราะต้องบวกค่าขนส่ง ค่าการจัดการ และกำไรของผู้ประกอบการ ซึ่งอาจจะเรียกรวมกันว่า ค่าการตลาด (transaction cost) ส่วนเงิน 50 บาท ที่ได้รับหากนำไปซื้อ สินค้าจากที่อื่นๆ ก็จะต้องเสียค่าการตลาดไปอีกครั้งหนึ่งได้สินค้าที่ได้รับจากเงิน 50 บาท จะมีมูลค่าจริงเท่ากับ 25 บาทเท่านั้น ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าถ้าหากเกษตรกรผลิตเองและบริโภคเองทั้งหมด ก็จะใช้พื้นที่เพียงหนึ่งในสี่ของพื้นที่ทั้งหมด ถ้าหากสมมุติว่าถ้าผลิตเพื่อขายแล้วอยู่ได้ ต้องใช้เนื้อที่ถึง 20 ไร่ ในกรณีนี้เกษตรกรอาจจะใช้เนื้อที่เพียง 5 ไร่ก็สามารถอยู่ได้แล้ว แต่ถ้าหากเขามีเนื้อที่กว่า 10 ไร่ ถ้าผลิตแบบเดิมคือผลิตพืชชนิดเดียวเพื่อจำหน่ายก็จะอยู่ไม่ได้ แต่ถ้าในพื้นที่เท่ากันถ้าผลิตเพื่อการบริโภคเอง จะมีผลิตผลเหลือเพื่อการจำหน่ายภายหลังจากมีการบริโภคในครัวเรือนแล้วอีกเท่าตัว และถึงแม้จะเอาส่วนที่เหลือไปขายและถูกค่าการตลาดแบ่งเอาไปครึ่งหนึ่งก็ยังเหลือเงินสด เพราะความจำเป็นในครอบครัวในด้านปัจจัยสี่ได้รับการตอบสนองหมดสิ้นแล้ว และถ้าจะให้ดีกว่านั้นแทนที่จะขายไปตลาดทั้งหมด การนำมาแบ่งปันให้เพื่อนบ้านและผู้ทุกข์ยากย่อมเป็นวิธีการกระจายผลผลิตตามหลักเมตตาธรรมแบบพุทธเศรษฐศาสตร์ เพราะการให้โดยไม่หวังผลตอบแทน ก็คือการได้ความสุขเป็นการตอบแทนอย่างเต็มที่ ซึ่งเป็นเรื่องจริงที่เกิดจากประสบการณ์ตรงผ่านการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

โดยทั่วไปเกษตรทฤษฎีใหม่มิได้มีเฉพาะขั้นตอนนี้ แต่เพียงกรณีเดียว หากแต่ยังมีขั้นตอนอื่นๆ อีกรวมทั้งสิ้นเป็นสามขั้นตอน

ขั้นแรก เกษตรกรผลิตทุกอย่างทุกอย่างเพื่อสนองความต้องการปัจจัยสี่ในครอบครัวของตนเอง ดังที่ได้กล่าวมาแล้วซึ่งถือได้ว่าเป็นขั้นตอนพื้นฐาน เมื่อมีปัจจัยสี่ครบสำหรับครอบครัวและสามารถมีรายได้จากการจำหน่ายผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคได้ พร้อมทั้งสามารถบริจาคเป็นทานเพื่อช่วยบรรเทาทุกข์ของผู้อื่นได้ด้วย ขณะที่บางครอบครัวก็สามารถมีเงินออมได้จากการจำหน่ายผลผลิตส่วนเกินที่เหลือจากการบริโภคภายในครอบครัว

ขั้นที่สอง ถ้าหากมีการรวมกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตแล้ว มีการรวมตัวกันนำเอาวัตถุดิบที่สามารถหาได้ภายในท้องถิ่น หรือเหลือจากการบริโภคมาทำการผลิตเพื่อจำหน่ายภายในชุมชนของตนเอง แล้วค่อยขยายออกไปภายนอก ไปสู่ระดับภูมิภาคและไปสู่ระดับประเทศในที่สุด ขั้นตอนที่สำคัญสำหรับประเด็นนี้ก็คือ การลงทุนนั้นควรนำเงินมาจากเงินออมที่รวบรวมได้จากสมาชิกและเมื่อนำไปทำการผลิต จะช่วยให้มีการจ้างงานและมีรายได้เกิดขึ้นภายในกลุ่ม สินค้าที่ผลิตได้จะมีมูลค่าเพิ่มมากขึ้นและวางจำหน่ายได้ระยะยาวนานมากกว่าในตลาด เพราะเป็นการแปรรูปจากวัตถุดิบไปแล้ว เป็นการเพิ่มอำนาจต่อรองในตัวได้อีกประการหนึ่ง เพราะหากจำหน่ายไม่หมดภายในระยะเวลาสั้นๆ ก็ไม่เสียหาย สามารถเก็บไว้ขายต่อไปได้อีกภายหลัง รายได้จากการผลิตส่วนหนึ่งจะต้องนำมาใช้เพื่อสวัสดิการชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มผู้ที่ยังขาดปัจจัยที่อยู่อาศัยอยู่ในชุมชนและไม่มีครอบครัวที่จะให้การดูแลอุปการะ หรือกลุ่มผู้ที่ไม่มีความสามารถในการประกอบอาชีพได้เอง

ขั้นที่สาม ส่งเสริมให้กลุ่มที่สามารถรวมตัวกันได้อย่างเข้มแข็งแล้วและมีตลาดภายในประเทศมั่นคงระดับหนึ่ง มีอำนาจต่อรองกับธุรกิจขนาดใหญ่หรือร่วมทุนกับธุรกิจการเงินขนาดใหญ่ ทำการผลิตเพื่อจำหน่ายแข่งขันกับต่างประเทศ ซึ่งเมื่อถึงขั้นนี้แล้วย่อมไม่มีความจนเหลืออยู่ในหมู่สมาชิก แต่สมาชิกควรจะต้องมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในการจัดสวัสดิการให้แก่ชุมชน เพื่อเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน เนื่องจากสามารถช่วยเหลือเกื้อกูลกันเองได้ในหมู่สมาชิก เพื่อสร้างความมั่นคงในชีวิตให้แก่สมาชิกทุกคนในชุมชน

2. ระบบแลกเปลี่ยนชุมชน

แต่ทั้งหมดนี้ ถ้าจะช่วยเร่งการขยายตัวของกระจายผลผลิตเพื่อแก้ปัญหาความยากจนด้วยเศรษฐกิจพอเพียง อีกทั้งเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันถึงผลกระทบที่ไม่พึงประสงค์จากภายนอกพร้อมกันไป ควรจะมี “ระบบแลกเปลี่ยนภายในชุมชนและระหว่างชุมชน” เพื่อลดอิทธิพลจากการครอบงำจากปัจจัยที่เป็นเงินทุนจากภายนอกและลดความผันผวนของค่าเงินบาทของประเทศที่ผูกติดกับค่าเงินของต่างประเทศ โดยที่รัฐบาลของประเทศไทยไม่อาจควบคุมและแทรกแซงได้โดยตรง ทั้งนี้เนื่องจากเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์หรือเศรษฐกิจที่ไม่ถูกจำกัดโดยพรมแดนของประเทศ โดยหลักการรัฐบาลจะไม่สามารถควบคุมปริมาณเงิน อัตราแลกเปลี่ยน และอัตราดอกเบี้ยได้ การเปลี่ยนแปลงในเชิงปริมาณของอัตราเหล่านี้ทำให้เกิดการผันผวนหรือการขึ้นลงของเศรษฐกิจได้ ซึ่งก็จะทำให้ชีวิตของคนในสังคมขาดเสถียรภาพ ระบบแลกเปลี่ยนภายในชุมชนและระหว่างชุมชนยังสามารถช่วยกระตุ้นการผลิตภายในท้องถิ่นออกไปสู่ภายนอก ช่วยให้สมาชิกสามารถออมเงินเพื่อใช้ในกรณีจำเป็นกับภายนอก และช่วยให้กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตสามารถขยายการผลิตได้โดยไม่ต้องอาศัยตัวเงินที่มักจะจะมีจำกัดในขณะใดขณะหนึ่งมากนัก นอกจากนี้ปัจจัยที่จำเป็นต้องหามาจากภายนอกชุมชน เพื่อเป็นกลลดความจำเป็นในการใช้ทุนที่เป็นตัวเงินจำนวนมากเพื่อใช้ในการผลิตเพราะส่วนหนึ่งสามารถทดแทนกันได้ด้วยการแลกเปลี่ยนสินค้าภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่ม นอกจากนั้นการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน นอกจากเป็นการลดความจำเป็นในการต้องมีเงินสดมากๆ แล้ว ยังช่วยลดค่าการตลาดระหว่างกันได้ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เป็นกำไร แต่ถ้าหากการแลกเปลี่ยนกันภายในชุมชนก็จะลดต้นทุนค่าขนส่งลงไปได้อีกด้วย

ในการช่วยทำให้เกิดสถานการณ์เช่นนี้ เป็นหน้าที่ของรัฐบาล องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันทางศาสนา และปัญญาชน หรือปราชญ์ชาวบ้านต้องร่วมมือกัน ให้เกิดเป็นองค์กรประชาชนที่ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจในรูปแบบต่างๆ ตามที่ได้กล่าวมานี้ ส่วนเกินที่ได้จากระบบการผลิตสามารถนำไปช่วยให้ผู้ที่ไม่สามารถประกอบอาชีพได้ในรูปของสวัสดิการ การกระจายผลผลิตโดยวิธีนี้เป็นการแก้ปัญหาความยากจนหรือความทุกข์ที่เกิดจากการขาดแคลนปัจจัยสี่ รวมทั้งความทุกข์ทางใจที่เกิดจากความโดดเดี่ยวด้วยพลังของชุมชน ทั้งหมดเป็นความทุกข์หรือความยากจนที่สามารถแก้ไขได้โดย

ง่ายด้วยข้อเสนอจากทฤษฎีการกระจายผลผลิตตามแนวพุทธเศรษฐศาสตร์ ส่วนความทุกข์ของผู้ที่ไม่มีความมั่นคงทางจิต ถึงแม้จะมีทรัพย์สินเงินทองมากมายคงจะบำบัดได้ด้วยการเข้าถึงพุทธธรรมอย่างแท้จริงเท่านั้น คงจะใช้เงินไปลดความทุกข์ไม่ได้อย่างแน่นอน

สรุป

ทฤษฎีการกระจายผลผลิตของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก วางอยู่บนข้อสมมติเรื่องความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน เพื่อนำไปสู่ความพึงพอใจของสังคมโดยรวม หรือที่เรียกว่า “สวัสดิการ” (welfare) โดยอาศัยความสามารถในการผลิต ซึ่งพยายามวัดด้วยสิ่งที่เรียกว่า “ผลิตภาพ” (productivity) โดยเชื่อกันว่าเป็นเงื่อนไขเดียวที่จะทำให้เกิดความยุติธรรม ส่วนการกระจายผลผลิตตามความสามารถในการผลิตนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่สำคัญคือตลาดที่มีการแข่งขันสมบูรณ์ (perfect competition) ซึ่งไม่เคยเกิดขึ้นจริงทั้งในอดีต ปัจจุบัน และคาดได้ว่าคงไม่เกิดได้ง่ายในอนาคต

ในขณะที่พุทธเศรษฐศาสตร์พัฒนาทฤษฎีการกระจายผลผลิตโดยวางอยู่บนหลักการอันเป็นคุณภาพภายในจิตใจ โดยมี “ความพอเพียง” และ “การพึ่งตนเอง” เป็นฐานตั้งต้น เพื่อยกระดับไปถึงหลัก “ความเมตตากรุณา” อันเป็นคุณภาพภายในจิตใจที่เป็นเงื่อนไขจำเป็น (necessary condition) ที่จะนำไปสู่ความดีสุขของสังคม วัฏธรรมของการกระจายผลผลิตตามหลักเมตตากรุณาเบื้องต้นที่สุดก็คือ การกระจายผลผลิตจากเกณฑ์ความจำเป็นขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นอยู่แบบพอดี โดยไม่ก่อให้เกิดการเบียดเบียนตน ชุมชน และธรรมชาติ พร้อมกับการมีเงื่อนไขของสภาพความสมดุลระหว่างระบบตลาด รัฐ และประชาคม

เกษตรทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ นับเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนของการกระจายผลผลิตที่เป็นไปเพื่อการขจัดความยากจนอันเกิดจากความขาดแคลนในปัจจุบันสี่ให้หมดไป โดยต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจ ภาคประชาคม และจำเป็นต้องมีการพัฒนาระบบขึ้นมารองรับการกระจายผลผลิตดังกล่าวให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด ซึ่งข้อเสนอหนึ่งของพุทธเศรษฐศาสตร์ก็คือการพัฒนาระบบแลกเปลี่ยนชุมชน ซึ่งจะเป็ทั้งระบบที่รองรับความผันผวนอันเกิดจากปัจจัยภายนอก

ที่ไม่สามารถควบคุมได้ และยังเป็นระบบที่ช่วยกระตุ้นให้เกิดการผลิตภายในท้องถิ่นออกไปสู่ภายนอกเพื่อให้มีเงินออม เพื่อใช้ในกรณีจำเป็นกับภายนอก เป็นต้น การปฏิบัติเช่นนี้จึงเป็นการพัฒนาให้เกิดการกระจายผลผลิตเพื่อสร้างคานาดีสู่ให้แก่วัฒนธรรมได้อย่างเป็นระบบ

หนังสืออ่านประกอบ

อภิชาต พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์: วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์ สาขาต่างๆ พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2547).

อภิชาต พันธเสน, “จุดยืนของพุทธเศรษฐศาสตร์กับปัญหาความยากจน (ความทุกข์)” เสนอต่อ KPI Congress V 15-17 พฤศจิกายน 2546 ศูนย์ประชุมสหประชาชาติ กรุงเทพมหานคร.

บทที่ 7 : การเชื่อมโยงการผลิต การบริโภค และการกระจายผลผลิต

ตามแนวพุทธเศรษฐศาสตร์

ความยาว : 3 ชั่วโมง

ผู้รับผิดชอบ: พงษธร ตันติฤทธิศักดิ์

ภาพรวมการผลิตและการบริโภค

เพื่อให้เกิดความยั่งยืนและความพอเพียงของระบบเศรษฐกิจทั้งระบบที่จะนำไปสู่สันติสุขของสังคมทั้งหมด การเชื่อมโยงประเด็นต่างๆ ที่ได้ศึกษาข้างต้น ได้แก่ การผลิต การบริโภค และการกระจายผลผลิตเข้าด้วยกันจึงเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง การเชื่อมโยงเพื่อให้เห็นภาพทั้งระบบ จะช่วยสะท้อนความเป็นจริงทางเศรษฐกิจที่ไม่อาจแยกส่วนการผลิต การบริโภค และการกระจายผลผลิตออกจากกันได้ การเพิกเฉยต่อความสำคัญในส่วนใดส่วนหนึ่งย่อมนำมาซึ่งความไม่สมบูรณ์ของระบบทั้งหมด

การนำเสนอในบทนี้ ส่วนแรกจะแสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงระหว่างการผลิตและการบริโภคเข้าด้วยกันก่อน แล้วจะเชื่อมโยงเข้าสู่ประเด็นการกระจายผลผลิตเป็นลำดับถัดไป

เมื่อเราเข้าใจทฤษฎีการผลิตและการบริโภคตามหลักพุทธเศรษฐศาสตร์แล้ว ก็จะสามารถเชื่อมโยงความรู้ทั้งหมดเข้าด้วยกัน ซึ่งเมื่ออธิบายถึงจุดนี้แล้วจะเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า ความสุขมิได้เกิดจากการบริโภค การบริโภคเป็นแต่เพียงความจำเป็นที่จะช่วยระงับหรือป้องกันความทุกข์ต่อสรีรภาพของมนุษย์ ซึ่งถ้าหากไม่ได้รับการบำบัด จะมีผลกระทบทางลบต่อการพัฒนาสมาธิและปัญญาของมนุษย์ แต่ถ้าหากมีการบริโภคเกินความพอดี นั่นก็คือการบริโภคที่ถูกกระตุ้นด้วยตัณหา นอกจากจะสร้างความทุกข์แล้วยังเป็นการใช้ทรัพยากรเพื่อการบริโภคอย่างไม่มีประสิทธิภาพอีกด้วย

ส่วนความสุขที่แท้จริงของมนุษย์นั้นเกิดจากการพัฒนาปัญญาตามกระบวนการของไตรสิกขา ซึ่งมีใช่เป็นการพัฒนาแบบเป็นเส้นตรง เป็นการพัฒนาในลักษณะที่เป็นวงจรแห่งความดี (virtuous cycle) ที่ไม่เวียนบรรจบพอดี แต่จะช่วยยกระดับจิต และปัญญาให้เพิ่มสูงขึ้นในลักษณะทรงกันหอย ดังแผนภาพที่ 9 ในบทที่ 5

จากภาพนี้จะเห็นได้ว่า สิ่งที่เพิ่มขึ้นมาจากกระบวนการผลิต คือกระบวนการบริโภคซึ่งประกอบด้วยสองส่วน คือ ส่วนที่หนึ่ง เป็นผลผลิตที่ใช้ไปเพื่อการบริโภค และมีผลในทางกายภาพที่มีของเสียบางส่วนก่อนการบริโภค โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรจุภัณฑ์หรือองค์ประกอบต่างๆ ของปัจจัยที่ใช้เพื่อการบริโภค และอีกส่วนหนึ่งเป็นของเสียจากการบริโภค การบริโภคแบบพุทธเศรษฐศาสตร์มิได้เป็นไปเพื่อผลิต “ความพึงพอใจ” แบบเศรษฐศาสตร์กระแสหลักอีกต่อไป เพราะเป้าหมายของกระบวนการผลิตที่แท้จริงคือผลิตความสุขที่สูงไปกว่าการเสพ คือ สามิสสุข หรือ กามสุข ไปถึงความสุขที่มีได้เกิดจากการเสพอีกต่อไป จนถึงความสุขที่เกิดจากการหลุดพ้น หรือวิมุตติสุข หรือนิพพานในที่สุด ดังนั้น ส่วนของการบริโภคหลังจากหักของเสียแล้วคือ สินค้าและบริการที่มีเอาไว้เพื่อการบริโภคสุทธิ และเพื่อความสะดวกในการแสดงด้วยภาพและลดความสับสนของความเชื่อมโยงตามความเป็นจริงของภาพ จึงหักของเสียจากการบริโภคออกจากผลผลิตสุทธิจากการบริโภคก่อนที่จะผ่านกระบวนการบริโภคจริงและมีของเสียเกิดขึ้นในภายหลัง เพราะจุดเน้นที่ต้องแสดงก็คือสินค้าและบริการเพื่อการบริโภคสุทธิ ซึ่งจะกลับไปใช้บำรุงรักษาทรัพยากรที่ใช้ในการผลิตทั้งหมดให้คงสภาพที่จะดำเนินต่อไป อันจะเป็นเงื่อนไขที่สำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนหรือไม่ยั่งยืน

ขอให้สังเกตว่าในภาพนี้ ปัญญาได้ถูกใช้ควบคุมทั้งกระบวนการผลิตและการบริโภคอยู่แล้ว ดังนั้นอาจจะสรุปได้ว่าทั้งกระบวนการผลิตและการบริโภคมีประสิทธิภาพสูงสุด ตามความหมายของวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักตามปกติและพุทธเศรษฐศาสตร์พร้อมกันไปด้วยแล้ว ประเด็นที่ต้องการเน้นตามที่ได้แสดงในภาพข้างต้นนี้ ก็คือการยอมรับว่าถึงแม้ว่าจะมีการใช้ปัญญาอย่างเต็มที่แล้ว การพัฒนาที่ยั่งยืนก็อาจจะเกิดขึ้นได้ ซึ่งเป็นผลจากการที่สินค้าและบริการที่มีเพื่อการบริโภคสุทธิมีไม่เพียงพอที่จะหล่อเลี้ยงระบบการผลิตให้ทำงานต่อไปได้ในอัตราเดิม สาเหตุของปัญหาอาจจะเกิดจากสภาพที่ทรัพยากรเสื่อมโทรมลงไปมาก จนไม่อาจจะเป็นหลักประกันให้เกิดผลผลิตที่เพียงพอต่อความจำเป็นในการดำรงชีวิตของทุกคน รวมทั้งสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ด้วยได้หรือเป็นสภาพแวดล้อมที่ยากลำบากต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ หรือเป็นเพราะเทคโนโลยีที่พัฒนาด้วยความฉลาดของมนุษย์ในระดับหนึ่งที่ยังไม่สูงพอ

ตัวอย่างในกรณีเช่นนี้ เช่น พื้นที่บางพื้นที่ของทวีปแอฟริกา ขั้วโลกเหนือ ขั้ว

โลกได้ หรือบนดวงจันทร์ และดาวเคราะห์อื่นๆ เป็นต้น ในกรณีนี้การที่มนุษย์จะดำรงชีพอยู่ได้จะต้องอาศัยปัจจัยภายนอก จากส่วนที่ยังสามารถมีการผลิตได้มากเกินไปจนจำเป็นไปช่วยเจือจุนในระยะหนึ่ง เพื่อให้มีการปรับตัวของเทคโนโลยีจนสามารถพึ่งตนเองได้ในภายหลัง

ส่วนในกรณีที่สองคือการพัฒนาที่ยั่งยืนและพอเพียง ในกรณีนี้สินค้าและบริการเพื่อการบริโภคสุทธิ มีพอต่อการรักษาระบบการผลิตให้ดำเนินต่อไปในอัตราเดิม ซึ่งเป็นกรณีที่เป็นไปได้มากภายใต้สถานการณ์ปัจจุบันที่มีระดับทุนและเทคโนโลยีระดับสูง ประกอบด้วยระดับความฉลาดของมนุษย์ ถ้าหากความฉลาดดังกล่าวถูกควบคุมไว้เป็นอย่างดีด้วยปัญญา และในความเป็นจริงที่น่าจะเป็นไปได้มากกว่าก็คือ ในกรณีที่สามคือการพัฒนาที่ยั่งยืนและลดทุกข์หรือเพิ่มความสุข

ในกรณีที่สามนี้ มีความหมายว่าสินค้าและบริการเพื่อการบริโภคสุทธินั้น มีมากเกินไปจนจำเป็นตามปกติในการบำรุงรักษาระบบการผลิตเดิมทั้งหมดให้ดำรงอยู่ต่อไปสามารถมีส่วนเกินเหลือเอาไปใช้ทำนุบำรุงผู้ที่ตกอยู่ในความทุกข์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ให้มีชีวิตอยู่สบายในเส้นทางสายกลางหรือมีขมิมาปฏิบัติ ก็จะทำให้ลดความทุกข์ (หรือแก้ปัญหายากจนตามความหมายที่ควรจะเป็นอย่างแท้จริง) อีกทั้งเป็นการเพิ่มความสุขให้กับสังคมโดยรวมได้ในระดับหนึ่ง หลังจากนั้นถ้ายังมีสินค้าและบริการเพื่อการบริโภคสุทธิเหลือพอก็อาจจะนำมาใช้ในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พัฒนาเทคโนโลยีและทุนให้มีประสิทธิภาพ เพื่อให้สามารถเลี้ยงดูประชากรของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ได้เพิ่มมากขึ้น

การเชื่อมโยงสู่การกระจายผลผลิต

จากประเด็นข้างต้นเราจะเห็นได้ว่ากระบวนการการผลิตและการบริโภคสามารถเชื่อมโยงเข้าด้วยกันอย่างยั่งยืนและพอเพียงได้อย่างเป็นรูปธรรม และสามารถกระทำได้ภายในระบบเศรษฐกิจขนาดครัวเรือนหรือท้องถิ่น แต่กระนั้นการกระจายผลผลิตก็อาจเป็นปัญหาที่ไม่สามารถสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นแก่สังคมได้ หากมิได้พิจารณาเชื่อมโยงกับประเด็นนี้ อย่างดีเพียงพอ

ระบบการผลิตและการบริโภคดังที่แสดงข้างต้นเป็นระบบที่เน้นไปยังการพึ่งตนเองได้ (self-reliance) เพื่อตอบสนองต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐาน อันได้แก่ปัจจัยสี่ และเมื่อมีส่วนเกิน จึงได้ทำการกระจายไปสู่ชุมชน โดยอาศัยหลักการสนองตอบต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชีวิตเช่นกัน กล่าวคือ เน้นไปยังการพัฒนาศักยภาพให้แก่ผู้ที่ขาดแคลนปัจจัยสี่ภายในชุมชนนั้นๆ ให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ในการผลิตและบริโภคปัจจัยสี่ โดยมีองค์กรภาคประชาสังคม รัฐและตลาดเข้ามามีส่วนร่วมอย่างสมดุล

เมื่อทุกคนในชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ตามความจำเป็นขั้นพื้นฐานแล้ว และสามารถวางระบบการผลิต การบริโภค และการกระจายผลผลิตอย่างยั่งยืนภายในชุมชนได้แล้ว จึงพัฒนาต่อไปสู่การแข่งขันภายนอกชุมชนโดยระบบตลาดมากขึ้น การดำเนินการในขั้นตอนนี้ต้องเป็นไปอย่างรอบคอบระมัดระวัง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดหลักประกันว่าพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจชุมชนแบบยั่งยืนต้องไม่ถูกผลกระทบทางลบจนเกิดเป็นอันตราย

ดังนั้น จากภาพที่แสดงถึงการเชื่อมโยงกระบวนการผลิตและการบริโภคเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบข้างต้นแล้ว การกระจายผลผลิตตามแนวทางนี้จะเกิดขึ้นในช่วงขั้นตอนระหว่างกระบวนการบริโภคเข้าสู่กระบวนการผลิตใหม่อีกรอบ นั่นคือ เป็นส่วนเกินจากการบริโภค โดยเฉพาะปัจจัยสี่ ซึ่งสามารถกระจายผลผลิตไปเพื่อตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของผู้คนในชุมชนได้ในระดับหนึ่ง จนกระทั่งสามารถกระตุ้นให้เกิดวงจรนี้ได้ในทุกคนและทุกครอบครัวในชุมชนนั้นๆ ซึ่งหมายถึง “การพัฒนาที่ยั่งยืนและลดความทุกข์ หรือเพิ่มความสุข”

พัฒนาการในขั้นต่อไปภายหลังจากการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้เกิดขึ้นภายในชุมชนแล้ว ก็คือการค้าขายออกสู่ภายนอกท้องถิ่น ซึ่งท้องถิ่นจะเข้าสู่การแข่งขันในตลาดที่เข้มข้นยิ่งขึ้น ดังนั้น จะต้องก้าวสู่ขั้นตอนนี้อย่างระมัดระวังโดยคำนึงถึงสมดุลของประชาสังคม รัฐ และตลาดเป็นหลัก

การเชื่อมโยงสู่การสร้างความสุขที่แท้จริง

การเชื่อมโยงทั้งสามกระบวนการเข้าด้วยกันนั้น ถึงแม้ว่าจะสร้างความยั่งยืน

ทางเศรษฐกิจให้กับปัจเจกบุคคลและชุมชน แต่เนื่องด้วยปัจจัยที่เป็นแก่นสำคัญอย่างยิ่งในทุกกระบวนการซึ่งพุทธเศรษฐศาสตร์ให้ความสนใจก็คือ “ปัญญา” ในขณะเดียวกันก็ยังเป็นปัจจัยที่ช่วยนำไปสู่ความสุขที่แท้จริงของมนุษย์ ปัญญาเป็นปัจจัยที่สามารถพัฒนาขึ้นได้ด้วยอาศัยกระบวนการ ไตรสิกขา ซึ่งเป็นอีกกระบวนการหนึ่งต่างหาก แต่ก็ เป็นกระบวนการที่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับปัญญา ซึ่งทำหน้าที่ควบคุมกระบวนการผลิตและการบริโภคโดยตรง ขอให้โปรดสังเกตหัวข้อครซึ่ง เป็นปฏิกริยากลับไปมา ทั้งสองทางในภาพข้างต้น ลักษณะพลวัตของไตรสิกขาที่มีต่อปัญญาทำหน้าที่ควบคุมกระบวนการผลิตและการบริโภคอย่างแท้จริง คือความเป็นไปได้ในการแก้วิกฤติจากการผลิตและการบริโภค ในลักษณะที่ทำลายล้างทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม อันเป็นระบบทำลายตัวเองและยังคงดำรงอยู่ในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าความสุขที่แท้จริงของมนุษย์มิได้เกิดจากการบริโภคโดยตรงตรงเท่าที่มนุษย์ไม่ตกอยู่ในสภาวะของความขาดแคลนปัจจัยพื้นฐาน แต่ความสุขนั้นเป็นผลผลิตโดยตรงของกระบวนการไตรสิกขา ซึ่งจะนำมนุษย์ไปสู่ภาวะนิพพาน อันเป็นเป้าหมายในที่สุดของมนุษย์ทุกคน

สรุป

หากมีการนำกรอบความคิดทฤษฎีการผลิต การบริโภค และการกระจายผลผลิตในพุทธเศรษฐศาสตร์มาวิเคราะห์ในลักษณะที่กล่าวข้างต้นแล้ว ย่อมเห็นได้ชัดว่าสาเหตุสุขของมนุษยชาติที่เกิดขึ้นพร้อมกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ย่อมมีความเป็นไปได้นั้น ประเด็นที่เหลือ จึงเป็นเรื่องของการนำความคิดดังกล่าวไปสู่การปฏิบัติที่เป็นจริง ซึ่งมีใช่เป็นประเด็นที่ยากอีกต่อไป เนื่องจากมีความคิดนำที่ชัดเจนแล้วจากพุทธธรรม โดยหัวใจสำคัญที่สุดของประเด็นนี้คือ การพัฒนากระบวนการไตรสิกขาให้เกิดเป็นรูปธรรมจริง สามารถสะสมปัญญาได้จริงและ ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนจากระบบทุนนิยมที่ดำรงอยู่ในปัจจุบันไปสู่เศรษฐกิจระบบปัญญานิยมได้ในที่สุด

หนังสืออ่านประกอบ

อภิชัย พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์: วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับ
เศรษฐศาสตร์ สาขาต่างๆ พิมพ์ครั้งที่ 3. (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2547).

บทที่ 8 : การประยุกต์พุทธเศรษฐศาสตร์กับประเด็นต่างๆ

ความยาว : 6 ชั่วโมง

ผู้รับผิดชอบ : ธนภณ พันธเสน

สุนทรี ท. ชัยสัมฤทธิ์โชค

เกริ่นนำ

ในการประยุกต์แนวคิด ทฤษฎี และหลักการในพุทธเศรษฐศาสตร์กับประเด็นต่างๆ อาจแบ่งได้เป็นสามกลุ่มใหญ่ๆ กลุ่มแรกคือกลุ่มวิชาที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ อาทิ เศรษฐศาสตร์พัฒนา เศรษฐศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม เศรษฐศาสตร์ทรัพยากรมนุษย์

สำหรับกลุ่มที่สอง หมายถึงกลุ่มวิชาที่เน้นการศึกษาเฉพาะเรื่องการผลิตและบริการสินค้าซึ่งเรียกว่าเศรษฐกิจภาคที่เป็นจริง (real sector economy) อย่างเช่นในวิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร เศรษฐศาสตร์ขนส่ง เศรษฐศาสตร์อุตสาหกรรม เป็นต้น กลุ่มนี้มีประเด็นร่วมกัน ในทางเศรษฐศาสตร์ด้วยคำถามที่คล้ายๆ กัน คือ ทำอย่างไรถึงจะทำให้ต้นทุนการผลิตต่ำที่สุด การผลิตมีประสิทธิภาพมากที่สุด และมีวิธีการใดที่จะลดความไม่แน่นอนจากวงจรในการผลิตและความผันผวนของตลาด หรือจะดำเนินการผลิตอย่างไร จึงจะสอดคล้องกับแบบแผนและทิศทางของการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ

ส่วนกลุ่มที่สามคือ กลุ่มเศรษฐศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการคลัง การเงิน และการธนาคาร การค้าระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจทั้งในด้านการคลังระหว่างประเทศ การหารายได้จากภาษีอากร ผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจจากการเปลี่ยนแปลงปริมาณเงิน อัตราดอกเบี้ย และอัตราแลกเปลี่ยน ผลกระทบจากการค้าระหว่างประเทศ การไหลเวียนของ เงินทุนระหว่างประเทศที่มีต่อสภาวะเศรษฐกิจโดยรวม และการจ้างงานของประเทศ เป็นต้น

การประยุกต์ทฤษฎีในกลุ่มแรกนั้นทำได้ไม่ยากนักเพราะสาระสำคัญของวิชาสามารถใช้พุทธธรรมเป็นจุดเน้นได้ อีกทั้งได้มีการสอดแทรกตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมและการประยุกต์ใช้ไป ในแต่ละบทที่ได้นำเสนอไปแล้ว อย่างไรก็ตาม การประยุกต์ทฤษฎีพุทธเศรษฐศาสตร์กับอีกสองกลุ่มวิชาทำได้ยากกว่า ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มที่สองที่เน้นการศึกษา

กิจกรรมการผลิตเฉพาะค่อนข้างสูง หรือกลุ่มที่สามมิได้เจาะลึกถึงแก่นของความเป็นมนุษย์อย่างกลุ่มแรก แต่จะมีลักษณะเป็นกลไกค่อนข้างจะสูง

ดังนั้น การประยุกต์ใช้กับสองกลุ่มวิชาหลังนี้ อาจทำได้ในลักษณะกว้างๆ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นไปได้ในการประยุกต์หลักการในพุทธเศรษฐศาสตร์เข้ากับกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ด้านอย่างแท้จริง ทั้งนี้ โดยมีข้อพึงระมัดระวังว่าข้อเสนอทั้งหมดนี้เป็นเพียงแนวคิดเบื้องต้นที่จำเป็นจะต้องมีการศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาเป็นองค์ความรู้ใหม่ต่อไปอย่างจริงจัง ก่อนที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในลักษณะเดียวกับกลุ่มแรก

สำหรับการนำเสนอในบทนี้ แบ่งเป็นสองส่วน ส่วนแรกเป็นการนำเสนอตัวอย่างของการประยุกต์ใช้ทฤษฎีนี้เพิ่มเติมในประเด็นการพัฒนาที่ยั่งยืนกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในฐานะที่เป็นแนวคิดการพัฒนาที่เป็นรูปธรรมของพุทธเศรษฐศาสตร์ ส่วนที่สองเป็นหลักการทั่วไปในพุทธธรรมที่อาจนำมาประยุกต์ใช้กับวิชาเศรษฐศาสตร์ที่เหลือ และสรุปความ

การพัฒนาที่ยั่งยืน

ความยาว : 3 ชั่วโมง

ผู้รับผิดชอบ: ธนภณ พันธเสน

1. จุดกำเนิด

ความพยายามที่จะพัฒนาลัทธิสังคม อย่างเป็นระบบและมีแบบแผนเด่นชัดขึ้น อาจจะย้อนตั้งต้นการศึกษาไปถึงยุคเริ่มการปฏิวัติอุตสาหกรรม โดยอาศัยองค์ความรู้ทางเศรษฐศาสตร์และวิทยาศาสตร์ที่มีรากฐานความคิดจากคตินิยมการแยกส่วน³ เป็นแกนกลางในการพัฒนา

³ คตินิยมการลดส่วนหรือการรวมกันเป็นแบบแยกส่วน (Reductionism Paradigm) เป็นแบบอย่างทางความคิดที่ ถือว่าปรากฏการณ์และสรรพสิ่งอาจลดทอนแยกย่อยออกได้เป็นส่วนๆ ในลักษณะที่ไม่ขึ้นต่อกัน แต่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันได้ ในการศึกษาปรากฏการณ์และสรรพสิ่งเหล่านั้นจึงต้องอาศัยการจำแนกประเภทให้มีความแตกต่าง ชัดเจนอย่างเป็นชาวเป็นคำ แล้ววิเคราะห์ด้วยระเบียบวิธีของตรรกะ การคำนวณ และการสังเกต จึงนำไปสู่ข้อสรุปที่ว่า ธรรมชาติคือเครื่องจักรอันสมบูรณ์และถูกควบคุมโดยกฎเกณฑ์แบบกลไกที่แน่นอน ซึ่งฐานคิดแบบนี้ได้ ก่อให้เกิดโลกทัศน์ ค่านิยม หรือความเชื่อในการแบ่งส่วน แยกแยะ และลดทอน ทั้งคุณค่าและความหมายของสิ่งต่างๆ อันนำไปสู่การแยกคนออกจากธรรมชาติ ศาสนาและวัฒนธรรมพื้นถิ่น ซึ่งในที่สุดก็ได้กำหนดเป็น พฤติกรรมและคุณค่าที่แปลกแยกของสังคมที่นิยมเฉพาะความเจริญแห่งวัตถุและภาพลวงตา อีกทั้งยึดถือว่ามนุษย์เป็นผู้อำนาจเหนือธรรมชาติ และสามารถนำวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาใช้ควบคุมธรรมชาติ เพื่อสนองต่อการผลิตและการบริโภคได้อย่างไม่มีขีดจำกัด

ความพยายามดังกล่าวนำมาซึ่งประโยชน์แก่มนุษยชาติมากมาย แต่ขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดปัญหาทางสังคมและสิ่งแวดล้อมในระดับที่วิกฤติจนยากที่จะแก้ไข ดังนั้น ในปี 1980 องค์การสหประชาชาติ จึงได้ประกาศใช้ “ยุทธศาสตร์การอนุรักษ์โลก” (World Conservation Strategy) จากพื้นฐานความคิดว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ จึงจำเป็นต้องอนุรักษ์ธรรมชาติเพื่ออนาคตของมนุษย์เอง ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่มีการเสนอว่า การอนุรักษ์ธรรมชาติกับการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมเป็นสิ่งที่ดำเนินการควบคู่ไปด้วยกันและคำว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ก็ได้ปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรก ณ ที่นี้

2. ก้าวเข้าสู่การปฏิบัติ...ที่ไม่ได้ผล

ในปี 1992 ที่ประชุมสหประชาชาติมีมติให้นานาชาติดำเนินการตาม “วาระ 21” (Agenda 21) เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน จากนั้นมาแนวคิดที่จะต้องให้ “การพัฒนา” ดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับ “สิ่งแวดล้อม” ก็ได้แพร่ขยายไปทั่วทุกวงการเกิดคำต่าง ๆ ที่นำหน้าด้วย Green หรือ Sustainable เป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าหากจะให้การพัฒนามีลักษณะดังกล่าว หรือกล่าวอีกความหมายหนึ่งคือ หากเราจะสามารถฟื้นฟูและปกป้องสภาพแวดล้อมไว้ได้ อย่างน้อยระบบการศึกษา การเมือง และเศรษฐกิจ จะต้องได้รับการปฏิรูปอย่างขนานใหญ่

อย่างไรก็ตาม ในระดับนานาชาตินั้นยังไม่สามารถหาข้อสรุปความหมายของ “ความยั่งยืน” ที่ชัดเจนได้ เนื่องจากนักคิดส่วนมากในซีกโลกตะวันตกได้มุ่งความสนใจไปยังประเด็นการ ถูกรุกรานกรรมสิทธิ์ แต่ก็มีส่วนที่เน้นความยั่งยืนของอรรถประโยชน์ในระยะยาว เรื่องเทคโนโลยี เรื่องกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ในระยะหลังจึงมีการนำเอาประเด็นจริยธรรม เข้ามาช่วยตัดสินใจว่าจะดำเนินการหรือไม่ดำเนินการอะไรอย่างใดเพื่อป้องกันผลกระทบอันอาจมีต่อโอกาสของคนรุ่นต่างๆ อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่เกิดขึ้นอีกเพราะในบริบทอารยธรรมตะวันตกนั้นมีความสับสนในระบบจริยธรรมเป็นอันมาก จึงส่งผลให้แนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนยังคงไม่ชัดเจน ในขณะที่วิกฤตการณ์ทางสังคมและสิ่งแวดล้อมก็มีได้บรรเทาลงแต่อย่างใด

3. “ความยั่งยืน” ในเมืองไทย

ในประเทศไทยเองก็มีการใช้คำว่า “ยั่งยืน” ในความหมายที่แตกต่างกันอย่างหลากหลาย ซึ่งคำว่า “ยั่งยืน” ในภาคเกษตรกรรมหมายถึงการทำการเกษตรในรูปแบบ

ผสมผสานและการลดการใช้สารเคมีที่อาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ส่วนในภาคเศรษฐกิจโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในนโยบายของรัฐมักใช้ไปในแง่ของการทำให้ “ความเติบโต” (Growth) ของการค้าและการลงทุนเป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยไม่มีมิติทางสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องมากมายนัก ซึ่งในความเป็นจริงไม่สามารถเป็นไปได้ หรือแท้ที่จริงก็คือความไม่ยั่งยืนนั่นเอง

4. “ความยั่งยืน” ในแบบพุทธเศรษฐศาสตร์

หากเราใช้พุทธธรรมในการวิเคราะห์แล้วก็จะเห็นได้ว่าสรรพสิ่งล้วนเปลี่ยนแปลง ไม่จีรังยั่งยืน ซึ่งอาจพยายามอธิบาย “ความยั่งยืน” ในแง่ของ “การดำรงอยู่อย่างยาวนาน” ได้ว่า “ความยั่งยืน” เป็นเรื่องที่ไม่ตายตัวและผันแปรตามบุคคลและบริบททางสังคม พุทธธรรมมี เป้าหมายคือ ทำให้โลกทั้งโลกซึ่งประกอบด้วยมนุษย์และสิ่งแวดล้อมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข จึงกล่าวได้ว่า ความยั่งยืนเป็นของทั้งมนุษย์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและระบบทางสังคม จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อคนในสังคมนั้นเกิดมี “ปัญญา” ที่หมายถึงความเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่าง ที่เป็นไปตามสภาวะหรือธรรมชาติที่แท้จริงของสิ่งต่างๆ ทำให้สามารถละกิเลสและเดินตามทางสายกลาง เพื่อมุ่งสู่การบริโภคแต่เพียงพอดี (Optimal Consumption) กล่าวคือบริโภควัตถุเพียงความจำเป็นในการรักษาสุขภาพให้ดีด้วยความไม่ประมาท ซึ่งการดำรงตนในลักษณะนี้จะทำให้ความยั่งยืนเกิดขึ้นได้เอง โดยที่คำถามอื่นๆ ล้วนไม่ใช่ประเด็นสำคัญ

5. “การพัฒนาที่ยั่งยืน”

จากความเข้าใจในความหมายของ “ความยั่งยืน” ดังกล่าว “การพัฒนาที่ยั่งยืน” จึงมีได้ในความหมายเดียวกันนั้น คือ “การพัฒนาปัญญา” ของมนุษย์ในแต่ละรุ่นเพื่อให้สามารถเข้าใจธรรมชาติตามสภาพแห่งความเป็นจริงทุกๆ ด้านในระดับที่สูงขึ้นไปเรื่อยๆ แล้วมนุษย์ผู้นั้นก็จะใช้ชีวิตได้อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ ซึ่งจะทำให้เกิดความสุขที่มาจากความสงบเย็นหรือ “สานติสุข” ที่มีเป้าหมายสุดท้ายคือนิพพานหรือชีวิตที่ปราศจากทุกข์อย่างถาวร

ปัจจัยหลักประการหนึ่งที่จะทำให้การพัฒนาปัญญาเกิดขึ้นได้ คือการมีสภาวะแวดล้อมที่เกื้อกูล (สัปปายะ) ซึ่งแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงนับเป็นองค์ความรู้ภาคปฏิบัติของพุทธเศรษฐศาสตร์ที่ใช้ในการสร้างสรรค์สัปปายะได้

เศรษฐกิจพอเพียง

1. ความสัมพันธ์กับพุทธเศรษฐศาสตร์

หลักการในเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy) ถือเป็นส่วนสำคัญของพุทธเศรษฐศาสตร์ เพราะเป็นพุทธเศรษฐศาสตร์ที่ง่ายต่อการอธิบายให้คนทั่วไปเข้าใจได้ด้วยการนำเสนอให้เห็นถึงหลักการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีเหตุผลอันเป็นเหตุผลในความหมายของพุทธธรรม นั่นก็คือ “ความพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภ และไม่เบียดเบียนผู้อื่น” ซึ่งแตกต่างจากเหตุผลตามความหมายในทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ตะวันตก ที่ส่งเสริมให้มนุษย์แสวงหาประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก ดังที่ได้อธิบายแล้วในบทที่ผ่านมา

2. จุดกำเนิด

“เศรษฐกิจพอเพียง” มีจุดเริ่มต้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2517 ที่ทรงกล่าวถึงความสำคัญของการพัฒนาประเทศ ซึ่งจะต้องเน้นการสร้างพื้นฐานคือ “ความพอมี พอกิน พอใช้” ของประชาชนส่วนใหญ่ในเบื้องต้นก่อน โดยวิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ และได้ทรงย้ำคำ “พอมีพอกิน” ไว้อีกครั้งหนึ่งเนื่องในโอกาสวันเฉลิม พระชนมพรรษา เมื่อวันพุธที่ 4 ธันวาคม 2517 ด้วยทรงเล็งเห็นสิ่งปัญหามานับการอันเกิดจากการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในช่วงเวลานั้น

3. พัฒนาการ

ถึงแม้จะได้ทรงมีพระราชดำรัสในเรื่อง “พอกินพอใช้” มาตั้งแต่ปี 2517 และได้เน้น “ทฤษฎีใหม่” ตั้งแต่ปี 2517 เป็นต้นมา แต่รัฐบาลไทยและชนชั้นนำที่มีรายได้จากการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศอย่างรวดเร็ว ก็มีได้ตระหนักถึงคำเตือนของพระองค์ โดยที่ในปี 2539 ก็ทรงเตือนอีกครั้งหนึ่งให้มี “ความรอบคอบ” และ “อย่าตาโต” แต่ก็ไม่ได้ผล จนกระทั่งถึงปี 2540 ประเทศจึงประสบวิกฤติทางเศรษฐกิจ และ

เป็นที่มาของพระราชดำรัสที่คนไทยรับใส่เกล้ากันได้จนปัจจุบัน ที่ว่า

“การจะเป็นเสือนั้นมันไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่เรามีเศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินหมายความว่า อัฐมตัวเองได้ให้มีพอเพียงกับตัวเอง...”

อันเป็นที่มาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งรัฐบาลได้นำไปเป็นยุทธศาสตร์ของการพัฒนาประเทศในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (2545-2549) ที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ที่รัฐบาลในช่วงเวลาที่เกี่ยวข้องมิได้ให้ความสนใจมากนัก เพราะไม่สอดคล้องกับความต้องการฟื้นฟูเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว อีกทั้งยังไม่สอดคล้องกับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการที่คณะรัฐบาลซึ่งมีพื้นฐานมาจากนักธุรกิจเป็นสำคัญ

4. ความหมาย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ฯ ทรงอธิบายไว้ว่า

“คำว่าพอเพียงมีความหมายกว้างขวางกว่าความสามารถในการพึ่งตัวเอง หรือความสามารถในการยืนบนขาของตัวเอง เพราะความพอเพียงหมายถึงการที่มีความพอ คือมีความโลภน้อยเมื่อโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าประเทศใดมีความคิดนี้ มีความคิดว่าทำอะไร ต้องพอเพียง หมายความว่าพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภอย่างมากคนเราก็จะเป็นสุข พอเพียงนี้อาจจะมีมาก อาจจะมีของหรูหราก็ได้ แต่ต้องไม่เบียดเบียนคนอื่น”

5. ประโยชน์⁴

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้ประมวล และกลั่นกรองพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งพระราชทานในโอกาสต่างๆ รวมทั้งพระราชดำรัสอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และได้มีหนังสือ นำความกราบบังคมทูลขอ พระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย รวมทั้งขอพระราชทาน

⁴ "เศรษฐกิจพอเพียง: ทิศทางแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 ตามรอยพระยุคลบาท" ในวารสารมูลนิธิชัยพัฒนา. <http://www.chaipat.or.th/journal/dec00/thai/t_economy.html>

พระบรมราชานุญาติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จึงทรงพระกรุณาปรับปรุงแก้ไข พระราชทาน และพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย เรื่อง “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ดังที่อัญเชิญมาดังนี้

เศรษฐกิจพอเพียง

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีพระราชดำริส ซึ่งแนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทยมาโดยตลอดนานกว่า 25 ปี ตั้งแต่ก่อนเกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ และเมื่อภายหลังได้ทรงเน้นย้ำแนวทางการแก้ไขเพื่อให้รอดพ้น และสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และความเปลี่ยนแปลงต่างๆ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนา และบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ การมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอก และภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้อง เสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจ ในทุกระดับให้มีความสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุล และพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี⁵

⁵ ตัวหนาที่แสดงไว้ข้างต้นนี้ คือ คำสำคัญที่เป็นจุดเน้นของเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย สามเงื่อนไข คือ ความพอประมาณ การมีเหตุผล และ การมีภูมิคุ้มกัน โดยใช้ความรู้คู่คุณธรรม เพื่อให้เกิดความสมดุลแก่ชีวิต และสังคม

(ขอให้สังเกตคำว่า “ปรัชญา” ที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติกล่าวถึงนั้น อาจจะทำให้เข้าใจสับสนในทางวิชาการได้ เพราะในความเป็นจริง เศรษฐกิจพอเพียงนั้นเป็นแนวคิดที่มีผลจากการทดลองปฏิบัติและได้ผลลัพธ์ตามนั้น จึงมีสถานะภาพเป็น “ทฤษฎี” ที่ได้รับการทดสอบแล้ว ส่วนคำว่า “ปรัชญา” เป็นเพียงแนวคิดที่ดีซึ่งอาจจะเป็นจริงหรือไม่เป็นจริง ทำได้หรือไม่ ก็เป็นไปได้)

6. “ทฤษฎีใหม่” : การประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาการเกษตรและชุมชน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาค้นคว้าทดลองตามแนวคิด “ความพอมีพอกิน พอใช้” ในงานส่วนพระองค์ภายใต้ชื่อว่า “โครงการหลวง” มาตั้งแต่ปี 2512 จนสามารถสรุปเป็นแนวคิดซึ่งภายหลังเป็นที่รู้จักกันดีในนามของ “การเกษตรทฤษฎีใหม่” ที่ทรงได้เผยแพร่ เป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2537 ดังนี้

“.... หลักมีว่าแบ่งที่ดินเป็นสามส่วนส่วนที่หนึ่งเป็นที่สำหรับปลูกข้าวอีกส่วนหนึ่งสำหรับปลูกพืชไร่ พืชสวนและก็มีที่สำหรับขุดสระน้ำ ดำเนินการไปแล้วทำอย่างธรรมชาติอย่างชาวบ้าน ในที่สุดก็ได้ข้าวได้ผักขาย⁶....”

7. การประยุกต์เศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม

หลักการที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการธุรกิจมี 9 ประการ ได้แก่ (1) ใช้เทคโนโลยีเหมาะสม (2) ใช้ทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพสูงสุด (3) เน้นการใช้แรงงานคนมากกว่าเทคโนโลยีหากไม่มีผลเสียกับผลิตภัณฑ์ (4) มีขนาดการผลิตเหมาะสม (5) ไม่โลกและไม่เน้นกำไรระยะสั้น (6) ชื่อสัตย์สุจริตและไม่เอาเปรียบ (7) กระจายความเสี่ยงด้วยการมีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย และปรับเปลี่ยนผลผลิตได้ง่าย (8) ลดความเสี่ยงโดยเฉพาะจากการก่อหนี้เงินเกินความสามารถจัดการ (9) ใช้วัตถุดิบที่มีในท้องถิ่นและผลิตเพื่อสนองตลาดในท้องถิ่นเป็นหลัก

หลักการทั้ง 9 ข้อนี้ได้มาจากการรวบรวมกระแสพระราชดำรัสในที่ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องประกอบกับการศึกษาและได้รับคำอธิบายจากโครงการส่วนพระองค์จิตรลดา ซึ่งเป็นการดำเนินธุรกิจและอุตสาหกรรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภายใต้กรอบ

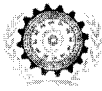
⁶ โปรดอ่านรายละเอียดเพิ่มเติมใน http://kamphaengphet.doac.go.th/king/101_king_02.htm

คิดเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้เป็นแบบอย่างแก่ประชาชนชาวไทยที่จะได้ไปศึกษา แล้วนำไปปฏิบัติ ประกอบกับ การศึกษาจากสหกรณ์โคนมหนองโพจังหวัดราชบุรีในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งเป็นการดำเนินงานในรูปของอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ภายใต้กรอบความคิดเดียวกันของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และได้มีการนำหลักเกณฑ์นี้ไปใช้ทดสอบกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อมที่สามารถ รอดพ้นวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 โดยมีข้อสมมติว่า วิสาหกิจที่รอดพ้นจากวิกฤติการณ์ดังกล่าว มีสาเหตุสำคัญจากการที่วิสาหกิจเหล่านั้นดำเนินกิจการตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง โดยที่วิสาหกิจจะรู้หรือเข้าใจความหมายเหล่านั้นหรือไม่ก็ตามที่

สำหรับหลักการในข้อที่ 1 นั้น คือ การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมซึ่งอธิบายต่อไปได้ว่า เป็นเทคโนโลยีที่มีต้นทุนการผลิตต่ำแต่ถูกหลักวิชาการ ทั้งนี้เพราะถ้าเป็นเทคโนโลยีที่มีต้นทุนสูง วิสาหกิจขนาดเล็กทั่วไปก็จะไม่สามารถใช้เทคโนโลยีเหล่านั้นได้ แต่ขณะเดียวกันก็ต้องถูกหลักวิชาการคือจะต้องมีการศึกษาค้นคว้าให้เป็นเทคโนโลยีที่สามารถใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพจริง ดังนั้นลักษณะเครื่องมือเครื่องจักรที่ใช้ในโครงการส่วนพระองค์จิตรลดา จึงได้ถูกกำหนดให้ย่อขนาดลงมาเพื่อลดต้นทุนในการผลิตเท่าที่จะยังรักษาสมรรถภาพในการทำงานของเครื่องจักรเหล่านั้นได้ ในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ วิสาหกิจต่างๆ ต่างหยุดการสั่งซื้อเครื่องมือเครื่องจักร แล้วพยายามดัดแปลงเครื่องมือเครื่องจักรที่มีอยู่ให้ยังคงสามารถใช้งานได้

หลักการในข้อที่ 2 ใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้มีประสิทธิภาพสูงสุด โครงการส่วนพระองค์จิตรลดาจะเป็นตัวอย่างที่ดียิ่ง เพราะพื้นที่ของโครงการตั้งอยู่หลังพระราชวังที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จึงมีความเข้มงวดที่จะลดภาวะมลพิษและจะต้องรักษาระบบนิเวศอย่างเข้มงวด ดังนั้นจะเห็นได้ว่าในกระบวนการผลิตทั้งหมดเกือบจะไม่มีของเสียออกจากระบบการผลิตเลย โดยของเสียของระบบการผลิตหนึ่งจะถูกนำไปใช้เป็นปัจจัยนำเข้าของกระบวนการผลิตอีกกระบวนการหนึ่ง ผลสุดท้ายจึงมีเฉพาะผลผลิตที่ได้จากระบบการผลิตทั้งหมด ส่วนของเสียที่เกิดจากระบบการผลิตทั้งหมดเกือบจะไม่มีเลย นอกจากนั้นเครื่องมือเครื่องจักรที่ใช้ก็ถูกออกแบบมาเพื่อเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ สำหรับในกรณีของอุตสาหกรรมที่รอดพ้นวิกฤติเศรษฐกิจต่างอธิบายว่าพยายามทำทุกสิ่งทุกอย่างที่มีมาใช้ให้เป็นประโยชน์ โดยเกือบจะไม่มีส่วนใดถูกทิ้งให้เปล่าประโยชน์แต่อย่างใด จะเห็นได้ว่าวิสาหกิจเหล่านี้ ยังไปไกลถึงขั้น

พยายามนำเอาของเสียจากกระบวนการผลิตหนึ่งให้มาเป็นผลผลิตจากอีกกระบวนการผลิตหนึ่งด้วย

หลักการในข้อที่ 3 เน้นการจ้างงานโดยไม่พยายามนำเทคโนโลยีที่ไปทดแทนการจ้างงานมาใช้ ยกเว้นในกรณีที่จะก่อให้เกิดผลเสียแก่ผลิตภัณฑ์ ข้อนี้เป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญของสหกรณ์โคนมหนองโพราชบุรีในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยได้รับพระราชทานพระราชกระแสรับสั่งในเรื่องการจ้างงานมาปฏิบัติ โดยทรงอธิบายว่าการจ้างงานนั้นถึงแม้อาจจะทำให้ต้นทุนการผลิตของสถานประกอบการสูงขึ้น แต่จะลดต้นทุนของสังคมได้มาก เนื่องจากคนมีงานทำก็มีศักดิ์ศรีและจะประพฤติดีในทางที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมผู้ที่ทำงาน คือผู้ที่มีมีแนวโน้มที่จะสร้างปัญหาให้กับสังคมได้ง่าย ด้วยการลักขโมย หรือประกอบกิจกรรมในลักษณะอื่นๆ เพื่อความอยู่รอดของตนเอง แต่ไปสร้างผลกระทบทางลบต่อสังคม จะต้องมีการใช้จ่ายในการรักษาความสงบ เช่น ตำรวจ และศาล จึงกระนั้นก็ไม่สามารถแก้ปัญหาทั้งหมดได้ โดยเฉพาะผลกระทบที่มีต่อเยาวชน ซึ่งจะกลายเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต ทรงดำรัสว่า “our loss is our gain” ซึ่งคนส่วนใหญ่ไม่เข้าใจซึ่งถ้าจะแปลเป็นไทยให้เข้าใจ ก็คือ การเสียสละส่วนตนเพื่อสังคมร่มเย็นเป็นสุข (แม้เราก็จะอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุขไปด้วย) ดังนั้น ผลตอบแทนโดยรวมจึงสูงกว่า ถ้าจะอธิบายโดยหลักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักตามปกติ ก็คือในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจประเภทต้องคำนึงถึงประโยชน์และต้นทุนต่อสังคมเป็นหลัก แทนประโยชน์และต้นทุนส่วนบุคคลเป็นสำคัญ แต่ถ้าอธิบายด้วยเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก หลักการดังกล่าวจะขัดแย้งกับหลักการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน แต่ถ้าหากอธิบายแบบพุทธเศรษฐศาสตร์นั้นก็คือการมีเมตตาธรรมจะก่อให้เกิดสถานะการณ์ ที่ทุกฝ่ายได้ประโยชน์ (win-win) คือ ผู้ให้ก็ได้รับความสุข ผู้รับก็สามารถเปลื้องทุกข์ได้ในระดับหนึ่งด้วย นอกจากนั้นในกรณีสหกรณ์โคนมหนองโพ หลักการนี้ยังช่วยให้อยู่รอดเหนือคู่ต่อสู้ในภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ เนื่องจากสามารถขอร้องให้ลูกค้าลดค่าแรงลงมา ทำให้วิสาหกิจมีสภาพคล่องสูงเมื่อเทียบกับคู่แข่ง และสามารถดำเนินกิจการต่อเนื่องได้จนมีกำไรสามารถนำมาใช้เป็นโบนัสให้พนักงานได้เหมือนกรณีปกติ ส่วนวิสาหกิจอื่นๆ นั้น ที่ปฏิบัติจริงคือไม่มีการปลดคนงานออกในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจ โดยทุกวิสาหกิจมีความเห็นว่าถ้ายังปลดคนงานออกคนงานจะเดือดร้อนไม่มีงานทำ ไม่มีรายได้ แล้วก็จะจะมีผลกระทบทางอ้อมกลับมาถึงวิสาหกิจที่ไม่สามารถจำหน่ายผลผลิตได้ในที่สุด จึงมีการไม่เลิกจ้างแต่ขอร้อง

ให้พนักงานไม่เรียกร้องค่าจ้างแรงงานเพิ่มขึ้นตามปกติ

หลักการในข้อที่ 4 มีขนาดการผลิตที่เหมาะสม สอดคล้องกับความสามารถในการบริหารจัดการ หลักการข้อนี้มาจากข้อเท็จจริงในทางเศรษฐกิจที่ว่า ขนาดการผลิตจะมีความสัมพันธ์โดยตรงกับต้นทุนการผลิตต่อหน่วย เมื่อขนาดการผลิตเพิ่มขึ้นแต่ยังไม่ถึงจุดสูงสุดต้นทุนการผลิตต่อหน่วยจะลดลง จึงเกิดแรงจูงใจให้ผู้บริหารที่ชอบเสี่ยงหรือมีความโลภ เน้นการขยายขนาดการผลิตเพื่อพยายามลดต้นทุนต่อหน่วย แต่ในอีกด้านหนึ่ง การผลิตจะต้องดำเนินควบคู่กันไปกับการจัดการ ถ้าหากขีดความสามารถในการจัดการไม่สอดคล้องกับขีดความสามารถในการผลิต เมื่อขยายขนาดการผลิตเพิ่มขึ้นถึงแม้ต้นทุนการผลิตจะลดลงแต่ต้นทุนการจัดการจะเพิ่มมากขึ้น มีผลทำให้ต้นทุนรวมสูงขึ้นจนไม่สามารถแข่งขันได้และจะประสบความล้มเหลว ในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจวิสาหกิจที่อยู่รอดมาได้ก็เพราะใช้โอกาสดังกล่าวปรับปรุงการบริหารภายในและปรับขนาดการผลิตซึ่งเกิดขึ้นในทิศทางเดียว คือ ลดขนาดการผลิตให้เหมาะสม

หลักการในข้อที่ 5 ไม่โลภ และไม่นำกำไรระยะสั้นเป็นหลัก การไม่โลภและการไม่นำกำไรระยะสั้นนั้น ในทางธุรกิจถือว่าเป็นวิธีการที่จะช่วยให้การขยายตัวเป็นไปอย่างมั่นคงและค่อยเป็นค่อยไป โดยเรียนรู้จากประสบการณ์จริงในลักษณะลองผิดลองถูก ซึ่งถึงแม้พลาดพลั้งไปก็มิเกิดความเสียหายมากนัก อีกทั้งยังได้รับความรู้ใหม่เป็นประสบการณ์เพื่อช่วยให้มีการดำเนินการต่อไปในลักษณะที่รอบคอบมากขึ้นกว่าเดิม ตัวอย่างเช่นความมั่นคงของอุตสาหกรรมของประเทศญี่ปุ่น ซึ่งถึงแม้จะผ่านวิกฤติเศรษฐกิจมาเป็นระยะเวลายาวนาน แต่ก็อยู่ได้อย่างค่อนข้างมั่นคง เพราะใช้หลักการหวังผลทางธุรกิจในระยะยาวเป็นสำคัญ ซึ่งก็เป็นผลจากการใช้เงินทุนภายในของกลุ่มบริษัทซึ่งลงทุนไขว่กันเป็นหลักนั่นเอง จึงไม่มีความจำเป็นที่ต้องพยายามทำกำไรระยะสั้นเพื่อรักษาราคาหุ้นในตลาดหุ้นให้สูงขึ้นตลอดเวลา ถึงแม้ในกรณีที่เกิดการล่มสลายของธุรกิจในช่วงภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ วิสาหกิจส่วนใหญ่ที่อยู่รอดมาได้ต่างหวังผลของการอยู่รอดในระยะยาวทั้งสิ้น

หลักการในข้อที่ 6 ซื่อสัตย์สุจริต ไม่เอารัดเอาเปรียบผู้บริโภค ไม่เอารัดเอาเปรียบแรงงาน และไม่เอารัดเอาเปรียบผู้จำหน่ายวัตถุดิบ เป็นจริยธรรมที่วิสาหกิจในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจปฏิบัติในเรื่องนี้อย่างเคร่งครัด เพราะถือว่าทุกฝ่ายจะต้องอยู่ให้รอดในท่ามกลางวิกฤติเศรษฐกิจร่วมกัน วิกฤติเศรษฐกิจได้สร้างความบอบช้ำให้แก่ทุกฝ่าย

จึงไม่สมควรอย่างยิ่งที่จะเอารัดเอาเปรียบกันให้หนักขึ้นเพื่อความอยู่รอดของบางคน และผลสุดท้ายคือการไม่อยู่รอดของทุกคน ดังนั้นจึงควรจะช่วยกันประคับประคองให้ทุกฝ่ายอยู่รอดด้วยกันทั้งหมด จริยธรรมข้อนี้หลังวิกฤติเศรษฐกิจมีลักษณะจางหายไปเนื่องจากมีบางส่วนเริ่มขยายกิจการเพราะอยากรวยเร็วและหวังผลกำไรระยะสั้น ซึ่งสะท้อนความไม่เป็นเศรษฐกิจพอเพียงอย่างแท้จริง

หลักการในข้อที่ 7 กระจายความเสี่ยงด้วยการมีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายและปรับเปลี่ยนการผลิตได้ง่าย ในข้อนี้วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดเล็ของไทยมักมิได้ปฏิบัติ เนื่องจากมีส่วนแบ่งในการตลาดไม่มาก จึงไม่จำเป็นต้องหวังว่าจะต้องมีผลผลิตที่หลากหลาย เพื่อที่ว่าหากผลผลิตบางตัวไม่มีตลาดก็สามารถหันไปพึ่งตัวอื่นๆ ที่ยังคงมีตลาดได้ เป็นการลดความเสี่ยงทางธุรกิจรูปแบบหนึ่ง และลักษณะดังกล่าวใช้กันมากในรูปของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศญี่ปุ่นซึ่งเป็นต้นแบบให้ประเทศเกาหลีและไต้หวันด้วย กล่าวคือกลุ่มบริษัทจะให้แต่ละกลุ่มในเครือผลิตสินค้าและบริการต่างประเภทแต่เกี่ยวพันกัน ถ้ากลุ่มธุรกิจใดไม่ประสบความสำเร็จก็ไม่มีผลกระทบต่อส่วนร่วมมากนัก เป็นการลดความเสี่ยงทางธุรกิจได้ดี

หลักการข้อที่ 8 ลดความเสี่ยงโดยเฉพาะการก่อหนี้สินจนเกินความสามารถในการบริหารจัดการ หรือหลักการบริหารที่เรียกว่า การบริหารความเสี่ยงต่ำนั้นก็คือไม่ปล่อยให้เกิดภาวะความเสี่ยงสูง วิสาหกิจที่รอดพ้นวิกฤติเศรษฐกิจทั้งหมดต่างปฏิบัติตามในเรื่องนี้อย่างเคร่งครัด คือส่วนใหญ่จะขยายตัวจากทุนภายในที่สะสมได้จากการกำไร วิสาหกิจเหล่านี้มีหนี้สินจากภายนอกน้อยมาก ดังนั้นจึงไม่ประสบปัญหาจากหนี้ต่างประเทศเพิ่มขึ้นอันเป็นผลจากการลดค่าเงินบาท ถึงแม้ยอดขายจะลดลงบ้าง แต่ก็สามารถอยู่ได้เพราะไม่มีปัญหาหนี้สิน ภายหลังจากที่เกิดวิกฤติเศรษฐกิจได้มีความพยายามช่วยเหลือจากรัฐโดยมีนโยบายให้วิสาหกิจที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤติเศรษฐกิจกู้ยืมได้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำกว่าท้องตลาด ซึ่งก็ปรากฏว่าวิสาหกิจเหล่านี้ก็ยังไม่ต้องการกู้ยืมเงินอยู่ดี เพราะไม่มีความจำเป็น

หลักการในข้อที่ 9 ใช้วัตถุดิบที่หาได้ในท้องถิ่นเป็นหลัก และเน้นตลาดในท้องถิ่นเป็นหลัก แล้วจึงขยายต่อไปถึงตลาดในภูมิภาค ตลอดจนถึงตลาดภายในประเทศ และต่างประเทศโดยลำดับ หลักการข้อสุดท้ายนี้ถือเป็นหลักการที่สำคัญที่สุดของเศรษฐกิจ

พอเพียงที่เน้นการเติบโตอย่างมีจังหวะก้าว การเน้นการใช้วัตถุดิบที่หาได้ในท้องถิ่นนั้น เป็นหลักการพึ่งตนเอง และการอนุรักษ์ทรัพยากรเอาไว้ใช้ในท้องถิ่นในระยะยาวเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน ส่วนด้านการตลาดนั้นก็เน้นการขยายตัวอย่างมีจังหวะก้าว เริ่มจากตลาดที่เรามีความได้เปรียบมากที่สุดซึ่ง ได้แก่ ตลาดในท้องถิ่น ซึ่งไม่อาจจะมิคู่แข่งจากภายนอกมาแข่งได้เพราะต้องมีค่าขนส่งและค่าบริหารจัดการสูงกว่า เมื่อแข็งแกร่งมากขึ้นแล้วจึงขยายไปสู่ระดับประเทศและต่างประเทศตามลำดับ การขยายตัวไม่เร็วไม่เป็นปัญหาสำหรับเศรษฐกิจพอเพียง เพราะไม่มีความจำเป็นจะต้องขยายตัวอย่างรวดเร็วถ้าหากทุกฝ่ายรวมทั้งผู้ประกอบการยึดหลักการดำเนินชีวิตในแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เพราะถ้าต้องการเร็วกลายเป็นความโลภและทำให้เกิดการเสี่ยงมาก ก็จะทำให้อันตรายได้ง่าย ปัญหาที่เกิดขึ้นปัจจุบันกับสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ หรือ OTOP นั้น พอเริ่มต้นก็ท้อขึ้นตอนในตลาดของท้องถิ่นมุ่งตลาดในประเทศและต่างประเทศเป็นสำคัญ และผลสุดท้ายส่วนใหญ่ก็ประสบความล้มเหลวเนื่องจากการขยายตัวไม่มีลักษณะของการขยายตัวช้าๆแต่มั่นคง วิสาหกิจเป็นจำนวนมากที่ผ่านวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 มาได้ต่างเห็นด้วยกับหลักการในข้อนี้พร้อมอธิบายว่าการขยายตัวอย่างรวดเร็วโดยการพึ่งตลาดเพียงตลาดเดียว หรือไม่มากแห่งไม่ควรกระทำเป็นอย่างยิ่ง ถึงแม้จะทำให้ผลกำไรสูงในระยะสั้นแต่เสี่ยงต่อการล้มละลายในระยะยาวค่อนข้างสูง ดังนั้นหลักการข้อนี้อาจถือได้ว่าเป็นหลักการสรุปรวบยอดของเศรษฐกิจพอเพียงก็ได้

ทั้งนี้การดำเนินงานในลักษณะดังกล่าวทั้งหมดจะต้องขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของการพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งมีความหมายต่อไปว่าจะต้องเป็นการพัฒนาที่ไม่ก่อให้เกิดการทำลายทุนในฐานะที่เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญสู่ประการ ซึ่งมีความสำคัญตามลำดับต่อไปนี้

1. ทุนมนุษย์ ได้แก่ ความรู้ ความสามารถ และทักษะเฉพาะตัวของแต่ละบุคคล การผลิตที่ดีจะต้องไม่ไปทำลายคุณสมบัติที่ดีของความเป็นมนุษย์ซึ่งรวมทั้งการเป็นผู้ที่มีจิตใจดีงาม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และมีความสามารถที่หลากหลาย งานที่ใช้มนุษย์แทนเครื่องจักร เป็นการทำลายทุนมนุษย์เพราะเป็นการทำงานจำเจ ซ้ำซาก นำเบื่อง่าย อีกทั้งเป็นการทำลายความเป็นมนุษย์ที่มีชีวิตจิตใจให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องจักร

2. ทุนสังคม หรือ ทุนทางสังคม ได้แก่ ทุนที่เกิดจากจากการมีปฏิสัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษย์ ทำให้เกิดความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และมีความเชื่อใจซึ่งกันและกัน

จะช่วยทำให้การทำงานทุกชนิดที่เป็นการทำงานร่วมกันดำเนินไปอย่างราบรื่นมีผลผลิตเพิ่มขึ้น ถ้าทุกฝ่ายจึงจะหาผลประโยชน์จากกัน หมายความว่าทุนสังคมถูกทำลาย จะคิดทำอะไรก็ทำได้ยากหรือไม่สำเร็จเพราะมีต้นทุนทางสังคมสูงเกินไป

3. ทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การผลิตที่ดีจะต้องช่วยรักษาทรัพยากรให้คงอยู่ หรือถ้าหากจะให้ดีกว่านั้นจะต้องช่วยให้ทรัพยากรที่มีอยู่เดิมมีเพิ่มมากขึ้น ขณะเดียวกันผลจากการผลิตควรจะไปช่วยฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่สมาชิกในชุมชนอาศัยอยู่ร่วมกัน เพราะถ้าหากไปทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในที่สุดการผลิตก็ไม่สามารถจะดำเนินต่อไปได้และเมื่อสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย ตัวชุมชนเองก็ย่อมจะอยู่ไม่ได้ในระยะยาว

4. ทุนทางกายภาพ ได้แก่ ทุนในความหมายของผู้ผลิตตามปกติ ได้แก่ ส่วนที่เป็นเงินทุน เครื่องมือ เครื่องจักร ทุนประเภทนี้ถึงแม้จะมีความสำคัญแต่ก็เป็นรองทุนอื่นๆ ในอดีตผู้ผลิตสนใจให้ความสำคัญแก่ทุนประเภทนี้แต่เพียงอย่างเดียว คือ คิดว่าทำอย่างไรจึงจะได้กำไรมากๆ จะได้สะสมทุนให้มากยิ่งขึ้นทำกำไรได้มากยิ่งขึ้น ซึ่งในที่สุดอาจจะประสบผลสำเร็จแต่สังคมอยู่ไม่ได้ และท้ายที่สุดเจ้าของทุนก็อาจจะไม่มีความสุขเพราะมีผู้สาปแช่งประนามตลอดเวลา

การนำหลักการเศรษฐกิจพอเพียงทั้ง 9 ข้อ มาพิจารณาร่วมกับเงื่อนไขของการพัฒนาที่ยั่งยืน ย่อมมีความสำคัญกว่าหลักเกณฑ์ของบรรษัทภิบาลซึ่งเน้นความโปร่งใส ความรับผิดชอบทางจริยธรรมต่อสังคมที่สามารถตรวจสอบได้ (accountability) ตลอดจนการมีส่วนร่วมของภาคีที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งนี้เพราะแนวคิดดังกล่าวยังขาดความลุ่มลึกของการเข้าใจถึงความสุขจากความพอเพียงที่ไม่เบียดเบียนตัวเองและผู้อื่น ในขณะที่ตะวันตกไม่มีความเข้าใจลึกซึ้งเช่นนี้ เพราะพื้นฐานในที่สุดยังขึ้นอยู่กับการยึดเอาผลประโยชน์ส่วนตนเป็นหลักโดยไม่ก่อให้เกิดปัญหาแก่สังคมมากจนเกินไปนัก ในขณะที่เศรษฐกิจพอเพียงเป็นการป้องกันมิให้เกิดปัญหาตั้งแต่แรกด้วยการออกแบบระบบให้มีความยั่งยืนรับผิดชอบต่อสังคม ขณะเดียวกันผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายก็มีความสุขพร้อมกันด้วย

หลักการทั่วไปในพุทธธรรมที่อาจประยุกต์กับวิชาเศรษฐศาสตร์ทั่วไป

ความยาว : 3 ชั่วโมง

ผู้รับผิดชอบ : สุนทรี ท. ชัยสัมฤทธิ์โชค

ดังได้ทำความเข้าใจแล้วว่า ส่วนนี้เป็นการทดลองนำเสนอความคิดแทนการวิเคราะห์ให้ถึงแก่นของวิชาอย่างที่ผ่านมาก่อนหน้านี้ สำหรับตัวอย่างหลักพุทธธรรมที่อาจนำมาประยุกต์ได้กับลักษณะทั่วไปของวิชาเศรษฐศาสตร์ที่เหลือ และเสนอไว้ในบทนี้ทั้งหมด 7 เรื่อง ได้แก่ การพึ่งตนเอง ความไม่ประมาท อหิงสกรรม สัมมาอาชีวะ การไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ความพยายามละกิเลสและความโลภ

1. หลักการพึ่งตนเอง

ในที่นี้ อาจกล่าวได้ว่าความเข้าใจในความหมายของหลักการพึ่งตนเองของคนทั่วไปอยู่ที่ความสามารถในการพึ่งตนเองได้ทุกระดับ เพื่อมิให้ต้องเป็นภาระแก่ผู้อื่น หรือหมู่คณะ หรือความหมายในเรื่องความเพียรพยายามที่ต้องฝึกฝนตนเองให้ดี ซึ่งไม่สามารถจะมีบุคคลอื่นทำให้ได้ หากพิจารณาในความหมายสูงสุดของพุทธธรรมแล้ว หลักการพึ่งตนเอง หรือ อัตตา หิ อัตตโน นาโถ มีความหมายเฉพาะถึงความสามารถในการพัฒนาสติปัญญาด้วยตนเอง ด้วยการพิจารณา สิ่งต่างๆ อย่างแยกคาย (โยนิโสมนสิการ) เห็นความเป็นจริงของความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ความหมายเหล่านี้เมื่อนำมาประยุกต์ใช้อธิบายในทางเศรษฐศาสตร์หรือกิจกรรมการทางเศรษฐกิจย่อมหมายถึงการเน้นการผลิตเพื่อการบริโภคเองเป็นหลัก ซึ่งย่อมมีความหมายที่ตรงกันข้ามกับหลักการแข่งขันกันทำของ อัดัม สมิธ ที่มุ่งทำงานตามความชำนาญ แล้วเอาผลผลิตที่ได้มาแลกเปลี่ยนกัน ทุกฝ่ายก็จะได้ผลผลิตตามที่ตนต้องการและมีปริมาณมากกว่าที่ทุกคนพยายามจะผลิตทุกสิ่งทุกอย่างเอง เรียกได้ว่าเป็นการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีประสิทธิภาพสูงที่สุด

คำอธิบายเช่นนี้ได้ซ่อนข้อสมมติที่สำคัญไว้อย่างน้อยสองเรื่อง คือ ต้นทุนในการแลกเปลี่ยนสินค้า (transaction cost) มิใช่เป็นปัจจัยที่สำคัญ และทั้งสองฝ่ายที่นำสินค้ามาแลกเปลี่ยนกันมีอำนาจต่อรองที่เท่าเทียมกันหรือไม่แตกต่างกันมากนัก รวม

ทั้งหลักการแบ่งงานกันทำนี้ยังเน้นคุณค่าของการมีสินค้าและบริการที่หลากหลายเพิ่มมากขึ้น ว่าเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาแต่เพียงประการเดียว ส่วนคุณค่าที่ได้จากการการเรียนรู้ในสิ่งใหม่ ๆ หรือประสบการณ์จากการทำงานที่หลากหลายไม่มีความสำคัญเทียบเท่า แม้แต่การทำงานที่ซ้ำซากจำเจก็มีได้เป็นปัญหาหรือสร้างความเบื่อหน่ายแต่อย่างใด เพราะสามารถแก้ไขหรือจูงใจให้ผู้ผลิตในสภาพเช่นนั้นได้รับผลตอบแทนที่เป็นตัวเงินหรือสิ่งของที่ทำให้ความพึงพอใจมากกว่า ซึ่งแท้จริงก็คือการทำลายความเป็นมนุษย์ให้กลายเป็นหุ่นยนต์ หรือเครื่องจักรนั่นเอง

การพิจารณาอย่างแยกแยะด้วยหลักพุทธเศรษฐศาสตร์ จะพบว่าในสถานการณ์ความเป็นจริง เกษตรกรรายย่อยที่เป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศไทยและทั่วโลก เป็นกลุ่มที่ไม่มีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจและมีต้นทุนการแลกเปลี่ยนสินค้าสูง จึงทำให้พวกเขากลายเป็นกลุ่มที่อ่อนแอในทางเศรษฐกิจ จึงจำเป็นต้องหันมาพึ่งตนเองหรือเน้นการผลิตเพื่อการบริโภค แนวคิดเช่นนี้ได้นำมาใช้ปฏิบัติให้เกิดผลจริงใน “เกษตรทฤษฎีใหม่” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ และสามารถอธิบายตามความเป็นจริงได้ดีกว่าความหมายของประสิทธิภาพของตลาดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ซึ่งซ่อนข้อสมมุติทั้งสองเอาไว้โดยเป็นข้อสมมุติที่ไม่จริงสำหรับคนส่วนใหญ่ของประเทศ

2. ความไม่ประมาท

ความไม่ประมาท หรืออัมปมาทธรรม เป็นหลักธรรมเพื่อเตรียมความพร้อมของปัจเจกชนหรือสังคมให้อยู่กับปัจจุบันขณะ เนื่องจากความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของชีวิต โดยมุ่งให้บรรลุประโยชน์ด้วยการไม่เพิกเฉย เอาใจใส่ กระตือรือร้น ขวนขวาย แก้ไขปรับปรุงส่วนที่แก้ไขได้ หรือเร่งประกอบคุณความดี หลักการนี้สามารถนำมาประยุกต์กับการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีความเสี่ยงสูง โดยอธิบายว่าสิ่งใดก็ตามที่มีความเสี่ยงสูงผลตอบแทนที่ได้ก็จะสูงตามไปด้วย ในขณะเดียวกันความสูญเสียก็เกิดขึ้นสูงเช่นกัน ซึ่งเศรษฐศาสตร์กระแสหลักอธิบายเรื่องนี้ว่า เป็นความพึงพอใจหรืออุปนิสัยตามธรรมชาติของแต่ละบุคคล แต่พุทธเศรษฐศาสตร์พิจารณาว่าเป็นความโลภ โดยที่ความโลภเป็นสาเหตุของความประมาทผู้ที่ตั้งใจเลือกที่จะเสี่ยง ส่งผลให้เกิดความประมาทและมีผลกระทบต่อความมั่นคงของเศรษฐกิจส่วนตัว ครอบครัว ตลอดจนถึงความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศ ดังเช่น กรณีวิกฤตการณ์เศรษฐกิจเมื่อปี พ.ศ.

2540 ที่นักลงทุนไทยมีพฤติกรรมเสี่ยงเนื่องจากความโลภอยากได้เงินจำนวนมากในเวลาสั้น เพราะมีปัจจัยกระตุ้นในเวลานั้น คือ สามารถกู้เงินตราต่างประเทศได้ด้วยดอกเบี้ยอัตราต่ำและให้ผลตอบแทนทางการเงินในอัตราสูง จนในที่สุดเกิดภาวะเศรษฐกิจฟองสบู่เนื่องจากไม่มีภาคเศรษฐกิจที่แท้จริงรองรับ นับเป็นบทเรียนที่สำคัญของสังคมไทย

ถ้าหากใช้แนวพุทธเศรษฐศาสตร์อธิบาย พฤติกรรมที่ถูกต้องมีทางเดียวคือไม่โลภและไม่ประมาท เมื่อไม่โลภ ไม่ประมาทก็จะช่วยให้การบริหารจัดการเศรษฐกิจมีเหตุผล “เกษตรทฤษฎีใหม่” นับเป็นตัวอย่างในเชิงรูปธรรมที่ใช้หลักการบริหารด้วยการกระจายความเสี่ยงออกไป โดยการปลูกพืชที่หลากหลายเพื่อการบริโภคของตนเองเป็นหลักก่อนมีเหลือจึงขาย การกระจายความเสี่ยงออกไปเช่นนี้ แม้จะทำให้ไม่รวยเร็วก็ไม่เป็นการเร่งไปหาความทุกข์ แนวคิดนี้จึงสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมทางเศรษฐกิจได้ทุกแขนง รวมทั้งการผลิตทางภาคอุตสาหกรรมและบริการที่ประกอบด้วยหลัก 9 ข้อ และเงื่อนไขความยั่งยืน 4 ข้อ ที่ได้กล่าวมาแล้ว

3. อหิงสกรรม

อหิงสกรรม คือธรรมที่ช่วยให้โหม้ใจในทางเมตตากรุณา นั่นคือทำให้พ้นไปจากวิหิงสาคือการข่มเหงเบียดเบียนและความรุนแรง จึงต้องใช้คู่กับขันติธรรม หรือความอดกลั้นที่มีต่อสิ่งชั่วร้าย ที่จะทำให้เกิดโทสะหรือความโกรธและโมหะหรือความหลง ซึ่งเป็นปฏิปักษ์กับสติหรือความยังคิด ซึ่งเป็นเหตุให้ปัญญาทำงานไม่ได้

การหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับสงคราม เช่น การผลิตและการค้าอาวุธ เห็นได้ชัดเจนว่าก่อให้เกิดความเสียหายแก่ผู้อื่นตามมา แม้ผู้ประกอบการจะได้รับผลตอบแทนทางเศรษฐกิจสูงมากก็ตาม ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สร้างความเสียหายได้แก่ ประเทศสหรัฐอเมริกาในกรณีสงครามเวียดนามเมื่อปี ค.ศ. 1975 และสงครามกับประเทศอิรักที่ส่งผลต่อให้เกิดลัทธิการก่อการร้ายจนขาดความมั่นคงต่อชีวิตและทรัพย์สินแพร่ขยายไปทั่วโลก

โดยทั่วไป สังคมมักเข้าใจกันว่ากระดำนกิจกรรมทางเศรษฐกิจ จำเป็นต้องใช้หลักการแข่งขันเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงที่สุด แต่การแข่งขันที่รุนแรงถึงขั้นเอาเป็นเอาตายเป็นสิ่งที่สร้างหายนะทางเศรษฐกิจได้เช่นกัน เพราะมีฐานคิดที่เน้นแต่ผลประโยชน์ส่วนตนเป็นหลักซึ่งพัฒนาเป็นความโลภได้โดยง่าย หลักการแข่งขันเช่นนี้จึงมีความขัดแย้งกันเองในเชิงตรรกะ

การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้วยหลักอหิงสธรรมในแนวพุทธเศรษฐศาสตร์ จึงนำหลักความร่วมมือมาใช้แทนการแข่งขัน เพื่อชี้ให้เห็นว่านอกจากเป็นไปได้จริงแล้ว ยังเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดเช่นกัน ตัวอย่างรูปธรรมพบได้จากการดำเนินงานขององค์กรศาสนาและองค์กรอาสาสมัครโดยทั่วไปโดยเฉพาะอย่างยิ่ง กระบวนการสรรวาทัยศรามทนของอริยะรัตเน นับเป็นตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ที่เน้นความร่วมมือกันอย่างเต็มที่ (full engagement) แทนการจ้างงานอย่างเต็มที่ (full employment) หรือแม้แต่แนวคิดวิสาหกิจชุมชนก็อยู่บนพื้นฐานความคิดของการร่วมมือกันในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจแทนเน้นประเด็นการแข่งขัน ทั้งนี้เพื่อจัดความคิดที่ยึดเอาประโยชน์ส่วนตัวเป็นที่ตั้งและความโลภ ที่เป็นต้นเหตุของความรุนแรงออกไป

4. สัมมาอาชีวะ

คำว่า สัมมาอาชีวะ หรือสัมมาชีพนั้น มิได้หมายถึงแต่การใช้แรงงานเพื่อให้เกิดผลผลิต แล้วได้รับปัจจัยเครื่องเลี้ยงชีพเป็นผลตอบแทนมาโดยชอบธรรมเท่านั้น หากเป็นธรรมะที่มีความหมายรวมถึงการทำหน้าที่อย่างถูกต้องด้วย ทำให้การวัดคุณค่าของงานจะวัดเฉพาะมิติของการสนองความต้องการของมนุษย์อย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ไม่เพียงพอ เพราะอาจเป็นการวัดความสามารถในการตอบสนองความต้องการด้วยตัณหาเท่านั้น โดยละเลยการพิจารณาว่าการปฏิบัติงานนั้นได้เกื้อกูลต่อชีวิตของผู้ปฏิบัติงานนั้นหรือต่อสังคมหรือไม่

จุดเน้นของการปฏิบัติงานใดๆ ในพุทธธรรมจึงเน้นอยู่ที่เจตนา หากเป็นการกระทำที่มีเจตนาดีหรือจิตเป็นกุศลแล้ว ย่อมคาดหวังได้ว่าผลลัพธ์ที่ตามมาจะเป็นไปในทางที่ดีตามหลักของกฎแห่งกรรม เพราะเจตนาดีหรือจิตที่เป็นกุศลหมายถึงความต้องการที่จะก่อให้เกิดผลอันเกื้อกูลต่อชีวิตและสังคมด้วยเช่นกัน

การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้วยหลักสัมมาอาชีวะจึงย่อมหมายความว่าความรวมถึงผลที่เกิดขึ้นในทางที่เกื้อกูลต่อมนุษย์และสังคม ด้วยเหตุนี้การดำรงเลี้ยงชีพด้วยการผลิตและการค้าอาวู หรือแม้แต่สารเคมีที่ใช้เป็นยาฆ่าแมลง สารเสพติดให้โทษ สารที่สร้างความมึนเมาที่ทำให้ขาดสติและความยังคิด ย่อมถือได้ว่าไม่เป็นไปตามหลักสัมมาอาชีวะ หรือในกรณีของการผลิตขนาดใหญ่ด้วยระบบสายพานที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นคนงาน และคนงานกลายเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องจักรที่ใช้ในการผลิต เนื่องจากต้อง

ทำงานในสถานะที่บีบคั้น วุ่นวาย เร่งรีบ จึงเป็นเรื่องที่ขัดต่อหลักสัมมาอาชีวะเช่นกัน เพราะเป็นกิจกรรมที่ลดคุณค่าและทำลายความเป็นมนุษย์ลง ไม่ส่งเสริมการดำรงชีวิตอย่างสร้างสรรค์ในความเป็นมนุษย์ จึงเป็นการสมควรที่ภาคอุตสาหกรรมควรได้รับการประเมินคุณค่าใหม่ตามแนวพุทธเศรษฐศาสตร์ให้ถูกต้อง

5. การไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

การไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นนั้น ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของพุทธธรรมในการดำเนินชีวิตเพื่อมุ่งสู่ความร่มเย็นเป็นสุขทั้งของปัจเจกชนและสังคม ในทางตรงข้าม การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก พุ่งเล็งไปที่ผลประโยชน์ส่วนตนเป็นที่ตั้งและมีจุดเน้นอยู่ที่การสร้างความพอใจสูงสุด ด้วยการผลิตให้ได้มากที่สุด ต้นทุนการผลิตต่ำที่สุดและผลกำไรสูงที่สุดตลอดเวลา ซึ่งถือว่าเป็นจุดที่มีประสิทธิภาพสูงสุด เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ย่อมมีฝ่ายหนึ่งได้อีกฝ่ายหนึ่งเสียในลักษณะที่สุดโต่ง (extreme point) ผลลัพธ์โดยรวมจึงเท่ากับศูนย์ แต่หากเปลี่ยนจุดเน้นจากผลประโยชน์ส่วนตนเป็นหลักการเป็นการเน้นการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น การแบ่งส่วนผลประโยชน์ในลักษณะที่ทุกฝ่ายต่างได้รับประโยชน์ (win-win situation) ก็เป็นไปได้ และกลับเป็นจุดสมดุลหรือจุดที่ดีที่สุดของสังคม (optimization) เพราะเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง สามารถนำไปสู่ความสุขสงบหรือศานติสุขอย่างยั่งยืนได้ในที่สุด

6. การละกิเลสและความโลภ

กิเลส นั้นมีความหมายในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของ “อวิชชา” หรือความไม่รู้ ซึ่งมีความหมายเช่นเดียวกับโมหะหรือความหลงผิด เมื่อมนุษย์มีความไม่รู้หรือความหลงผิดย่อมปล่อยให้ชีวิตดำเนินไปตามสัญชาตญาณ ซึ่งแม้สัญชาตญาณจะมีข้อดีช่วยให้มนุษย์มีชีวิตอยู่รอด แต่การมีชีวิตอยู่รอดโดยไม่พัฒนาสติปัญญาให้ก้าวหน้าจนไปพ้นสัญชาตญาณ มนุษย์ก็จะมีชีวิตไม่แตกต่างไปจากสัตว์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ หรืออาจเลวร้ายยิ่งกว่า เนื่องจากมนุษย์ถูกกิเลสและความโลภเข้าครอบงำได้ง่ายกว่าสัตว์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ผลของการถูกครอบงำทำให้เกิดการทำลายล้างดังได้กล่าวไปมาแล้วจึงไม่ขอก้าวซ้ำในที่นี้ การปลอดจากการครอบงำโดยกิเลสและความโลภจะทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะเกิดขึ้นไม่ว่าในรูปแบบใด ในที่สุดจะเป็นประโยชน์แก่มนุษย์และสังคมแทน

ที่จะเป็นโทษและสร้างปัญหาให้กับมนุษย์และสังคมในที่สุด

7. ความซื่อสัตย์สุจริต ความละเอียดและเกรงกลัวต่อบาป

ความซื่อสัตย์สุจริตความละเอียดและเกรงกลัวต่อการกระทำความผิดหรือหิริโอตตปละ เป็นหลักพุทธธรรมที่เน้นการมีชีวิตที่มีจิตเป็นกุศลหรือเจตนาดีต่อผู้อื่น ธรรมะข้อนี้มีข้อดีที่ทำให้จิตสะอาดบริสุทธิ์ จิตที่สะอาดย่อมมีความสงบและมีสติที่มั่นคงได้ง่าย ซึ่งเป็นรากฐานของความสว่าง คือปัญญา ดังได้กล่าวแล้วว่าเป็นเครื่องมือสำคัญที่นำไปสู่ความพ้นทุกข์

เศรษฐศาสตร์กระแสหลักไม่ได้เน้นประเด็นนี้ แต่เน้นการแสวงหาผลประโยชน์ให้แก่ตนเองเป็นสำคัญ ส่วนจะมีความซื่อสัตย์สุจริตจะมีหรือไม่ไม่ใช่เรื่องสำคัญเพราะจะถูกควบคุมโดยสัญญาและการปกป้องผลประโยชน์ของตนเองจากคนอื่น ๆ แต่ขณะเดียวกันระบบตลาดจะทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพและมีต้นทุนของการตลาดต่ำเกิดจากความเชื่อใจซึ่งกันและกัน (trust) ซึ่งเป็นทุนทางสังคม (social capital) อย่างหนึ่ง โดยปัจจัยที่มีส่วนสำคัญที่ช่วยสร้างความไว้วางใจก็คือความซื่อสัตย์สุจริต ความละเอียดหรือเกรงกลัวต่อความผิดนั่นเอง

ในความเป็นจริงแล้ว ความซื่อสัตย์สุจริตและความไว้วางใจย่อมส่งผลต่อการมีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และเป็นที่มาของความสงบสุขในสังคมตามที่มนุษย์ทุกคนต้องการ หากเศรษฐศาสตร์กระแสหลักปฏิเสธธรรมชาติความจริงในข้อนี้ของมนุษย์ไป จึงต้องหันไปใช้มาตรการทางกฎหมาย กฎเกณฑ์ กติการากมาย แม้แต่กฎหมาย ส่งผลให้ตลาดไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีต้นทุนสูงขึ้นโดยไม่จำเป็น อีกทั้งมนุษย์ก็ไม่สามารถมีชีวิตที่ดีมีความสุขสงบได้ เว้นแต่จะได้เข้าใจหลักการนี้และนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างจริงจังเท่านั้น

สรุป

ในบทนี้ ได้นำเสนอให้เห็นถึงความเป็นไปได้ในการประยุกต์พุทธเศรษฐศาสตร์เข้ากับกิจกรรมทางเศรษฐกิจในสองลักษณะคือ ทั้งในส่วนของวิชาที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ และวิชาที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์อย่างกว้างๆ โดยได้แสดง

ให้เห็นว่าหลักการในพุทธเศรษฐศาสตร์นั้นมีส่วนลดข้อบกพร่องของวิชาเศรษฐศาสตร์ที่พัฒนาขึ้นมาจากอารยธรรมตะวันตกได้ในประเด็นใดและอย่างไร ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อที่จะลดความขัดแย้งภายในจากการวิเคราะห์ในตัวเนื้อหาของวิชานี้ เนื่องจากข้อสมมติและฐานความเข้าใจเบื้องต้นวางอยู่บนความเข้าใจมนุษย์ที่ง่ายและแคบ จึงไม่ถูกต้องและครอบคลุมรอบด้าน มีผลทำให้มีการใช้ความรู้ในวิชาดังกล่าวในทิศทางที่ไม่ได้รับใช้มนุษยชาติอย่างแท้จริง ยิ่งกว่านั้นยังมีแนวโน้มที่จะทำลายศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และทำลายตัวตนทางกายภาพและเผ่าพันธุ์ของมนุษย์เองในที่สุด ทั้งนี้เพราะเนื้อหาสาระของวิชามีสภาพเป็นอวิชาหรือความไม่รู้จริง มิได้สร้างปัญญาให้แก่มนุษย์แต่กลับเป็นตัวปัญหาทำลายมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ในที่สุด

พุทธเศรษฐศาสตร์ จึงนับเป็นจุดเริ่มต้นในการถกเถียง ค้นคว้า และค้นหาความจริง หรือสัจธรรมที่มีอยู่ในวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ตลอดจนปรับเปลี่ยนข้อบกพร่องเพื่อให้เศรษฐศาสตร์เป็นวิชาที่มีประโยชน์แก่มนุษย์ได้มากยิ่งขึ้นในที่สุด อย่างไรก็ตามเนื้อหาสาระสำคัญของพุทธเศรษฐศาสตร์ตลอดจนการประยุกต์ความรู้เพื่อให้ใช้ได้ในชีวิตจริงและในสังคมที่ได้นำเสนอแล้วในบทที่ผ่านมาและบทนี้ ยังอาจกล่าวได้ว่าอยู่ในระยะแรกของการพัฒนาองค์ความรู้เท่านั้น ดังนั้น การประยุกต์ใช้ทฤษฎีในประเด็นใดก็ควรดำเนินการด้วยความรอบคอบและความระมัดระวัง ทั้งนี้เพื่อลดการถูกวิพากษ์วิจารณ์ในประเด็นปลีกย่อยต่างๆ อันอาจทำให้เกิดการขาดความเชื่อมั่นในเนื้อหาวิชาไปเสียก่อนโดยไม่จำเป็น

หนังสืออ่านประกอบ

อภิรักษ์ พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์: วิวัฒนาการ ทฤษฎีและการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์ สาขาต่าง ๆ พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ: อมรินทร์, (2547).

อภิรักษ์ พันธเสน, การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงกับอุตสาหกรรมขนาดกลางและ ขนาดย่อม (กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2546).

บทที่ 9 : บทส่งท้าย

ความยาว : 6 ชั่วโมง

ผู้รับผิดชอบ : ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน

สรุปจากความรู้ที่ได้

เมื่อมาถึงบทสุดท้ายคงจะเป็นที่ชัดเจนแล้วว่าทุกๆ ที่ขณะนี้มีการสอนวิชา เศรษฐศาสตร์กันอยู่ทั่วไปในสถาบันอุดมศึกษาทุกแห่งที่เรียกกันว่าเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก แต่เศรษฐศาสตร์เหล่านั้นตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่มีความเข้าใจมนุษย์ในแง่มุมที่ค่อนข้างคับแคบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการที่ขยายความหมายของคำว่าความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนให้ครอบคลุมไปถึง ความปรารถนา (desire) ซึ่งอาจจะก่อให้เกิดปัญหา แก่ผู้ที่มีความปรารถนาในลักษณะที่เป็นความเร่งร้อนอยากได้ และในกระบวนการที่ได้ มาเพื่อสนองความพึงพอใจดังกล่าว ก็ก่อให้เกิดมีการทำลายทรัพยากรเกิดขึ้น โดยอาจจะไม่มีความจำเป็น หรือเป็นการแย่งชิงเอาทรัพยากรจากผู้อื่นที่ยังมีความขาดแคลน ปัจจัยสี่หรือผู้ที่ยังมีความทุกข์มาเป็นของตน ถ้าพิจารณาจากภาพรวมแล้ว เป็นการ ใช้ทรัพยากรที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังนั้นความปรารถนาจึงเริ่มที่จะเป็นโทษทั้งแก่ ตัวบุคคลที่มีความปรารถนาเอง และสังคมของสิ่งมีชีวิตที่เกี่ยวข้องกันทั้งหมดในโลกยก เว้นแต่ในกรณีที่ได้วิเคราะห์ถึงความเป็นจริง เพื่อการประกอบหน้าที่การงานที่มี ประสิทธิภาพในยุคปัจจุบัน นอกจากนำความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน ให้หมายรวมกับ ความปรารถนาแล้วยังได้รวมไปถึงความโลภ (greed) ซึ่งเป็นสิ่งที่จริยธรรมในทุกศาสนา ประนามว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี แต่วิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักยังถือว่าเป็นการกระทำที่มีเหตุผล (rational behavior) เห็นได้ชัดว่าวิชานี้ได้ทำให้ความชั่วกลายเป็นความดี และจุด นี้เองที่เป็นการสร้างปัญหาอย่างร้ายแรงให้เกิดระบบที่ทำลายตัวเองของมนุษยชาติและ สิ่งมีชีวิตทั้งหลายในโลกในที่สุด

นอกจากนั้นวิชาเศรษฐศาสตร์กระแสหลักยังสอนต่อไปว่า ภายใต้ความจำกัด ของงบประมาณหรือรายได้ ถ้าบุคคลใดบุคคลหนึ่งได้รับการบริโภคเพิ่มขึ้นภายใต้เงื่อนไข ว่าความพึงพอใจที่ได้รับเพิ่มขึ้นหน่วยสุดท้ายยังมากกว่าศูนย์ การที่ได้รับการบริโภคเพิ่ม

มากขึ้นยอมทำให้บุคคลนั้นๆ ได้รับความพึงพอใจเพิ่มขึ้น ซึ่งอาจจะจริงในแง่ตรรกะทั่วไปและตรรกะทางคณิตศาสตร์ แต่ความสุขของมนุษย์มิได้เกิดจากการเสพหรือการบริโภคแต่เพียงอย่างเดียว การให้สิ่งของหรือการให้ความช่วยเหลือแก่เพื่อนมนุษย์หรือสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ให้พ้นทุกข์หรือได้รับความสุขก็เป็นความสุขที่ผู้ให้ได้รับเช่นกัน นอกจากการให้ (to give or to love ในความหมายของการให้ไม่ใช่การอยากได้มาครอบครอง) แล้วยังมีความสุขที่สามารถหาได้จากการอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี (to be) ซึ่งไม่จำเป็นต้องเป็นสภาพแวดล้อมที่โอ่อ่าหรูหรา แต่เป็นสภาพแวดล้อมที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติหรือสภาพแวดล้อมที่ทุกคนมีน้ำใจเอื้ออารีต่อกัน ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องเป็นสิ่งของวัตถุแต่เป็นสังคมที่คนมีความปรารถนาที่ดีต่อกัน โดยไม่จำเป็นจะต้องมีวัตถุมาเป็นตัวล่อก็ทำให้เกิดความสุขได้ รวมทั้งการที่ได้พบปะสนทนา หรือการเป็นมิตรต่อกัน (to relate with) ก็เป็นสุขได้ความสุขง่าย ๆ เหล่านี้มีอยู่ทั่วไป และไม่จำเป็นจะต้องเกิดจากการผลิตสินค้าและบริการเพื่อการบริโภคแต่เพียงอย่างเดียว เพียงแต่มีความคิดและการกระทำที่ดี กุศลจิตนำไปสู่กุศลเจตนาและกุศลเจตนานำไปสู่กุศลกรรม ก็ช่วยให้ตนเองและสังคมมีความสุขได้

แต่เหตุผลที่สำคัญที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักไม่สามารถคิดในกรอบนี้ได้ก็เนื่องจากการมีกระบวนทัศน์ (paradigm) ที่ต่างกัน เศรษฐศาสตร์กระแสหลักพัฒนาจากกระบวนทัศน์วิทยาศาสตร์ที่เน้นวัตถุเป็นสำคัญดังนั้น ความพึงพอใจจึงจะต้องมีตัวล่อหรือการได้เสพเป็นสำคัญ ซึ่งไม่จำเป็นจะต้องเป็นการเสพวัตถุสิ่งของเสมอไป การเสพบริการ หรือการได้มาซึ่งสิ่งต่างๆ (to have) ก็เป็นวิธีคิดในแนวทางวัตถุนิยมนั่นเอง

วิทยาศาสตร์แนววัตถุนิยมซึ่งถึงแม้ปัจจุบันจะพัฒนามาจนถึงฟิสิกส์แบบควอนตัม (Quantum Physics) แล้วก็ตาม ก็ยังเป็นวิทยาศาสตร์ที่ศึกษาจากวัตถุเป็นสำคัญ ถึงแม้วิทยาศาสตร์แขนงนี้จะเริ่มเข้าใจถึงความไม่แน่นอนเกี่ยวกับวัตถุที่ไม่สามารถจะระบุได้อย่างชัดเจนว่าสิ่งที่กำลังศึกษานั้นจะเป็นส่วนประกอบ (particle) หรือพลังงาน (energy) หรือคลื่น (wave)) ซึ่งทำให้เริ่มจุกคิดได้ว่า ลักษณะเช่นนี้ของวัตถุมีความใกล้เคียงกับจิตเข้าทุกที แต่ระเบียบวิธีค้นคว้าหาความรู้ก็ยังคงเป็นวิทยาศาสตร์ทางวัตถุนิยมนั่นเอง

ในขณะที่พุทธเศรษฐศาสตร์มีกระบวนทัศน์จากวิทยาศาสตร์ทางจิต คือ มีความ

เป็นวิทยาศาสตร์ เช่นเดียวกัน กล่าวคือ สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริงโดยทั่วไป แต่เป็นความจริงในระดับจิต ที่มีการพัฒนาที่แตกต่างกัน ในเมื่อวิทยาศาสตร์ตะวันตกให้ความสนใจเฉพาะวัตถุและไม่พยายามเข้าใจหรือให้ความสนใจในเรื่องจิต จึงไม่เข้าใจความหมายของการพัฒนาจิต หรือการที่คนแต่ละคนสามารถมีการพัฒนามะดับจิตที่แตกต่างกันได้ซึ่งขึ้นอยู่กับการศึกษาอบรมของจิต เมื่อไม่เข้าใจความจริงในข้อนี้จึงคิดได้เฉพาะแต่วิทยาศาสตร์ที่มีพื้นฐานจากทางวัตถุที่เป็นความจริงและสามารถสัมผัสได้ด้วยช่องทางของประสาทสัมผัสทั้งห้า คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ซึ่งเหมือนกันทุกคน ถ้าหากเครื่องรับและประสาทสัมผัสอยู่ในมาตรฐานเดียวกันเท่ากันทุกคน ขณะเดียวกันวิทยาศาสตร์วัตถุก็ใช้ “ใจ” เป็นช่องทางของประสาทสัมผัสด้วย แต่ “ใจ” ที่กล่าวถึงนี้ คือระดับความฉลาดในการเข้าใจความเป็นเหตุเป็นผลในลักษณะที่เป็นตรรกะ ด้วยเหตุนี้ถ้าบุคคลทั้งหลายมีระดับ ความฉลาดเท่ากันก็ย่อมเข้าใจตรรกะในระดับเดียวกันได้ ถึงจุดนี้วิทยาศาสตร์วัตถุย่อมเข้าใจใกล้เคียงกันวิทยาศาสตร์ทางจิตมากขึ้นเพราะเริ่มยอมรับว่า ความจริงสำหรับคนที่มีความฉลาด (intelligent quotient) ต่างกันย่อมแตกต่างกันด้วย แต่ในความเป็นจริงมนุษย์มิได้มีเฉพาะความฉลาดเท่านั้นแต่มนุษย์มี “ปัญญา” ด้วย คือความสามารถที่จะเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริง ซึ่งเกิดจากการฝึกฝนไม่ให้มีการปรุงแต่งโดยความคิด (หรือสังขาร) แต่เนื่องจากระบบคิดในอารยธรรมตะวันตกไม่มีความเข้าใจหรือศึกษาการปรุงแต่งความคิดของมนุษย์ด้วยตัวมนุษย์และเนื่องจากมนุษย์ถูกรอบจำด้วยกิเลส อันประกอบด้วย ความโลภ โกรธ หลง หรือ ความไม่รู้ คือ อวิชชา ทำให้เกิดความหลงผิด จุดนี้เป็นจุดแตกต่างที่สำคัญของวิทยาศาสตร์ที่มีพื้นฐานจากวัตถุกับวิทยาศาสตร์ทางจิต

ในทางตรงกันข้ามพุทธเศรษฐศาสตร์มีฐานคิดจากพุทธธรรม มีกระบวนการค้นที่อยู่บนพื้นฐานวิทยาศาสตร์ทางจิต ซึ่งอธิบายว่าความจริงสำหรับผู้ที่มีปัญญาในระดับเดียวกันย่อมเหมือนกัน ความจริงสำหรับผู้ที่มีระดับปัญญาต่างกันย่อมต่างกัน ซึ่งอาจอธิบายได้ว่าจิตที่มีปัญญาริสุทธิ์ ก็เปรียบเหมือนน้ำที่บริสุทธิ์ในตู้กระจกที่ใสบริสุทธิ์ เมื่อนำสิ่งใดใส่ลงในตู้กระจกที่ใสบริสุทธิ์และมีน้ำที่ใสบริสุทธิ์ก็ได้ภาพนั้นชัดเจนตามความเป็นจริงของสิ่งนั้น แต่ถ้าหากน้ำไม่ใสบริสุทธิ์ เกิดมีสิ่งเจือปนในระดับต่างๆ ภาพที่ได้นั้นก็จะแตกต่างกันไป ถ้าหากน้ำนั้นดำสนิท ไม่ว่าอะไรจะใสลงไปก็จะไม่เห็นอะไรเลย หรือแม้กระทั่งน้ำที่บริสุทธิ์ถ้าไปอยู่ในที่มืดก็จะไม่สามารถเห็นอะไรได้ หรือน้ำที่มี

ลักษณะเป็นคลื่นไม่สงบนิ่งก็จะให้ภาพที่พร่ามัว คำอธิบายในลักษณะเช่นนี้ อย่างน้อยก็จะช่วยทำให้เกิดจินตนาการได้ว่า ความจริงที่ต่างกันในระดับปัญญาที่แตกต่างกันมีความแตกต่างกันได้อย่างไร

การเข้าถึงความจริงในลักษณะเช่นนี้ ก็คือการเข้าถึงความจริงของการเข้าใจมนุษย์แบบพุทธ ซึ่งถ้าหากจิตได้รับการพัฒนาถึงระดับหนึ่ง ก็จะเข้าใจว่าการอธิบายมนุษย์แบบพุทธนั้นเข้าใจถึงความเป็นจริงของมนุษย์มากกว่าการอธิบายมนุษย์แบบอื่นๆ ดังนั้นถึงแม้จะมีความพยายามอธิบายว่า เศรษฐศาสตร์กระแสหลักมีความเป็นวิทยาศาสตร์ซึ่งก็มีส่วนถูกอยู่บ้าง (แต่ก็ไม่ทั้งหมด) ก็เป็นวิทยาศาสตร์แบบวัตถุนิยม แต่พุทธเศรษฐศาสตร์นั้นอยู่บนพื้นฐานของความเป็นวิทยาศาสตร์ทางจิตซึ่งจะเห็นได้จากคำอธิบายในทุกบทที่ผ่านมา ไม่มีส่วนใดเลยที่อ้างเอาความเชื่อที่ไม่มีเหตุผลยืนยันสนับสนุนเป็นหลักประกอบการอธิบาย ดังนั้นพุทธเศรษฐศาสตร์จึงเป็นวิทยาศาสตร์ที่มีระดับความลึกซึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความลึกซึ่งในส่วนที่เป็นความเข้าใจมนุษย์ที่ใกล้เคียงธรรมชาติของมนุษย์จริงๆ ได้มากกว่าความเข้าใจมนุษย์ตามวิธีการของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก และโดยที่วิชาเศรษฐศาสตร์เป็นเรื่องของกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ในส่วนที่เกี่ยวกับการผลิต การแบ่งปันผลผลิตและการบริโภค การไม่เข้าใจมนุษย์อย่างลึกซึ่งอาจนำไปสู่ข้อสรุปที่ผิดพลาดได้โดยง่าย และนำไปสู่ปัญหาที่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อสังคมมนุษย์ตามมาในภายหลัง

สถานภาพของวิชาพุทธเศรษฐศาสตร์

เมื่อวิชาพุทธเศรษฐศาสตร์มีพื้นฐานบนกระบวนการทัศน์ของวิทยาศาสตร์ทางจิต จึงมีสถานภาพเหมือนวิชาที่มีพื้นฐานจากวิชาวิทยาศาสตร์โดยทั่วไปแต่ลึกซึ้งมากกว่า เพราะการเข้าใจวัตถุไม่จำเป็นต้องมีความเข้าใจถึงระดับขั้นของการพัฒนาจิต แต่ถึงกระนั้นก็ยังมียกระดับขั้นความแตกต่างของความฉลาด แต่เป็นความฉลาดที่อาจจะไม่ใช่ปัญญา เพราะความฉลาดปกตินั้นอาจจะมีกิเลส หรืออย่างน้อยก็ตระหนักรู้ถึงการเจือปนของกิเลสในระดับต่างๆ ตั้งแต่หยาบที่สุดไปจนถึงละเอียดจนในที่สุดไม่มีเลย

ในเมื่อพุทธเศรษฐศาสตร์อยู่บนพื้นฐานวิทยาศาสตร์ทางจิต พุทธเศรษฐศาสตร์จึงไม่ใช่ศาสนาตามคำนิยามของคำว่า “ศาสนา” ในอารยธรรมตะวันตกหรือที่อธิบายไว้

ในเชิงวิชาการแบบตะวันตก เพราะศาสนาแบบตะวันตกจะต้องเริ่มจาก “ศรัทธา” หรือความเชื่อ ซึ่งเห็นได้ชัดว่าพุทธธรรมหรือคำสอนของพระพุทธเจ้ามีได้เน้นในเรื่องความเชื่อ หากแต่เน้นว่าไม่ควรจะเชื่อในเรื่องใด ซึ่งรวมทั้งไม่ควรเชื่อเพราะเป็นตรรกะหรือไม่ควรเชื่อเพราะอนุมานได้ ซึ่งเป็นวิธีการหาความรู้ทางวิชาการแบบตะวันตก แต่เชื่อในสิ่งที่ได้ทดลองและมีผลในทางปฏิบัติแล้วว่าเป็นสิ่งที่ดีที่ชอบทั้งแต่ตัวเองและผู้อื่นๆ ซึ่งก็คือ หลักการหาความรู้ (Epistemology) แบบพุทธซึ่งประกอบไปด้วย ปรัชญา ปฏิบัติ และปฏิเวธ นั่นก็คือ เริ่มต้นจากการมีความรู้ที่เกิดจากการรอบความคิดซึ่งอาจจะเป็นสมมติฐาน จินตนาการหรือทฤษฎีก็ได้ แล้วลงมือปฏิบัติตามแนวคิดดังกล่าว และในที่สุดได้รับผลตามที่คาดเอาไว้

ดังนั้น ความรู้ในทางพุทธธรรม คือความรู้ที่ผ่านการปฏิบัติและได้รับผลตรงตามนั้นจริงถ้าอธิบายตามหลักวิชาการแบบตะวันตก ความรู้ประเภทนี้มีสถานะภาพเป็นความรู้ที่ได้ผ่านการทดสอบมาแล้ว (tested theory) จึงเป็นความรู้ที่หนักแน่นและเป็นจริง (ตามระดับการพัฒนาจิต) และเมื่อมีสถานะภาพเช่นนี้แล้ว พุทธเศรษฐศาสตร์ย่อมไม่ใช่ปรัชญา ซึ่งมีคำอธิบายในความหมายความรู้รอบลึกซึ้งหรือปรีชาญาณ (wisdom) แต่ความรู้เหล่านั้นไม่จำเป็นต้องผ่านการทดลองและปฏิบัติ นักปรัชญาเป็นจำนวนมากเสนอความคิดที่ดีมีประโยชน์ โดยที่ตนเองไม่สามารถปฏิบัติตามความคิดนั้น โดยอ้างว่าความรู้เหล่านั้นถึงแม้จะดีมีประโยชน์ แต่ยากเกินไป (เนื่องจากตนเองยังมีกิเลสอยู่)

ดังนั้น พุทธเศรษฐศาสตร์ไม่ใช่ศาสนาและไม่ใช่ปรัชญา พุทธเศรษฐศาสตร์จึงมีสถานะภาพเป็นวิชาทั่วไป ถ้าเปรียบเทียบกับวิชาเศรษฐศาสตร์อื่นๆ ก็อาจจะเทียบได้กับ เศรษฐศาสตร์ ของอดัม สมิธ เศรษฐศาสตร์ของมาร์กซ์ เศรษฐศาสตร์ของเคนส์ เศรษฐศาสตร์ของฟรีดแมน หรือเศรษฐศาสตร์ของเซน (อมาตยา เซน) เป็นต้น และเมื่อมีสถานะภาพเช่นนี้ก็จะเป็นวิชาที่ผู้ที่มีความเชื่อในทุกศาสนารวมทั้งผู้ประกาศตนเองว่าไม่มีศาสนาจะศึกษาได้ เพราะเป็นวิชาการที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ การที่วิชานี้มีชื่อว่าพุทธเศรษฐศาสตร์มีเหตุผลประการเดียว เนื่องจากการนำคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งมีสถานะภาพเป็นวิทยาศาสตร์ทางจิตมารวมกับ คำว่า เศรษฐศาสตร์ที่เป็นวิชาการที่พัฒนามาจากตะวันตก จึงจำเป็นต้องให้เกียรติกับผู้ที่เสนอความคิด เช่นเดียวกับเศรษฐศาสตร์ที่มีชื่อตามนักคิดต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้ว

พุทธเศรษฐศาสตร์ไม่ใช่เศรษฐศาสตร์ชาวพุทธและไม่ใช่พระเป็น เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ

จากคำอธิบายข้างต้น เห็นได้ชัดว่าพุทธเศรษฐศาสตร์ไม่ใช่เศรษฐศาสตร์ชาวพุทธ เพราะใครก็ได้ที่สนใจในเรื่องประสิทธิภาพของการผลิตประสิทธิภาพการบริโภค และต้องการแสวงหาความสุขมากกว่าความพึงพอใจ ย่อมสามารถศึกษาและเข้าใจพุทธเศรษฐศาสตร์ได้ ดังนั้นพุทธเศรษฐศาสตร์จึงถูกออกแบบมาให้ป็นวิชาสำหรับมนุษยชาติทุกคนซึ่งจะมีผลดีไม่เฉพาะแต่มนุษย์ แต่รวมไปถึงสรรพสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายในโลกนี้ด้วย

ขณะเดียวกัน พุทธเศรษฐศาสตร์มิได้ประสงค์ที่จะเป็นเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ เพราะถ้าหากเป็นเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ก็อาจจะถือได้ว่าเป็นแนวทางหนึ่งของวิชาเศรษฐศาสตร์ ซึ่งถ้าอธิบายเช่นนี้ก็ป็นความจริงและไม่ผิดแต่อย่างใด แต่ในขณะเดียวกันจากที่ได้อธิบายมาทั้งหมดตั้งแต่บทที่ 1 ถึง บทที่ 8 เห็นได้ชัดว่าคณะผู้เขียนมีความประสงค์ที่จะให้วิชานี้มีลักษณะเป็นสากลและเป็นของมวลมนุษยทุกคน การเริ่มจากการเขียนเป็นภาษาไทยและโดยคนไทยนั้นป็นเรื่องของความสะดวกในระยะเริ่มต้น เนื่องจากสังคมไทยมีพื้นฐานที่อยู่บนวัฒนธรรมในพุทธศาสนา จึงเป็นการง่ายที่คนไทยรวมทั้งคนทุกชาติทุกภาษาที่มีพื้นฐานความเข้าใจพุทธธรรมจะสามารถเข้าใจพุทธเศรษฐศาสตร์ได้ง่ายกว่า แต่ถ้าหากความคิดดังกล่าวได้รับการยอมรับและเผยแพร่ไปมากยิ่งขึ้น วิชานี้ก็จะเป็นวิชาเศรษฐศาสตร์สำหรับมนุษยชาติและถ้าหากสถานการณ์ได้วิวัฒนาการไปถึงเช่นนั้น จะลบคำว่าพุทธออกจากเศรษฐศาสตร์ก็ได้ เพราะพุทธธรรมป็นเรื่องราวของการเข้าใจมนุษย์ที่มีระดับการพัฒนาจิตที่แตกต่างกันอย่างลึกซึ้ง ซึ่งน่าจะใกล้เคียงกับธรรมชาติของมนุษย์ในโลกทุกคนมากที่สุด แต่อย่างไรก็ตามในทางวิชาการก็น่าจะให้เกียรติอ้างถึงผู้ที่ได้เสนอความคิดดังกล่าวเป็นครั้งแรกในโลก

บทสรุปส่งท้าย

เพื่อสะท้อนความเป็นวิชาการแบบสากลและไม่ใช่วิธีการแบบพุทธ หรือแบบ

พระพุทธเจ้าที่ไม่เคยอธิบายเปรียบเทียบคำสอนของท่านกับผู้อื่น แต่จะอธิบายเฉพาะในส่วนที่เป็นความเข้าใจของพระองค์ท่านเอง ในส่วนสุดท้ายนี้จึงทำตามแบบวิชาการโดยทั่วไปที่จะเปรียบเทียบให้เห็นว่า พุทธเศรษฐศาสตร์มีความแตกต่างกับเศรษฐศาสตร์ที่สอนกันอยู่โดยทั่วไปหรือเศรษฐศาสตร์กระแสหลักอย่างไรบ้าง โดยจะเริ่มต้นจากการผลิตการกระจายรายได้หรือผลผลิตและการบริโภคตามลำดับ

ในด้านการผลิต เศรษฐศาสตร์กระแสหลักกำหนดให้ทุนทางกายภาพ (physical capital) ซึ่งประกอบด้วยเงินทุน เครื่องมือ เครื่องจักร เป็นปัจจัยการผลิตที่มีความสำคัญที่สุด หรือมีทุนเป็นวิธีการผลิตหลัก (capital is the mode of production) หรือที่รู้จักกันในนามของลัทธิทุนนิยม (capitalism) ซึ่งแน่นอนว่าเมื่อทุนเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญที่สุด เจ้าของทุนหรือนายทุน (capitalist) ย่อมเป็นบุคคลที่มีความสำคัญที่สุดในระบบการผลิต ซึ่งต้องตามมาด้วยผลตอบแทนต่อทุนหรือเจ้าของทุน หรือนายทุน จะต้องเป็นสัดส่วนที่ค่อนข้างจะโดดเด่น

ในขณะที่พุทธเศรษฐศาสตร์ อธิบายว่า ปัญญาเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญที่สุด หรือ เป็นระบบการผลิตที่เรียกว่า ปัญญานิยม เน้นความสามารถทางสมองหรือถ้าจะกล่าวให้ตรงประเด็นคือความสามารถทางปัญญาของมนุษย์เป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญที่สุด หรือเน้นความฉลาดที่ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลส ซึ่งก็มีความหมายใกล้เคียงกับปัญญามากขึ้น ดังนั้นแทนที่จะเน้นทุนที่เป็นตัวเงิน เครื่องมือเครื่องจักร พุทธเศรษฐศาสตร์เน้นสมองหรือปัญญาของมนุษย์เป็นหลัก นอกจากนั้นปัญญายังมิได้เป็นตัวกำหนดเฉพาะการผลิต แต่กำหนดการบริโภคในพุทธเศรษฐกิจ (Buddhist economy) ด้วยการเน้นความสามารถทางปัญญาจะเป็นปัจจัยที่สร้างความก้าวหน้าให้แก่มนุษย์ชาติอย่างแท้จริง เพราะในที่สุดมนุษย์ชาติจะรักษาดำรงเผ่าพันธุ์ไว้ต่อไปได้และมีชีวิตอย่างมีความสุขได้ด้วยปัญญาของมนุษย์นั่นเอง หรือถึงแม้มนุษย์จะต้องถึงกาลอวสานสูญพันธุ์ไปในที่สุด ก็เพราะการอับจนปัญญาของมนุษย์เช่นเดียวกัน

ในปัจจุบันเริ่มมีการยอมรับกันมากขึ้นว่า ปัญญาเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในโลก ตะวันตก แต่ตะวันตกกลับไม่มีความเข้าใจความหมายของคำว่า “ปัญญา” อย่างชัดเจน คำที่ใกล้เคียงที่สุดอาจเรียกว่า “ปรีชาญาณ” หรือ ความรู้ที่ลึกซึ้งแหลมคม (wisdom) ซึ่งก็ไม่มี ความหมายเช่นเดียวกับปัญญา ขณะนี้เราจึงได้ยินคำที่กล่าวถึงกันมากใน ตะวันตกคือ เศรษฐกิจบนฐานความรู้ (knowledge based economy) หรือเป็นระบบ

เศรษฐกิจที่ถือว่าความรู้เป็นปัจจัยการผลิตและการบริโภคที่สำคัญที่สุด ถ้าเป็นความจริงเกี่ยวกับธรรมชาติของสรรพสิ่งตามความเป็นจริงของสิ่งนั้นโดยไม่ถูกบดบังด้วยกิเลสที่ทำให้สังขารปรุงแต่งจนบิดเบือนจากความเป็นจริงก็มีความหมายเช่นเดียวกับปัญญา แต่ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่ายังไม่มี ความเข้าใจความหมายของสังขารอย่างลึกซึ้งเพียงพอ ในอารยธรรมตะวันตก แต่อย่างน้อยก็เห็นได้ชัดว่าตะวันตกเองก็เริ่มจะแยกตัวออกจากความคิดเศรษฐกิจที่เกี่ยวกับการผลิตตามแนวคิดเศรษฐกิจกระแสหลักที่ให้ความสำคัญแก่ทุนเป็นหลัก

การแบ่งปันผลผลิต ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าเศรษฐศาสตร์กระแสหลักจะเน้นหลักความเป็นธรรมภายใต้กรอบอารยธรรมตะวันตก ดังนั้นผลผลิตจึงควรแบ่งตามสัดส่วนของความสามารถในการทำให้เกิดผลผลิต หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ผลผลิตภาพ (productivity) ของปัจจัยการผลิต ดังนั้นถ้าทุนมีผลผลิตภาพสูงผลตอบแทนส่วนใหญ่ก็ควรจะตกอยู่กับเจ้าของทุน แรงงานก็ควรจะได้รับผลตอบแทนตามผลผลิตภาพของแรงงานที่เป็นจริง โดยไม่ต้องคำนึงถึงข้อเท็จจริงว่าการได้รับส่วนแบ่งตามผลผลิตภาพนั้นจะทำให้แรงงานและครอบครัวสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้หรือไม่ เป็นระบบที่ผู้อ่อนแอจะต้องถูกคัดออกในฐานะที่เป็นผู้แพ้ แต่ในความเป็นจริงยังไม่ปรากฏว่าจะมีหลักการใดที่สามารถยอมรับกันได้โดยทั่วไปว่าสามารถกำหนดหรือคำนวณผลผลิตภาพของปัจจัยการผลิตได้โดยไม่มีข้อผิดพลาดหรือไม่มีข้อโต้แย้ง ทั้งนี้เพราะทุนทั้งหลายในปัจจุบันก็เป็นผลผลิตร่วมกันของทุนและแรงงานในอดีต นอกจากนั้นผลผลิตอย่างหนึ่งยังอาจจะเกิดจากหลายกระบวนการผลิตก่อนหน้านั้น และถ้าหากจะคิดย้อนกลับไปถึงจุดเริ่มต้นที่ยังไม่มีทุนเลย ทุนนั้นเป็นผลผลิตของแรงงานที่กระทำร่วมกับธรรมชาติ อีกทั้งความสามารถในการสะสมทุนของนายทุนนั้นแท้ที่จริงเกิดจากผลผลิตส่วนเกินของแรงงาน ซึ่งเป็นการอธิบายระบบการผลิตแบบมาร์กซ์ มาร์กซ์จึงมีความเห็นว่าแรงงานเป็นปัจจัยการผลิตที่มีความสำคัญที่สุดและเพื่อให้แน่ใจว่าทุกคนพอจะอยู่ได้เหมือนกันก็ควรแบ่งผลผลิตให้เท่าเทียมกันทุกคน เพราะในความเป็นจริงไม่สามารถคำนวณผลผลิตภาพของปัจจัยการผลิตให้ถูกต้องได้จริง อีกทั้งความจำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์ทุกคนก็ไม่แตกต่างกันมากนัก

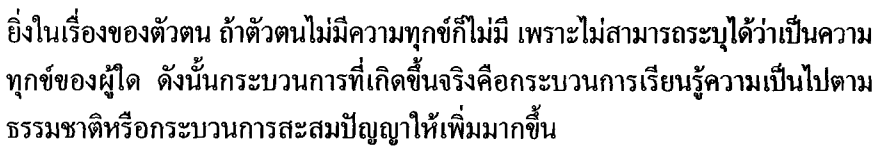
ส่วนในพุทธเศรษฐศาสตร์มีเป้าหมายอยู่ที่เน้นให้สิ่งมีชีวิตทั้งหมดพ้นจากความทุกข์ ดังนั้นการได้รับผลผลิตตามความจำเป็นแก่การดำรงชีพในเบื้องต้น จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับทุกชีวิต หลังจากนั้นการช่วยเหลือแบ่งปันให้ทุกชีวิตพ้นจากความทุกข์นั้นควรเป็น

เป้าหมายสำคัญ ทั้งนี้เพราะผู้ให้ก็ได้รับความสุขทางใจในการช่วยเหลือผู้อื่น ส่วนผู้รับก็มีความสุขจากการลดความทุกข์ที่มีอยู่ได้ ดังนั้นในพุทธเศรษฐศาสตร์จึงเน้นการแบ่งปันจากผู้ที่มีมากกว่าไปสู่ผู้ที่ยังคงมีความทุกข์เนื่องจากขาดปัจจัยสี่ การแบ่งปันผลผลิตที่ดีในแบบพุทธเศรษฐศาสตร์จึงควรเน้นการแบ่งปันให้แก่ผู้ที่ยังมีความทุกข์ทุกคนได้รับอย่างทั่วถึง มากกว่าเน้นความเป็นธรรมตามหลักผลิตภาพของปัจจัยการผลิต ซึ่งนอกจากจะไม่สามารถคำนวณได้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริงแล้วการแบ่งปันในลักษณะที่เข้าใจว่าถูกต้องแล้วแต่ทำให้คนส่วนมากหรือบางคนไม่ได้รับผลตอบแทนพอกับการดำรงชีพ เป็นสิ่งที่ยอมรับไม่ได้ในพุทธเศรษฐศาสตร์

การบริโภคในเศรษฐศาสตร์กระแสหลักถือว่าการบริโภคเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตเพราะการบริโภคทำให้เกิดความพึงพอใจ และยิ่งบริโภคได้มากในขณะที่มีความพึงพอใจหน่วยสุดท้ายที่เพิ่มขึ้นยังคงเป็นบวกภายใต้ความจำกัดของงบประมาณถือว่าเป็นการบริโภคที่ทำให้เกิดความพึงพอใจสูงสุด ในขณะที่พุทธเศรษฐศาสตร์ให้ความสำคัญแก่การบริโภคในฐานะการดำรงชีวิตทางด้านสรีรภาพ (physical body or life) หรือเป็นการผลิตเพื่อการดำรงชีวิตให้ยืนยาวเพื่อจะได้ทำประโยชน์ให้แก่ตนเองและผู้อื่นสืบไป การบริโภคที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด คือ การบริโภคปัจจัยสี่เพื่อรักษาชีวิต ทั้งนี้เพราะเป้าหมายที่สำคัญของการมีชีวิตคือการมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข อีกทั้งสามารถทำให้ชีวิตของตนเองเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นได้ด้วย โดยที่ความสุขในพุทธเศรษฐศาสตร์มิได้เกิดจากการบริโภค การบริโภคช่วยลดความทุกข์จากความขาดแคลนแต่เมื่อความขาดแคลนหมดไปแล้วการบริโภคเพิ่มขึ้นมิได้ทำให้มีความสุขเพิ่มขึ้น ตรงกันข้ามการอยากมีอยากได้โดยไม่มีขอบเขตจำกัดนั้นเป็นกิเลส เป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์มากกว่าจะเป็นความสุข ความสุขที่แท้จริงเกิดจากปัญญา คือ ความสามารถในการรู้เท่าทันทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริง และความรู้ที่สำคัญที่สุดก็คือ ความรู้เรื่องไตรลักษณ์ คือรู้ว่าทุกสิ่งทุกอย่างเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา (อนิจจัง) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดจากสภาพความกดดันหรือความขัดแย้งจากการเปลี่ยนแปลงภายในและ/หรือความขัดแย้งหรือความเปลี่ยนแปลงจากภายนอก หรือทั้งสองแรงพร้อมกัน (ทุกขัง) เมื่อสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จะไปยึดมั่นถือมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งย่อมเป็นสิ่งที่ไม่เป็นจริงตามธรรมชาติ (อนัตตา)

ความรู้เรื่อง ไตรลักษณ์ดังกล่าวจะทำให้ไม่เกิดการยึดมั่นถือมั่น โดยเฉพาะอย่าง

แต่ที่จริงแล้วงบประมาณอาจจะเป็นข้อจำกัดของการบริโภคในขณะใดขณะหนึ่ง แต่ในระยะยาวงบประมาณหรือรายได้สามารถเพิ่มขึ้นได้จากการผลิตเพิ่มขึ้นเมื่อเวลาผ่านไป ในขณะที่เดียวกับการผลิตก็เป็นการทำลายพร้อมกันไปด้วยเพราะเป็นการนำทรัพยากรที่ใช้ได้มาทำให้เปลี่ยนสภาพเป็นผลผลิต ซึ่งก็สามารถนำมาใช้บริโภคต่อไปได้ แต่เมื่อบริโภคแล้วทุกอย่างก็จะกลายเป็นของเสีย ยกเว้นบางส่วนของที่อาจนำกลับมาใช้ใหม่ได้ ดังนั้นในระยะยาวการบริโภคจึงไม่ถูกจำกัดด้วยงบประมาณหรือรายได้เนื่องจากงบประมาณหรือรายได้ดังกล่าวสามารถสร้างขึ้นใหม่ได้จากการทำลายทรัพยากรที่มีอยู่ในอัตราเร่งมากขึ้น การบริโภคจึงควรจำกัดโดยพลังงานหรือทรัพยากรที่มีอยู่ในขณะใดขณะหนึ่งในภาพรวมมากกว่า

156

ผู้ที่ทำความชั่ว โดยให้ออกาสทำความชั่วมากขึ้นไปอีก ถ้าหากคิดในกรอบนี้จะได้เห็นว่า ระบบนี้ไม่มีระบบที่จะแก้ไขความผิดพลาดในตัวเอง (self-correction mechanism) ระบบใดก็ตามที่ไม่สามารถแก้ความผิดพลาดได้ภายในตัวเอง เป็นระบบทำลายล้างและนำไปสู่หายนะ คือ เป็นระบบที่ทำลายตัวเองในที่สุด (self-destruction system) ศาสตร์ที่ส่งเสริมกระบวนการเช่นนี้คือ เศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ซึ่งในอดีตเคยถูกกล่าวหาว่าเป็นศาสตร์แห่งความหายนะ (dismal science) ถ้าเข้าใจกลไกการทำงานของระบบที่นำไปสู่การทำลายตัวเองอย่างชัดเจนเช่นนี้ ถ้าไม่เรียกว่าศาสตร์แห่งหายนะจะเรียกว่าศาสตร์นี้ว่าเป็นศาสตร์อะไรดี

ถ้าหากจะเปลี่ยนคำนิยามวิชาเศรษฐศาสตร์เสียใหม่ว่าเป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยการใช้ทรัพยากรให้น้อยที่สุด เพื่อให้เกิดความสุขแก่ปัจเจกชนมากที่สุดและเกิดสันติสุขแก่โลกมากที่สุด พุทธเศรษฐศาสตร์เป็นศาสตร์ที่อธิบายเช่นนั้น เพราะเน้นการบริโภคให้น้อยที่สุดเท่าที่จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ แต่ก็สามารถทำให้มนุษย์มีความสุขมากที่สุดได้ ทั้งนี้เพราะความสุขเกิดจากการมีปัญญามีใช้เกิดจากการบริโภค การมีปัญญาเกิดจากการบริโภคแต่เพียงพอดีและการใช้ชีวิตให้สอดคล้องกับการมีสุขภาพดี ซึ่งไม่ต้องเสียทรัพยากรอะไร ถ้าอธิบายเช่นนี้ก็จะเห็นได้ว่า พุทธเศรษฐศาสตร์เป็นเศรษฐศาสตร์ที่แท้จริง (true economics) ส่วนเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก คือเศรษฐศาสตร์เทียม หรือเศรษฐศาสตร์ปลอม (occult economics)

ตัวอย่างที่เกิดขึ้นจริงในโลกประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุอย่างสหรัฐอเมริกาซึ่งมีประชากรน้อยกว่าร้อยละ 5 ของประชากรโลกแต่บริโภคทรัพยากรมากกว่าหนึ่งในสี่ของทรัพยากรโลก ถ้าหากประชาชนในประเทศนี้มีความสุขดี ตามหลักพุทธธรรมก็ควรจะได้รับ การแสดงความคิดเห็นหรือได้รับมุขิตาจิตจากทุกฝ่าย แต่ถ้าหากใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยในลักษณะทำลายล้างแล้วยังไม่มีความสุข คนเหล่านี้ตามหลักพุทธธรรมควรได้รับการสงสารและเห็นใจและควรได้รับการช่วยเหลือ เพราะพวกเขาคือผู้ที่มีอวิชชา หรือมีความไม่รู้อยู่มาก เหมือนกับผู้ที่มึนทรัพย์สินมากอันเกิดจากการทำลายล้างทรัพยากรอย่างมากในอดีตแต่ก็ไม่สามารถแสวงหาความสุขได้ บุคคลเหล่านี้ควรจะได้รับความเมตตากรุณา เพราะพวกเขาขาดความรู้ที่จะช่วยให้ชีวิตของพวกเขามีความสุขได้

ทางเลือกของท่านคืออะไร

ภายหลังจากที่ได้ศึกษาเปรียบเทียบหลักการเกี่ยวกับการผลิต การกระจาย ผลผลิต และการบริโภคของเศรษฐศาสตร์ทุนนิยม หรือเศรษฐศาสตร์กระแสหลักมาแล้ว เมื่อเทียบกับหลักลักษณะเดียวกันของพุทธเศรษฐศาสตร์ ก็ขอให้ทุกท่านได้โปรดใช้สติ ปัญญาไตร่ตรองดูเองว่า ท่านจะเลือกแบบใด ซึ่งโดยสรุปก็อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการ เลือกระหว่างหนทางแห่งกิเลส และหนทางแห่งปัญญา ถ้ายังตัดสินใจไม่ได้ขอให้ลอง ไปทบทวนหลักกาลามสูตรแล้วใช้สติปัญญาไตร่ตรองอีกครั้งหนึ่งว่าท่านจะเลือกแบบใด ขอความสงบและสันติสุขจงบังเกิดขึ้นในโลกอันเกิดจากสัมมาทิฐิ หรือความเห็นที่ถูกต้องของมนุษย์ในโลกเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของมนุษยชาติและสรรพสิ่งที่มีชีวิตร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย ทั้งหลายด้วยเทอญ

...ถ้าหากเข้าใจว่าปัญหาของมนุษย์มีความสำคัญมากกว่าทุน
ความคิดที่จะพึ่งปัญหาในฐานะที่เป็นปัจจัยการผลิตหลักจะมีมากขึ้น
ถ้าหากสังคมระดับประเทศหรือสังคมโลกทั้งหมดเน้นปัญหาเป็นปัจจัยการผลิตหลัก
ระบบเศรษฐกิจของประเทศหรือสังคมโลกก็จะเปลี่ยนเป็นระบบเศรษฐกิจใหม่
ที่อาจจะเรียกว่าระบบ "ปัญญานิยม" แทนระบบ "ทุนนิยม"
ที่กำลังสร้างความเสียหายให้สังคมมนุษย์ในปัจจุบัน...